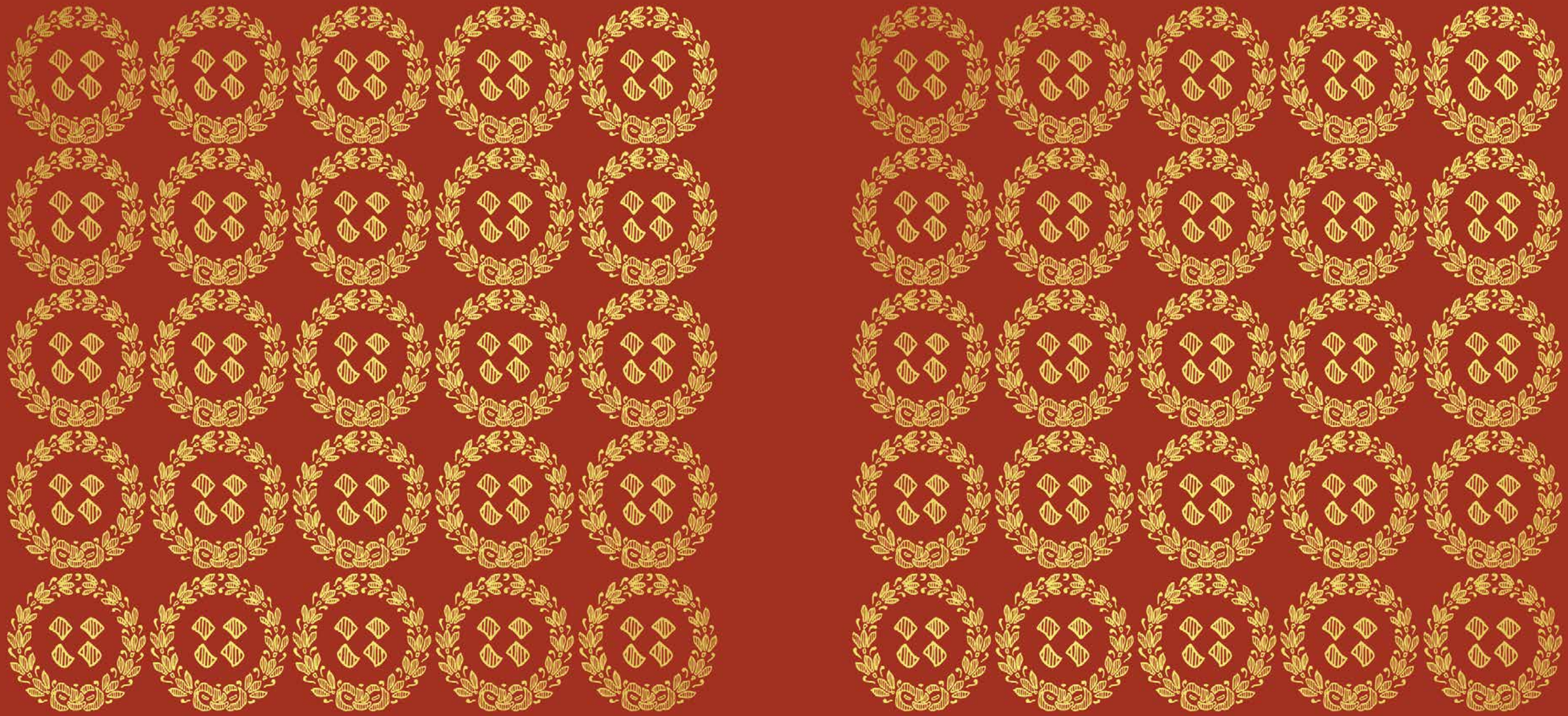

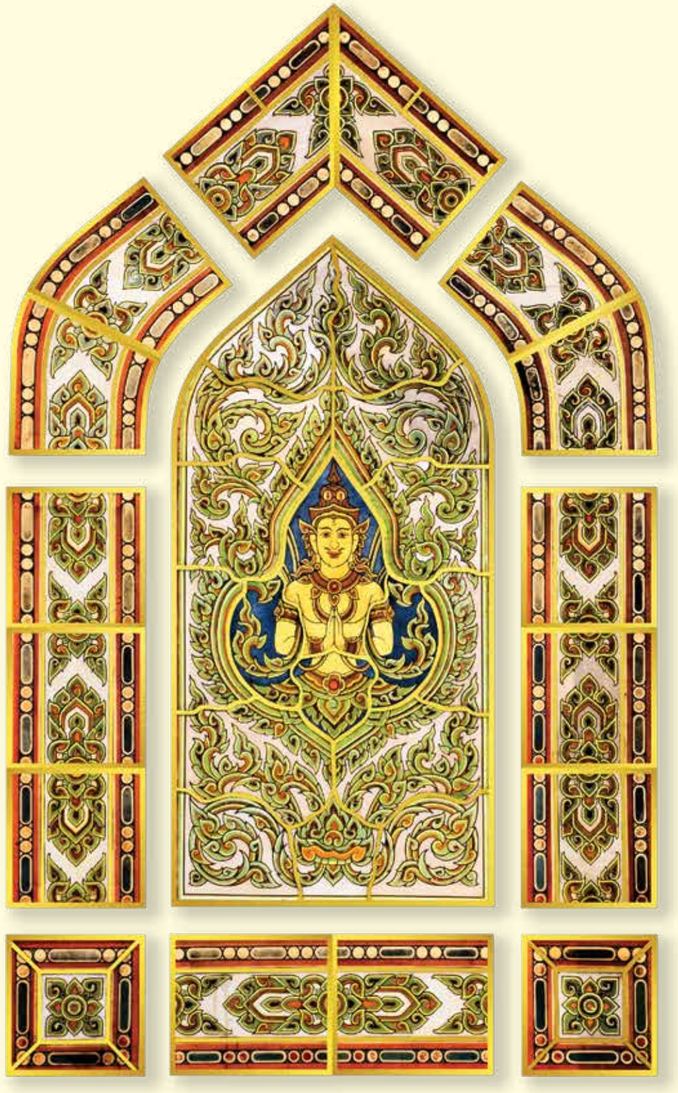

อาศิรวาททศมราชสดุดี

อุปัฏฐิตาฉันท์ ๑๑

๏ ขอให้พระเสวย สุขะเพลินเจริญศรี,
สมดังพระฤดี ภยะแผ้วพระภูบาล;
กิจใดพระประสง- คะก็จงประสิทธิ์ท่าน,
การปวงประชาน วรราชประสงค์สรรพ์,
ลาภหลั่งบมิหยุด เถอะประดุจอุทกถั่น,
ทรงชัยชะนะสรร- พะศัตรูบรู้แพ้.
ขอให้วรศักดิ- ดิและฤทธิเรืองแผ่
ไพศาลประจุแค่ สุระภูมิภาคบน,
เปนใหญ่ณประเท- คะมนุษณสากล,
ครอบครองนรชน จตุรางคะวรรณา.
ขอทวยสุรฤทธิ- อิประสิทธิ์พระพรมา
พร้อมดังพะจิข้า วรยาทถวายพร. ฯ๓ะ๛

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า
ข้าราชการและเจ้าหน้าที่
กรมโยธาธิการและผังเมือง

หนังสือเฉลิมพระเกียรติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก
เพื่อน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของ “สมเด็จครู”
ผู้ทรงพระปรีชาและทรงกอปรด้วยพระวิริยอุตสาหะ
ในการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความศิวิไลซ์
ในฐานะ “นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม”

A PUBLICATION IN HONOR OF

HRH PRINCE KROM PHRAYA NARISARANUVATTIWONGSE

PUBLISHED IN RECOGNITION OF

HIS ROYAL BENEVOLENCE AND CONTRIBUTIONS TO NATIONAL DEVELOPMENT,

IN HIS CAPACITY AS THE “CHIEF ENGINEER OF SIAM”

บุคคลสำคัญของโลก
WORLD EMINENT PERSONALITY

นับตั้งแต่ “ยูเนสโก” หรือ **องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ** ประกาศเชิดชูเกียรติคุณของบุคคล ตลอดจนเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ว่ามีความสำคัญระดับโลก ด้วยเป็นบุคคลหรือเหตุการณ์ที่มีความโดดเด่น สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นแบบอย่างของความมีคุณค่าทางด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคมศาสตร์ หรือสื่อสารมวลชน ช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ หรือเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของประชาชนและ/หรือทำให้เกิดสันติภาพของประเทศหรือของโลก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญของไทยที่ได้รับการยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ เนื่องในวาระฉลองวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ในฐานะ **“ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม”** โดยปรากฏคำสรรเสริญพระเกียรติคุณในเอกสารของยูเนสโก เมื่อครั้งที่มีการเสนอชื่อบุคคลสำคัญของโลกร่วมกับนานาประเทศ ความตอนหนึ่งว่า ***“An authority on the painting, sculpture, architecture, music and literature of Thailand,...was also a sculptor whose work combined the traditions of East and West and a writer who did much to modernize Thai literary style.”***

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นพระบรมวงศ์พระองค์ที่ ๒ ถัดจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงได้รับการยกย่องจากยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕

“UNESCO” (the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) introduced a project to honor individuals and historical events of global significance. A candidate requires outstanding and exemplary attributes either in education, science, cultural and social science, or journalism to promote international understanding or foster interpersonal relationships and/or generate peace nationally or globally.

HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse, one of Thailand’s most notable historical figures, was named a UNESCO’s World Eminent Personality on 28 April 1963 to commemorate the centenary of his birth. For his **“Outstanding Achievements in Culture”**, laudatory remarks appeared in UNESCO’s citation during the nomination of “World Eminent Personalities” in collaboration with the world community which partly reads, ***“An authority on the painting, sculpture, architecture, music and literature of Thailand,...was also a sculptor whose work combined the traditions of East and West and a writer who did much to modernize Thai literary style.”***

In this regard, HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse was the second Thai royal to earn the title of UNESCO’s World Eminent Personality after HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab who was honored in 1962.

นริศรานุวัดติวงศ์	ทรงเป็นเชื้อสายสืบเนื่องมาจากพระเจ้าแผ่นดิน
Narisaranuvattiwongse:	*A descendant of a monarch*
มหามกุฏพงศ์นฤบดินทร์	ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
Mahamakut Bongsanaruebodindra:	*Being son of HM King Mongkut*
ปรมินทรานุชาธิเบนทร์	ทรงเป็นพระราชอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
Paramindranujadhibendra:	*Being a younger brother of HM King Chulalongkorn The Great*
อัฐเมนทรราชอัยยกา	ทรงเป็นพระอัยกาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘
Atthamendraraja Aiyaka:	*Being a grandfather of HM King Ananda Mahhidol (King Rama VIII)*
สวามิภักดิสยามวิชิต	ทรงจงรักภักดีต่อสยามประเทศ
Svamibhakdi Sayamvijit:	*A patriot of Siam*
สรรพศิลปสิทธิวิทยาธร	ทรงดำรงไว้ซึ่งความสำเร็จและความรอบรู้ในสรรพศิลปะ
Sapphasilpasiddhi Vidyadhara:	*Being most accomplished and knowledgeable in all forms of art*
สุรจิตรกรศุภโกศล	ทรงเป็นจิตรกรผู้เก่งกล้าสามารถจัดเจนเป็นเลิศ
Surachitrakara Subhakosol:	*Being an expert and excellent painter*
ประพนธปรีชาชาญโบราณคดี	ทรงปรีชาชาญในการประพันธ์และในโบราณคดี
Prabondhaprijajarn Boranagati:	*Highly competent in literary and archeological works*
สังคีตวาทิตวิธีวิจารณ์	ทรงจัดวิธีแห่งดนตรีการฟ้อนรำขับร้องและทำนองเพลง
Sangitavaditavidhivicharn:	*An organizer of music, dance, singing and melody*
มโหฬารสีตสัลยาศัย	ทรงมีพระอัธยาศัยกว้างขวางเยือกเย็น
Maholansitaladhyasai:	*Being generous and discreet*
พุทธาทิไตรรัตนสรณานุวัตน์	ทรงนับถือพระรัตนตรัย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นสรณะ
Buddhadtrairatanasarananuvatna:	*Respecting and having the Triple Gems as a refuge*
ขัตติยเดชานุภาพบพิตร	ทรงเป็นบพิตรผู้มีขัตติยเดชานุภาพ
Khattiyadejanubhabpabitra:	*Maintaining royal dignity and power*

พระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏ
เมื่อครั้งทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระอิสริยยศ เป็น “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา”
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พ.ศ. ๒๔๘๘
HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse's full name as inscribed on the Golden Royal Plaque on the occasion of his investiture
with the Krom Phraya honorific title, held in 1945 in the reign of HM King Ananda Mahidol

พระบรมราชโองการ ประกาศเลื่อนพระอิสริยยศ เป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา

พุทธศักราช ๒๔๘๘

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระอัยยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระปิตุลาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งสำคัญอันต้องการความสามารถโดยสุขุม ได้ทรงจัดราชการให้สำเร็จไปได้ดังพระราชประสงค์ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมาเป็นหลายตำแหน่ง ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในประกาศเมื่อครั้งทรงรับพระสุพรรณบัฏเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง และพระสุพรรณบัฏเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนั้นแล้ว ต่อมา ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระปิตุลาธิราช พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งอภิรัฐมนตรี และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระองค์ ณ ต่างประเทศ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ไว้วางพระราชหฤทัย ให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุม เป็นที่นิยมนับถือของปวงประชาชนโดยทั่วกัน ครั้นในรัชกาลปัจจุบัน ถึงแม้ว่าทรงพระชราแล้ว ก็ยังได้ทรงช่วยราชการนานัปการ ฉเพาะอย่างยิ่ง โดยประทานความรู้ในศิลปวิทยาการตลอดจนภาษาและราชประเพณี ซึ่งไม่มีผู้ใดจะให้ความรู้ได้ พระองค์ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ซึ่งมีพระเมตตาอารีเป็นที่เคารพรักใคร่นับถือของพระบรมวงศานุวงศ์โดยทั่วกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเคารพนับถืออยู่ว่า มีพระอัธยาศัยอันซื่อตรงคงในสุจริตจารี มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่โดยปรากฏ สมควรที่จะยกย่องพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มหามกุฎพงศ นฤบดินทร์ ปรมินทรานุชาธิเบนทร์ อัฐเมนทรราชอัยยกา สวามิภักดิสยามวิชิต สรรพศิลปสิทธิวิทยาธร สุรจิตรกรศุภโกศล ประพนธปรีชาชาญโบราณคดี สังคีตวาทิตวิธิวิจารณ์ มโหฬารสีตลัธยาศัย พุทธาทิไตรรัตนสรณานุวัตน์ ขัตติยเดชานุภาพบพิตร นาคนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณคุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลศุภผลสกลเกียรติยศอิสสริยศักดิ์เดชานุภาพมโหฬารทุกประการ.....

"พระบรมราชโองการ ประกาศ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๓ ตอนที่ ๑ ก วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙, หน้า ๕-๘.

Royal Command on the Investiture of HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse

B.E. 2488 (AD 1945)

His Majesty King Ananda Mahidol graciously commands a royal announcement that, His Majesty muses that HRH Prince Krom Phra Narisaranuvattiwongse has served His Majesty King Chulalongkorn The Great, who is His Majesty's paternal grandfather, and His Majesty King Vajiravudh, who is His Majesty's uncle, in several posts that require competent and discreet holders, and the prince has successfully accomplished his duties in both the military and civil domains, as evident in the Announcement of the Investiture of HRH Prince Krom Phra Narisaranuvattiwongse. Furthermore, in the reign of His Majesty King Prajadhipok, His Royal Highness continued to serve the king as Member of the Supreme Council of State and when His Majesty King Prajadhipok proceeded to receive medical treatment abroad, the prince was entrusted with the post of Regent and performed his duties with discretion. He was thus highly respected by the public. In the current reign, in his old age, His Royal Highness continues to contribute to state affairs. In particular, His Royal Highness has instructed His Majesty the King on knowledge in different fields including Thai language and royal traditions, which no one else is able to teach. His Royal Highness is a senior royal personage who is revered by members of the royal family. Recognizing His Royal Highness' honest disposition and loyalty, His Majesty the King deems it appropriate to bestow on His Royal Highness greater honor.

Therefore, His Majesty the King commands the investiture of HRH Prince Krom Phra Nariasaranuvattiwongse with the honorific title of Krom Phraya and to have his name inscribed on the Royal Golden Plaque as Somdet Phra Chao Borommawongse Ther Chao Fa Krom Phraya Narisaranuvattiwongse Mahamakut Bongsanaruebodindra Paramindranujadhibendra Atthamendraraja Aiyaka Svamibhakdi Sayamvijit Sapphasilpasiddhi Vidyadhara Surachitrakara Subhakosol Prabondhaprijajarn Boranagati Sangitavaditavidhivicharn Maholansitaladhyasai Buddhadtrairatanasarananuvatna Khattiyadejanubhabpabitra, an auspicious name for a person who was born on Tuesday. Together with the investiture, His Royal Highness is granted ownership of 50,000 rai of land according to the royal tradition. May His Royal Highness be blessed with longevity, grace, pleasure, good health, wisdom, and wealth forever...

(Published in the Government Gazette No. 63, Section 1 Kor, dated 1 January B.E. 2489 [AD 1946], pages 5-8)

พระบรมราชโองการ ประกาศเลื่อนพระอิสริยยศ เป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ

พุทธศักราช ๒๔๕๖

.....ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงษ์ เปนผู้ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมชนกาธิราชพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งสำคัญอันต้องการความสามารถอันสุขุม ได้ทรงจัดราชการให้สำเร็จไปได้ ดังพระราชประสงค์ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมาเปนหลายตำแหน่ง ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในประกาศเมื่อครั้งทรงรับพระสุพรรณบัฏเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนั้นแล้ว ต่อมาในเวลาเมื่อทรงรับราชการอยู่ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ครั้งสมเด็จพระบรมชนกนารถเสด็จพระราชดำเนิรประพาศประเทศยุโรป ครั้งที่ ๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ไว้วางพระราชหฤทัยให้เปนที่ปฤกษาในที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครด้วยพระองค์หนึ่ง ต่อมาถึงพุทธศักราช ๒๔๕๒ เกิดพระโรคขึ้นภายในพระองค์ ไม่สามารถจะรับราชการในตำแหน่งให้บริบูรณ์ได้ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งน่าที่เสนาบดีกระทรวงวัง ก็โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเบี้ยบำนาญด้วยความดีความชอบสืบมา ถึงแม้ว่าในสมัยนี้มีพระโรคเบียดเบียนจนทรงรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญไม่ไหว ก็ยังทรงพระอุสาหรับราชการในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการคิดทำแบบอย่างในงานช่างอันเปนฝ่ายศิลปอย่างประณีตถวายอยู่เนือง ๆ ตามเวลาที่ต้องพระราชประสงค์ มีแบบอย่างพระโกษฐ์พระบรมอัฐิกับพระวิมานทองคำลงยาราชาวดี ที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงและพระชฎามหากะฐินกับฐานพระแท่นมนังคศิลาเปนต้น นอกจากนี้ในส่วนพระองค์ก็ทรงรู้สึกว่ามีพระอัธยาไศรยต้องกันอยู่ในการต่าง ๆ เช่นในการโบราณคดีเปนต้น ทั้งทรงเคารพนับถืออยู่ว่า มีพระสันดานอันซื่อตรงคงในสุจริตจารี มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทอยู่โดยปรากฏ สมควรที่จะยกย่องพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงษ์ ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงษ์ มหามกุฎพงษ์นฤบดินทร์ ปรมินทรานุชาธิเบนทร์ ปรเมนทรราชปิตุลา สวามิภักดิ์สยามวิชิต สรรพศิลปสิทธิ์วิทยาธร สุรจิตรกรศุภโกศล ประพนธปรีชาชาญโบราณคดี สังคีตวาทิตวิธีวิจารณ มโหฬารสีตลัธยาไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณานุวัตร์ ขัตติยเดชานุภาพบพิตร นาคนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ ศุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์เดชานุภาพ มโหฬารทุกประการ.....

"พระบรมราชโองการ ประกาศ เลื่อนกรม ตั้งกรม ตั้งพระองค์เจ้า และตั้งเจ้าพระยา"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๐ ตอน ก วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖, หน้า ๓๒๙.

Royal Command on the Investiture of HRH Prince Krom Phra Narisaranuvattiwongse

B.E. 2456 (AD 1913)

...(His Majesty King Vajiravudh) considers that HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse served His Late Majesty King Chulalongkorn, who is His Majesty's father, in many different positions that required discretion. His Royal Highness was able to accomplish both military and civil tasks as required by His Late Majesty, which was described in the Announcement on the Investiture of HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse. Later, during his tenure as Minister of Royal Household, His Royal Highness was entrusted to act as Adviser to the Regent's Assembly while His Late Majesty was paying his second visit to Europe. In 1909, His Royal Highness had to resign from the post of Minister of Royal Household due to his illness. His Late Majesty graciously granted him a pension. To date, despite suffering from infirmity that has led to his resignation from governmental positions, he has insisted on performing private duties for His Majesty King Vajiravudh by skillfully designing civil work projects and submitting them punctually with true honesty and loyalty. His noteworthy works include the designs of the royal urn for storing the funeral ash and relics of His Late Majesty King Chulalongkorn as well as the golden shrine in cloisonné blue, the Maha Kathin royal headgear, and the base of the Manangkhasila stone throne. In addition, His Majesty the King and His Royal Highness usually have corresponding ideas in different matters such as the archeological study. His Royal Highness is admired by His Majesty for his honesty and loyalty to the monarch and, as such, deserves greater honor.

His Majesty the King thus commands the elevation of HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse to HRH Prince Krom Phra Narisaranuvattiwongse and to have his name inscribed on the Royal Golden Plaque as Somdet Phra Chao Borommawongse Ther Chao Fa Krom Phra Narisaranuvattiwongse Mahamakut Bongsanaruebodindra Paramindranujadhibendra Paramendraraja Pitula Svamibhakdi Sayamvijit Sapphasilpasiddhi Vidyadhara Surachitrakara Subhakosol Prabondhaprijajarn Boranagati Sangitavaditvidhivicharn Maholansitaladhyasai Buddhadtrairatanasaranananuvatna Khattiyadejanubhabpabitra, an auspicious name for a person who was born on Tuesday. Together with the investiture, His Royal Highness is granted ownership of 50,000 rai of land according to the royal tradition. May His Royal Highness be blessed with longevity, grace, pleasure, good health, wisdom, and wealth forever...

(Published in the Government Gazette No. 30, Section Kor, dated 11 November B.E. 2456 [AD 1913], p. 329)

พระบรมราชโองการ ประกาศเลื่อนพระอิสริยยศ เป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง

พุทธศักราช ๒๔๔๘

.....ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ์ จำเดิมแต่ได้ประกาศเมื่อครั้งรับพระสุพรรณบัตรเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมา ได้ทรงรับราชการในหน้าที่ราชการอันสำคัญมาเปนอันมาก คือเปนผู้ร่วมพระดำริห์ด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ รวบรวมทหารตั้งกรมยุทธนาธิการ ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งใหญ่ในกรมนั้น ภายหลังได้รับราชการนอกตำแหน่งทหารเพิ่มเติมออกไปจนเปนตำแหน่งอธิบดีกรมโยธา จัดรวบรวมการทั้งปวงเข้าจนภายหลังยกขึ้นเปนกระทรวงโยธาธิการ ได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนั้นเปนครั้งแรก นับว่าเปนผู้จัดการก่อสร้างตั้งกระทรวงนั้นขึ้นเปนปฐม ภายหลังเมื่อการพระคลังไม่เรียบร้อย จึ่งต้องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงย้ายตำแหน่งไปเปนเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ภายหลังเมื่อจะจัดราชการกระทรวงกระลาโหม ก็ต้องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงย้ายตำแหน่งไปเปนเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม ภายหลังเปนผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการด้วย ครั้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ เสด็จพระราชดำเนินประพาศประเทศยุโรป ได้ทรงรับราชการสองหน้าที่ ทั้งเปนผู้แทนเสนาบดีกระทรวงพระคลังด้วยจนเสด็จพระราชดำเนินกลับ

ครั้นรัตนโกสินทร ศก ๑๑๗ ได้ทรงกลับมารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม และเปนผู้รั้งตำแหน่งที่ผู้บัญชาการทหารเรือจนรัตนโกสินทร ศก ๑๑๘ จึ่งได้กลับทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการตามเดิม ในศกนี้จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง

การที่ต้องทรงย้ายรับราชการเปนหลายกระทรวงนั้น เพราะทรงพระปรีชาสามารถอาจวางเนติแบบอย่างในราชการให้เปนบรรทัดฐานมั่นคงดำเนินในทางที่ควรที่ชอบได้ มีพระอัธยาศรัยมั่นคงองอาจมิได้หวาดไหว ดำรงอยู่ในความสัตย์สุจริตเปนที่ตั้ง ยังราชการอื่น ๆ นอกจากตำแหน่งก็ได้ทรงรับฉลองพระเดชพระคุณเพิ่มขึ้นอีกเปนครั้งเปนคราวเนือง ๆ อีกทั้งการช่างอันทรงสอดส่องด้วยสุขุมปรีชา หาหลักฐานเก่าใหม่ในนอกประเทศ วางแบบอย่างอันวิจิตรหาผู้เสมอมิได้ ได้ทรงทำการฉลองพระเดชพระคุณในการช่างอันเปนวิทยาส่วนพระองค์อีกแพนกหนึ่งเปนอันมาก จึ่งทรงพระราชดำริห์ว่าควรจะดำรงพระเกียรติยศกรมหลวงได้

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า แต่เดิมมามีพระราชอนุชาเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอสองพระองค์ บัดนี้ไม่มีบริบูรณ์เหมือนแต่ก่อนเปนที่ว้าเหว่พระราชหฤทัย พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์นี้ ควรจะดำรงพระยศเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ให้เปนที่เจริญพระราชหฤทัยพระองค์หนึ่งได้

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ์ ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัตรว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงษ์ นาคนาม ทรงศักดินาเพิ่มขึ้นเปน ๕๐๐๐๐ เต็มตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขพลปฏิภาณคุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศอิศริยศักดิ์ มโหฬารทุกประการ.....

"ประกาศเลื่อนกรมและตั้งเจ้าพระยา"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ ตอน ๓๔ วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๘, หน้า ๗๓๗.

Royal Command on the Investiture of HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse

B.E. 2448 (AD 1905)

...(His Majesty King Chulalongkorn) considers that HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse has served His Majesty the King in numerous state affairs since he was invested with the honorific title of His Highness Prince Krom Khun. For example, His Royal Highness, together with HRH Prince Krom Phra Bhanubanaduwongse Voradej and HRH Prince Krom Luang Damrong Rajanubhab, jointly established the Department of War and Marine and served the department in a high-ranking position. Subsequently, His Royal Highness worked for different agencies other than the military department and even took the helm at the Department of Public Works. The prince improved the administrative structure until the department was elevated to Ministry of Public Works and he was appointed the first Minister. His Royal Highness is thus regarded as founder of the ministry. In later time His Royal Highness was appointed by His Majesty the King as the Minister of State Treasury to address internal administration issues. When the Ministry of Defense needed restructuring, His Royal Highness was entrusted again by His Majesty with the post of Minister of Defense. His Royal Highness also served as Commissioner of the Department of War and Marine and, when His Majesty visited Europe in 1897, the prince simultaneously acted for the Minister of State Treasury until His Majesty's return.

In 1898, His Royal Highness resumed the post of Minister of Defense while serving as Commander-in-Chief of the Royal Navy. In 1899, His Royal Highness started his second term as Minister of Public Works. And in this year, 1905, His Royal Highness was designated as Minister of Royal Household.

His Royal Highness has been transferred to several ministries thanks to his abilities. He sets a good example and lays down a solid work standard and guidelines. He is firmly imbued with honesty and integrity. His Royal Highness carried out many tasks other than those directly under his responsibility on several occasions. His Royal Highness is also a master craftsman who creates work with discretion, strives to seek artistic sources both in the country and abroad, and delivers incomparable work. His Royal Highness provided His Majesty with a plethora of craftwork. His Royal Highness thus merits the honorific title of Krom Luang.

His Majesty reflects that of his two younger brothers who hold the royal title of His Royal Highness, only one, HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse, remains alive and deserves greater honor.

Therefore, by this royal command, His Majesty the King has elevated HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse as HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse and has had his name inscribed in the Royal Golden Plaque as "Somdet Phra Chao Nong Ya Ther Chao Fa Krom Luang Narisaranuvattiwongse", an auspicious name for a person who was born on Tuesday. His Royal Highness is granted ownership of 50,000 rai of land in line with royal tradition. May His Royal Highness be blessed with longevity, grace, pleasure, good health, wisdom, and wealth forever...

(Published in the Government Gazette No. 22, Section 34, dated 19 November B.E. 2448 [AD 1905], p. 737)

พระบรมราชโองการ ประกาศเลื่อนพระอิสริยยศ เป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน

พุทธศักราช ๒๔๓๐

.....ทรงพระราชดำริห์ว่า เจ้าฟ้าอิศราพงษ เปนพระโอรสกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ซึ่งเปนพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย เจ้าฟ้าอิศราพงษนับเปนพระเจ้าหลานเธอในประถมรัชกาล ฝ่ายพระองค์เจ้าดาราวดี ซึ่งเปนพระมารดาเจ้าฟ้าอิศราพงษนั้น เปนพระธิดากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งเปนสมเดจพระอนุชาธิราชในพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย พระองค์เจ้าดาราวดีนับว่าเปนพระเจ้าหลานเธอส่วนหนึ่งในรัชกาลเปนประถม เจ้าฟ้าอิศราพงษเปนพระโอรสพระองค์เจ้าดาราวาดีก็ควรนับว่าเปนพระโอรสของพระเจ้าหลานเธอ หาใช่พระเจ้าหลานเธอโดยส่วนพระมารดาแท้ไม่ พระบาทสมเดจพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณายกย่องขึ้นเปนเจ้าฟ้าตามความนิยม ซึ่งมีมาแต่ก่อนแลโดยทรงพระกรุณาแก่เจ้าฟ้าอิศราพงษ ผู้มีเชื้อตระกูลอันสูงศักดิทั้งสองฝ่ายเปนตัวอย่างมา

ครั้งนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องนางเธอ กรมขุนขัตติยกัลยา ซึ่งสิ้นพระชนม์แล้ว แลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงษ เปนพระธิดาแลพระโอรสแห่งหม่อมเจ้าพรรณราย ซึ่งเปนพระธิดากรมหมื่นมาตยาพิทักษ ซึ่งปรากฏพระนามในราชการที่ใช้อยู่ในประจุบันนี้ว่า สมเดจพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เพราะเปนพระไอยกาแห่งสมเดจพระเจ้าแผ่นดิน เปนพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ของพระบาทสมเดจพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าพรรณรายนับว่าเปนเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่สามเสมอชั้นลำดับด้วยเจ้าฟ้าอิศราพงษ...พระมารดาของพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์นี้ ก็ร่วมพระชนกกับกรมสมเดจพระเทพศิรินธรามาตย์ สมเดจพระบรมราชชนนี พระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ สองพระองค์นี้ จึ่งร่วมพระอัยกาข้างฝ่ายพระราชชนนีกับพระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัว แลเปนพระเจ้าน้องยาเธออันสนิททั้งสองฝ่ายดังนี้ อนึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงษ ก็ทรงประกอบไปด้วยพระสติปัญญา อุสาหซื่อตรง แลมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก สมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศให้สูงขึ้นเต็มที่ตามซึ่งเคยมีแบบอย่างมาแต่ก่อน จะได้เปนพระเกียรติยศปรากฏสืบไปณภายน่า

จึ่งมีพระบรมราชโองการ มารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องนางเธอ กรมขุนขัตติกัลยา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงษ ขึ้นเปนพระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ให้ใช้คำนำน่าพระนามว่าพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยา พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ ให้ทรงศักดินาสามหมื่นตามตำแหน่งพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามีกรม ซึ่งได้กำหนดไว้ในพระราชกำหนดศักดินาใหม่ ประดิษฐานไว้แต่ณวัน ๑ เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ ปีกุน นพศก ศักราช ๑๒๔๙ จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขพลปฏิภาณคุณสารสมบัติสรรพศิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณอดูลยเกียรติยศเดชานุภาพทุกประการเทอญ.....

"คำประกาศตั้งเจ้าฟ้ากรมขุน (พระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยา และพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ)"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔ ตอน ๓๗ วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๐, หน้า ๒๙๓.

Royal Command on the Investiture of HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse

B.E. 2430 (AD 1887)

...(His Majesty King Chulalongkorn) muses that HRH Prince Isarabongse, son of HRH Prince Viceroy Maha Sakdibalaseb who is son of HM King Buddha Yot Fa Chulalok, is a king's grandson in the First Reign. However, his mother, HH Princess Daravadi, is daughter of HRH Prince Viceroy Maha Surasinghanad who is younger brother of HM King Buddha Yot Fa Chulalok. In this sense, the princess had a status of the king's niece in the First Reign. Considering the maternal descent, HRH Prince Isarabongse is son of a king's niece, not a king's grandson. HM King Mongkut graciously styled the prince with the royal rank of "Chao Fa" or His Royal Highness Prince in line with the royal tradition since the prince was born to a family of royal descent, both paternal and maternal.

In the current reign, HH Princess Krom Khun Khattiyagalya, who has passed away, and HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse are daughter and son of HSH Princess Bannarai who is daughter of HRH Krom Muen Mattayaphitak, the eldest son of HM King Nang Klao and maternal grandfather of His Majesty the King. HSH Princess Bannarai thus had the status of the king's granddaughter in the Third Reign and she is a relative closer to His Majesty the King than HH Princess Daravadi is. In addition, both HH Princess Krom Khun Khattiyagalya and HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse are children of HM King Mongkut, so both are half siblings of His Majesty the King and have the same maternal grandfather. Moreover, HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse is intelligent, honest and loyal to His Majesty. His Royal Highness thus deserves greater honor according to royal tradition.

For all these reasons, His Majesty the King graciously commands the elevation of HH the Late Princess Krom Khun Khattiyagalya to HRH Princess Krom Khun Khattiyagalya and HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse to HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse (both with the royal rank of Chao Fa). Together with this investiture, His Royal Highness is granted ownership of 30,000 rai of land according to his royal rank of Chao Fa and the honorific title of Krom Khun. Announced on Sunday, the second day of waning moon in the tenth lunar month of the Minor Era 1249 (AD 1887), Year of the Pig. May His Royal Highness be blessed with longevity, grace, pleasure, good health, wisdom, and wealth forever...

(Published in the Government Gazette No. 4, Section 37, dated 30 December B.E. 2430 [AD 1887], p. 293)

พระบรมราชโองการ
ประกาศเลื่อนพระอิสริยยศ
เป็น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากรมขุน

พุทธศักราช ๒๔๒๘

.....ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เปนพระราชอนุชาอันพระมารดาเปนพระธิดาในสมเดจพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เปนพระกนิษฐาแห่งสมเดจพระเทพศิรินทรามาตย สมเดจพระบรมราชชนนี นับเปนพระราชอนุชาอันสนิทในสัมพันธพงษอีกชั้นหนึ่ง จึ่งเปนที่ทรงสนิทชิดชมแต่เดิมมาตามธรรมดาที่เปนดังนี้ประการหนึ่ง

ส่วนพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญนั้นเล่า ก็ทรงพระสติปัญญารอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่ สามารถที่จะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณในราชการทั้งปวงได้ มีพระอัธยาไศรยซื่อตรงเที่ยงธรรมแลรักษาพระองคตามแบบอย่าง มิได้มีรแวงผิดพลั้งแต่สักครั้งหนึ่งเลย มีความจงรักภักดีอย่างยิ่งต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท เปนที่ไว้วางพระราชหฤไทยอันสนิท มีพระหฤไทยเจบร้อนด้วยราชการยิ่งกว่าเหนแก่ประโยชนของพระองค ได้ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งเอเดแคมหลวง แลได้ทรงบังคับการกรมทหารมหาดเลกคราวหนึ่ง จนบัดนี้ได้ทรงบังคับการในกรมทหารรักษาพระองค ก็ทรงพระอุสาหสอดส่องการในตำแหน่ง ฉลองพระเดชพระคุณโดยความสุจริตรอบคอบ แลทรงประกอบด้วยพระปัญญาแลความเพียรในการศิลปะสาตร การช่างเชี่ยวชาญทำได้ด้วยพระหัดถ ได้ทรงทำการในวัดพระศรีรัตนสาสดารามแลพระพุทธรูปฉลองพระองคในพระบาทสมเดจพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลการอื่น ๆ เปนอันมาก

เมื่อพระองค์เปนพระราชอนุชาอันสนิท แลได้รับราชการเปนที่ไว้วางพระราชหฤไทยฉนี้ ก็มิได้มีความกำเริบฟุ้งซ่าน ซึ่งจะให้ความทุจริตต่าง ๆ ตามมา แลให้เปนที่รังเกียจพระบรมวงษานุวงษ ข้าราชการทั้งปวง มีอัธยาไศรยอ่อนน้อมเรียบร้อยตามสมควร มีความเคารพต่อราชการกลัวความผิดประพฤติพระองคเหมือนข้าราชการอันมีความซื่อตรงจงรักภักดีอย่างยิ่ง ย่อมปรากฏแก่ใจผู้ซึ่งได้ทราบพระอัธยาไศรยทั่วหน้า

เพราะฉะนั้นจึ่งทรงพระราชดำริห์เหนสมควรที่จะสฐาปนาขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณได้

จึ่งมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สฐาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองคเจ้าจิตรเจริญ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัตรว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัติวงษ (นาคนาม) ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองคเจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ อดูลยเกียรติยศเดชานุภาพทุกประการ เทอญ.....

"ประกาศตั้งกรม"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ ตอนที่ ๖๕ วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๘, หน้า ๕๖๗.

Royal Command
on the Investiture of
HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse

B.E. 2428 (AD 1885)

...(His Majesty King Chulalongkorn) understands that HH Prince Chitcharoen is his younger brother whose mother is a daughter of the king's grandmother and younger sister of the king's mother. The prince has thus been an intimate brother since his childhood.

HH Prince Chitcharoen is a versatile royal who has served His Majesty the King in different state affairs. His Highness has an honest and just disposition, always conducts himself in a proper manner, upholds loyalty to His Majesty the King and, as such, is much trusted by the king. It is evident that His Highness places the national welfare over his own. His Highness has served as a royal aide-de-camp and once took the helm of the Royal Page Department. Currently, in his capacity as head of the Department of King's Guards, His Highness performs his duties with prudence and honesty. In addition, owing to his talents in arts and craftsmanship His Highness has contributed to the restoration of Wat Phra Si Rattana Satsadaram and creation of the King Mongkut's Buddha Image, and many other works.

Given his status as the king's close younger brother and his achievements in state affairs, His Highness has never behaved himself in an arrogant and corrupt manner. On the contrary, His Highness is gentle and polite and behaves in the same way as other loyal civil servants. His noble personality is well recognized among the public.

For this reason, His Majesty the King deems it appropriate to invest His Highness with the honorific title "Krom".

By this royal command, His Majesty the King has elevated HH Prince Chitcharoen as HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse and has had his name inscribed in the Royal Golden Plaque as "Phra Chao Nong Ya Ther Krom Khun Narisaranuvattiwongse", an auspicious name for a person who was born on Tuesday. His Highness is granted ownership of 15,000 rai of land. May His Highness be blessed with longevity, grace, pleasure, good health, wisdom, and wealth forever...

(Published in the Government Gazette No. 1, Section 65, dated 15 April B.E. 2428 [AD 1885], p. 567)

คำนำ

ย้อนกลับไปในอดีต ยาวนานกว่าหนึ่งศตวรรษ อาจกล่าวได้ว่า **กรมโยธาธิการและผังเมือง** มีรากฐานและวิวัฒนาการนับจากห้วงเวลาที่มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา **“กรมโยธาธิการ”** ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ซึ่งต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะเป็น **“กระทรวงโยธาธิการ”** ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมี **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์** ซึ่งทรงพระปรีชาทางเชิงช่างและศิลปกรรมหลากแขนง ***“...มีการคิดทำแบบอย่างในงานช่างอันเป็นฝ่ายศิลปะอย่างประณีต...”*** ทรงดำรงตำแหน่ง “อธิบดี” และ “เสนาบดี” พระองค์แรก

การที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมโยธาธิการและตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ถึง ๒ คราว แม้มิต่อเนื่องกัน หากแต่เมื่อรวมเวลาที่ทรงรับราชการ และ ***“...ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุม...”*** ในฐานะผู้บังคับบัญชา ***“การโยธาก่อสร้างทั้งปวง”*** รวมเวลา ๙ ปีเศษ ทรงพระวิริยอุตสาหะประกอบพระกรณียกิจในฐานะ **“นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม”** กระทั่งปรากฏผลดีงามต่อบ้านเมืองหลายประการ ดังมีวัตถุสถานเป็นประจักษ์พยานยืนยันถึง “ฝีพระหัตถ์” สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ กรมโยธาธิการและผังเมือง จึงเห็นสมควรและมีความภูมิใจอย่างยิ่งที่จะจัดทำหนังสือจารึกพระประวัติ ตลอดจนพระกรณียกิจ เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระชนมชีพ เพื่อน้อมรำลึกและเผยแพร่พระเกียรติคุณของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งบรรดาข้าราชการและเจ้าหน้าที่ นับแต่แรกก่อตั้งกรมโยธาธิการและผังเมือง ใน พ.ศ. ๒๕๔๕ ล้วนตั้งจิตมั่นดำเนินตามรอยพระบาทในหลักด้านงานช่างและสรรพศิลปะที่ทรงริเริ่ม และพร้อมสืบสานพระปณิธานในการสร้างสรรค์บ้านเมืองด้วยความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนภารกิจต่าง ๆ ของกรมโยธาธิการและผังเมือง ให้ปรากฏผลสัมฤทธิ์และความสำเร็จเป็นรูปธรรม โดยมีความมุ่งหมายสำคัญคือคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนคนไทยอย่างยั่งยืน

นายพรพจน์ เพ็ญพาส
อธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง

FOREWORD

Dating back to over a century ago, it can be said that the **Department of Public Works and Town & Country Planning** evolved from the time of the promulgation of the Royal Command to establish the **“Department of Public Works”** in 1889 in the reign of HM King Chulalongkorn The Great or King Rama V of the Chakri Dynasty. It was later elevated as the **“Ministry of Public Works”** in 1892 with **HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse**, a virtuoso in craftwork and many branches of the fine arts, ***“...and who created artistic and exquisite craftsmanship...”*** holding the position of the first “Director-General” and “Minister”.

His Royal Highness twice occupied the positions of Director-General of the Department of Public Works and Minister of Public Works, though not for consecutive terms. Yet, when combining the time of his service and how His Royal Highness ***“...performed his duties with prudent wisdom...”*** as the chief supervisor of ***“all civil constructions”*** for a total of nine years, he worked tirelessly as the **“Chief Engineer of Siam”** and was responsible for numerous accomplishments as evidenced by the many objects and structures that still remain today and testify to his superb skills.

Therefore, with a deep sense of pride, the Department of Public Works and Town & Country Planning has compiled this biography that details the life and work of HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse to commemorate and honor him. From the time of its establishment in 2002, all the civil servants and officials of the Department of Public Works and Town & Country Planning have pledged to follow the example laid by His Royal Highness in terms of respecting the principles of craftsmanship and various branches of fine arts that he initiated. We are also prepared to support his resolve to use creativity to serve the country and to drive all missions towards concrete achievements with the goal of sustainably improving people’s quality of life.

Mr. Pornpoth Penpas
Director-General,
Department of Public Works and Town & Country Planning

สารบัญ
CONTENTS

๑
สืบสายวงศ์พงศ์มงกุฎ ๒๕
A DESCENDANT OF KING MONGKUT 25

๒
นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม ๖๕
SIAM'S CHIEF ENGINEER 65

๓
เสื่องสือพระนามสรรพศิลป์ ๑๕๙
THE CONSUMMATE ARTIST 159

องค์ศิลปินในดวงใจ ๒๑๑
THE RENAISSANCE PRINCE 211

สืบสายวงศ์พงศ์มงกุฎ

A DESCENDANT OF KING MONGKUT

“...ฉันไม่นึกจะยอเธอเลย
แต่อดไม่ได้ว่า
เธอเป็นผู้ที่นั่งอยู่ในหัวใจฉันเสียแล้ว
ในเรื่องทำดีไซน์เช่นนี้...”

พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

“...I do not intend to praise you.
But through your designs,
you have already entered my heart...”

Letter written
by HM King Chulalongkorn The Great

พระสัมพันธวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพรรณราย
HH Princess Bannarai

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย (พระนามเดิม หม่อมเจ้าแฉ่ หรือหม่อมเจ้าพรรณราย พระธิดาในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (พระนามเดิม พระองค์เจ้าศิริวงศ์ ต้นราชสกุล ศิริวงศ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าจอมมารดาทรัพย์ พระสนมเอก) เมื่อวันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุน ตรงกับวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ เวลาเที่ยงคืนล่วงแล้ว ๓๐ นาที ณ ตำหนักในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยา (พระนามเดิม พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้ว) เป็นพระเชษฐภคินี

อนึ่ง สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ นับว่าทรงเป็น **“ช่างฝีมือ”** ด้วยทรงพระปรีชาในการช่าง ดังปรากฏว่า เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับพระกรุณาให้ทรงบังคับบัญชา “กรมช่างมุก” และเป็นนายด้านอำนวยการก่อสร้างพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งบานประตูด้านนอก ประดับมุกทั้ง ๘ บาน โดยมีลักษณะที่งดงามและมีลวดลายแตกต่างไปจากบานประตูประดับมุกรูปแบบเดิม ทั้งทรงเป็นนายด้านปฏิสังขรณ์วัดหนัง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสืบสายความเป็น **“ศิลปิน”** จากพระอัยกา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงฉายกับ (ขวา) พระสัมพันธวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพรรณราย พระมารดา
และ (กลาง) หม่อมเจ้าปลื้มจิตร พระธิดา
HRH Prince Naris, (right) his mother
HH Princess Bannarai, and (middle) his
daughter HSH Princess Pluemchit

HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse (hereafter referred to as HRH Prince Naris) was initially known as **HH Prince Chitcharoen**. His parents were HM King Mongkut (King Rama IV) and HH Princess Bannarai (formerly HSH Princess Chae or HSH Princess Bannarai, a daughter of HRH Prince Krom Muen Mattayaphitak – the founder of the Siriwongse Family who was previously known as HRH Prince Siriwongse and was born to HM King Nang Klao or King Rama III and Chao Com Manda Sap, the most favored concubine). HRH Prince Naris was born at 12.30 am on Tuesday, the 11th waxing moon day of the sixth lunar month of the Year of the Pig, at a royal villa inside the Grand Palace. His date of birth was 28 April 1863. His elder sister was HRH Princess Krom Khun Khattiyagalya (initially known as HH Princess Kannikarkaew).

HRH Prince Krom Muen Mattayaphitak qualified as an **artisan** because he was a skilled craftsman. In the reign of King Nang Klao, he was commissioned to head the “Department of Pearl Works”. Serving as the chief facilitator for the construction of Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalaram’s ordination hall, all of its eight external doors boast exquisite pearl inlays to this day. These doors are elegant, featuring patterns that stand out from traditional counterparts. HRH Prince Krom Muen Mattayaphitak, moreover, was the chief engineer of the restoration of Wat Nang. It can thus be said that HRH Prince Naris inherited **artistic skills** from his maternal grandfather.

ครั้นประสูติได้ ๓ วัน และเมื่อมีพระชันษาครบเดือน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีสมโภชตามโบราณราชประเพณี โดยทรงพระกรุณาให้มีการพระราชพิธีสมโภชเดือน พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ในวันศุกร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุน ตรงกับวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๖ ทั้งพระราชทานพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระนามและพระราชนิพนธ์คาถาภาษามคธ อักษรอริยกะ พระราชทานพระพร ซึ่งคาถาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระพรแด่พระราชโอรสธิดานั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอรรถาธิบายว่า ***"...แปลก ๆ กันทุกพระองค์ เข้าใจกันว่าจะพระราชทานตามลักษณะดวงพระชะตา ด้วยมักจะตรงกับพระนิสัยและความเป็นไปในพระชนมชีพ หรือมิฉะนั้นก็พระราชทานแก้ส่วนที่เสียในพระชะตาของแต่ละพระองค์เป็นส่วนมาก..."***

"สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ผู้บิดา ขอตั้งนามบุตรชายที่ประสูติจากหญิงแม่ พรรณราย ผู้มารดา
ในวัน ๓ ฯ ๖ ค่ำ ปีกุน เบญจศกนี้นั้นว่า พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้า "จิตรเจริญ" สิงหนาม
ขอจงมีความเจริญชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ ศุภสารสมบัติ สุวรรณหิรัญรัตน์ ยศ บริวาร คลังคาร ศักดานุภาพตระบะเดชวิเศษคุณ
สุนทรศรีสวัสดิพิพัฒนมงคล พิบูลยผล ทุกประการเทอญ ฯ
ตั้งนามมาวัน ๖ ฯ ๗ ค่ำ ปีกุน เบญจศก เป็นบีที่ ๑๓ ถาวันที่ ๔๔๑๒ ในรัชกาลปัจจุบันนี้"

(พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ)

In line with ancient royal traditions, royal ceremonies were held to celebrate the birth of HRH Prince Naris. The first took place three days after he was born. The second took place one month later. At the royal command of HM King Mongkut, the one-month anniversary of the prince's birth was observed on Friday, the 11th waning moon day of the seventh lunar month of the Year of the Pig or 12 June 1863. For the celebration, HM King Mongkut officially named his son and bestowed his blessings via a handwritten letter. The monarch wrote in the Magahi language using the Ariyaka alphabet. Regarding HM King Mongkut's written blessings for his children, HRH Prince Naris said, ***"...They are strange. We believe our father bestowed these blessings based on our horoscopes. These scripts usually reflect our characters or our lives. Also, some scripts might have been written to change the ill-omened segments of his children's destinies..."***

"Somdet Phra Paramendra Maha Mongkut Phra Chom Klao Chao Krung Siam, as the father,
would like to name his son who was born to Princess Chae Bannarai
during the night of Tuesday, the 11th waxing moon day of the sixth lunar month, Year of the Pig, a year of the minor Thai era ending with 5,
as HH Prince "Chitcharoen", spelled with auspicious characters for people born on Tuesday.
May the prince enjoy a long healthy life,
and be blessed with energy, wit, fortune, gold, gems, money, high rank, subordinates, and a harem.
Named on Friday, the 11th waning moon day of the seventh lunar month, Year of the Pig, a year of the minor Thai era ending with 5,
which is the 13th year (or the 4,412nd day) of the current reign.

(HM King Mongkut's royal letter on naming his son, "HH Prince Chitcharoen")

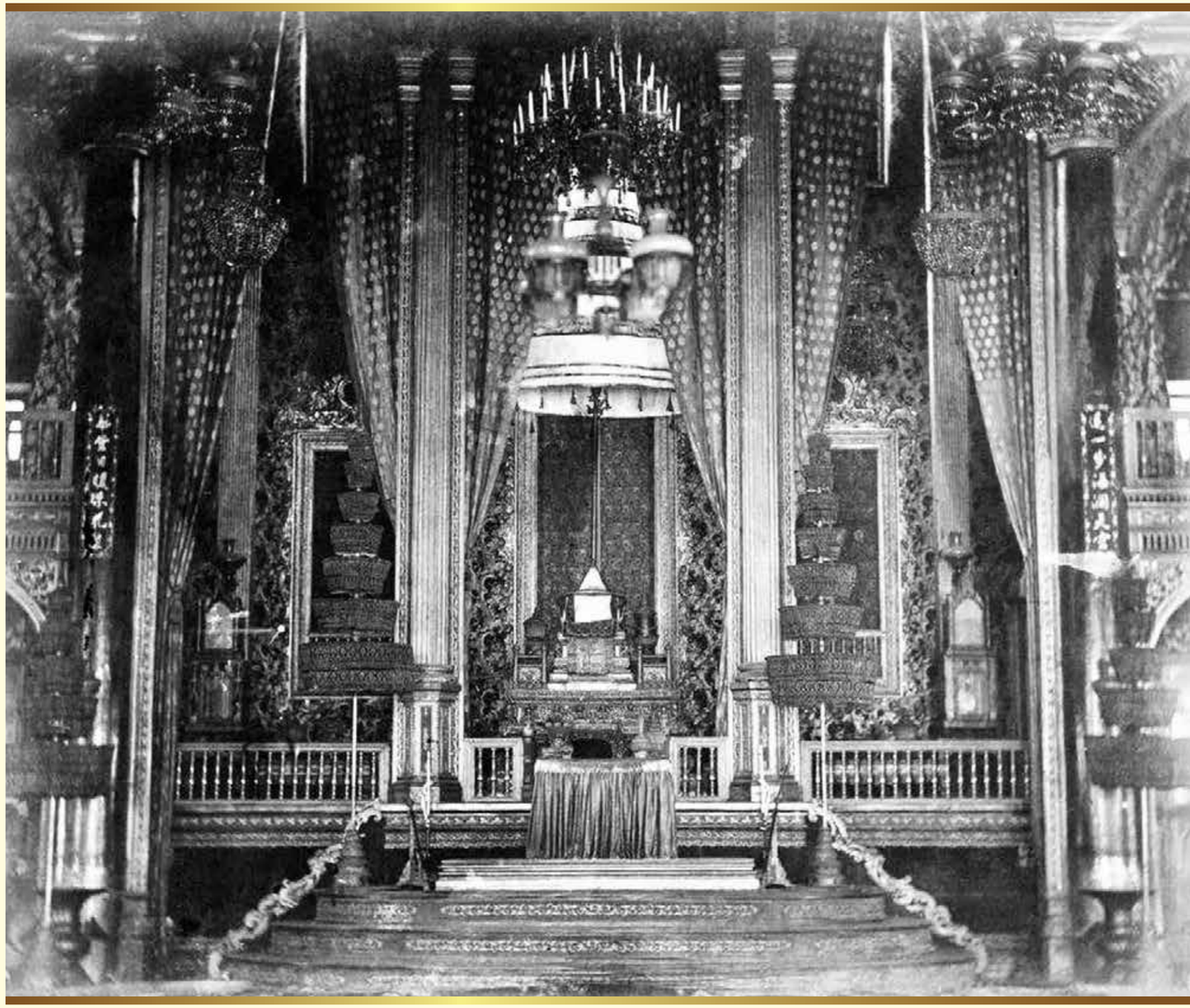
พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานพระนาม
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ
A royal letter written by HM King Mongkut
to name his son, "HH Prince Chitcharoen"

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๔๑๑ พระองค์เจ้าจิตรเจริญมีพระชันษาเพียง ๕ ปี กับ ๖ เดือน ซึ่งตรัสเล่าในภายหลังว่า ทรงจำพระราชบิดาได้น้อยเต็มที จำได้แต่ว่าทรงพระภูษาแดง ประทับเสวยบนพระเก้าอี้หมุนถอยหน้าถอยหลังได้ และเคยเสวยน้ำชะเอมในเวลาที่เข้าเฝ้าฯ ส่วนสิ่งของประดับภายในพระที่นั่ง ทรงจำได้แต่ว่า มีลูกโลกใหญ่หมุนได้ ตั้งอยู่บนโต๊ะเตี้ย ๆ เคยบรรทมบนพื้นเอาพระบาทถีบเล่นกับทรงจำได้ว่า ทรงสังเกตเห็นมีรูปภาพออกพระวิสุทธสุนทร (ปาน) ราชทูตสยามและคณะเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ณ พระราชวังแวร์ซาย ประดับภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เก่า) ในพระบรมมหาราชวัง การที่ทรงจำได้นี้เข้าพระทัยว่า **เพราะสนพระทัยเรื่องรูปภาพมาแต่ทรงพระเยาว์**

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชสมบัติ แม้พระองค์ยังทรงพระเยาว์ แต่ทรงพระปรีชา ทรงชุบเลี้ยงพระเจ้าน้องยาเธอไว้ใกล้ชิด ทรงอบรมด้วยพระองค์เองตามที่ทรงสังเกตเห็นว่าเหมาะกับพระอุปนิสัย ทั้งพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์แทนสมเด็จพระบรมชนกนาถทุกอย่าง แต่ทรงเลี้ยงพระเจ้าน้องยาเธออย่างบังคับเคี่ยวเข็ญ ให้หมั่นศึกษาหาความรู้ ไม่ปล่อยให้หมกมุ่นในความสุขสำราญและเหลิงกำเริบว่าเป็นเจ้า แต่ให้เสี่ยมเจียมพระองค์ว่าเป็นข้าแผ่นดิน ด้วยทรงตระหนักดีว่าพระองค์เองนั้น จะต้องทรงรับภาระอันหนักในการปกครองแผ่นดินต่อไป หากพระเจ้าน้องยาเธอต่างเข้มแข็งสามารถในราชการแล้ว ย่อมเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้สนองพระเดชพระคุณเป็นกำลังช่วยราชการแผ่นดินได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงทรงฝึกหัดพระเจ้าน้องยาเธอให้มีหน้าที่ปฏิบัติราชการรับผิดชอบหนักเกินพระชันษามาแต่ทรงพระเยาว์ทุกพระองค์

When HM King Mongkut passed away in 1868, HH Prince Chitcharoen was just five-and-a-half years old. Later, he admitted that he had only a slight recollection of his father. He only remembered that his father wore red attire and sat on a swivel chair at the dining table. The prince also remembered that he used to drink licorice juice in his father's presence. Regarding the décor of his father's throne hall, the prince recounted that there was a large rotational globe on a low table. He used to lie down on the floor and move the globe with his feet for fun. Also, he could still recall a painting, featuring Phra Wisut Sunthorn (Pan) and his diplomatic mission from Siam as they presented a royal letter from the Siamese king to Louis XIV, the King of France, at Versailles Palace adorning the original Ananta Samakhom Throne Hall that was in the compound of the Grand Palace. This memory reflects that **the prince had been interested in paintings since he was a child**.

Although HM King Chulalongkorn The Great ascended the throne as a boy, he proved as capable as an adult. He took close care of his younger brothers too. Through observations, he could tell the aptitudes of his brothers and provided supportive training. He helped his brothers in the same way as a father would help his children. The royal upbringing, however, was very strict with his brothers being required to study seriously and to avoid indulgence. Being taught to never behave arrogantly as royals, his brothers were expected to be humble and aware of their duties as servants of the nation. HM King Chulalongkorn The Great adopted this approach because he understood the heavy weight of his crown, as ruling the kingdom was a difficult mission. If his brothers were strong and excelled in state affairs, he would be able to entrust them with some of his work. Under HM King Chulalongkorn The Great's royal commands, all his younger brothers – at a tender age – achieved missions that were relatively demanding for their ages.

ท้องพระโรง พระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เก่า) ในพระบรมมหาราชวัง

The main hall in the original Ananta Samakhom Throne Hall which was located in the Grand Palace

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
Chakri Maha Prasat Throne Hall

ทั้งนี้ การที่ทรงมี “แวว” ว่าจะเป็นช่างเขียนผู้สามารถ มีหลักฐานปรากฏออกไปถึงต่างประเทศครั้งหนึ่ง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ กำหนดจะมีสุริยุปราคาเต็มดวงเห็นได้ในกรุงเทพฯ นักดาราศาสตร์ชาวต่างชาติ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้ามาตั้งกล้อง โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกล้องส่องดูสุริยุปราคาในบริเวณด้านหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และในครั้งนั้น ยังโปรดเกล้าฯ แจกกระดาษแก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ให้เขียนรูปสุริยุปราคาประกวดประชันกัน โดยมีการจัดเลือกพระบรมวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่เป็นกรรมการตัดสินคณะหนึ่ง ผลการตัดสินครั้งนั้น มีผู้ได้รับพระราชทานรางวัล ๓ พระองค์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงจำได้ ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ ทั้ง ๒ พระองค์นั้น ทรงเขียนระบายด้วยดินสอสีงดงามเรียบร้อย ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ขณะนั้นพระชันษา ๑๐ ปี ทรงเขียนประกวดด้วยเช่นกัน แต่ทรงเขียนด้วยดินสอดำขีดหยาบ ๆ พอเป็นรูปลักษณะรัศมี นักดาราศาสตร์ชาวต่างชาติที่ตั้งกล้องต่างสนใจรูปที่ประกวดเหล่านั้น ขอดูแล้วเก็บไปด้วย แล้วต่อมาได้เขียนรายงานเรื่องสุริยุปราคาครั้งนั้นลงในหนังสือเล่มหนึ่ง นำภาพจากการประกวดซึ่งเห็นว่ามีรูปลักษณะตรงกับความจริงที่สุด ลงแสดงเป็นภาพประกอบเรื่อง ๒ ภาพ มีพระนามผู้เขียนภาพกำกับไว้ข้างใต้ ภาพหนึ่งเป็นฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ส่วนอีกภาพเป็นฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

On one occasion, HH Prince Chitcharoen’s drawing talents received international attention. In 1874, an astronomical forecast indicated that a total solar eclipse would be visible in Bangkok. Foreign astronomers therefore asked HM King Chulalongkorn The Great for royal permission to install their telescopes in front of Chakri Maha Prasat Throne Hall to watch the phenomenon. At the eclipse–focused gathering, the king had paper handed out to aristocrats and civil servants so they could participate in a drawing contest. They were told to paint the eclipse event. Senior royals and state officials formed a panel of judges. Based on the judges’ decision, there were three winners. But HRH Prince Naris could remember the names of just two. According to him, two of the winners were HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej and HRH Prince Krom Muen Divagara Wongseprawat. Both produced beautiful color paintings. HRH Prince Naris, who was back then just 10 years old, joined the contest too. However, his paper was just a penciled sketch presenting only the brief outline and the characteristics of the visible corona. Foreign astronomers were also interested in the contest and asked for the entries. Subsequently they wrote an article on the eclipse and published it with two drawings from the competition. These two drawings were chosen because they were the most realistic. The names of the painters were also printed under their drawings. They read HRH Prince Krom Phraya Devawongse Varopakarn and HH Prince Chitcharoen.

สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse
Krom Phraya
Bhanubandhuwongse Voradej

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ต่อเติมพระตำหนักสวนกุหลาบ เป็นที่ฝึกหัดราชการของสมาชิกราชสกุลและบุตรหลานข้าราชการ
HM King Chulalongkorn The Great commanded expansion of Suan Kularb Royal Villa
for royalty and children of state officials to receive training in state affairs.

สำหรับการศึกษานั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตรัสเล่าเมื่อครั้งทรงเป็นพระองค์เจ้าจิตรเจริญว่า ทรงเรียนหนังสือขั้นต้นกับ “ครอกป้าเพชร” หรือหม่อมเจ้าสารพัดเพ็ชร์ พระธิดาอีกพระองค์หนึ่งในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ต่อมา จึงทรงเข้ารับการศึกษาร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีพระชันษาคราวเดียวกันในโรงเรียน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้จัดตั้งในกรมทหารมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง เพื่อให้พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนบุตรหลานข้าราชการเข้าศึกษาวิชาการ โดยโรงเรียนภาษาไทย มีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) แต่เมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐ เป็นผู้สอน ส่วนโรงเรียนภาษาอังกฤษ มีนายฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์สัน เป็นผู้สอน โดยนายแพตเตอร์สันนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างเป็นครู เมื่อทรงทราบว่า เดินทางมาเยี่ยมน้าชายคือหลวงรัถยาพิบาลบัญชา หรือกัปตันซามูเอล โจเซฟ เบิร์ด เอมส์ ต้นสกุล เอมซบุตร ชาวอังกฤษ ซึ่งรับราชการเป็นผู้บังคับการพลตระเวน (ตำรวจ) ในกรุงเทพฯ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๑๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบการพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นงานใหญ่ มีแห่รอบนอก คือแห่ออกไปในเขตพระบรมมหาราชวังชั้นนอก ทั้งพระราชทานเครื่องประดับพระเกียรติยศเพิ่มเป็นพิเศษหลายอย่าง และมีงานพระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ณ พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (องค์เก่า) โดยทรงพระราชดำริว่า

“...เพราะเห็นว่าจิตรเจริญเป็นลูกของน้าฉัน ควรนับว่าเป็นน้องอันสนิทขึ้นอีกชั้น ๑...
เมื่อจะเทียบตัวฉันเองกับจิตรเจริญ โดยชาติตระกูลก็เสมอกัน ไม่สูงไม่ต่ำ เป็นอย่างกันทีเดียว
ก็เมื่อฉันได้มีการโสกันต์ใหญ่ที่สุดแล้ว ก็เห็นว่าควรจะให้ยศโสกันต์ขนาดกลางนี้กับจิตรเจริญ
ซึ่งเป็นผู้คล้ายคลึงกันกับฉัน ให้มียศมากขึ้น...”

HH Prince Chitcharoen received early education from HSH Princess Saraphat Phet, also a daughter of HRH Prince Krom Muen Mattayaphitak. Later, he joined royals his age in studying at a school established by HM King Chulalongkorn The Great. Operating under the Royal Page Department inside the Grand Palace, this school accepted royals and children of state officials as its students. Thai language was taught by Phraya Sri Sunthorn Wohan (Noi), who was known as Luang Sarnprasert. The English–language teacher was Mr. Francis George Patterson. HM King Chulalongkorn The Great recruited this expatriate as a schoolteacher after hearing that he had come to Siam to visit his maternal uncle Luang Ratthayaphiban Bancha or Captain Samuel Joseph Bird Ames, who was a patrolman chief in Bangkok. The captain was the founder of the Amesbutr Family.

In 1875, HM King Chulalongkorn The Great held the royal tonsure ceremony for HH Prince Chitcharoen. It was a major event with the prince being paraded around the outer zone of the Grand Palace. The king also gave his younger brother special regalia. A royal banquet was held at the (original) Boromratsathit Maholan Hall. The king was so generous because:

“...Chitcharoen is also a son of my aunt. He therefore was closer to me (than my other half brothers)...
Compared to me, Chitcharoen is an equal in terms of family background. He is actually neither higher nor lower in hierarchy.
Given that my royal tonsure ceremony was already the greatest, another major royal tonsure ceremony should be held for Chitcharoen
who shared many similarities with me so that his status would become higher...”

ปีต่อมา พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร เป็นผู้ให้ศีล แล้วเสด็จไปทรงจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ประทับ ณ กุฏิหมู่ที่ ๓ คณะกุฏิฟากข้างวิหารพระศาสดา โดยระหว่างที่ทรงผนวชนั้น ทรงหัดเทศน์มหาชาติตามประเพณี และทรงมีโอกาสถวายเทศน์ “กัณฑ์มหาราช” อันเป็นกัณฑ์ใหญ่ เทศน์ยาก ในงานประจำปี ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากว่าเทศน์ไพเราะ เรียบร้อยดี จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินเพิ่มเป็นพิเศษอีก ๕ ชั่ง เป็นจำนวนมากกว่าที่เคยพระราชทานเพิ่มแก่ผู้อื่นมาแล้วหลายเท่า นอกเหนือจากเงินประจำกัณฑ์ ๑๐ ตำลึง และเครื่องบริขารตามปกติ

ผลจากการที่ทรงหัดเทศน์มหาชาติครั้งนั้น ยังมีประโยชน์ในภายหลัง เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงรวบรวมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์มหาชาติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงช่วยสอบทานกัณฑ์มหาราช ทั้งยังทรงจด “แหล่จัดพล” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งทรงจำขึ้นพระทัยถวายด้วย นอกจากนี้ ในภายหลังยังเคยทรงถ่ายทำนองถวายพระนักเทศน์รูปหนึ่ง ซึ่งกล้าพอที่จะมาทูลขอหัด ด้วยหาผู้รู้อื่นสอนให้ไม่ได้แล้ว

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก หรือร่ายยาวมหาชาติ กัณฑ์มหาราช พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นกัณฑ์สำคัญและมีความไพเราะมากกัณฑ์หนึ่ง ผู้เทศน์กัณฑ์นี้ ต้องมีเสียงก้องกังวาน เรียกว่า “เสียงมหาราช” เป็นเสียงมีสง่า เหมาะสำหรับบทเจราจาของเจ้านายและบทจัดทัพจัดพล เฉพาะแหล่จัดพลนั้น มีเล่นสัมผัส เล่นคำ ทำให้มีความไพเราะมากเป็นพิเศษ

The following year, HH Prince Chitcharoen was ordained as a novice monk at Temple of the Emerald Buddha (Wat Phra Si Rattana Satsadaram or Wat Phra Kaeo) with Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Pavares Variyalongkorn as the preceptor and HH Prince Arunnibha Gunakorn as the grantor of Sila. Following the ordination, HH Prince Chitcharoen stayed at Wat Bowonniwet Wihan. His monastic abode was in Moo 3 next to Phra Satsada Vihara. During his novicehood, he practiced chanting of the Mahajati sermon in line with tradition. He also had the opportunity to deliver the “Maharaj Chapter” – one of the longer and more difficult chapters – at an annual festival that was held at the Amarin Winitchai Throne Hall. His chanting impressed HM King Chulalongkorn The Great, who found the performance perfect and profound. The monarch rewarded the princely novice monk with five *chang* (equal to 400 baht) – considerably more than special rewards for others – on top of the normal remuneration of 10 *tamlueng* (equal to 40 baht) and utensils.

His Mahajati practice would also prove useful in the future. When HRH Prince Krom Phra Sommot Amornbandhu was compiling the Mahajati sermon book, HRH Prince Naris helped with reviewing of the Maharaj Chapter and provided content for the “Army Formation Episode”. While the Army Formation Episode was originally written by Supreme Patriarch Prince Krom Somdet Phra Paramanujit Jinoros, the younger prince had memorized all of it. When a preacher had the courage to ask the prince to provide a chanting rhythm, he agreed to help because the preacher apparently could not find another expert in this field.

Also written by Supreme Patriarch Prince Krom Somdet Phra Paramanujit Jinoros, the Maharaj Chapter featured the Long Poem of Vessantara Jataka or the Mahajati. This chapter is very important and beautiful. Reciters of this chapter needed to deliver a bass tone or “Maharaj Tone”. Considered loftily elegant, it is suitable for royals. As for the Army Formation Episode, it is rich with rhythmical verses. It is therefore very melodious.

วัดบวรนิเวศวิหาร

Wat Bowonniwet Wihan

ครั้นต่อมา เมื่อทรงลาผนวชสามเณรแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเล่าว่า เริ่มทรงศึกษาวิชาสำหรับขัตติยะ ณ วังที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ มีการขี่ม้า การใช้อาวุธต่าง ๆ เช่น ยิงปืน ฟันดาบ เป็นต้น นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ยังทรงพระเมตตาสอนโบราณคดี ราชประเพณี ประทานด้วยพระองค์เอง จนทรงได้รับความรู้ในวิชาเหล่านั้นเป็นหลักในการทำราชการต่อมา ทั้งตรัสอวดว่า พระองค์เองนั้นเป็น “คนโปรด” เช่นเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงทราบว่าจะได้ทรงรับกรม ก็ดีพระทัยยิ่งนัก ทรงจัดการทำ “เสลี่ยง” ด้วยฝีมือประณีตงดงามเป็นพิเศษ ประทานเป็นของสมโภชเจ้านายทรงกรม

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอยู่ในเกณฑ์ที่จะทรงได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ต่างประเทศ เฉกเช่นเดียวกับพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ แต่ทว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสกับพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย ถึงพระราชดำริในเรื่องดังกล่าว ปรากฏว่าพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย ทรงกรรแสงไม่หยุด จึงเป็นอันระงับไป

จากนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเข้ารับราชการเป็นนายทหารมหาดเล็ก มียศเสมอ “กัปตัน” หรือนายร้อยเอก โดยต่อมา ทรงได้รับตำแหน่ง “ราชเอเดอแกมป์” หรือราชองครักษ์ ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ***“...มีหน้าที่ดูแลตรวจตราทหารมิให้ประพฤติผิดข้อบังคับระเบียบวินัยของทหารและเป็นที่ปฤกษาของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ มีอำนาจตัดสินและสั่งการได้ตามข้อบังคับเป็นการต่างพระเนตรพระกรรณ์...”*** ซึ่งทรงใช้ชีวิตอย่างทหารแท้ ๆ มีเข้ารับการฝึกหัด อยู่เวรรักษาการณ์ เสมือนทหารสามัญทั้งปวง นอกจากนี้ ยังทรงได้รับเลือกเป็นกรรมสัมปาทิก หอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งพระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมพระทัยกันจัดตั้ง เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนาถ ใน พ.ศ. ๒๔๒๖

After he left the monkhood, HH Prince Chitcharoen started studying subjects with which royals were expected to be acquainted. At the palace of HRH Prince Maha Mala Krom Phraya Bamrap Parapaksha, he learned, inter alia, how to ride horses, shoot guns, and fence. The elder prince also kindly taught the young prince about archeology and royal traditions. Such knowledge was useful when the young prince started working for the state. HRH Prince Naris described himself as a favorite of HRH Prince Maha Mala Krom Phraya Bamrap Parapaksha. The elder prince was so happy upon hearing that the young prince had been appointed HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse. He even presented the young prince with an exquisite palanquin.

HH Prince Chitcharoen, like many senior family members, was qualified to receive a scholarship from the king to study overseas. However, when HM King Chulalongkorn The Great raised the issue with HH Princess Bannarai, she could not stop crying. The monarch therefore decided not to send her son overseas.

The prince later joined the state services as a royal guard with a captain-equivalent rank. Over time, he was promoted to the post of royal aide-de-camp. His duties were ***“...to supervise soldiers and ensure their compliance with military rules; to provide counseling to senior military officers; to make decisions and issue orders for the king in line with regulations...”*** HH Prince Chitcharoen served like a true soldier during those years. He underwent military training and stood guard just like ordinary soldiers. Moreover, HH Prince Chitcharoen was named a board member of the Vajirayana Library for the Capital City, which was established in HM King Mongkut’s honor by his children in 1883.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์
HRH Prince Maha Mala
Krom Phraya Bamrap Parapaksha

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
Temple of the Emerald Buddha

ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ สมควรจะมีวังประทับอยู่ต่างหาก จากเดิมที่เคยประทับ ณ หอนิเพทพิทยา ในพระบรมมหาราชวัง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่ง **วังท่าพระ** และให้สร้างตำหนักอีกหลังหนึ่งใกล้เคียงกัน แล้วพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย เสด็จออกมาประทับกับพระโอรส ทั้งเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีรดน้ำพระราชทานวัง เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๖

ปีต่อมา พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระสังฆราช (สา) เมื่อครั้งยังเป็นพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ แล้วประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ครั้นถึงกำหนดเวลาที่สมควรจะทูลลาสึก พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ กลับแสดงพระประสงค์ว่าจะทูลลาผนวชต่อไป และมีเสียงเล่าลือว่า ทรงพระดำริที่จะทรงผนวชเลย ร้อนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินที่วัดบวรนิเวศวิหาร ขณะทรงประเคนผ้าไตร จึงทรงชุกพระราชหัตถเลขาเขียนใส่เศษกระดาษลงในพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระจิตรเจริญ มีความว่า ***“ขอให้สึกออกมาช่วยทำราชการ”*** จึงทรงลาผนวชตามพระบรมราชโองการ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
Supreme Patriarch Prince
Krom Phraya Pavares Variyalongkorn

In 1883, HM King Chulalogkorn The Great decided that HH Prince Chitcharoen should have his own palace instead of residing at Niphet Phittaya Hall in the Grand Palace. Thus, the monarch ordered that **Tha Phra Palace** be redecorated and that a new villa be constructed nearby for the prince. The king also permitted HH Princess Bannarai to move out of the Grand Palace to reside with her son at Tha Phra Palace. On 16 May 1883, the king performed a water-pouring blessing ceremony to complete the granting of the palace to his younger brother.

In 1884, HH Prince Chitcharoen entered the monkhood. The royal ordination ceremony took place inside the ordination hall of Temple of the Emerald Buddha, with Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Pavares Variyalongkorn acting as the preceptor and Supreme Patriarch (Sa), then known as His Reverence Phra Buddhaghosacharn, as the first ordination teacher. The ordained prince then stayed at Wat Bowonniwet Wihan.

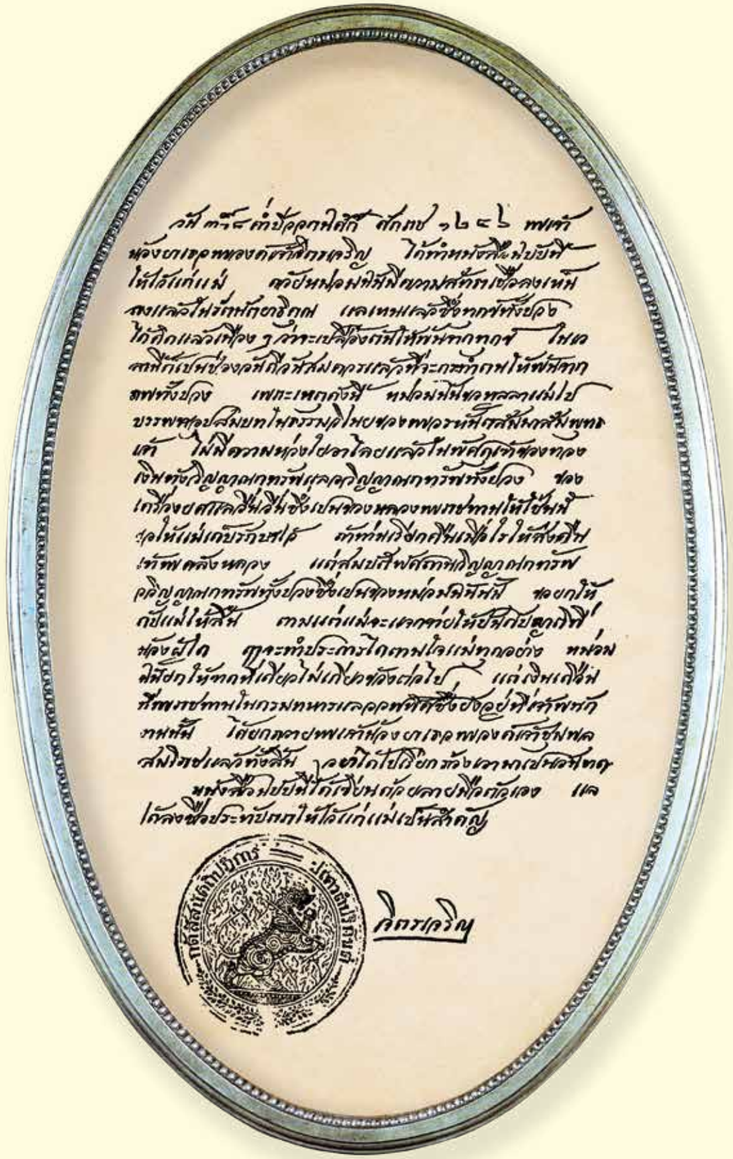
When it was time to leave the monkhood, the prince wanted to stay on as a Buddhist priest. Rumors also spread that he intended to never leave the monkhood. When HM King Chulalongkorn The Great heard the rumors, he passed a handwritten note to his younger brother during a Royal Kathin Ceremony at Wat Bowonniwet Wihan. The royal note was delivered as the king presented saffron robes. It reads, ***“Disrobe to help me with state affairs”***. Complying with the royal command, the younger brother left the monkhood.

ทั้งนี้ ก่อนจะทรงผนวช ทรงเขียนหนังสือทูลพระมารดามอบทรัพย์สมบัติถวายเป็นทำนองพินัยกรรมฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นประเพณีที่ทำกันสืบมาในการบวชเมื่อครั้งอดีต โดยทรงเขียนไว้ดังนี้

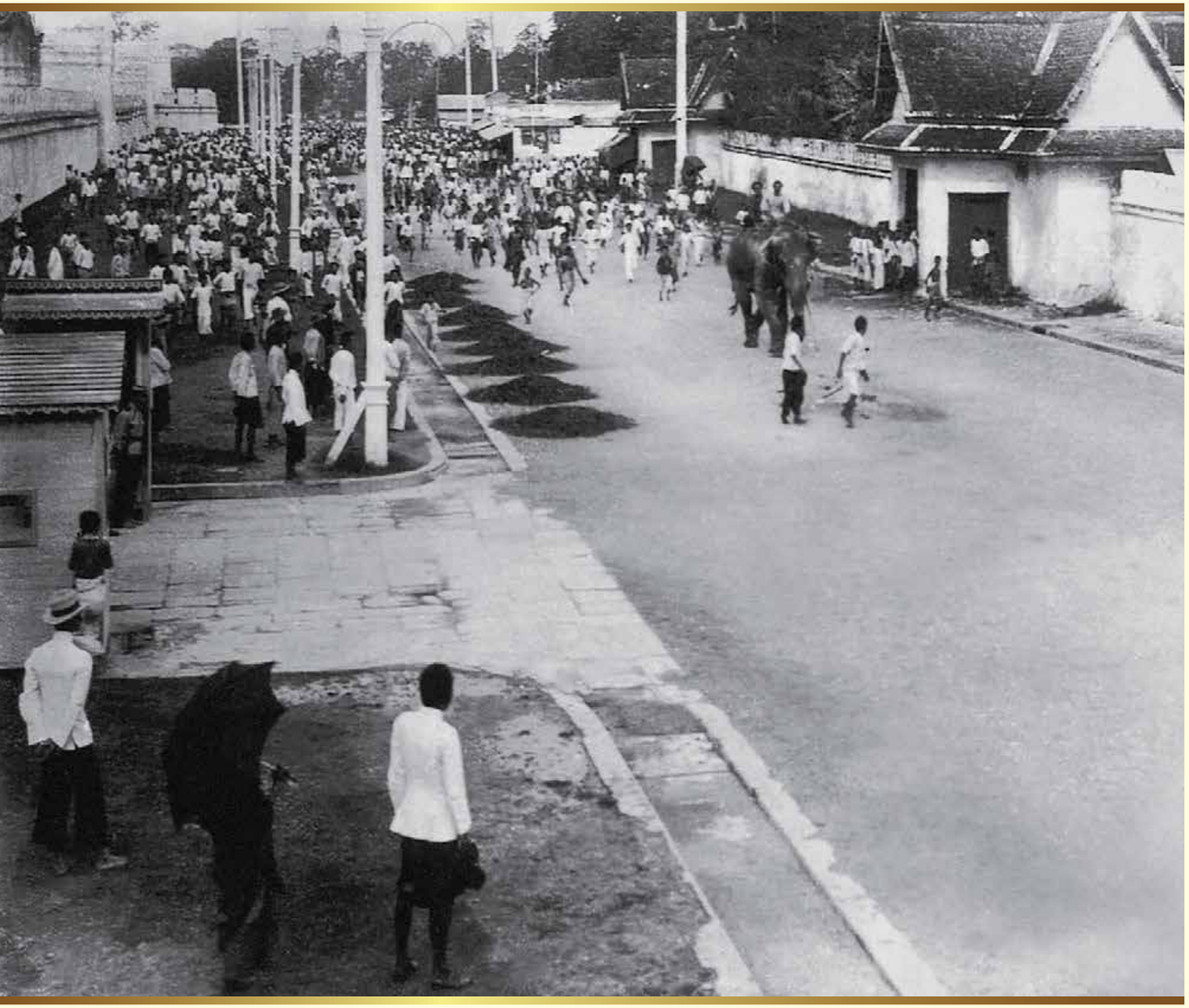
วัน ๓ ฯ ๘ ค่ำ ปีวอกฉศก ศักราช ๑๒๔๖ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ได้ทำหนังสือฉบับนี้ให้ไว้แก่แม่
ด้วยหม่อมฉันมีความศรัทธาเชื่อลงเห็นลงแล้วในรัตนัตตยาธิคุณ และเห็นแล้วซึ่งทุกข์ทั้งปวง ได้คิดแล้วเนือง ๆ ว่าจะเปลื้องตนให้พ้นจากทุกข์
ในเวลานี้เป็นช่องอันควรแล้วที่จะกระทำตนให้พ้นจากภพทั้งปวง
เพราะเหตุดังนี้ หม่อมฉันขอทูลลาแม่ไปบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ไม่มีความห่วงใยอาลัยแล้วในพัสดุข้าวของทองเงิน ทั้งวิญญาณกทรัพย์และอวิญญาณกทรัพย์ทั้งปวง
ของเครื่องยศและอื่น ๆ ซึ่งเป็นของหลวงพระราชทานให้นั้น ขอให้แม่เก็บรักษาไว้ ถ้าท่านเรียกคืนเมื่อไร ให้ส่งคืนเข้าพระคลังหลวง
แต่สมบัติพัสถานวิญญาณกทรัพย์อวิญญาณกทรัพย์ทั้งปวงซึ่งเป็นของหม่อมฉันนั้น ขอยกให้กับแม่ให้สิ้น
ตามแต่แม่จะแจกจ่ายให้ปันกับญาติพี่น้องผู้ใด ฤาจะทำประการใดตามใจแม่ทุกอย่าง หม่อมฉันยกให้ขาดทีเดียวไม่เกี่ยวข้องต่อไป
แต่เงินเดือนที่พระราชทานในกรมทหารและออฟฟิศซึ่งยังอยู่ที่เจ้าพนักงานนั้น
ได้ยกถวายพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจุฬสมโภชแล้วทั้งสิ้น อย่าให้ไปเรียกร้องเอามาเป็นอันขาด
หนังสือฉบับนี้ได้เขียนด้วยลายมือตัวเอง และได้ลงชื่อประทับตราให้ไว้แก่แม่เป็นสำคัญ
จิตรเจริญ

Prior to his ordination as a monk, HH Prince Chitcharoen had already written that all his assets were to be given to his mother. The written declaration, which was very much like a will, complied with a long-held tradition at that time. Written by HH Prince Chitcharoen, it reads as follows:

On Tuesday, the ninth waxing moon day of the eighth lunar month, the Year of the Monkey, Year 1246 of the minor Thai era,
HH Prince Chitcharoen addresses this letter to his mother.
Out of my faith in the virtue of the Triple Gem and out of my understanding of suffering, I have constantly thought of ways to end pain. As
now is a good and reasonable time for me to terminate my cycle of repeated births and deaths,
I would like to inform Mother that I am going to be ordained as a monk and adhere to Lord Buddha-prescribed discipline for Buddhist priests.
I have no attachment to my belongings such as money and gold – be they living things or otherwise.
As for royally-granted items in my possession, Mother may keep them. However, if the king recalls them,
please submit them to the Royal Treasury. As for assets – living things or otherwise – that belong to me, Mother can have them all.
Mother may share them with relatives or manage them in any way she likes.
I give them all to Mother and no longer have anything to do with them.
As for my salary granted by the king via military units and offices that has been left with officials,
I have designated HH Jumbalal Sombhoj as the recipient. In strict accordance with my wishes, do not take this sum of money from him.
This letter is written by me, affixed with my emblem, and presented to Mother as a significant letter.
Chitcharoen

ลายพระหัตถ์ทรงมอบทรัพย์สมบัติ
แด่พระมารดา
ก่อนทรงผนวชเป็นพระภิกษุ
The letter HRH Prince Naris wrote
before his ordination to declare
his intention to give his assets
to his mother

วังท่าพระ (ขวา) เป็นภาพการเชิญ “พระเศวตรุจิราภาพรรณ” ช้างต้น ไปอาบน้ำ ณ ท่าช้างวังหลวง

A procession to bring “Phra Sawet Ruchiraphaphan”, a royal elephant, to take a bath at Tha Chang Wang Luang; Tha Phra Palace is seen on the right.

สำหรับ **วังท่าพระ** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เมื่อกาลก่อนนั้น เคยเป็นที่ประทับของ “พระบรมวงศ์” นับตั้งแต่**สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ กรมขุนกระษัตรานุชิต** ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบรรดา “พระราชวงศ์” ซึ่งทรงกำกับราชการกรมกองต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ “งานช่าง” หรือทรงอุปถัมภ์ศิลปะหรือศิลปินแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น**พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์** หรือต่อมา คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ด้วยสถาปัตยกรรมที่มีการผสมผสานศิลปะไทย จีน และฝรั่ง อย่างงดงามแปลกตา ถัดมา เป็นที่ประทับของ**พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ** ซึ่งทรงเคยอุปถัมภ์พระสุนทรโวหารหรือสุนทรภู่ หนึ่งในกวีผู้มีชื่อเสียงแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จากนั้น เป็นที่ประทับของ**พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม** ซึ่งทรงสันทัดในการช่าง ทั้งทรงกำกับราชการ “ช่างสิบหมู่” “ช่างศิลา” และทรงอำนวยการก่อสร้างสถาปัตยกรรมสำคัญ โดยทรงใช้วังท่าพระเป็นสถานที่ทรงงานช่างทุกชนิด รวมทั้งเป็นที่อยู่ของช่างต่าง ๆ ประมาณว่าสมัยนั้น มีช่างหลวงพำนักในวังท่าพระไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ คน ครั้นต่อมา เมื่อสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เป็นที่ประทับของ**พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ** ซึ่งทรงกำกับ “กรมแสง” และ “กรมช่างศิลา” กระทั่งสิ้นพระชนม์ จึงทรงพระกรุณาพระราชทานให้เป็นที่ประทับของ**พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ**

Tha Phra Palace, which was bestowed by HM King Chulalongkorn The Great on HH Prince Chitcharoen, used to be the residence of several high-ranking royal members. The first owner was **HRH Prince Krom Khum Kasattranujit**, grandson of HM King Buddha Yot Fa Chulalok The Great (King Rama I). Other owners were senior royals who had mainly overseen departments and divisions related to “crafts” or who had sponsored artists. One of the palace’s owners was **HRH Prince Krom Muen Chesadabodindra**, who would later become King Nang Klao. This prince commissioned the construction and restoration of various monasteries based on his “personal preference”. The results were distinctive architectures, which beautifully combined Thai, Western and Chinese styles to wondrous effect. The successive owner of Tha Phra Palace was **HRH Prince Lakkhananukhun**, who used to be a patron of Phra Sunthornwohan or Sunthorn Phu for some time. Later, Tha Phra Palace belonged to **HRH Prince Krom Khun Rajasihavikrom**. A master craftsman, the prince was assigned to oversee the ten crafts and stonework divisions. Also, he supervised the construction of several important buildings. The prince carried out several types of craftwork at Tha Phra Palace. During his time there, the palace was home to at least 200 craftsmen. After the prince passed away, HM King Chulalongkorn The Great named **HRH Prince Krom Muen Adulyslakshana Sombat**, head of the Weaponry Department and the Department of Stonework the palace’s new owner. Following his passing, the monarch gave Tha Phra Palace to **HH Prince Chitcharoen**.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม

HRH Prince Krom Khun Rajasihavikrom

วังท่าพระ “ศิลปสถาน”

THA PHRA PALACE, THE PALACE OF ARTS

ประตูวังท่าพระ ฝีพระหัตถ์การออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (ปัจจุบัน เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยศิลปากร)
The Gate of Tha Phra Palace, designed by HRH Prince Naris (The palace is currently the location of Silpakorn University.)

ทั้งนี้ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังท่าพระ พระราชทานสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ซึ่งทรงเป็น “เจ้าฟ้า” ดังนั้น กำแพงวังจึงตกแต่งด้วย “ใบเสมา” ตามขัตติยโบราณราชประเพณี

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการขยายถนนมหาราชและถนนหน้าพระลาน ทำให้ต้องรื่นเขตวังท่าพระเข้ามาทั้งสองด้าน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงออกแบบก่อสร้างประตูและกำแพงวังขึ้นใหม่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กในลักษณะคล้ายประตูเมืองและกำแพงป้อมหรือเชิงเทิน โดยทรงออกแบบประตูให้มีรูปทรงสี่เหลี่ยม มีการเล่นความต่างระดับระหว่างประตูและกำแพงวัง โดยทรงเน้นซุ้มประตูตรงกลางให้โดดเด่น เมื่อประตูวังเปิดออกจึงสามารถมองเห็นท้องพระโรงของวังท่าพระ ซึ่งตั้งอยู่ภายในเป็นฉากหลัง ทั้งมีการต่อเติมซุ้มประตูตรงกลางด้วยกำแพงคล้ายซุ้มประตูเล็กขนาบสองข้าง แต่ผลักระยะไปด้านหลังเล็กน้อย เนื่องจากมีพระประสงค์ที่จะให้ซุ้มประตูดูสูงใหญ่ แต่มีความสมดุลและมีความต่อเนื่องกับกำแพงวัง จึงทรงออกแบบให้มีกำแพงโค้งเชื่อมต่อระหว่างซุ้มประตูกับกำแพงวัง และยังทรงออกแบบให้มีซุ้มใส่ดวงประทีปรูปทรงเหลี่ยมล้อกับหัวเสาของกำแพงวัง

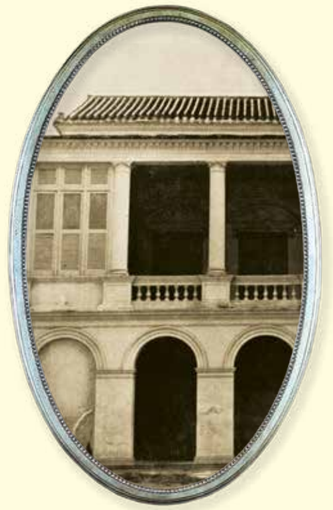
ทั้งนี้ แม้ประตูวังท่าพระจะปราศจากลวดลายประดับ แต่ทรงตกแต่งโครงสร้างของซุ้มประตูและกำแพงวังให้มีรูปทรงเข้าชุดกัน ทั้งรูปทรงที่เป็นเหลี่ยมของซุ้มใส่ดวงประทีปและหัวเสาที่ล้อกับรูปทรงของใบเสมา เป็นต้น

Since Tha Phra Palace was first constructed in the reign of King Buddha Yot Fa Chulalok The Great for his grandson who held the rank of “Chao Fa”, the wall of this palace was adorned with Sema boundary stone slabs in line with royal tradition.

When Maha Rat and Na Phra Lan roads were expanded, Tha Phra Palace needed to downsize and relocate its walls on two sides. HRH Prince Naris designed a new reinforced conrete gate and walls for his palace. His designs emulated a city gate, a fortress and battlements.

The new palace gate was rectangular in design. Its height was different from that of the palace wall. Its prominent features were arches. When this gate opened, the throne hall of the palace became visible. The arched gate was decorated and sandwiched with two arched wall sections. Looking like smaller arched gates, the arched wall sections were located slightly behind the main gate. HRH Prince Naris added such features to his palace’s main gate in the hope of making it lofty and grand. To ensure proper and balanced fitting, the prince created a curved wall for his palace too. In addition, his arched gate and its decorative side arches boasted rectangular lantern-holding boxes that matched well with the palace wall’s mastheads.

Although his palace walls did not have any decorative patterns, HRH Prince Naris cleverly injected subtle beauty into them with a symmetrical arched palace gate. The walls and the gate complemented each other. For example, the gate’s lantern-holding boxes mirrored the shape of the walls’ Bai Sema mastheads.

ตำหนัก
พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย
วังท่าพระ
The royal villa of HH Princess Bannarai
in Tha Phra Palace

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๒๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศเป็น **“พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์”** ด้วยทรงพระราชดำริว่า เป็นพระราชอนุชาที่พระมารดาเป็นพระธิดาในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์และเป็นพระขนิษฐาของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ซึ่งเป็นพระบรมราชชนนีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ จึงนับเป็นพระราชอนุชาอันสนิท นอกจากนี้ ยังทรงรอบรู้ในราชกิจ สามารถรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ทั้งทรงพระอุตสาหะฉลองพระเดชพระคุณโดยสุจริตรอบคอบ ทรงประกอบด้วยพระสติปัญญาและความเพียรในทางศิลปศาสตร์ ประพฤติพระองค์เหมือนดังข้าราชการอันมีความซื่อตรงจงรักภักดีอย่างยิ่ง

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า หม่อมเจ้าพรรณราย พระมารดาในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ นับเป็นพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระขนิษฐาร่วมพระชนกในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ดังนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ จึงมีพระอัยการ่วมกับพระองค์ ทั้งทรง ***“...ประกอบไปด้วยพระสติปัญญา อุสาหชื่อตรง แลมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก สมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศให้สูงขึ้นเต็มที่ตามซึ่งเคยมีแบบอย่างมาแต่ก่อน จะได้เปนพระเกียรติยศปรากฏสืบไปณภายน่า...”*** จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น **“พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์”**

ปีเดียวกันนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ไขกรมทหารอย่างเก่าเป็นกรมทหารอย่างใหม่ ทรงเลือกสรรบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นผู้บัญชาการกรมทหารต่าง ๆ ในการนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงพระยศพันเอกและเป็นผู้บังคับการกรมทหารรักษาพระองค์ และเมื่อมีการก่อตั้งกรมยุทธนาธิการ ยังทรงพระกรุณาให้ทรงดำรงพระยศนายพลตรี ตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และเป็น “เจ้าพนักงานใหญ่ผู้บัญชาการใช้จ่าย” ซึ่งเป็น ๑ ใน ๔ ตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ในกรมยุทธนาธิการ มีหน้าที่เบิกจ่ายเก็บเงินและทำบัญชีในกรมอีกตำแหน่งหนึ่ง

In 1885, HM King Chulalongkorn The Great elevated the rank of HH Prince Chitcharoen by naming him **“HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse”** because the monarch recognized how close he was to the prince. The mother of the prince was born to HRH Prince Krom Muen Mattayaphitak, the king’s maternal grandfather. Otherwise, she was a younger sister of the king’s mother, HM Queen Debsirindra. HH Prince Chitcharoen was not just a close brother either. Well-versed in royal affairs, he could carry out tasks and oversee the country for the king. Endowed with intelligence and artistic perseverance, the prince served the king honestly and carefully. He, moreover, demonstrated solid loyalty and sincerity. The king thus considered him a trusted aide.

In 1887, HM King Chulalongkorn The Great noted that he and HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse had the same maternal grandfather. The family tree showed that the prince’s mother HSH Princess Bannarai was a granddaughter of HM King Nang Klao similar to HM Queen Debsirindra. HH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse, moreover, ***“...had demonstrated solid intelligence, perseverance, sincerity and loyalty. He therefore deserved higher honor and promotion in line with traditions...”*** On these grounds, HM King Chulalongkorn The Great made the prince a Chao Fa and named him **“HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse”**.

In the same year, HM King Chulalongkorn The Great also restructured military units. As the new structure applied to the armed forces, the monarch assigned trusted high-ranking royals and civil servants to head military units. As part of the restructuring, HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse was appointed a colonel and the Commander of the Department of King’s Guards. When the Department of War and Marine was established, the prince was promoted to major-general and appointed the department’s Deputy Commissioner. The prince, in addition, served as its “Chief Budget Officer”. This position was among the department’s four most important jobs. Via this position, the prince was responsible for the department’s budget disbursement and bookkeeping.

กรมยุทธนาธิการ หรือกระทรวงกลาโหมในปัจจุบัน

The Department of War and Marine, currently the Ministry of Defense

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า งานที่เกี่ยวกับการโยธาและการก่อสร้างยังแยกกันอยู่ในกรมต่าง ๆ มิได้รวมเป็นหมวดหมู่เดียวกัน ทั้งทรงพิจารณาเห็นว่า งานราชการด้านการก่อสร้างมีมากขึ้น สมควรจะรวมเป็นกรมได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง **“กรมโยธาธิการ”** และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นอธิบดีกรมโยธาธิการ ต่อมา เมื่อทรงพระราชดำริจัดแบ่งการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็นกระทรวง มีเสนาบดีเป็นเจ้ากระทรวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมโยธาธิการ เป็น **“กระทรวงโยธาธิการ”** ทั้งทรงพระกรุณาแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นเสนาบดี แต่ปลายปีเดียวกันนั้น ทรงพระกรุณาให้ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงการทหาร โดยเปลี่ยนแปลงราชการกระทรวงกลาโหม ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ สมควรจะสนองพระเดชพระคุณได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

จากนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ทรงย้ายไปเป็นเสนาบดีและผู้บัญชาการตำแหน่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ บัญชาการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นการชั่วคราว ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ ผู้รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง

In 1889, HM King Chulalongkorn The Great decided to set up the **“Department of Public Works”** because he observed that civil works and construction works were diffused and under the supervision of many agencies and he also foresaw that the state would have to address the construction of diverse infrastructure in the future. Upon the establishment of the Department of Public Works, the king appointed HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse as its Director-General. Subsequently, when the king resolved to establish ministries in the government sector, he upgraded the Department of Public Works into the **“Ministry of Public Works”**. Following the upgrade, the prince became the Minister of Civil Works. Late that same year, the king transferred the prince to the post of the Minister of State Treasury instead.

During HM King Chulalongkorn The Great’s efforts to restructure the military and change the army’s modus operandi in 1894, he realized that HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse would be a useful asset in this regard too. He thus transferred him out of the Ministry of State Treasury and named him the Minister of Defense.

Under the king’s royal commands, HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse would later receive several other key posts. In 1896, he was appointed the Commissioner of the Department of War and Marine. The following year, he served temporarily as the Minister of State Treasury. In 1898, his second term as the Minister of Defense began. That year, he also headed the Royal Navy. Between 1899 and 1905, he served as the Minister of Public Works again. After that, the king named him the Minister of Royal Household.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ขณะทรงงานด้านการโยธา
HRH Prince Naris while working at a construction site

หลังจากทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นสมควรที่จะเฉลิมพระเกียรติยศให้ปรากฏพระเกียรติคุณในพระปรีชาสามารถ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น **“สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์”** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ ด้วยทรงพระราชดำริว่า

“...การที่ทรงต้องย้ายรับราชการเป็นหลายกระทรวงนั้น
เพราะทรงพระปรีชาสามารถอาจวางเนติแบบอย่างในราชการให้เป็นบรรทัดฐานมั่นคง
ดำเนินในทางที่ควรที่ชอบได้
มีพระอัธยาศัยมั่นคงองอาจมิได้หวาดไหว ตำรงอยู่ในความสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง
...อีกทั้งการช่างอันทรงสอดส่องด้วยสุขุมปรีชา หาหลักฐานเก่าใหม่ในนอกประเทศ
วางแบบอย่างอันวิจิตรหาผู้เสมอมิได้...”

อย่างไรก็ตาม ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ ประชวรด้วยโรคพระหทัยโต เพราะทรงตรากตรำทำงาน แม้แพทย์ประจำพระองค์แนะนำให้ทรงลาพักราชการ เพื่อรักษาพระองค์ แต่ไม่ทรงยินยอม ด้วยทรงห่วงใยในพระราชกิจที่ทรงปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณ โดยมิทรงแพร่งพรายให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท ด้วยพระกตัญญูภาพจนภายหลังมีอาการพระหทัยอ่อนร่วมด้วย ทรงเห็นว่าการปฏิบัติราชการในหน้าที่บกพร่อง จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากราชการ และมิได้ทรงรับราชการอีกเลยจนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

In recognition of the prince’s extensive services, HM King Chulalongkorn The Great deemed it appropriate to acknowledge his younger brother’s abilities. In his honor, the prince was elevated further in rank as **“HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse”** in 1905. According to the king,

“...He has been transferred to several ministries thanks to his abilities,
he sets a good example and lays down a solid work standard and guidelines. He is firmly imbued with honesty and integrity.
...His Royal Highness is also a master craftsman who creates work with discretion, strives to seek artistic sources
both in the country and abroad, and delivers incomparable work...”

In 1909, HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse developed cardiomegaly or an enlarged heart because he had been working so hard. Even though his doctor recommended that he take leave for treatment, the prince refused. Out of his gratitude to HM King Chulalongkorn The Great, the prince gave priority to his royal works and services to his elder brother. He did not even inform the monarch of his illness. However, as his heart later weakened to the point that he believed it affected his performance, he asked for the king’s permission to leave his job. After his resignation was approved, the prince did not take up any other position throughout the reign of his elder brother.

พระรูปหมู่พระบรมวงศานุวงศ์
ทรงฉาย ณ ชาลาหน้าพระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร (จากซ้ายไปขวา)
๑. พระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช
๒. ไม่ทราบนาม
๓. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์
๔. หม่อมเจ้าไศลทอง ทองใหญ่
๕. ไม่ทราบนาม
๖. พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ
๗. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์
Royals taken photo in front of
the ordination hall of
Wat Bowonniwet Wihan (from left to right)
1. HH Prince Urubongse Rajasombhoj
2. Unknown
3. HRH Prince Prajadhipok Sakdidej
4. HSH Prince Salaithong Thongyai
5. Unknown
6. HH Prince Krom Muen Sapphasastra Subhakij
7. HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทับกลาง
HRH Prince Naris standing in the middle

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อแรกนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ มิได้ทรงรับราชการในตำแหน่งหน้าที่ใด ด้วยพระโรคที่เป็นอยู่ไม่เอื้ออำนวยให้ทรงสามารถรับราชการในตำแหน่งสำคัญ กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๖๕ เมื่อทรงพระราชดำริให้ก่อตั้งสภาการคลัง จึงทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการสภาการคลัง และกรรมการองคมนตรีตรวจจัดงบประมาณรายรับรายจ่ายของแผ่นดินอีกตำแหน่งหนึ่งในปีถัดมา ทั้งยังทรงรับราชการส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงออกแบบงานต่าง ๆ สนองพระเดชพระคุณในทางช่าง เช่น แบบเครื่องราชูปโภค เครื่องราชอิสริยาภรณ์ พัดรอง ภาพปก และภาพแทรกหนังสือพระราชนิพนธ์ ธงประจำกองลูกเสือ เป็นต้น ตลอดจนแบบพระเมรุมาศและพระเมรุ กาลต่อมา จึงทรงพระกรุณาสถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศให้เป็น **“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์”** ด้วยทรงพระราชดำริว่า

“...ถึงแม้ว่าในสมัยนี้มีพระโรคเบียดเบียนจนทรงรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญไม่ไหว
ก็ยังทรงพระอุตสาหรับราชการในส่วนพระองค์...
มีการคิดทำแบบอย่างในงานช่างอันเป็นฝ่ายศิลปอย่างประณีตถวายอยู่เนือง ๆ
ตามเวลาที่ต้องพระราชประสงค์
...ทั้งทรงเคารพนับถืออยู่ว่า มีพระสันดานอันซื่อตรงคงในสุจริตจารี
มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่โดยปรากฏ...”

When HM King Vajiravudh (King Rama VI) ascended the throne, HRH Prince Krom Luang Narisaranuvattiwongse did not hold any position. Due to his health issues, the prince could not occupy any key post at all. But in 1922, when the monarch decided to set up the Finance Council, he chose the prince as a council member. Also, he named the prince as member of the Privy Councilor Committee in charge of reviewing the state budget in the following year. The prince was also entrusted by the king with various design tasks. For example, he designed regal utensils, royal decorations, Phat Rong (a talipot fan created for a Buddhist monk as memento of a special event), covers and illustrations for royal literary works, the Boy Scouts’ flag, and royal crematoriums. HM King Vajiravudh therefore rewarded the prince with the higher rank of **“HRH Prince Krom Phra Narisaranuvattiwongse”**. The king reasoned that:

“...Although his illnesses have prevented him from serving in key posts,
he has persevered in serving the king personally...
He has delivered attractive artworks for the king every now and then
in response to the king’s wish...
He has earned the king’s respect too for being honest, sincere and loyal....”

ภาพแทรกพระราชนิพนธ์
“ธรรมาธรรมะสงคราม”
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
An illustration in the book,
“Dharmadharma Songkhram”,
a literary work by HM King Vajiravudh.
It was drawn by HRH Prince Naris.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทับสำราญพระอิริยาบถกับหม่อมเจ้าดวงจิตร จิตรพงศ์ พระธิดา ณ ตำหนักปลายเนิน
HRH Prince Naris and his daughter, HSH Princess Duangchit Chitrabongse, in their relaxation at Ban Plai Nern Royal Villa

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีพระอนามัยไม่สมบูรณ์ จึงประชวรบ่อยครั้ง คราวหนึ่งเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) จึงเชิญเสด็จไปประทับ ณ บ้านของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ที่ตำบลคลองเตย ด้วยท่านก็ป่วยเช่นกัน ครั้นเมื่อประทับที่บ้านคลองเตยพักหนึ่ง กลับมีพระอนามัยสมบูรณ์จึงมีพระประสงค์ที่จะปลูกตำหนักในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งในที่สุด ทรงซื้อที่นาจำนวน ๔ ไร่เศษ ของนางเหนี่ยง มารดาของภรรยานายเปลา เอี่ยมอักษร ซึ่งภายหลังได้รับพระเมตตาเป็นหลวงจำนงบริรักษ์ปลัดกรมในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ด้วยราคาตารางวาละ ๔ บาท (ต่อมา ทรงซื้อที่นาของชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงอีกราว ๑๐ ไร่) แล้วทรงซื้อเรือนไทยที่เจ้าของเดิมรื้อลงแล้วหลายหลัง นำมาปรุงเป็นเรือนใหม่ โดยมีพระประสงค์ให้แล้วเสร็จโดยเร็วและไม่สิ้นเปลือง ทรงเรียกตำหนักที่ประทับนี้ว่า **“บ้านปลายเนิน”** โดยคำว่า “ปลายเนิน” นี้ มีที่มาจากพื้นที่แถบนั้นต่ำกว่าทางรถไฟ (สายปากน้ำ หรือสายกรุงเทพฯ–สมุทรปราการ) ที่ตัดผ่านมาก จึงต้องมีการถมดินเป็นทางลาดเหมือนเนินเขา เมื่อรถม้าเดินทางมาจากในเมืองต้องขึ้นเนินข้ามทางรถไฟ แล้วลงเนิน ซึ่งปลายเนินถึงสะพานเข้าตำหนักพอดี

สำหรับตำหนักสำคัญ คือ ตำหนักที่ประทับ หรือ “ตำหนักไทย” ซึ่งแบ่งออกเป็นสองหลัง โดยมีเรือนใหญ่ ซึ่งเคยเป็นหอนั่งและเป็นที่ประชุมเล่นสักวาของพระยาราชมนตรี (ภู่ ภมรมนตรี) เสนาบดีกรมพระคลังมหาสมบัติในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บิดาของ “คุณพุ่ม” (คุณพุ่มสักวา หรือคุณพุ่มบุษบาท่าเรือจ้าง) และหม่อมน้อย ในสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ที่แต่เดิมปลูกอยู่หน้าวัดระฆังโฆสิตาราม ต่อกับเรือนอีกหลังหนึ่ง ซึ่งเป็นห้องบรรทม มีทางเชื่อมระหว่างเรือนทั้งสองหลัง เป็นห้อง “ทรงเขียน” หรือห้องทรงงาน

ต่อมา หม่อมราชวงศ์โต จิตรพงศ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดำริให้สร้างตำหนักอีกหลังหนึ่ง ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตำหนักไทย เป็นอาคารรูปแบบตะวันตก ขนาดความสูง ๒ ชั้น เรียกกันว่า “ตำหนักตึก” ซึ่งห้องบรรทมบนตำหนักหลังนี้ เป็นสถานที่สิ้นพระชนม์ ในวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐

Due to his health issues, HRH Prince Naris was often ill. On one occasion, Chao Phraya Thewet Wongwiwat (Mom Rajawongse Lan Kunjara) – who was also sickly – invited the prince to stay at his home in Khlong Toei subdistrict. After spending time there for a while, the prince found that he was getting stronger. As a result, he wished to construct his own royal villa in this neighborhood. Finally, he bought a plot of land from Mrs. Niang, the mother-in-law of Mr. Plao Iam-aksorn who would later become Luang Chamnongborirak, an assistant to the prince. Originally a paddy field, the plot covered four and a half rai (0.72 hectares). It was bought at the rate of four baht per square wah (later on, the prince would also buy about 10 more rai of land from neighboring farmers). Moreover, HRH Prince Naris bought several traditional Thai-style houses that had already been disassembled by their owners for reassembly and renovation. His goal was to ensure he would obtain his villa quickly without spending too much money. Once completed, his villa was known as **“Ban Plai Nern”**. The term, which means at the foot of a hill, reflects the fact that the villa sits at a spot lower than the railway (Pak Nam Line or Bangkok – Samut Prakan route). For the installation of train tracks, additional soil was brought there. The location of the train tracks became apparently higher, with the area around them sloping downward. A horse carriage from Bangkok’s inner zone had to cross train tracks and descend what looked like a hill. At the end of this hill was a bridge that led to the prince’s villa.

Ban Plai Nern’s main villa was the “Thai Villa”, where HRH Prince Naris resided. It featured two buildings. The bigger one was formerly a sitting room and a hall for poem improvision of Phraya Ratchamontri (Phu Phamornmontri), who supervised the Department of State Treasury in HM King Nang Klao’s reign and fathered Khun Phum (Ms. Phum Sakkawa or Ms. Phum Busaba Tha Ruea Chang) and Mom Noi, who was married to HRH Prince Krom Muen Mattayaphitak. This building was initially located in front of Wat Rakhang Khositaram. The other building was used as HRH Prince Naris’ bedroom. The two buildings were connected by a covered walkway, which the prince used as his office.

Mom Rajawongse To Chitrabongse, a descendant of HRH Prince Naris, ordered another villa to be constructed later. Lying southwest of the Thai Villa, the new building was built in Western style. Known as the “Tuek Villa”, it had two floors. HRH Prince Naris passed away inside a bedroom of this new villa on 10 March 1947.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
HRH Prince
Krom Phraya Narisaranuvattiwongse

ลุรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับตำแหน่งอภิรัฐมนตรีที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและกรรมการสภาการคลัง ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ อุปนายกราชบัณฑิตยสภา แผนกศิลปากร เมื่อมีการก่อตั้งราชบัณฑิตยสภา ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ ผู้กำกับการพระราชวงศ์ มีหน้าที่สนองพระเดชพระคุณในพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ นอกจากนั้น ยังโปรดเกล้า ฯ ให้ทรงกำกับกระทรวงวังชั่วคราว และเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ กระทั่งทรงพ้นจากตำแหน่ง ในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้สนองพระเดชพระคุณในทาง “ช่าง” อีกหลายอย่าง

เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงพระราชดำริว่า นับแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ทรงรับราชการในตำแหน่งสำคัญอันต้องการความสามารถโดยสุขุม ทรงจัดราชการให้สำเร็จไปได้ดังพระราชประสงค์ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนหลายตำแหน่ง ถึงแม้ทรงพระชรา ยังทรงช่วยราชการนานัปการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประทานความรู้ในศิลปวิทยา ตลอดจนภาษาและราชประเพณี ซึ่งไม่มีผู้ใดจะให้ความรู้ได้ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็น **“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์”**

อย่างไรก็ตาม นับแต่ทรงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มิได้ทรงเกี่ยวข้องกับงานราชการแผ่นดินอีก โดยทรงใช้เวลาส่วนใหญ่กับศิลปะและวิทยาการ เช่น ทรงช่วยในเรื่องแบบอย่างทางการช่างที่ทรงพอพระทัย กับประทานความเห็น คำแนะนำ คำอธิบายในเรื่องราชประเพณี ขนบธรรมเนียม ศัพท์ภาษา แก่ผู้ที่มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติและผู้ที่สนใจใคร่รู้ แม้ทรงพระชราด้วยพระโรคเบียดเบียน คือ โรคพระหทัยโต หลอดลมอักเสบเรื้อรัง และโรคเส้นพระโลหิตแข็ง กระทั่งวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงสิ้นพระชนม์ พระชันษา ๘๓ ปี พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง ต่อท้ายงานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงเป็นต้นราชสกุล จิตรพงศ์

In the reign of King Prajadhipok (King Rama VII), the monarch named the prince a member of the Supreme Council of State and the Finance Council in 1925. When the Royal Society was founded in 1926, HRH Prince Naris was appointed the Royal Society’s Vice President for the Fine Arts Division. In 1927, he was appointed the Governor of the Royal Family Affairs and tasked with tending to the king’s personal affairs. Moreover, HRH Prince Naris temporarily supervised the Ministry of Royal Household in 1933. From that year, HRH Prince Naris also served as the regent until HM King Prajadhipok’s abdication on 2 March 1934. In the reign of HM King Prajadhipok, HRH Prince Naris also provided craftwork services to the monarch on various occasions.

HM King Ananda Mahidol (King Rama VIII), in his reign, noted that HRH Prince Naris had served the state in various important positions since HM King Chulalongkorn The Great’s reign with great skill and circumspection. The prince had fulfilled royal commands regarding military and civil affairs. Despite his old age, the prince continued to help with state affairs especially the propagation of knowledge of arts, language and royal traditions that could have never been sought from any other person. HM King Ananda Mahidol therefore ordered that HRH Prince Naris be elevated in rank. In response to his royal command, the prince has since been officially known as, **“HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse”**.

After his spell as HM King Prajadhipok’s regent ended, HRH Prince Naris was not involved in state affairs again. He spent most of his time on arts and sciences. He assisted with engineering designs that he was interested in. Also, he provided opinions, advice, and explanations on royal traditions, customs, languages, and vocabulary to officials and interested persons. He did this while battling cardiomegaly, chronic bronchitis, and atherosclerosis until his passing at the age of 83 on 10 March 1947. HM King Bhumibol Adulyadej The Great presided over the prince’s royal cremation ceremony, which was held at the royal crematorium in Sanam Luang following the royal cremation of HM King Ananda Mahidol. HRH Prince Naris was the founder of the Chitrabongse Family.

๒๔๒๕

ราชองครักษ์,
ผู้กำกับการกรมทหารหน้า,
ผู้แทนผู้รับพระบรมราชโองการ,
ผู้บังคับบัญชา
ทหารรักษาพระองค์วังหน้า
1882: Royal Aide-de-Camp,
Commander of the
Front Regiment,
Representative of the Royal
Command Countersigners,
Royal Guard of the
Front Pallace

๒๔๒๕

กรรมสัมปาทิก
หอพระสมุดวชิรญาณ
1883: Board Member of the
Vajirayana Library

๒๔๓๐

ผู้บังคับการ
กรมทหารรักษาพระองค์,
เจ้าพนักงานใหญ่
ผู้บัญชาการใช้จ่าย,
ผู้ช่วยผู้บัญชาการ
กรมยุทธนาธิการ,
กรรมการ
จัดการบำรุงรักษาพระนคร
1887: Commander of the
Department of King's Guards,
Chief Budget Officer and
Assistant Commissioner of the
Department of War and Marine,
Member of the City
Maintenance Committee

๒๔๓๓

ผู้บัญชาการ
กระทรวงยุทธภัณฑ์
1888: Commissioner of the
Ministry of Armaments

๒๔๓๗

อธิบดีกรมโยธาธิการ
1889: Director-General of the
Department of Public Works

๒๔๓๕

เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ
1892: Minister of Public Works

๒๔๓๖

เสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
1893: Minister of State
Treasury

๒๔๓๗

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม
1894: Minister of Defense

๒๔๓๙

ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ
1896: Commissioner of the
Department of War and Marine

๒๔๔๐

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม,
บัญชาการ
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
(ชั่วคราว)
1897: Minister of Defense,
(temporary) Commissioner of
the Ministry of State Treasury

๒๔๔๑

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม
(ครั้งที่ ๒),
ผู้รั้งตำแหน่ง
ผู้บัญชาการทหารเรือ
1898: Minister of Defense
(2nd term),
Acting Commander-in-Chief
of the Royal Navy

๒๔๔๒

เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ
(ครั้งที่ ๒)
1899: Minister of Public Works
(2nd term)

๒๔๔๘

เสนาบดีกระทรวงวัง
1905: Minister of Royal
Household

๒๔๕๕

กรรมการสภาการคลัง
1922: Member of the
Finance Council

๒๔๕๖

กรรมการองคมนตรี
ตรวจจัดงบประมาณ
รายรับรายจ่ายของแผ่นดิน
1923: Member of the Privy
Councilor Committee in charge
of reviewing the state budget

๒๔๕๘

อภิรัฐมนตรี
ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน,
กรรมการสภาการคลัง
1925: Member of the
Supreme Council of State,
Member of the Finance Council

๒๔๕๙

อุปนายกราชบัณฑิตยสภา
แผนกศิลปากร
1926: Vice President of
the Royal Society

๒๔๗๐

ผู้กำกับการพระราชวงศ์
1927: Governor of the
Royal Family Affairs

๒๔๗๕

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์,
กำกับกระทรวงวัง
(ชั่วคราว)
1933: Regent and (temporary)
Commissioner of the Ministry
wof Royal Household

กรณียกิจ นริศรา

BUREAUCRATIC POSTS OF HRH PRINCE NARIS

ง

นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม

SIAM'S CHIEF ENGINEER

“...เหตุเพราะถนนมีน้อย
แลที่มีอยู่แล้วก็แคบเล็ก
เปนที่ขัดขวางทางไปมาของการค้าขาย
ไม่พอแก่การเจริญ
ซึ่งควรจะเกิดขึ้นได้อีกเปนอันมาก
ถ้าทำถนนใหญ่เพิ่มเติมขึ้นอีก
ที่ดินเหล่านั้นคงเจริญขึ้นอีกหลายสิบเท่า
โดยไม่ต้องสงไสย...”

หนังสือกราบบังคมทูล
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
วันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔

“...owing to insufficient roads.
The existing roads are narrow.
They are not favorable for commercial
activities and cannot accommodate growth,
which, otherwise, would be substantial.
If large roads are built, this neighborhood
will certainly grow by tenfolds...”

A letter written to
HM King Chulalongkorn The Great
by HRH Prince Naris,
dated 21 January 1891

บรรยากาศถนนราชดำเนินนอกช่วงสะพานมัฆวานรังสรรค์ หนึ่งในตัวอย่างการพัฒนากรุงเทพฯ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
Makkhawan Rangsan Bridge on Ratchadamnoen Nok Avenue, a testimoy to urban development in Bangkok in the reign of King Chulalongkorn The Great

นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงสิริราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็นอเนกประการ ด้วยพระราชปณิธานที่จะนำพาพระราชอาณาจักรไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระราชอนุชาและทรงชุบเลี้ยงอย่างใกล้ชิด ***“...โดยบังคับเคี่ยวเข็ญ มิได้ปล่อยให้เหลิงกำเริบว่าเป็นเจ้า...”*** เข้ารับราชการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดิน เริ่มตั้งแต่เข้าโรงเรียนเป็น “คะเด็ดทหารมหาดเล็ก” แล้วรับราชการปฏิบัติหน้าที่อยู่เวรรักษาการณ์ ตรากตรำฝึกหัดเหมือนกับทหารทั้งปวง ด้วยกันทุกพระองค์ เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แต่เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าจิตรเจริญ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเริ่มรับราชการเป็นนายทหารมหาดเล็ก ราชองครักษ์ ใน พ.ศ. ๒๔๒๕

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริที่จะปรับปรุงระบบราชการให้เป็นหมวดหมู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม กำหนดหน้าที่ “เฉพาะทาง” แยกกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะ “งานโยธา” ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในส่วนราชการต่าง ๆ มารวมไว้ในที่เดียวกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและสามารถตอบสนองต่อการพัฒนาบ้านเมืองให้มี “ความศิวิไลซ์” ทัดเทียมอารยประเทศได้เป็นอย่างดี ด้วยแต่เดิมภารกิจเกี่ยวกับงานโยธา มักเป็นหน้าที่ของกรมที่เป็นทหาร แต่เมื่อบ้านเมืองสงบว่างศึกสงคราม กรมใดมีธุระที่จะต้องประกอบกิจการใด ๆ ที่ต้องอาศัยการช่างหรือการโยธา ต่างก็จัดหาคนของตนให้กระทำ เมื่อกิจการนั้น ๆ แล้วเสร็จ คนที่ปฏิบัติมีความรู้ความเข้าใจก็ยังคงสังกัดอยู่ในกรมนั้นต่อไป ทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ก็ยังคงเก็บรักษาไว้ แม้แต่ช่างสิบหมู่ก็ยังแยกกันอยู่ในกรมที่เป็นทหารบ้าง ในกรมวังบ้าง และในกรมมหาดเล็กบ้าง

นอกจากนี้ งานโยธาของไทย ซึ่งรวมไปถึงการก่อสร้างถนนในอดีต ที่เป็นระบบบริหารราชการแบบเก่า มักใช้การเกณฑ์แรงงานไพร่มาทำงาน โดยผู้เป็นนายงานไม่จำเป็นต้องมีความรู้ด้านงานช่างหรือการก่อสร้าง เพียงแต่เป็นผู้มีความสามารถในการบังคับบัญชาไพร่พลได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหมั่นตรวจตราไม่ให้คนหลีกเลี่ยงงานเท่านั้น

Ever since HM King Chulalongkorn The Great ascended the throne as the fifth monarch of the Chakri Dynasty, he had resolutely carried out various royal endeavors to make his kingdom as good as industrialized nations. The king had also ***“...been sternly strict with royal members and barred them from royal arrogance...”*** His younger brothers – who were closely under his care – in particular, were required to serve the nation and make solid contributions to the country. All of them attended a school as “king’s guard cadets”, then stood guard and underwent hard training like soldiers. HRH Prince Naris, during his years as HH Prince Chitcharoen, had also grown up this way. In 1882, he started serving as a king’s guard under the command of his older brother.

Later on, when HM King Chulalongkorn The Great decided to restructure state agencies into specific categories, several ministries and departments were established. Each of them was given clear and separate mandates. As part of restructuring, “civil projects” among various agencies were grouped under a single organization to increase their efficiency and drive Siam’s national development in congruence with global industrialization. In the past, military units had been mainly in charge of civil projects during times of peace. When other state agencies had civil projects to carry out, soldiers were mobilized to support them. Experienced personnel, then, remained with their original agencies after projects were completed. Even artisans of ten guilds were affiliated with various agencies. Some were based at military units, some at the Royal Household Department, and others at the Royal Page Department.

In those days, civil projects, including road construction, relied on the old administrative system. Civilians were conscripted to carry out work. Their supervisors did not need engineering or construction knowledge. What these supervisors needed was the ability to control conscripts and prevent them from fleeing the scene.

ทัศนียภาพบริเวณถนนราชดำเนินกลางเชื่อมต่อกับถนนราชดำเนินในด้วยสะพานผ่านพิภพลีลา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
Ratchdamnoen Klang Avenue was connected to Ratchadamnoen Nai Avenue by Phan Phiphop Lila Bridge in the reign of King Chulalongkorn The Great.

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อตั้ง **“กรมโยธาธิการ”** สังกัดกระทรวงมหาดไทย ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ ให้มีหน้าที่ควบคุมงานโยธา และโปรดเกล้าฯ ให้มีการว่าจ้างบุคลากรชาวตะวันตกผู้มีความรู้เข้ารับราชการสำหรับฝึกหัดนายช่างรุ่นใหม่ให้มีความเข้าใจวิธีการและสามารถปฏิบัติงานช่างต่าง ๆ ทั้งการออกแบบ เขียนแปลน ทำแผนที่ ปักปันที่ดินหรือกรุยทาง กำหนดงบประมาณ และดำเนินการก่อสร้าง ให้ถูกต้องสอดคล้องกับมาตรฐานด้านเทคนิควิทยาของชาติตะวันตกและถูกสุขลักษณะ โดยประสานงานร่วมกับกระทรวงนครบาล ซึ่งมีหน้าที่ในการเวนคืนที่ดินและดูแลความสงบเรียบร้อยในระหว่างการก่อสร้าง และทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีความสนพระทัยงานช่างทั้งมวล ด้วยทรงสังเกตเห็นพระนิสัยโปรดการช่างมาแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ กอปรกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เพิ่งเสด็จกลับจากทอดพระเนตรกิจการทั้งปวงทางฝ่ายทหารกับทั้งการวางผังเมือง ตลอดจนสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ทางฝ่ายโยธา ณ พม่า สิงคโปร์ และปีนัง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่ง “อธิบดี” กรมโยธาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ กระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ เมื่อทรงปฏิรูปการปกครองโดยแบ่งหน่วยงานบริหารราชการส่วนกลางออกเป็น ๑๒ กระทรวง ทรงยกฐานะกรมโยธาธิการเป็น **“กระทรวงโยธาธิการ”** ยังโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แต่ครั้งทรงดำรงพระยศพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน เป็น “เสนาบดี”

In 1889, HM King Chulalongkorn The Great established the **“Department of Public Works”** under the Interior Ministry. This department was tasked with supervising civil projects. The king even hired knowledgeable expatriates for the department so that they could train the new generation of engineers for his country. The training covered design, planning, mapping, demarcation, land expropriation, budgeting, and architectural analysis of infrastructure based on Western technical knowledge and hygienic standards. The Department of Public Works had worked with the Metropolitan Ministry with regard to expropriation and public order during construction. The king recognized that HRH Prince Naris had been interested in all engineering fields and had loved craftsmanship since his childhood. When coupled with the fact that the prince at that time had just returned from an overseas trip to observe military manouevres, town planning, and infrastructure in Burma, Singapore and Penang, the king decided to name the prince the Director-General of the Department of Public Works in 1889. The prince would serve in the post till 1892. That year, HM King Chulalongkorn The Great overhauled the bureaucratic system again. The new system featured 12 ministries including the “Ministry of Public Works”, which was upgraded from the Department of Public Works. HRH Prince Naris, then known as HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse, was named the Minister of Public Works upon the establishment of the ministry.

“มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า
น่าที่พนักงานการโยธาก่อสร้างแต่ก่อนมา
แยกย้ายไปขึ้นอยู่ในกรมต่าง ๆ
หาเป็นหมวดหมู่เดียวกันไม่
ราชการในการก่อสร้างก็มีมาก
สมควรที่จะรวมเป็นกรมหนึ่งได้
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้ตั้งกรมโยธาธิการขึ้น
สำหรับที่จะได้บังคับการโยธาก่อสร้างทั้งปวง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
เป็นอธิบดีกรมโยธาธิการ
ถ้าผู้ใดจะมีราชการเกี่ยวข้องกับกรมโยธาธิการ
ก็ให้ชักปากหาฤกษ์กับพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์โดยดี”

พระบรมราชโองการ
ประกาศตั้งกรมโยธาธิการ
พ.ศ. ๒๔๓๒

“...officers in charge of civil works, which were formerly carried out by different agencies, should be gathered into a single department to undertake for the current numerous construction projects. His Majesty the King thus commands establishment of the Department of Public Works with mandate to oversee all civil works, and appointment of HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse as Director-General. Any person with civil work issue should consult His Royal Highness.”

Royal Command on Establishment of
the Department of Public Works
B.E. 2432 (AD 1889)

ทัศนียภาพบริเวณแยกสี่กั๊กพระยาศรี หนึ่งในพื้นที่ของกรุงเทพฯ ที่ได้รับการปรับปรุงให้มีความทันสมัยตามแบบอย่างอารยประเทศ
The Si Kak Phraya Si Intersection was an area in Bangkok that was improved to resemble modern roads in Wetern countries.

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จะทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมโยธาธิการ ตลอดจนเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการนั้น เคยทรงงานในหน่วยงานพิเศษในรูปแบบคณะกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง เรียกว่า **“คอมมิตตีจัดการบำรุงรักษาพระนคร”** ซึ่งประกอบด้วยบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ เป็นต้น โดยมีสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นประธาน ***“...จัดการตกแต่งรักษาความสอาดพระนคร มีคิดการขุดคู คลอง ซ่อมสร้างถนน เป็นต้น...”*** ในการปฏิบัติงานสนองพระราชประสงค์ด้านการพัฒนา “กรุงเทพพระมหานคร” ให้งดงามตามแบบอย่างอารยประเทศ ทั้งเพียบพร้อมด้วยระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ ถนน สะพาน อาคาร ไฟฟ้า ประปา ตลอดจนทำให้บ้านเมืองมีความสะอาดเรียบร้อย มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

Before HRH Prince Naris headed the Department of Public Works and subsequently the Ministry of Public Works, he served in a special unit established by HM King Chulalongkorn The Great. Known as the **“City Maintenance Committee”**, this unit functioned as an advisory committee and had highly qualified persons as its members. Among them were HRH Prince Krom Phra Svasti Vatanavisishta and HRH Prince Krom Phra Nares Vararriddhi. The chair of the committee was HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej. The committee’s duty was to, ***“...manage the decoration and cleanliness of the City. It initiated the digging of moats and canals, the construction of roads, and so forth...”*** Also, it responded to royal wishes about scenic landscape development of Bangkok in line with industrialized nations’ standards. The goals were to equip Bangkok with all the requisite public infrastructure; to make the city clean and orderly; and to uphold the safety of lives and properties.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระนเรศรวรฤทธิ์
หนึ่งในคณะ
“คอมมิตตีจัดการบำรุงรักษาพระนคร”
HRH Prince Krom Phra Nares Vararriddhi,
a member of the City Maintenance
Committee

ถนนรองเมือง (ด้านขวา) ได้รับการก่อสร้างในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ
Rong Mueang Road (on the right) was constructed when HRH Prince Naris took the helm of the Ministry of Public Works.

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ๒ วาระ โดยทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ จากนั้นประมาณ ๑๑ เดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้กลับมาทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการอีกครั้ง ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ ซึ่งการที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ถึง ๒ คราว แม้มิต่อเนื่องกัน หากแต่เมื่อรวมเวลาที่ทรงรับราชการในฐานะผู้บังคับบัญชา ประมาณ ๙ ปีเศษ ทรงพระวิริยอุตสาหะประกอบพระกรณียกิจ ในฐานะ **“นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม”** ตามที่ **“เจ้านายพี่น้องทรงล้อเรียกกัน”** กระทั่งปรากฏผลดีต่อบ้านเมืองหลายประการและปรากฏวัตถุสถานอันเป็นสาธารณูปโภคสาธารณูปการสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้ หน้าที่ “นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม” โดยเฉพาะเมื่อทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการนั้น นับว่าเป็นพระกรณียกิจอันหนักยิ่ง เนื่องด้วยภารกิจที่เกี่ยวกับงานโยธาในห้วงเวลานั้น คือ ***“...เปนพนักงานที่จะตรวจการก่อสร้าง ทำถนน ขุดคลอง แลการช่างทั่วไป ทั้งการไปรสณีย์ แลโทรเลขหรือรถไฟ ซึ่งจะมีสืบไปภายน่า...”*** หรือครอบคลุมทั้งการโยธา การช่าง การไปรษณีย์โทรเลข ตลอดจนการรถไฟ แต่เฉพาะการโยธามีหน้าที่ก่อสร้าง ซ่อมแซม ดูแลตรวจตราถนน สะพาน ***“...แลอื่น ๆ อันเป็นประเทศหนทางบกทั้งสิ้น...”*** ขุดคลอง ก่อสร้าง ดูแล รักษา ซ่อมแซมคลอง ท่าน้ำ เขื่อน อู่เรือ ทำนบ ***“...แลอื่น ๆ อันเป็นประเทศหนทางน้ำทั้งสิ้น...”*** ตรวจภูมิประเทศ ทำแผนที่แม่น้ำ ลำคลอง หนทาง และตรวจแร่ต่าง ๆ รวมทั้ง ***“...ทำการสรรพท่อทั้งปวง คือ ท่อน้ำ ท่อไฟ ท่อโสโครก เป็นต้น ที่ต้องฝังไปในดิน แลฝ้า แลดูแลการสูบน้ำ ทำไฟ แลทำสระ แลรักษาซ่อมแซมเสมอไป...”*** นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่คิดออกแบบแปลนและดำเนินการก่อสร้างของกระทรวงทบวงกรมอื่น ๆ ตลอดจนตรวจคุมรายการก่อสร้าง และควบคุมตรวจตัดราคาที่จะตั้งงบประมาณเบิกเงินจากกระทรวงพระคลังอีกด้วย

HRH Prince Naris had two terms as the Minister of Public Works. His first term started with the royal appointment in 1892 and lasted 11 months. It ended because HM King Chulalongkorn The Great reassigned him to the helm of the Ministry of State Treasury. However, the king would later allow him to return as the Minister of Public Works in 1899. His second term continued till 1905, although the prince’s time at the helm of the Ministry of Public Works was split into two. In total, the two terms lasted more than nine years altogether. During the period, HRH Prince Naris had diligently carried out royal works as the **“Chief Engineer of Siam”**. He had **“earned this sobriquet from royal relatives”**. His royal contributions had benefited the country in many aspects, as evidenced by the many permanent structures that have lasted until today.

The Chief Engineer of Siam, especially at the time he was the Minister of Public Works, had heavy workloads because to organize civil projects at that time he, ***“...had to supervise road constructions, canal digging, and all technical jobs involving mail, telegrams, and railway transportation that were to materialize...”*** In other words, his royal works covered not just civil and technical projects but also those related to mailing and railways. For public projects, he had to handle road and bridge construction, repair, and inspection. Also, he ***“...had taken charge of all works related to land-based routes...”***, canal digging, canal improvement, as well as the construction and maintenance of piers, dykes, docks, and embankments. In other words, the prince ***“...had also handled all activities related to water routes...”*** He surveyed geographical areas and drew up canal/river maps. Moreover, he oversaw mining surveys, and ***“...had supervised all kinds of pipeworks such as water pipes, electrical-cable pipes, and wastewater pipes that must be installed underground. Moreover, he had to supervise water pumping, electricity works, and pond creation. His royal activities covered their maintenance too...”*** In addition, the prince was obliged to draw up plans and carry out constructions for all ministries and departments. Under his supervision were not just infrastructure construction but also budgeting as well as the appropriation of the approved budget from the Ministry of State Treasury.

ถนนเยาวราช หนึ่งในถนน ๑๘ สาย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กราบบังคมทูลเสนอให้ตัดผ่านย่านสำเพ็ง
Yoawarat was among the 18 roads that HRH Prince Naris proposed to be constructed in Sampheng subdistrict.

การทำถนน ระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมโยธาธิการและเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการนั้น ทรงพระดำริพัฒนา “กรุงเทพพระมหานคร” ในฐานะราชธานีหลากหลายด้าน นับตั้งแต่ “การทำถนน”

เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเล็งเห็นถึงการพัฒนาบ้านเมือง ด้วยการ “ทำถนน” เพื่อสนองพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการขยาย “ความเจริญ” โดยมีถนนเป็นแกนกลาง ดังนั้น เมื่อทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ทรงกำกับราชการ “งานโยธา” จึงทรงพระดำริให้มีการทำถนนในบริเวณที่มีความเจริญอยู่ก่อนแล้วเป็นลำดับแรก ด้วยทรงพระดำริว่า ท้องที่ซึ่งมีความเจริญจะทวีความเจริญยิ่งขึ้นไป จะเป็นอุปสรรคต่อการทำถนนเพิ่มเติมภายหลัง ซึ่งบริเวณที่ “ทรงประเดิม” ทำถนน คือ “ตำบลสำเพ็ง” กระทั่งเกิดเป็นโครงการ **“ก่อสร้างถนนตำบลสำเพ็ง”** รวมทั้งสิ้น ๑๘ สาย ในเวลาต่อมา เช่น **ถนนเยาวราช ถนนอนุวงศ์ ถนนราชวงศ์ ถนนทรงวาด ถนนจักรวรรดิ์** เป็นต้น

ทั้งนี้ “การทำถนน” สายต่าง ๆ นอกจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จะทรงรับสนองพระบรมราชโองการจัดการตัดถนนให้เรียบร้อยแล้ว หลายครั้งยังกราบบังคมทูลความเห็นในฐานะ “นายช่าง” ดังเช่นเมื่อครั้งที่มีการตัดถนนอนุวงศ์ ความตอนหนึ่งว่า ***“...‘ตรอกโรงกะทะ’ สมควรที่จะทำเปนถนนอนุวงษ์ได้ โดยเหตุที่ตรอกเดิมมีทางเดินอยู่ริมคลอง...ถ้าถมคลองนี้เสียให้เต็มเสมอทางเดิน แลจะมีที่แผ่นดินเปล่าทำถนนได้กว้างประมาณ ๕ วา บางแห่งริมคลองอีกฟากหนึ่งมีทางเดินเหมือนกัน ถ้าที่มีทางเดินสองฟากเช่นนั้น ตรงนั้นจะทำเปนถนนกว้าง ๗ วาได้...”***

Road construction: During his time as the Department of Public Works’ Director-General and the Minister of Public Works, HRH Prince Naris initiated several projects to develop Bangkok in various aspects. He planned several road construction projects in response to HM King Chulalokorn The Great’s initiative on road-based urban development. As the supervisor of “civil works”, the prince decided to construct roads in developed zones out of recognition that the more developed a zone, the harder it would be to build or expand roads there. The first zone HRH Prince Naris eyed for road construction was **Sampheng subdistrict**. His project featured the construction of 18 roads in the subdistrict. These roads included **Yaowarat Road**, **Anuwong Road**, **Ratchawong Road**, **Song Wat Road**, and **Chakkrawat Road**.

Not only did HRH Prince Naris successfully complete road construction in response to the king’s initiative, but he also offered advice as “an engineer”. For example, when Anuwong Road construction was planned, the prince stated that, ***“...‘Rong Katha Lane’ can be appropriately turned into Anuwong Road. This lane is a walkway along a canal...if this canal is filled to the same level as the walkway, the new road will be about five wah (10 meters) wide. On the other side of the canal is a similar walkway. If that walkway is used for road construction too, the new road will be seven wah (14 meters) wide...”***

“...ที่ใดเจริญอยู่ก็ควรรีบจัดการตัดถนนเสียโดยทันทีตามที่ควรจะทำได้ในปัจจุบันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ไม่มีที่แห่งใดเจริญมากกว่าแขวงสำเพ็ง ด้วยเปนทำเลค้าขาย มีประโยชน์มากในที่นั้น แต่ประโยชน์ซึ่งมีในที่นั้นถูกพร่อง เหตุเพราะถนนมีน้อย และที่มีอยู่แล้วก็แคบเล็ก เปนที่ขัดขวางไปมาของการค้าขาย ไม่พอแก่การเจริญซึ่งควรจะเกิดขึ้นได้อีกเปนอันมาก...”

คำกราบบังคมทูล
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ในก่อสร้างถนนตำบลสำเพ็ง
(วันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔)

“...Roads should be immediately built as deemed appropriate in the developed districts. I agreed that nowhere else is now so developed as Sampheng where lucrative trade generates considerable benefits. However, the benefits are not optimized owing to insufficient roads. The existing roads are narrow. They are not favorable for commercial activities and cannot accommodate growth which, otherwise, would be substantial...”

HRH Prince Naris' remark
on the plan for road construction
in Sampheng subdisctrict,
given to HM King
Chulalongkorn The Great
on 21 January 1891

ถนนมหาราชเลียบกำแพงพระบรมมหาราชวัง

Maha Rat Road running along the western wall of the Grand Palace

อย่างไรก็ตาม การทำถนนในกรุงเทพฯ ขณะนั้น มิอาจสำเร็จได้โดยง่าย ด้วยมีปัญหาและอุปสรรคนานัปการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในฐานะผู้บังคับบัญชาการโยธาของแผ่นดิน จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตวางระเบียบการทำถนน ความตอนหนึ่งว่า ***“...ต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาทุกครั้ง พร้อมทำแผนที่จำหน่ายให้ประชาชนที่ต้องการทราบข้อเท็จจริง...”*** อันจะเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างราชการกับประชาชน กระทั่งเป็นแบบแผนจนถึงปัจจุบัน เมื่อจะมีการตัดถนนสายใหม่ จึงมีการประกาศในราชกิจจานุเบกษา

หลังจากนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงกำกับราชการงาน “ทำถนน” อีกหลายสาย ซึ่งรวมถึง **ถนนมหาราช** เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงถนนมหาราชครั้งใหญ่ เพื่อขยายแนวถนน ทำให้ถนนตัดตรง และรถรางสามารถเดินรถได้อย่างสะดวก

ในการนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในฐานะเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ กราบบังคมทูลถวายรายงานและ “ทรงเขียนแก้” แผนที่ถนนมหาราชด้วยพระองค์เอง ดังปรากฏใน “เรื่องการปรับปรุงถนนมหาราชที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาข้อราชการ” ความตอนหนึ่งว่า ***“...ข้าพระพุทธเจ้าได้เขียนแผนที่ทูลเกล้าฯ ถวายมานี้ฉบับหนึ่ง ซึ่งมีเส้นถนนเขียนด้วยหมึกหมายความว่าตามที่เปนอยู่บัดนี้ แลข้าพระพุทธเจ้าได้เขียนต่อลงด้วยเส้นสีน้ำเงิน แสดงให้เหนแนวความคิดเดิมว่าเมื่อเสร็จจะเปนเช่นนั้น แลได้ขีดเส้นสีม่วงลงไว้...แสดงให้เหนการแก้แนวถนนใหม่...สำหรับให้รถรางเดินได้สดวกแลถนนไม่คดเคี้ยวมาก แลข้าพระพุทธเจ้าได้ขีดเส้นแดงลงใหม่ในแผนที่นั้นตามความเหนที่จะแก้เอาแต่พอดีพอได้...”***

However, it was by no means easy to construct a road in Bangkok at that time due to various constraints. HRH Prince Naris, as the national chief of civil projects, therefore asked the king to issue a regulation on road construction. A part of his request reads, ***“...A road construction must be promulgated in the Government Gazette and its map be distributed to people who want information...”*** This aimed to promote good understanding between the state and the public, setting the standard for practices that have continued until today. Whenever a new road is to be constructed, the planned construction will be announced in the Government Gazette.

HRH Prince Naris later supervised the construction of many more roads as well as the improvement of Maha Rat Road. During his reign, HM King Chulalongkorn The Great ordered the major restructuring of Maha Rat Road to expand its width and realign it into a straight route that could also accommodate a tramway.

In response to the king’s initiative, HRH Prince Naris in his capacity as the Minister of Public Works made a drawing of the planned improvement himself and presented it to the king. An excerpt of the archives about “HM King Chulalongkorn The Great’s Counseling Request Related to Maha Rat Road Improvement’’ reads, ***“...I have attached a drawing here. The current road location is shown in ink. The blue lines, meanwhile, show what the road will be like when its construction is completed. Purple lines...show the new location of the road if improved...so that trams can move along the road conveniently as the road will not be too sinuous. I have added red lines too just in case the road improvement will only be done moderately...”***

สะพานเทวกรรมรังรักษ์ในอดีต ทอดข้ามคลองผดุงกรุงเกษม
Thewakam Rangrak Bridge spanning Phdung Krung Kasem Canal

การสร้างและบูรณะสะพาน เป็นอีกหนึ่งในพระกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในฐานะเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ คือ ดำเนินงานก่อสร้างและบูรณะซ่อมแซมสะพานเชื่อมทางสัญจร สนองพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการส่งเสริม “ความศิวิไลซ์” แก่กรุงเทพฯ ควบคู่ไปกับการทำถนน ทั้งเพื่อขยายความเจริญให้กว้างขวางออกไปในบริเวณต่าง ๆ

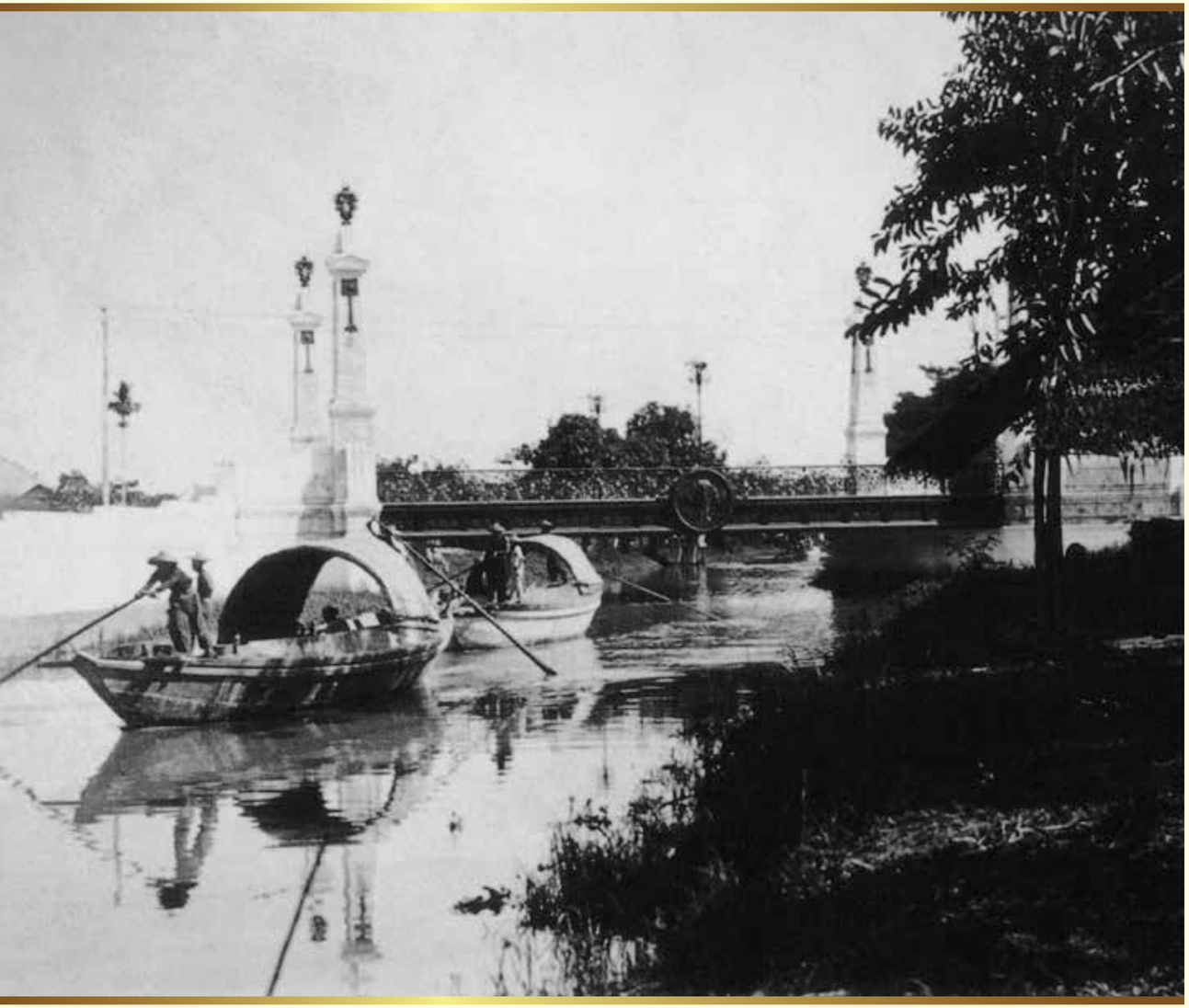
การนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็น “นายช่าง” จึงทรงเริ่มจากการตรวจสอบสะพานต่าง ๆ ทั้งทรงมีโครงการก่อสร้างและซ่อมแซมสะพานประมาณปีละไม่น้อยกว่า ๑๐ แห่ง โดยเฉพาะช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ จำนวนหลายสะพาน เช่น

สะพานเทวกรรมรังรักษ์ (เดิมสะกด “เทวกรรม์รังรักษ์”) ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมที่ถนนนครสวรรค์ เชื่อมระหว่างถนนกรุงเกษมและถนนลูกหลวง แต่เดิมเป็น ***“...ตะพานทำด้วยไม้หลักแพอย่างเก่า...เปนตะพานราษฎรทำ...”*** ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ เนื่องในอภิลักขิตสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงเจริญพระชนมพรรษา ๔๗ พรรษา ทรงพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์สร้างถนนและสะพาน เพื่ออุทิศเป็นสาธารณทาน จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อสร้างสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษม ทั้งสะพานไม้ สะพานเหล็ก และสะพานคอนกรีต หลายสะพาน ด้วยก่อนหน้านั้นยังไม่มีการสร้างสะพานข้ามเป็นการถาวร มีเพียงบางแห่งที่ราษฎรใช้ “ต้นหมาก” วางทอดเป็นสะพานเดินข้ามไปมา ทั้งทรงพระกรุณาพระราชทานนามอย่างคล้องจองกัน ให้เป็นสะพาน ชุด “เทวดาสร้าง” รวมจำนวน ๖ สะพาน ได้แก่ สะพานเทเวศรนฤมิตร สะพานพิศณุปสดัมภ์ (ปรากฏชื่อในเอกสารหลายแหล่ง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างและตัวสะพานในปัจจุบัน) สะพานวิศสุกรรมนฤมาณ สะพานมัฆวานรังสรรค์ สะพานเทวกรรมรังรักษ์ และสะพานจตุรภักตร์รังสฤษดิ์ โดยสะพานเทวกรรมรังรักษ์นั้น โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ทรงเป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง เป็นสะพานโครงเหล็ก พื้นสะพานปูด้วยไม้ราว บริเวณราวสะพานเป็นลูกกรงเหล็กหล่อ และเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓

Bridge construction and renovation: As the Minister of Public Works, HRH Prince Naris was also responsible for the development of Bangkok as Thailand’s capital city. The construction and renovation of bridges, which responded to HM King Chulalongkorn The Great’s royal aspiration to upgrade Bangkok and bring it on par with the capitals of Western nations, were thus part of the prince’s royal portfolio. Bridge and road construction had expanded urban development to the outer fringes.

As an “engineer”, HRH Prince Naris had inspected bridges regularly. Each year, he had been engaged in the construction or repair of more than 10 bridges. Between 1899 and 1905, he had been in charge of many bridge projects.

Thewakam Rangrak Bridge (initially known as Thewakan Rangrak) stretches across Phadung Krung Kasem Canal on Nakhon Sawan Road. This bridge connects Krung Kasem Road with Luk Luang Road. Initially, it was ***“...a bridge traditionally made from wood...by people...”*** To mark his 47th birthday in 1900, HM King Chulalongkorn The Great donated a sum of money to support road and bridge construction for public welfare. A part of the donation was used to turn the many bridges across Phadung Krung Kasem Canal, which were originally made from fallen betel-palm trees, into much more secure structures. Funded by the king, the construction of permanent bridges used wood, steel, and concrete. Of these many bridges, six stood out because they represented the so-called “angel-built bridges”. The king named the six bridges as Thewet Naruemit Bridge, Phitsanupasadam Bridge (its name has appeared in many historical records, but this bridge and its remains cannot be found today), Witsukam Narueman Bridge, Makkhawan Rangsan Bridge, Thewakam Rangrak Bridge, and Chaturaphak Rangsarit Bridge. The monarch assigned HRH Prince Naris, the Minister of Public Works, to supervise the construction of Thewakam Rangrak Bridge. Made from steel, this bridge had wooden flooring. Its railings were made of cast iron. HM King Chulalongkorn The Great inaugurated this bridge himself on 15 November 1900.

สะพานมัฆวานรังสรรค์
Makkhawan Rangsan Bridge

สะพานวิศสุกรรมนฤมาณ (เดิมสะกด “วิศุกรรมนิรมาน” และ “วิศุกรรมนฤมาน”) ข้ามคลองผดุงกรุงเกษม เชื่อมระหว่างถนนกรุงเกษมที่บรรจบกับถนนประชาธิปไตย และถนนลูกหลวงที่บรรจบกับถนนนครราชสีมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดำเนินการก่อสร้าง เป็นสะพานโครงเหล็ก พื้นสะพานปูด้วยไม้ ราวสะพานเป็นลูกกรงเหล็กหล่อ และเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔

สะพานมัฆวานรังสรรค์ ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมที่ถนนราชดำเนินนอก เชื่อมระหว่างถนนกรุงเกษมและถนนลูกหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นผู้ควบคุมดำเนินการก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ และทรงมอบหมายให้นายช่างชาวอิตาลี คือ นายคาร์โล อัลเลกรี และนายเอมิลิโอ กอลโล เป็นวิศวกรก่อสร้าง ส่วนนายมาริโอ ตามาญโญ เป็นสถาปนิก โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นสะพานที่งดงามยิ่งกว่าสะพานอื่น ๆ ที่เคยมีมาแล้วในกรุงเทพฯ ดังปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๐ หน้า ๕๖๙ ลงวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ เรื่อง “การเปิดถนนราชดำเนินนอกและเปิดสะพานมัฆวานรังสรรค์” ความว่า ***“...โปรดเกล้าให้กระทรวงโยธาธิการจัดการก่อสร้างสะพานข้าม พระราชทานนามว่า ‘สะพานมัฆวานรังสรรค์’ การก่อสร้างสะพานนี้โปรดเกล้าฯ ให้ทำเปนการวิจิตรงดงาม ล้วนแล้วด้วยเครื่องศิลาและเครื่องเหล็กก้าไหล่ทอง เปนอย่างงามดียิ่งกว่าสะพานอื่น ๆ ที่ได้สร้างขึ้นแล้วในกรุงเทพมหานคร...”*** โดยเป็นสะพานเหล็กหล่อ พื้นสะพานปูด้วยคอนกรีต ราวสะพานเป็นโลหะดัดลวดลายพรรณพฤกษาอย่างลายก้านขดใบเทศดุนลายตามอย่างศิลปกรรมตะวันตก พร้อมประดับดวงตราเหล็กหล่อรูปช้างเอราวัณนูนต่ำในกรอบกลมบริเวณกึ่งกลางสะพาน เสาสะพาน ทั้ง ๔ เสา ทำจากหินอ่อน เป็นเสาสอบเข้าตอนบน ประดับเรือนยอดด้วยจั่วแบน (pediment) พร้อมด้วยจัตุรมุขขนาดเล็ก รองรับดวงโคมสัมฤทธิ์ที่ยอดเสา ฐานจั่วแบนตกแต่งด้วยอุบะที่ประดิษฐ์เป็นลายประจำยามอย่างศิลปกรรมตะวันตก ผนังเชิงลาดสะพานประดับหินอ่อน เมื่อแล้วเสร็จประมาณ ๓ ปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน พร้อมกับทรงเปิดถนนราชดำเนินนอก เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา

Witsukam Narueman Bridge (first called “Wisukam Niraman” and “Wisukam Narueman”) stretches across Phadung Krung Kasem Canal. It links Krung Kasem Road through its intersection with Prachathipatai Road to Luk Luang Road around its intersection with Nakhon Ratchasima Road. HM King Chulalongkorn The Great assigned HRH Prince Naris to have this bridge constructed. Using steel, this bridge had wooden flooring. Its railings were made of cast iron. HM King Chulalongkorn The Great inaugurated this bridge himself on 15 November 1901.

Makkhawan Rangsan Bridge stretches across Phadung Krung Kasem Canal on Ratchadamnoen Nok Avenue to connect Krung Kasem Road and Luk Luang Road. HM King Chulalongkorn The Great assigned HRH Prince Naris to supervise the construction of this bridge in 1900 and ordered Italian engineers Mr. Carlo Allegri and Mr. Emilio Gollo to serve as construction engineers. Mr. Mario Tamagno, meanwhile, was appointed by the king as the bridge’s architect. The monarch wanted Makkhawan Rangsan Bridge to become the most beautiful bridge in the Siamese capital. The Government Gazette No. 20, Page 569, dated 22 November 1903, Subject: “The Inauguration of Ratchadamnoen Nok Avenue and Makkhawan Rangsan Bridge” stated that ***“...The king commissioned the Ministry of Public Works to construct a bridge and named it ‘Makkhawan Rangsan Bridge’. He ordered that the bridge be exquisitely built. Made of gold-coated stone and steel, this bridge will be more beautiful than any other bridge in Bangkok...”*** Made of cast iron, the bridge’s floor was made of concrete. On both sides, its railings were made of wrought metal in floral patterns such as Kan Khot Bai Thet. They also featured Western-style embossments. In the middle of the bridge was a steel motif featuring a bas-relief Erawan elephant. All four upward-tapering masts of this bridge were made of marble. They were surmounted with pediments and small porticos with bronze lamps. Its corrugated base was flat and decorated with lotus-flower patterns. Its approach wall was made of marble. It took three years to construct this bridge. HM King Chulalongkorn The Great inaugurated this bridge and Ratchadamnoen Nok Avenue on 1 November 1903 to mark his 50th birthday.

รายงานความคืบหน้า
การก่อสร้างสะพานอาวาศวิจิตร
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The progress report for
construction of Awat Wichit Bridge,
written by HRH Prince Naris

สะพานราชวัตร ข้ามคลองเปรมประชากรที่ถนนนครไชยศรี บริเวณตัดกับถนนพระรามที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงโยธาธิการ ดำเนินการก่อสร้าง เป็นสะพานไม้ ถมดินและทรายที่เชิงสะพาน ทั้ง ๒ ฝั่ง ดังปรากฏหลักฐานในคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๓ ความตอนหนึ่งว่า ***"...ข้าพระพุทธเจ้าได้รับรายงานกรมโยธายื่นว่า ตะพานไม้ข้ามคลองเปรมประชากรตอนถนนราชวัตรนั้น กรมโยธาได้จัดทำ มีขนาดสูง ๔ เมเตอร์ ๒๐ เซน กว้าง ๔ เมเตอร์ ๕๐ เซน ยาว ๑๔ เมเตอร์ ๙๐ เซน แลได้ถมดินโรยทราย ที่เชิงตะพานทั้ง ๒ ฝั่ง เปนการสำเร็จเรียบร้อยแล้ว..."*** เมื่อสะพานก่อสร้างแล้วเสร็จ ทรงพระกรุณาพระราชทานนามว่า สะพานราชวัตร

สะพานโสมนัสนาครา ข้ามคลองวัดโสมนัสวิหาร (คลองที่ขุดชักน้ำจากคลองผดุงกรุงเกษมไปถึงยังบริเวณสถานีตำรวจนครบาลนางเลิ้ง) ที่ถนนจักรพรรดิพงษ์ตอนใกล้บรรจบกับถนนราชดำเนินนอก โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดำเนินการก่อสร้าง เมื่อแล้วเสร็จ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ ปัจจุบันสะพานโสมนัสนาคราถูกรื้อถอนแล้วในคราวที่มีการถมคลองวัดโสมนัส เพื่อก่อสร้างถนนคลองถมวัดโสมนัส

สะพานอาวาศวิจิตร เป็นสะพานไม้ ข้ามคลองคูวัดสระเกศ (คลองที่ขุดชักน้ำจากคลองรอบกรุงมาเป็นคูวัด) ที่ถนนจักรพรรดิพงษ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พร้อมพระราชทานแนวพระราชดำริในการก่อสร้างแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ความตอนหนึ่งว่า ***"...เรื่องเชิงสพานเป็นไม้นั้น เป็นการลำบากแก่รถม้ามาก ตามปรกติถ้าม้าที่ไม่มั่นคงก็มักจะพลาดอยู่เสมอ แต่ถ้าฝนตกลงมาแล้ว น่ากลัวมาก ถึงฉันก็ต้องไม่ข้าม เพราะฉนั้น การที่จะปูไม้เชิงสพานควรจะแก้ไขอย่างไรอย่าให้ลื่นได้..."*** ปัจจุบันสะพานอาวาศวิจิตรถูกรื้อถอนแล้วในคราวที่มีการถมคลองคูวัดสระเกศ และก่อสร้างถนนคลองถมวัดสระเกศ ด้านข้างโรงเรียนวัดสระเกศ

Ratchawat Bridge stretches across Prem Prachakorn Canal on Nakhon Chai Si Road around its intersection with Rama V Road. HM King Chulalongkorn The Great assigned the Ministry of Public Works to construct this wooden bridge. A document chronicles that HRH Prince Naris, then the Minister of Public Works, reported to the king on 20 April 1900 saying that, ***"...I have received a report from the Department of Public Works that the construction of the wooden bridge across Prem Prachakorn Canal around Ratchawat Road has already been completed. Constructed by the Department of Public Works, this bridge is 4.20 meters high, 4.5 meters wide, and 14.9 meters long. Sand and soil have been compacted on the bridge approach at both ends..."*** After the construction was completed, the king named this structure Ratchawat Bridge.

Somanas Nakhara Bridge spanned Wat Somanas Wihan Canal (this canal was excavated to divert water from Phadung Krung Kasem Canal to the Nang Loeng Metropolitan Police Station) on Chakkraphatdiphong Road around its intersection with Ratchadamnoen Nok Avenue. HM King Chulalongkorn The Great assigned HRH Prince Naris to construct this bridge. After construction was completed, the monarch inaugurated it himself on 15 November 1900. Sommanas Nakhara Bridge no longer exists. It was demolished when Wat Somanas Canal was filled for the construction of Khlong Thom Wat Somanas Road.

Awat Wichit Bridge, which was made from wood, stretched across Wat Saket Moat (this moat was excavated to divert water from Rop Krung Canal so that there could be a moat around Wat Sa Ket) on Chakkraphatdiphong Road. Not only did HM King Chulalongkorn The Great donate his own purse for bridge construction, but he also offered useful advice. On 17 May 1900, the monarch advised Public Works Minister HRH Prince Naris as follows: ***"...As the bridge approach is made of wood, a horse-drawn carriage has much difficulty crossing the bridge. An unsteady horse will make a mistake most of the time. If it rains, the situation is very dangerous. I dare not even cross such bridge in that scenario. So, even if wood is used for the bridge approach, you should think of how to make it slip-proof..."*** Awat Wichit Bridge was dismantled when the moat was filled for the construction of Khlong Thom Wat Sa Ket Road, which is next to Wat Saket School.

สะพานผ่านฟ้าลีลาศ
Phan Fa Lilat Bridge

สะพานนริศดำรัส (เดิมสะกด “นริศรดำรัส”) ข้ามคลองมหานาค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพร้อมกับสะพานโสมนัสนาครา และสะพานอาวาศวิจิตร ในคราวที่มีการตัดถนนจักรพรรดิพงษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ โดยแต่เดิมมีลักษณะเป็น “สะพานหก” โครงสร้างเหล็ก มีล้อเลื่อน สำหรับเปิดปิดได้ พื้นปูด้วยไม้ พระราชทานนามว่า สะพานนริศดำรัส เพื่อเป็นเกียรติแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อแล้วเสร็จ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓

สะพานสุธรรมา (เดิมสะกด “สะพานศุธรรมา”) เป็นสะพานไม้ข้ามคลองลำปัก (คลองที่ชักน้ำจากคลองมหานาคเข้ามาในชุมชนวัดญวน–คลองลำปัก) ที่ถนนหลานหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงโยธาธิการดำเนินการก่อสร้าง ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๔ ปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีสะพานสุธรรมาที่ถนนหลานหลวง ซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะถูกรื้อถอนในคราวที่มีการถมคลองลำปักเป็นถนนคลองลำปัก

สะพานผ่านฟ้าลีลาศ ข้ามคลองรอบกรุง ตอนที่เรียกว่า “คลองบางลำพู” เชื่อมถนนราชดำเนินกลางกับถนนราชดำเนินนอก บริเวณใกล้ป้อมมหากาฬ แต่เดิมเป็นสะพานเหล็กราวโค้งครึ่งวงกลม สันนิษฐานว่า น่าจะสร้างมาแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยบริเวณนี้ เป็นจุดข้ามคลองรอบกรุงที่สำคัญ เพราะอยู่ใกล้ประตูเมือง คือ ประตูพฤฒิบาศหรือประตูยอด ซึ่งถูกรื้อลงเมื่อมีการสร้างถนนราชดำเนินกลาง ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ดำเนินการก่อสร้าง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ความตอนหนึ่งว่า ***“...เปนตพานในถนนราชดำเนิน เปนสูญกลางของถนนทั้งปวงมาประชุมกัน ควรจะทำให้งาม... เพื่อจะได้รับกับตพานมัฆวานรังสรรค์แลตพานผ่านพิภพลีลา ซึ่งจะทำขึ้นในภายน่า ขอให้เธอคิดตัวอย่างสำหรับขึ้นงบประมาณ ศก ๑๒๑...”*** กระทั่งแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน ในวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐

Naris Damrat Bridge (its original name was homonymous with its current name but spelled in a different way), stretches across Maha Nak Canal. HM King Chulalongkorn The Great donated money from his own royal purse for the construction of this bridge. It was built at the same time as Somanas Nakhara Bridge, Awat Wichit Bridge, and Chakkraphatdiphong Road in 1900. It was a steel truss drawbridge opened and closed by a reel system. The bridge featured wood flooring. HM King Chulalongkorn The Great named it Naris Damrat Bridge in honor of HRH Prince Naris. When the construction was completed, the monarch presided over its inauguration on 15 November 1900.

Suthamma Bridge (its original name was homonymous with its current name but one different Thai character was used in the spelling), which was made from wood, stretched across Lam Pak Canal (this canal was dug to divert water from Maha Nak Canal to Wat Yuan – Khlong Lam Pak Community) on Lan Luang Road. HM King Chulalongkorn The Great assigned the Ministry of Public Works to construct this bridge in 1901. It no longer exists today. It is believed that the bridge might have been dismantled at the time Lam Pak Canal was filled for the construction of Khlong Lam Pak Road.

Phan Fa Lilat Bridge stretches across Bang Lamphu Canal, which was a section of Rop Krung Canal. Linking Ratchadamnoen Klang Avenue to Ratchadamnoen Nok Avenue around Mahakan Fort, it was originally a steel bridge with semicircular railings. The construction of this bridge might have taken place in the reign of HM King Mongkut. Its location was important because it was near a city gate called Phruetthibat Gate or Yot Gate. The gate, however, was later removed to pave the way for the construction of Ratchadamnoen Klang Avenue. HM King Chulalongkorn The Great assigned HRH Prince Naris, the Minister of Public Works, to construct a new bridge at the site though. A part of the king's letter stated, ***“...To be a bridge on the road–network hub of Ratchadamnoen Avenue, this bridge should be beautiful...It should be in the same style as Makkhawan Rangsan Bridge and Phan Phiphop Lila Bridge that will be constructured in the future. You may create its design and request the budget from the 121st fiscal year of the Rattanakosin era...”*** When the construction was completed, HM King Chulalongkorn The Great inaugurated this bridge on 12 November 1907.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระสมมตอมรพันธุ์
HRH Prince
Krom Phra Sommot Amornbandhu

สะพานภูเบศร์บรรหาร เกิดจากความประสงค์ของบรรดามหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ที่ร่วมกันบริจาคทรัพย์ทูลเกล้าฯ ถวายเงิน เพื่อก่อสร้างสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์ อุทิศถวายเป็นพระราชกุศล เนื่องในการทิวงคตของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงโยธาธิการ ***"...ทำสะพานข้ามคลองลำมาศ..."*** (คลองที่ขุดชักน้ำจากคลองผดุงกรุงเกษมไปเชื่อมกับคลองวัดเบญจมบพิตร) ณ ถนนคอเสื้อ หรือปัจจุบันคือ ถนนพิษณุโลก และเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพาน เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันไม่ปรากฏสะพานภูเบศร์บรรหารและไม่พบหลักฐานว่าถูกรื้อถอนเมื่อใด หากสันนิษฐานว่า น่าจะมีการรื้อถอนในคราวที่มีการถมคลองลำมาศเพื่อตัดถนนลิขิต

สะพานสมมตอมรมารค ข้ามคลองรอบกรุง ตอนที่เรียกว่า "คลองโอ่งอ่าง" ตรงบริเวณประตูสำราญราษฎร์หรือประตูผี ที่ถนนบำรุงเมือง เชื่อมระหว่างถนนมหาไชยกับถนนบริพัตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ออกแบบและก่อสร้างทดแทนสะพานเดิม ดังความในกระแสรับสั่งที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ลงวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ตอนหนึ่งว่า ***"...ด้วยตพานสมมตอมรมารคมีรูปร่างเก่าเกินเวลา แล้วมีรางสำหรับเลื่อนยื่นออกมาเกะกะกีดกับถนนซึ่งจะตัดขึ้นใหม่ ทั้งบัดนี้ก็เก่าคร่ำมากอยู่แล้ว มักมีอันตรายแก่รถที่จะขึ้นลง ควรจะเปลี่ยนเสียใหม่..."*** โดยมีลักษณะเป็นสะพานโครงเหล็ก พื้นปูด้วยไม้ แต่ไม่สามารถเลื่อนเปิดปิดได้ พระราชทานนามว่า สะพานสมมตอมรมารค เพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เนื่องจากสะพานตั้งอยู่ใกล้กับวังที่ประทับ ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก แบบวางบนเขื่อนอิฐ กลางสะพานจารึกนามว่า สะพานสมมตอมรมารค พนักราวสะพานทั้งสองข้างเป็นช่องลูกกรงปูนปั้นลายวงกลมพันเกี่ยวกัน ๕ วง แต่ละช่องกั้นด้วยรูปจำลองเสาไอออนิกขนาดเล็ก ส่วนปลายพนักสะพาน ทั้ง ๔ ด้าน ทำเป็นลายขดตามสถาปัตยกรรมแบบโรมัน ซึ่งยังปรากฏจนถึงทุกวันนี้

Phubet Banhan Bridge was built out of royal pages' loyalty to HRH Crown Prince Maha Vajirunhis. Having served the prince during his lifetime, these royal pages raised funds among themselves to build a structure for public welfare with the aim of making merit to the late prince after his passing. The fund was finally presented to HM King Chulalongkorn The Great, who then instructed the Ministry of Public Works to, ***"...construct a bridge across Lam Mat Canal..."*** (this canal was dug to divert water from Phadung Krung Kasem Canal to Wat Benchamabophit Canal) on Kho Suea Road, which is known today as Phitsanulok Road. HM King Chulalongkorn The Great inaugurated Phubet Banhan Bridge on 15 November 1901. Today, Phubet Banhan Bridge no longer exists. There is no clear evidence as to when its demolition occurred. However, it is believed that this bridge might have been removed when Lam Mat Canal was filled for the construction of Likhit Road.

Sommot Amornmak Bridge stretches across Ong Ang Canal (which was a section of Rop Krung Canal) around Pratu Phi (Samran Rat Gate) on Bamrung Mueang Road. This structure also connects Maha Chai Road with Paribatra Road. HM King Chulalongkorn The Great ordered the design and construction of this bridge to replace an old bridge at the site. Dated 8 September 1901 and addressed to Public Works Minister HRH Prince Naris, the royal command reads, ***"...Sommot Amornmak Bridge is so worn out. Parts of it also protrude into the location where the new road will be constructed. As this bridge is so old, it often poses danger to passing cars. It thus should be replaced..."*** After the replacement took place, the new bridge featured a steel structure with wood flooring. The bridge could not be opened. The monarch named this bridge Sommot Amornmak in honor of HRH Prince Krom Phra Sommot Amornbandhu because it was located near the latter's palace. HM King Vajiravudh later ordered the repair of this bridge, which thus became a reinforced concrete structure on a brick base. Inscribed in the middle of the bridge is its nomenclature, "Sommot Amornmak Bridge" in Thai. The railings of the bridge feature rows of intertwined stucco circles. In each unit of the rows are five circles. Separating these units are small ionic columns. At the end of the railings on both sides are Khot patterns that have been perpetuated in Roman style. Such architectural features are still visible today.

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์
สุขุมขัตติยกัลยาวดี
กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร
HRH Princess Suddha Dibyaratana
Sukhumkhattiyagalayavati
Krom Luang Sri Rattanakosindorn

สะพานสุทธาทิพย์ ข้ามคูข้างวัดเทพศิรินทราวาสที่ถนนกรุงเกษม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงโยธาธิการดำเนินการก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวดี กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร ซึ่งทูลเกล้าฯ ถวายทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างสะพานอันเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นจำนวนเงิน ๔,๔๘๐ บาท โดยเป็นสะพาน ***"...ก่ออิฐถือปูน ใช้พนักเหล็กและรอดเหล็กโดยมั่นคงแขงแรง..."*** อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสะพานแห่งนี้ถูกรื้อถอนแล้ว เมื่อมีการถมคูข้างวัดเทพศิรินทราวาส

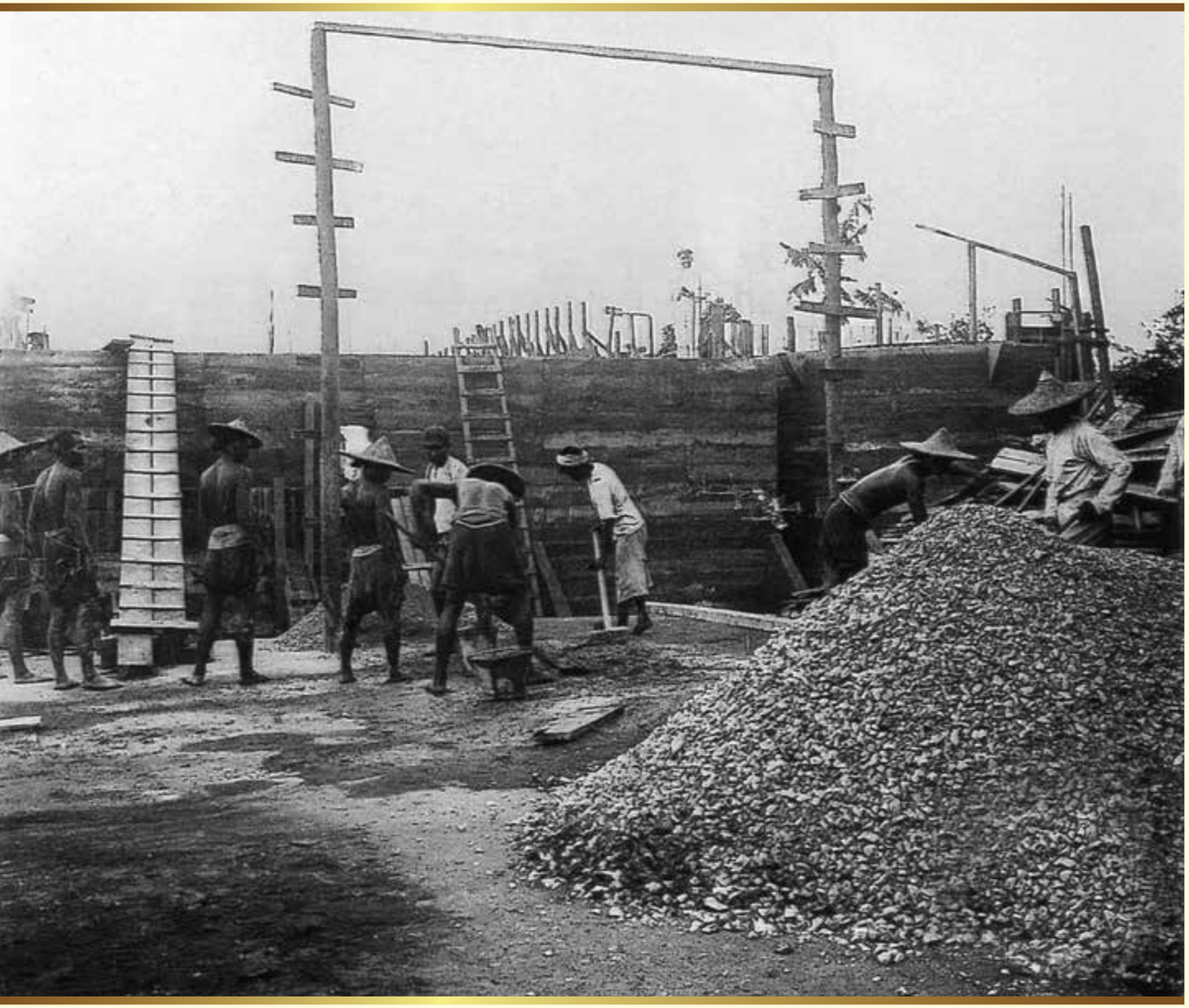
สะพานข้ามคลองเม่งเส็ง เป็นกลุ่มสะพานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการก่อสร้างข้ามคลองเม่งเส็ง คลองขนาดเล็กที่ไหลผ่านด้านหลังของพระที่นั่งอัมพรสถาน เชื่อมต่อกับถนนสายต่าง ๆ ได้แก่ ถนนคอเสื้อหรือถนนพิษณุโลก และโดยเฉพาะบริเวณถนนดวงตวันหรือถนนศรีอยุธยาในปัจจุบัน ดังปรากฏความในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ตอนหนึ่งว่า ***"...ด้วยฉันมีความปราถนามากอยู่อย่างหนึ่ง จะใคร่ได้ตพานข้ามคลองเม่งเสงตรงถนนดวงตวัน เพราะไปมาด้วยรถโมโตคามาโล้นออด ๆ ยวบยาบอยู่เสมอ..."*** รวมจำนวน ๓ สะพาน โดยมีโครงสร้างเป็นสะพานเหล็ก ***"...พื้นสะพานเป็นไม้กระดานอย่างหนาและราวสะพานเป็นเหล็กดัด กำแพงเชิงลาดสะพานและเสาแท่นก่ออิฐถือปูน..."***

สะพานข้ามคลองส้มป่อย เป็นกลุ่มสะพานข้ามคลองส้มป่อย (คลองที่มีจุดเริ่มต้นจากคลองสามเสนถึงคลองราชวัตรเก่า) โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงโยธาธิการ ดำเนินการก่อสร้าง รวมจำนวน ๓ สะพาน ณ ถนนราชวัตรหรือถนนสุคันธาราม ถนนดวงเดือนหรือถนนสุโขทัย และถนนชางฮี้หรือถนนราชวิถีในปัจจุบัน ดังความในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ตอนหนึ่งว่า ***"...ยังมีตพานเล็ก ๆ ข้ามคลองส้มป่อย อยู่ในถนนชางฮี้ตพาน ๑ ดวงเดือนตพาน ๑ ราชวัตตพาน ๑ ยาวจะไม่ถึง ๓ วา ทำเตี้ยเท่าใดก็ได้ เพราะคลองเปนแต่รางน้ำ...ถ้าจะทำเปนตพานก่อพอท้องพันพื้นถนนสักนิดหนึ่ง แล้วมีพนักอย่างเช่นเขาทำที่ชวาก็จะได้..."***

Sutthathip Bridge. This new bridge straddled a moat around Wat Debsirindrawas on Krung Kasem Road. HM King Chulalongkorn The Great ordered the Ministry of Public Works to build this bridge in 1904 in response to the wish of his daughter, HRH Princess Suddha Dibyaratana Sukhumkhattiyagalayavati Krom Luang Sri Rattanakosindorn who presented 4,480 baht from her own purse to the king for use in the bridge's construction. The bridge ***"...was made of bricks and cement and secured with steel railings and steel joists..."*** However, when the moat by the side of Wat Debsirindrawas was filled, the bridge was dismantled.

Bridges across Meng Seng Canal referred to a group of bridges constructed at the royal order of HM King Chulalongkorn The Great. The bridges spanned Meng Seng Canal, which flowed past the Ambara Royal Villa, to connect Kho Suea or Phitsanulok Road and Duang Tawan or Si Ayutthaya Road. HM King Chulalongkorn The Great's letter, which was dated 24 January 1905 and addressed to Public Works Minister HRH Prince Naris, reads, ***"...I have an intense wish to build (new) bridges across Meng Seng Canal around Duang Tawan Road, because when I travel past the spot by motor car the current bridges creak and sway..."*** The monarch ordered three new bridges each with steel structures. ***"...Floors can be made from thick timber. Railings can feature wrought iron. At the approaches, the main structures and beams of the bridges should be made of bricks and cement..."***

Bridges across Sompoi Canal refer to a group of bridges across Sompoi Canal (which stretches from Samsen Canal to the old Ratchawat Canal). HM King Chulalongkorn The Great ordered the Ministry of Public Works to construct three bridges across this canal on Ratchawat Road (Sukhantharam Road), Duang Duean Road (Sukhothai Road), and Sang Hee Road (Ratchawithi Road). Addressed to HRH Prince Naris and dated 24 January 1905, HM King Chulalongkorn The Great's letter reads, ***"...three small bridges across Sompoi Canal, one on Sang Hee Road, one on Duang Duean Road, and one on Ratchawat Road. Each one will be less than three wah (six meters) long. The bridges do not need to be raised high because the canal is like a ditch...But at least, the bridge level should be a little higher than the roads. Their railings can be like those found in Java..."***

บรรยากาศระหว่างการก่อสร้างสะพานเฉลิมโลก ๕๕ ประมาณเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑
Construction of Chaloem Lok 55 Bridge, photo taken in September 1908

สะพาน ชุด “เฉลิม” เป็นสะพานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง โดยทรงอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๒๐ กันยายน นับจากปีที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๔๒ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ สืบเนื่องถึงปีที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕๗ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ แม้เมื่อสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ การก่อสร้างสะพานชุด “เฉลิม” ในปีถัดมายังคงดำเนินการต่อไป เนื่องจากทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นการล่วงหน้า กระทั่งปรากฏสะพานลำดับสุดท้ายในชุด “เฉลิม” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ รวมทั้งสิ้น ๑๗ สะพาน โดยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ตามความหมายของนามพระราชทาน ได้แก่

สะพานชุดราชาภิเษก ประกอบด้วย **สะพานเฉลิมศรี ๔๒ สะพานเฉลิมศักดิ์ ๔๓ สะพานเฉลิมเกียรติ ๔๔** และ**สะพานเฉลิมยศ ๔๕** เป็นสะพานชุด “เฉลิม” ที่ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีความหมายเกี่ยวเนื่องด้วยการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

สะพานชุดพระราชกรณียกิจ ประกอบด้วย **สะพานเฉลิมเวียง ๔๖ สะพานเฉลิมวัง ๔๗ สะพานเฉลิมกรุง ๔๘** และ**สะพานเฉลิมเมือง ๔๙** เป็นสะพานชุด “เฉลิม” ซึ่งมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สะพานชุดพระราชกุศล ประกอบด้วย **สะพานเฉลิมภพ ๕๐ สะพานเฉลิมพงษ์ ๕๑ สะพานเฉลิมศรี ๕๑** (สร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) **สะพานเฉลิมเผ่า ๕๒ สะพานเฉลิมพันธุ์ ๕๓** และ**สะพานเฉลิมภาคย์ ๕๔** เป็นสะพานชุด “เฉลิม” อันมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับการบำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสต่าง ๆ อาทิ การจัดงานสมโภชสิริราชสมบัติมาเป็นเวลา ๓๕ พรรษา ในปีที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานเฉลิมภพ ๕๐

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพาน ชุด “เฉลิม” โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้การก่อสร้างพอดีกับงบประมาณ ***“...ไม่ให้สิ้นเปลืองเกินไป...”*** ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ความว่า ***“...ฉันตกลงใจเสียแล้วว่าจำจะต้องเปนตพาน แต่ไม่ควรเอาตพานสำคัญ ๆ เช่น ตพานมัฆวานรังสรรค์เปนต้น ซึ่งจะเปนการซื้อเกียรติยศโดยราคาอันถูกเกินไป ด้วยทุนแห่งตพานนั้นคงจะมากกว่าที่จะให้หลายเท่านัก...”***

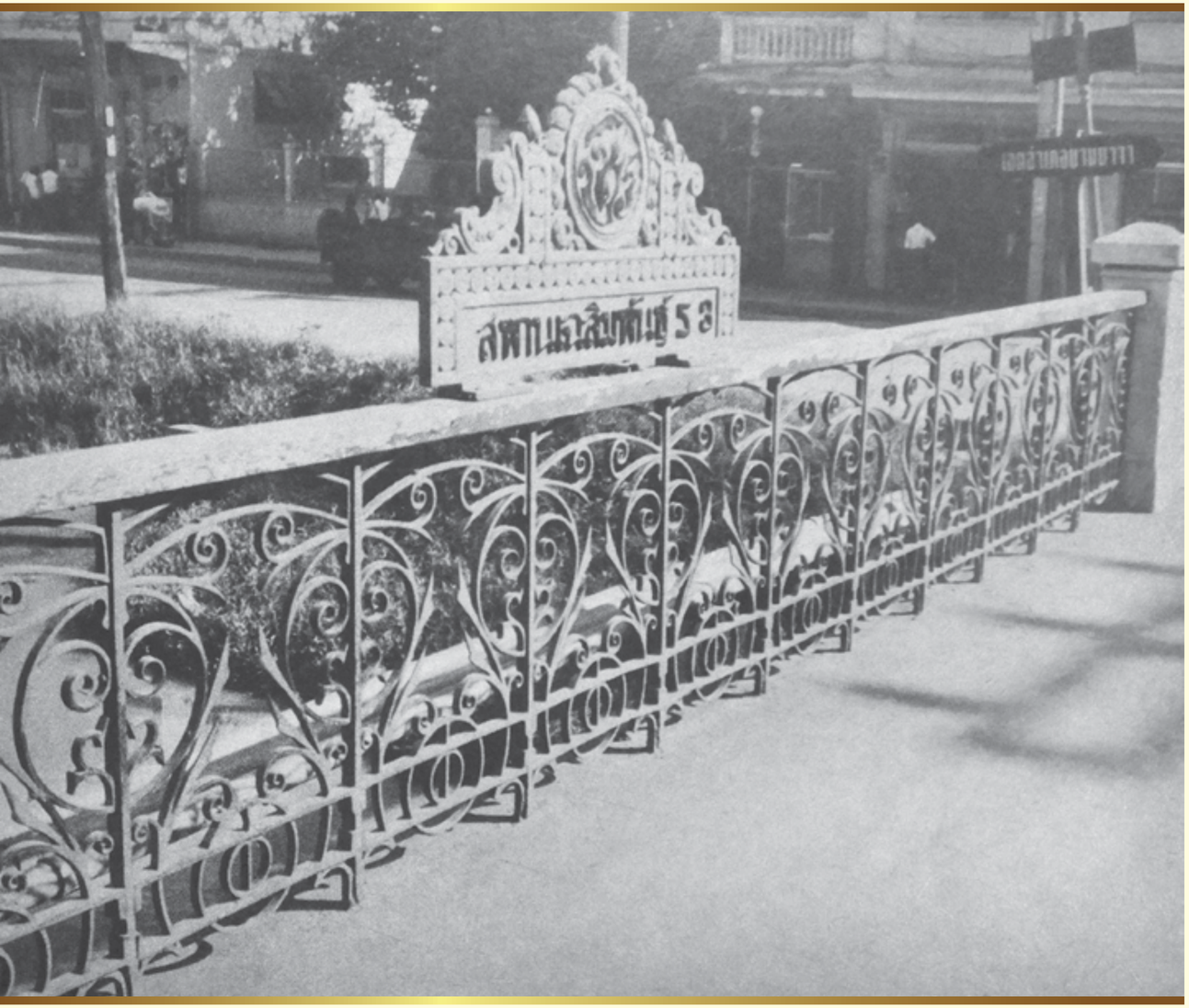
A series of “Chaloem” Bridges refers to bridges that were initiated by HM King Chulalongkorn The Great, who also funded the construction. The bridges were constructed for public benefit, each on his birthday on 20 September of every year between his 42nd birthday in 1895 and his 57th birthday in 1910. Although the king passed away after his birthday in 1910, the construction of “Chaloem” bridges continued into the following years because he had already saved money for the purpose earlier. When the construction of the last “Chaloem” bridge was completed in 1912, this series of bridges comprised a total of 17 bridges. These structures were divided into three categories based on their royally-granted names as follows:

The Coronation category consisted of **Chaloem Sri 42 Bridge, Chaloem Sak 43 Bridge, Chaloem Kiat 44 Bridge,** and **Chaloem Yot 45 Bridge**. Named by HM King Chulalongkorn The Great, these bridges were connected to the Royal Coronation via their name.

The Royal Works category consisted of **Chaloem Wiang 46 Bridge, Chaloem Wang 47 Bridge, Chaloem Krung 48 Bridge,** and **Chaloem Mueang 49 Bridge**. The names of these bridges were associated with HM King Chulalongkorn The Great’s royal works.

The Royal Merit Making category consisted of **Chaloem Phop 50 Bridge, Chaloem Phong 51 Bridge, Chaloem Sri 51 Bridge** (built in honor of HM Queen Sri Bajarindra), **Chaloem Phao 52 Bridge, Chaloem Phan 53 Bridge,** and **Chaloem Phak 54 Bridge.** The names of these bridges were related to royal merit-making ceremonies on various occasions. For example, Chaloem Phop 50 Bridge was constructed when a celebration of the king’s 35th year on the throne was held.

HM King Chulalongkorn The Great wished to have “Chaloem bridges” constructed within budget. The constructions, he emphasized, ***“...must not cost too much money...”*** In a letter sent to then-HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse, the king stated: ***“...I have made a firm decision to construct bridges. But they should not be major bridges like Makkhawan Rangsan because those kinds of structures would allow me to buy honor at too low a price. The actual cost of their constructions must be much higher than what I gave...”***

สะพานเฉลิมพันธุ์ ๕๓ ข้ามคลองสามจีนหรือคลองวัดไตรมิตรวิทยาราม ที่ถนนเจริญกรุงหรือบริเวณวงเวียนโอเดียนในปัจจุบัน

Chaloem Phan 53 Bridge spanning Sam Chin Canal (Wat Traimit Witthayaram Canal) on Charoen Krung Road around the current Odeon Circle

กระทรวงโยธาธิการรับสนองพระบรมราชโองการ จัดทำแบบรายการ งบประมาณการก่อสร้าง ว่าจ้างนายช่างชาวยุโรปให้ออกแบบสะพานให้อยู่ภายในงบประมาณ รวมถึงเสนอสถานที่เหมาะสมในการก่อสร้างสะพาน โดยรูปแบบของสะพาน ชุด “เฉลิม” นั้น ส่วนใหญ่เป็นสะพานโครงสร้างเหล็ก ซึ่งสั่งทำจากยุโรป พื้นสะพานเป็นไม้หนา ลูกกรงราวสะพานเป็นเหล็กหล่อหรือเหล็กดัด ซึ่งสั่งทำจากยุโรปเช่นเดียวกัน กลางพนักสะพานทุกแห่งประดับแผ่นป้ายนามสะพานและตราพระปรมาภิไธยย่อ “จปร” ยกเว้นสะพานเฉลิมโลก ๕๕ สะพานเฉลิมหล้า ๕๖ สะพานเฉลิมเดช ๕๗ และสะพานเฉลิมสวรรค์ ๕๘ ซึ่งสร้างสมัยหลัง เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กแบบใหม่ที่กลายเป็นต้นแบบของการก่อสร้างสะพานแห่งอื่น ๆ ในเวลาต่อมา

ปัจจุบัน คงเหลือสะพาน ชุด “เฉลิม” เพียง ๓ แห่ง คือ สะพานเฉลิมพันธุ์ ๕๓ ซึ่งย้ายจากบริเวณวัดไตรมิตรวิทยารามที่ถนนเจริญกรุงมาสร้างใหม่ข้ามคลองสาทรที่ถนนเจริญกรุง สะพานเฉลิมโลก ๕๕ ข้ามคลองแสนแสบที่ถนนราชดำริ และสะพานเฉลิมหล้า ๕๖ (สะพานหัวช้าง) ข้ามคลองแสนแสบที่ถนนพญาไท ขณะที่สะพานเฉลิมเผ่า ๕๒ คงเหลือเพียงแผ่นป้ายจารึกนามสะพาน ส่วนสะพาน ชุด “เฉลิม” แห่งอื่น ๆ ถูกรื้อถอน เพื่อขยายพื้นผิวการจราจรและถมคูคลองสร้างเป็นถนนตามนโยบายการพัฒนาประเทศด้านการคมนาคมขนส่งในแต่ละยุคสมัย

In line with the monarch’s royal command, the Ministry of Public Works prepared a bridge-construction budget and hired European engineers to design bridges that could be constructed within the budget. Also, the ministry recommended locations where new bridges should be constructed. The structures of most of the “Chaloem" bridges were made of steel imported from Europe and the floorings were thick timber. Besides, cast or wrought steel railings were fabricated in Europe. Decorated in the middle of the railings of each bridge was its name plaque carrying HM King Chulalongkorn The Great’s “Chor Por Ror” royal monogram. Only four later-constructed bridges, namely Chaloem Lok 55 Bridge, Chaloem La 56 Bridge, Chaloem Det 57 Bridge and Chaloem Sawan 58 Bridge, were made of reinforced concrete and became models for construction of other subsequent bridges.

Today, only three Chaloem bridges remain. Chaloem Phan 53 Bridge, which was relocated from Wat Traimit Wittayaram on Charoen Krung Road, now spans Sathon Canal on Charoen Krung Road. Chaloem Lok 55 Bridge, meanwhile, stretches across Saen Saep Canal on Ratchadamri Road. The other bridge, Chaloem La 56 (commonly known as Hua Chang Bridge), straddles Saen Saep Canal too but it is on Phaya Thai Road. Now, Chaloem Phao 52 Bridge is no more but the board carrying its name still exists. As for the other Chaloem bridges, not even their remains are visible today because they have been completely removed in the face of canal-filling and road expansion in line with the country’s policies on transport and national development over each period of time.

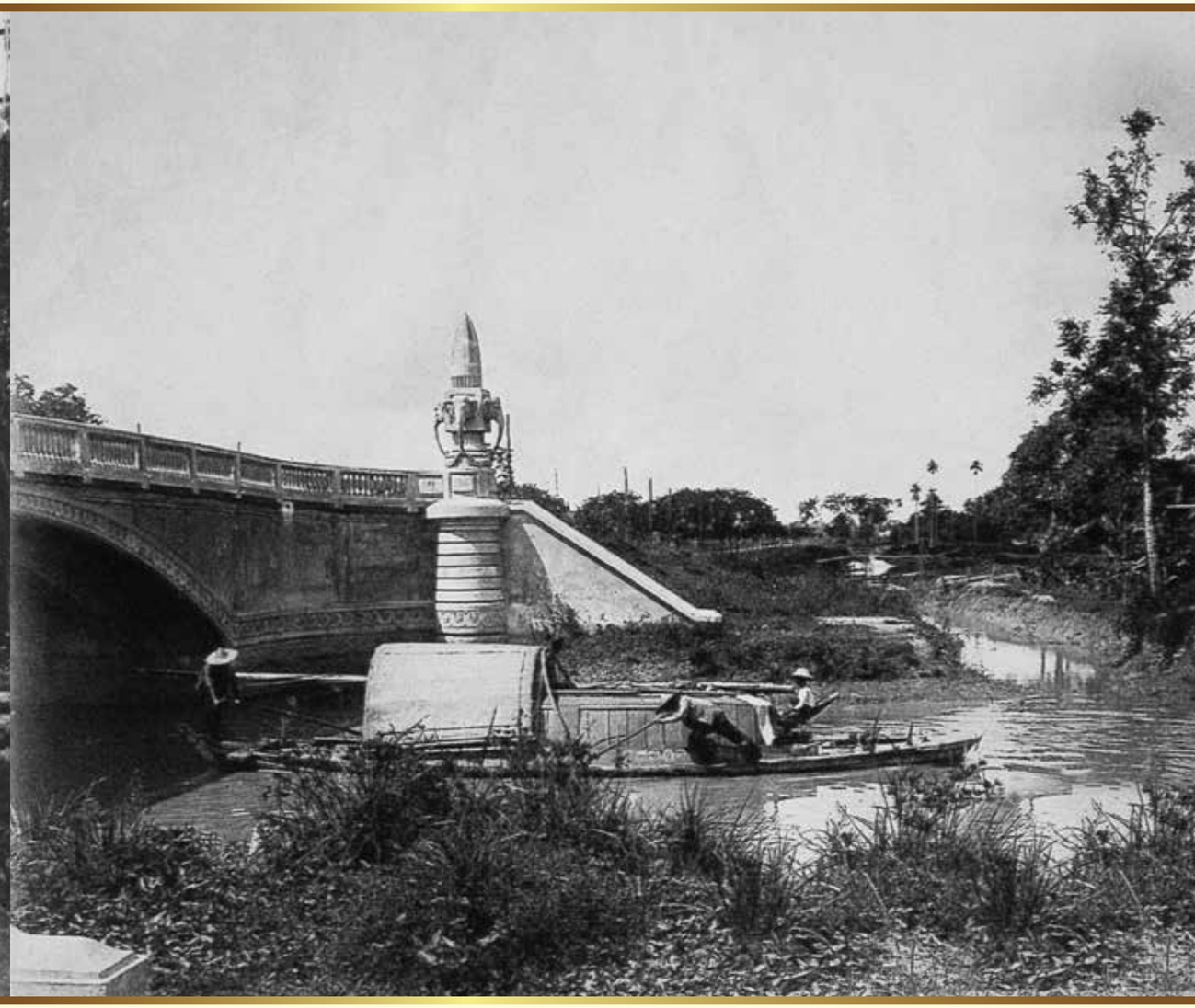
สะพานเฉลิมพงษ์ ๕๑
ข้ามคลองหลอดวัดราชบพิธ
ตอนคลองถ่านหรือคลองสะพานถ่าน
ที่ถนนเฟื่องนคร

Chaloem Phong 51 Bridge,
spanning Than Canal (or Saphan Than Canal), which was part of Lot Wat Rat Bophit Canal, on Fueang Nakhon Road

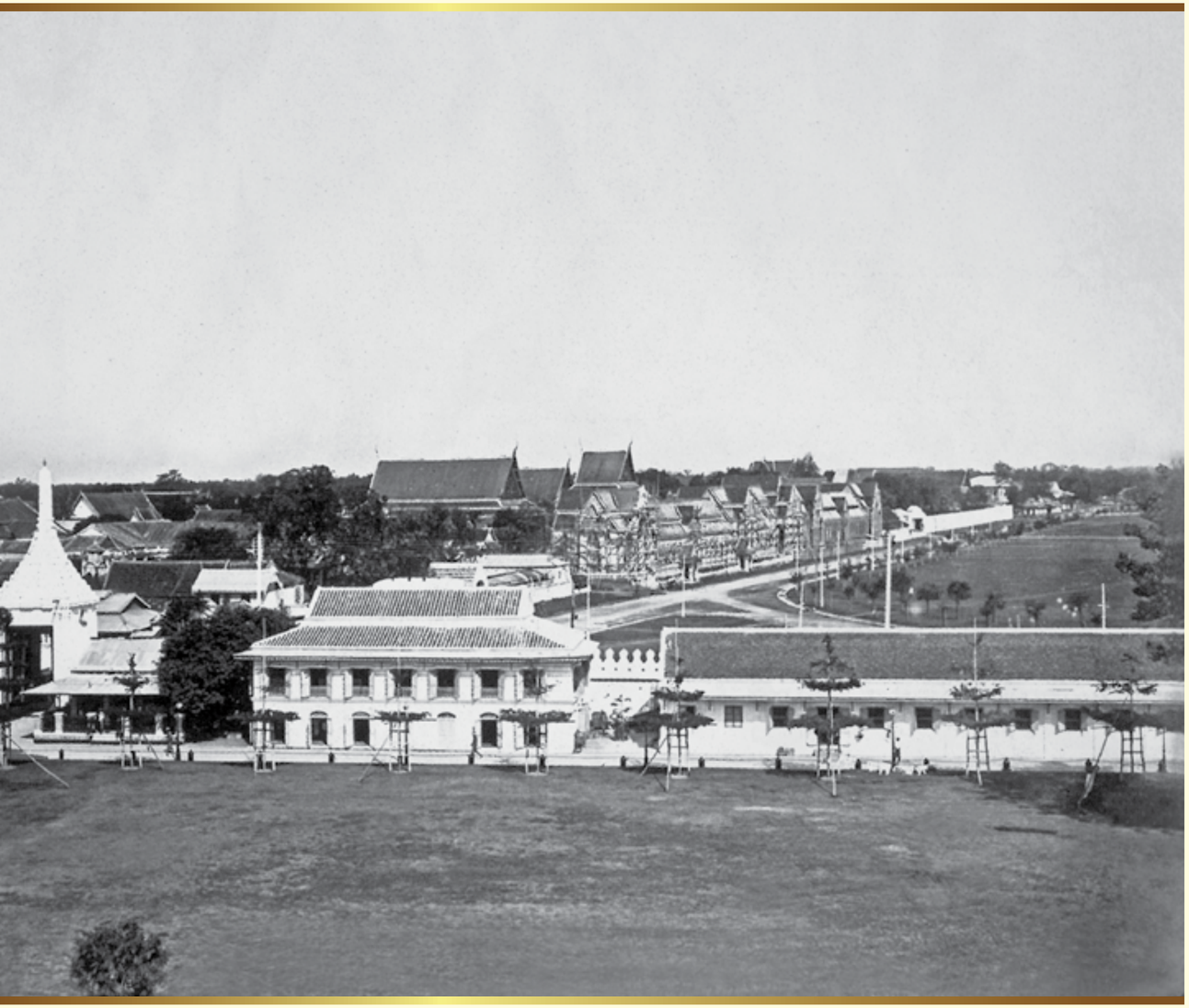
สะพานเฉลิมภาคย์ ๕๔ ข้ามคลองสีลมที่ถนนเจริญกรุงหรือบริเวณแยกบางรักในปัจจุบัน

Chaloem Phak 54 Bridge, spanning Silom Canal on Charoen Krung Road around the current Bang Rak Intersection

สะพานเฉลิมหล้า ๕๖ ข้ามคลองแสนแสบที่ถนนพญาไทหรือบริเวณแยกปทุมวันในปัจจุบัน

Chaloem La 56 Bridge, spanning Saen Saep Canal on Phaya Thai Road around the current Pathum Wan Intersection

ท้องสนามหลวง (ด้านทิศใต้) หลังได้รับการปรับปรุงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
The southern area of Sanam Luang after the restoration carried out in the reign of King Chulalongkorn The Great

การปรับปรุงท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ขณะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมโยธาธิการ ทรงพระดำริว่า “ท้องสนามหลวง” น่าจะยังประโยชน์แก่ราษฎรทั่วไป นอกเหนือจากการเป็นมณฑลประกอบพระราชพิธีสำคัญ จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรับปรุงท้องสนามหลวง ซึ่งทรงพระราชดำริเห็นชอบและพระราชทานพระบรมราชานุญาตโดยเบื้องต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเสนอให้ถมดินท้องสนามหลวงให้สูงกว่าระดับเดิม แล้วปรับระดับดินให้เสมอกัน จากนั้น จึงทำรั้วกั้นกำหนดขอบเขต

อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงท้องสนามหลวงแล้วเสร็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการตัดถนนราชดำเนิน ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยโปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระราชวังบวรสถานมงคลเพิ่มเติมจากเดิมเข้าไปจนถึงพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน เพื่อขยายขอบเขตของท้องสนามหลวงต่อไปทางทิศเหนือ พร้อมขยายพื้นที่ด้านตะวันออกโดยผนวกถนนจักรวรรดิวังหน้าเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของท้องสนามหลวง จนจรดถนนราชดำเนินใน แล้วให้ดำเนินการปรับผังท้องสนามหลวงเป็นรูปวงรี มีมุมโค้งมนสมมาตร ทั้ง ๔ ด้าน พร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกต้นมะขามเรียงคู่เป็น ๒ แถว รายรอบ

ทั้งนี้ สันนิษฐานว่า การปรับปรุงท้องสนามหลวงเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ใจกลางเมือง (Central Public Space) แวดล้อมไปด้วยสถานที่ราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น่าจะทรงได้รับแรงบันดาลพระทัยจากสถานที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งทรงมีโอกาสทอดพระเนตรระหว่างเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ เช่น “ไมดัน” (Maidan) พื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ใจกลางนครกัลกัตตา เมื่อครั้งเสด็จประพาสอินเดีย ใน พ.ศ. ๒๔๑๕ สวนสาธารณะ “กรีนปาร์ค” (Green Park) หน้าพระราชวังบัคกิ้งแฮม กรุงลอนดอน เมื่อครั้งเสด็จประพาสอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ หรือจัตุรัส “ปลัสเดอลากงกอร์ด” (Place de la Concorde) ในมหานครปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็นจัตุรัสกลางเมืองที่มีความสวยงามมากที่สุดแห่งหนึ่งในยุโรป

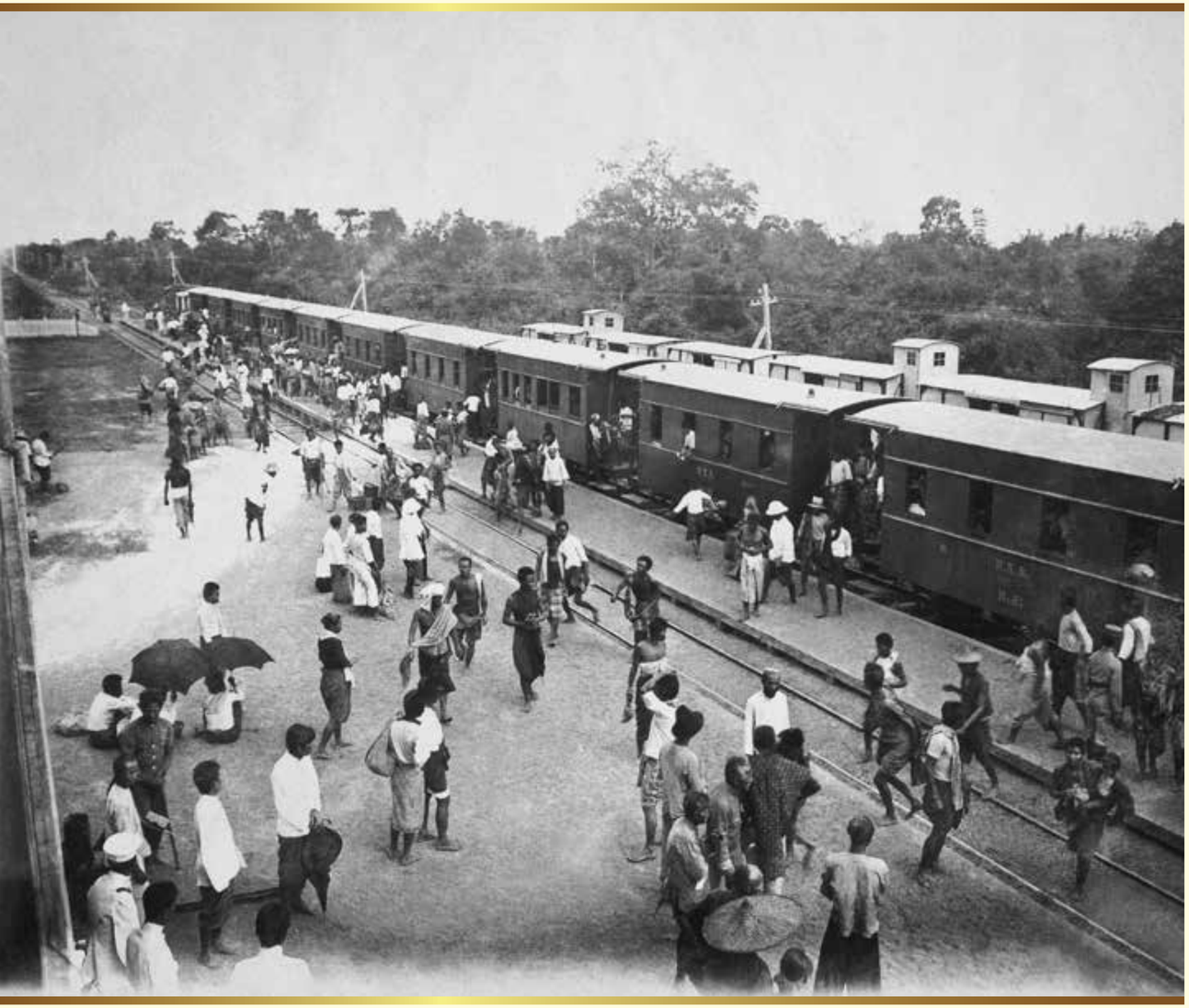
การปรับรูปลักษณ์ท้องสนามหลวงคราวนั้น นับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนาและการขยายตัวของพระนคร โดยมีท้องสนามหลวงเป็นศูนย์กลางและที่สำคัญ ยังโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ท้องสนามหลวงเป็นที่เสด็จออกมหาสมาคมให้ประชาชนเข้าเฝ้าฯ เนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

Renovation of Sanam Luang: In 1890, when holding the post of Director-General of the Department of Public Works, HRH Prince Naris thought that Sanam Luang could benefit the public in ways other than serving as the venue for royal ceremonies. The prince thus consulted HM King Chulalongkorn The Great who granted royal permission for renovation of Sanam Luang. Initially, HRH Prince Naris proposed an earth fill to raise the ground level. After the ground was leveled, the field was fenced around.

When the renovation was completed, HM the King commanded the construction of Ratchadamnoen Avenue, which lasted from 1899 to 1906, and additional demolition of the Front Palace to expand the area of Sanam Luang to the north. Concomitantly, Chakkrawat Wang Na Road was merged as part of Sanam Luang, thus extending the eastern border of the field to reach Ratchadamnoen Nai Avenue. The layout plan of Sanam Luang was then modified into an oval shape with four symmetrically curved corners and tamarind trees were planted in two rows around the field.

It is believed that HM King Chulalongkorn The Great was inspired to develop Sanam Luang as a central public space surrounded by governmental offices as he had seen such different public areas during his visits to foreign countries. For example, the Maidan – the large green expanse in Calcutta, during his visit to India in 1872; the Green Park in front of Buckingham Palace, London, during his visit to England in 1897; and Place de la Concorde in Paris, which was recognized as the most beautiful public square in Europe, during his visit to France.

This renovation of Sanam Luang was a major milestone for subsequent development and expansion of Bangkok with the royal field as the center. Above all, HM King Chulalongkorn The Great required Sanam Luang to also serve as the venue for grand public audiences on special occasions such as celebrations of his birthday anniversary.

บรรยากาศบริเวณชานชาลา ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสถานีรถไฟกรุงเก่า หนึ่งในสถานีรถไฟบนเส้นทางรถไฟสายแรกระหว่างกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา
A platform of the assumed-to-be Krung Kao Railway Station, which was on the Bangkok-Nakhon Ratchasima railway, Thailand's first railway line

กิจการรถไฟ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจเกี่ยวข้องกับกิจการรถไฟไทยนับแต่แรก มีการก่อสร้าง **"ทางรถไฟ"** ในประเทศ โดยเวลานั้น มีการว่าจ้างบริษัทสัญชาติอังกฤษ ชื่อ "ปันชาร์ด แมกทักการ์ด โลเธอร์" ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อสร้างทางรถไฟ ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ รวม ๘ เส้นทาง เมื่อมีการพิจารณาว่าจุดแรกที่สมควรจะสร้างทางรถไฟเชื่อมกับกรุงเทพฯ คือ นครราชสีมา บริษัทเสนอให้ก่อสร้างทางรถไฟหลีกเลี่ยงการผ่านกรุงเก่าหรือพระนครศรีอยุธยา บางปะอิน และสระบุรี ตลอดจนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยเหตุว่าเป็นที่ลุ่มและน้ำท่วมถึงทุกปี แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเห็นต่าง ด้วยทรงพระดำริว่า หากก่อสร้างทางรถไฟผ่านบริเวณดังกล่าว จะช่วยส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตรและขยายตลาดการค้า ซึ่งท้ายที่สุด เมื่อมีการก่อสร้างทางรถไฟผ่านพื้นที่ตามพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระกรุณาให้ก่อตั้ง "กรมรถไฟ" ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ สังกัดกระทรวงโยธาธิการ ซึ่งมีพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ พระยศขณะนั้น ทรงเป็นเสนาบดี และมีนายคาร์ล เบ็ทเก วิศวกรชาวเยอรมันเป็นเจ้ากรมรถไฟคนแรก

นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงเสนอให้ก่อสร้างทางรถไฟ "เลียบชายฝั่งทะเลตะวันออก" ของอ่าวไทย ด้วยจะเป็นเส้นทางเศรษฐกิจสำคัญ และแบ่งการก่อสร้างออกเป็น ๔ ระยะ คือ ระยะที่ ๑ กรุงเทพฯ ถึงฉะเชิงเทรา ระยะที่ ๒ ฉะเชิงเทราถึงพนัสนิคม ระยะที่ ๓ พนัสนิคมถึงชลบุรี และระยะที่ ๔ ชลบุรีถึงบางพระ รวมระยะทาง ๑๓๗ กิโลเมตร ทั้งทรงพระดำริให้ขยายเส้นทางรถไฟต่อไปถึงจันทบุรีและเมืองพระตะบอง ซึ่งสมัยนั้นเป็นหัวเมืองในปกครองของไทย อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุด มีการก่อสร้างทางรถไฟเพียงระยะที่ ๑ โดยมีการเปิดเดินรถไฟครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๔๕๐

สำหรับรถไฟสายเหนือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในฐานะเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ทรงมีส่วนสำคัญในการกำหนดเส้นทางรถไฟ โดยทรงเสนอให้ก่อสร้างทางรถไฟต่อจากลพบุรีไปนครสวรรค์ พิษณุโลก อุตรดิตถ์ ลำปาง ลำพูน จนถึงเชียงใหม่ ด้วยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างน้อย แต่ได้รับผลคุ้มค่า แม้การก่อสร้างระยะแรกจะหยุดชะงักเพียงอุตรดิตถ์ แต่ต่อมา มีการดำเนินการจนแล้วเสร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Thai railways: When railway affairs were first organized in the country, an English company named Messrs. Punchard, Mac Taggart, Lowther & Co. was employed to conduct field surveys for eight **railway line** projects in 1887. After it was decided that the first line would run from Bangkok to Nakhon Ratchasima, the company proposed that the alignment should not pass the old cities of Phra Nakhon Si Ayutthaya, Bang Pa In and Saraburi and also avoid running along the Chao Phraya River because it was low-lying area that flooded annually. However, HRH Prince Naris had a different idea. He suggested that, running through these areas, the railway would facilitate transportation of agricultural produce and enable local farmers to expand markets. Eventually, this railway line was constructed in the areas the prince suggested. In addition, HM King Chulalongkorn The Great graciously had the Royal Railway Department established under the Ministry of Public Works, which was then under the helm of HRH Prince Naris, in 1890 and appointed Mr. Karl Bethge, a German engineer, as the first head of the department.

Furthermore, HRH Prince Naris proposed the construction of a railway line along the eastern seaboard of the Gulf of Thailand. According to the prince, this railway line would be a major economic route. The construction was divided into four phases: the Bangkok-Chachoengsao section, the Chachoengsao-Phanat Nikhom section, the Phanat Nikhom-Chon Buri section, and the Chon Buri-Bang Phra section. The total length was 137 kilometers. He also suggested the extension to Chanthaburi and Phra Tabong, which was then a province of Thailand. However, only the Bangkok-Chachoengsao section was completed; it was inaugurated in 1907.

HRH Prince Naris, in his capacity as Minister of Public Works, played a vital role in determining the alignment of the northern railway line. He proposed the railway extension from Lop Buri to Nakhon Sawan, Phitsanulok, Uttaradit, Lampang, Lamphun and Chiang Mai since the construction cost was not too high but it would generate worthwhile benefits. When the extension reached Uttaradit, the construction was halted. Construction was continued and the entire route was completed in the reign of HM King Vajiravudh.

การขนส่งไปรษณีย์ ณ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่ ๕ รองเมือง ในบริเวณสถานีรถไฟหัวลำโพง
At Bangkok's fifth post office, located in the compound of Hua Lamphong Railway Station on Rong Mueang Road

ไม่เพียงเฉพาะทางรถไฟเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงอำนวยการก่อสร้าง **"สถานีรถไฟ"** หลายแห่ง นับตั้งแต่ **สถานีรถไฟกรุงเทพ** บริเวณตรงข้ามวัดเทพศิรินทราวาส ริมคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งปัจจุบันรื้อถอนแล้ว โดยทรงมีส่วนสนับสนุนในการเลือกทำเลที่ตั้ง และนำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชวินิจฉัยเห็นชอบ โดย "สถานีรถไฟกรุงเทพ" เมื่อแรกสร้างนั้น เป็นอาคารเรือนไม้ ๒ ชั้น ตั้งอยู่หลังที่ทำการกรมรถไฟ มีชานชาลา ๒ ชานชาลา กระทั่งเมื่อผู้โดยสารและสินค้ามีจำนวนมากขึ้น ทำให้ "สถานีรถไฟกรุงเทพ" ไม่สามารถรองรับและให้บริการได้อย่างเพียงพอ ดังนั้น ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างสถานีรถไฟแห่งใหม่ ห่างจากสถานีรถไฟเดิมไปทางทิศใต้ ประมาณ ๕๐๐ เมตร และอยู่ใกล้กับปลายเส้นทางรถไฟ "สายปากน้ำ" โดยกรมรถไฟว่าจ้างให้นายคาร์ล ดือห์ริ่ง สถาปนิกชาวเยอรมันเป็นผู้ออกแบบอาคารสถานี อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุด รูปแบบสถานีรถไฟของนายมาริโอ ตามานโญ สถาปนิกชาวอิตาลีได้รับการพิจารณาให้ก่อสร้าง โดยการออกแบบได้รับแนวคิดจากสถานีรถไฟตอนครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ของยุโรป ที่ต้องมีความสวยงามเพื่อเป็นศรีสง่าและแสดงถึงเทคโนโลยีการก่อสร้างอันทันสมัย โดยเริ่มก่อสร้าง ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ จนแล้วเสร็จและเปิดให้บริการอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

In addition, HRH Prince Naris supervised the construction of many **railway stations** including **"Bangkok Railway Station"** which was located by Phadung Krung Kasem Canal behind the office of the Royal Railway Department and opposite Wat Debsirindrawas. He proposed the location to HM King Chulalongkorn The Great who agreed with him. When first constructed, Bangkok Railway Station featured a two-storey wooden building with two platforms. Subsequently, the station could not accommodate the increasing number of passengers and freight volume. HM the King thus commanded, in 1906, construction of a new station at 500 meters distance to the south of the old station (which was later demolished) and closer to the terminus of the Pak Nam Railway Line. The Royal Railway Department employed Mr. Karl Dohring, a German architect, to design the new station building but, finally, the selected design was created by Mr. Mario Tamagno, an Italian architect. The design reflected the architectural style of railway stations in Europe during the second half of the 19th century. Apart from the elegant design that helped dignify the city, the new station required state-of-the-art construction technology. The construction started in 1910. The station was completed and officially opened on 25 June 1916 in the reign of HM King Vajiravudh.

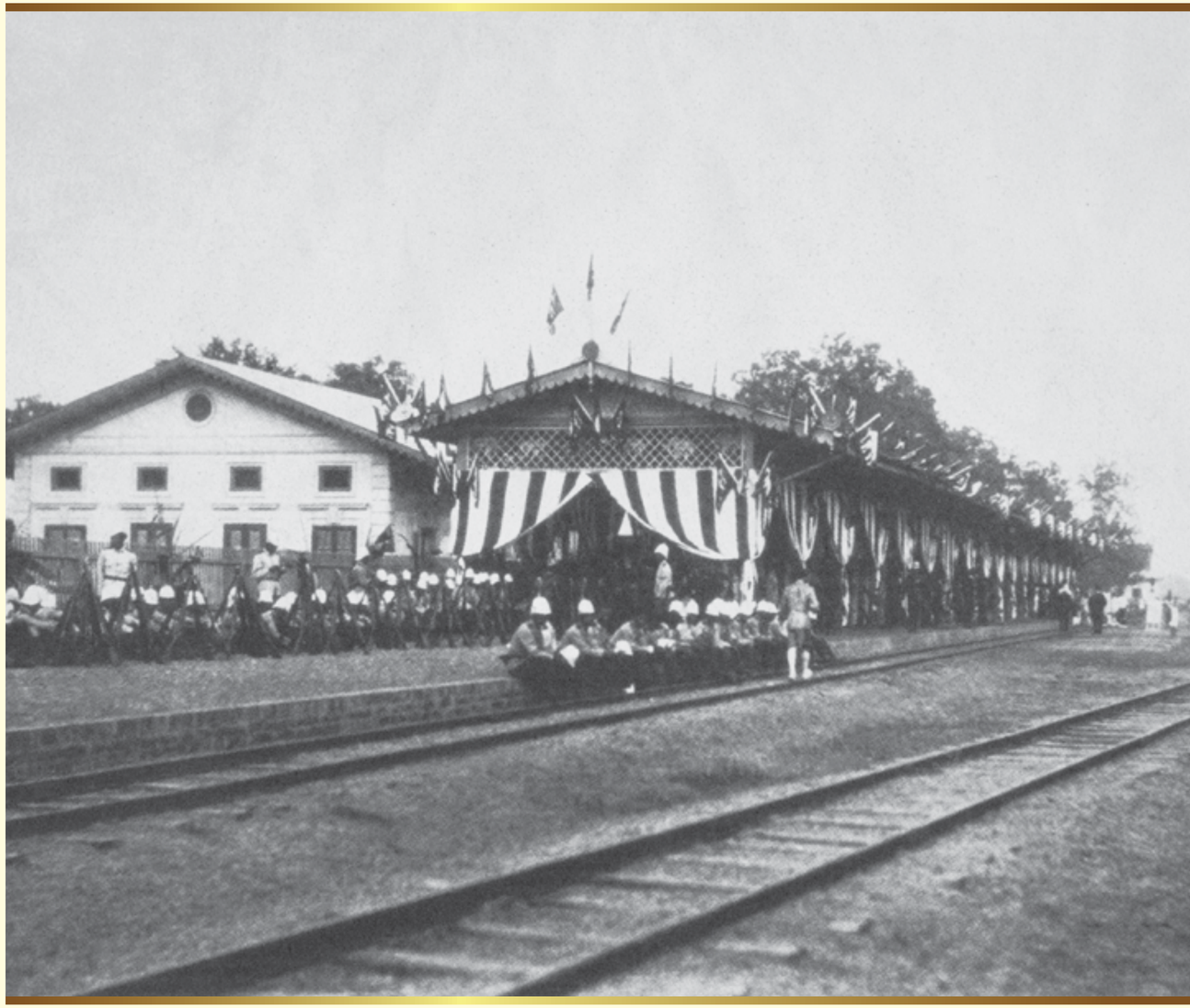
ที่ทำการกรมรถไฟสมัยแรกสร้าง
The original office
of the Royal Railway Department

สถานีรถไฟบางกอกน้อย
เมื่อได้รับการก่อสร้างใหม่
เป็นอาคารอิฐ มีหอนาฬิกา
The rebuilt Bangkok Noi Railway Station,
featuring a brick building
with a clock tower

สถานีรถไฟบางกอกน้อย ครั้งเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ครั้งที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้ก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ จากกรุงเทพฯ ถึงเพชรบุรี เป็นสายแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ทั้งโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นผู้กำหนดขอบเขต วางผัง ออกแบบ และประมาณราคา เพื่อก่อสร้างสถานีรถไฟสายใต้ ณ ตำบลบางกอกน้อย ตรงมุมปากคลองบางกอกน้อยตัดกับแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นอาคารคอนกรีตชั้นเดียว หลังคาทรงจั่ว มีหลังคาคลุมชานชาลาสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายที่สถานีรถไฟบางกอกน้อยฝีพระหัตถ์ได้รับความเสียหายจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงต้องรื้ออาคารสถานีเดิมออกพร้อมกับก่อสร้างใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นอาคารอิฐสีแดง มีหอนาฬิกา และตั้งชื่อสถานีใหม่ว่า “สถานีธนบุรี”

Bangkok Noi Railway Station. During HRH Prince Naris' second term as Minister of Public Works (1899–1905), HM King Chulalongkorn The Great initiated construction of the first southern railway line from Bangkok to Phetchaburi in 1901. His Majesty assigned HRH Prince Naris to design and estimate the cost of constructing a railway station to accommodate the southern line in Bangkok Noi subdistrict at the corner where Bangkok Noi Canal intersected the Chao Phraya River. The station comprised a one-storey concrete building with a gable roof and platforms covered with a roofed wooden structure. However, the station was so severely damaged during World War II that it was demolished and reconstructed in 1947. The new building was built with red bricks and equipped with a clock tower. It was renamed Thon Buri Railway Station.

สถานีรถไฟบางกอกน้อย เมื่อครั้งที่มีพระราชพิธีเปิดการเดินรถไฟสายใต้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๖
The original Bangkok Noi Railway Station, photo taken on the royal inauguration ceremony of the southern railway line in 1903

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในพระราชพิธีเปิดการเดินรถไฟสายใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖
HRH Prince Naris at the royal inauguration ceremony of the southern railway line in 1903

สถานีรถไฟบางซื่อ เกิดจากพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อครั้งที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ครั้งที่ ๒ ด้วยทรงพิจารณาว่าภายภาคหน้า กรุงเทพฯ จะเจริญเติบโต หาก “สถานีรถไฟกรุงเทพ” รับทั้งผู้โดยสารและขนส่งสินค้าด้วยพร้อมกัน อาจดำเนินการไม่สะดวก จึงทรงเสนอแนวคิดให้ก่อสร้างสถานีรถไฟแห่งใหม่ทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ สำหรับรับส่งสินค้าและเป็นที่เก็บรถไฟ โดย “สถานีรถไฟกรุงเทพ” เป็นแต่เพียงสถานีรับส่งผู้โดยสาร อันเป็นแนวคิดที่นิยมกันในยุโรปหลายแห่ง ทั้งประทานลายพระหัตถ์ถึงเจ้ากรมรถไฟขณะนั้น ถึงพระดำริเกี่ยวกับการก่อสร้างสถานีรถไฟทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ ณ ตำบลบางซื่อ หรือปัจจุบัน คือ “สถานีรถไฟชุมทางบางซื่อ” (ไม่ใช่ “สถานีกลางบางซื่อ”) เพื่อเป็นคลังเก็บและรับส่งสินค้า ทั้งมีโรงซ่อมรถไฟด้วย ซึ่งแม้การก่อสร้างมิได้ดำเนินการในขณะที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ หากแต่ภายหลัง เมื่อพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการสืบต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้น้อมนำแนวพระดำริมาดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

Bang Sue Railway Station. Also during his second term as Minister of Public Works HRH Prince Naris decided that Bangkok Railway Station might be unable to efficiently serve expanding numbers of passengers and freight transportation if Bangkok grew. He thus proposed a plan for the construction of another station in northern Bangkok to specifically accommodate freight trains and for train storage. According to his plan, Bangkok Railway Station would serve passenger trains only, a concept widely applied in Europe. The prince wrote to the incumbent head of the Royal Railway Department describing his idea of constructing a railway station in the Bang Sue northern subdistrict for facilitating freight transportation and storage. His plan included construction of a train maintenance depot. Although the construction was not carried out during his tenure at the Ministry of Public Works, Phraya Suriyanuwat (Kerd Bunnag), who succeeded his position in 1905, successfully materialized his plan. The station remains up to the present day as Bang Sue Junction Station (not the same as the newly-constructed Bang Sue Grand Station).

ชานชาลาสถานีรถไฟบางซื่อเมื่อครั้งอดีต
The platform of Bang Sue Railway Station in the past

กิจการไปรษณีย์และโทรเลข เป็นภารกิจหนึ่งของกรมโยธาธิการ แม้แต่เมื่อได้รับการยกฐานะเป็นกระทรวงโยธาธิการ ดังนั้น ครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับบัญชา จึงต้องทรงปฏิบัติพระกรณียกิจที่เกี่ยวกับการไปรษณีย์และโทรเลข โดยทรงเป็นผู้ร่วมวางรากฐาน ตลอดจนทรงแก้ไขปรับปรุงงานด้านต่าง ๆ นับตั้งแต่ทรงวางระเบียบแบบแผนและกฎข้อบังคับ ซึ่งทรงปรึกษาร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในการร่างระเบียบการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์โทรเลข ให้มีประสิทธิภาพและเป็นแบบฉบับเดียวกันทั้งพระราชอาณาจักร กระทั่งมีการตราเป็นข้อปฏิบัติสำหรับกิจการไปรษณีย์โทรเลข เรียกว่า “กฎเสนาบดีที่ ๑ แผนกการไปรษณีย์” ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการปฏิบัติราชการของเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์โทรเลขในหัวเมือง ซึ่งส่งผลให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ เอาใจใส่กิจการไปรษณีย์โทรเลข และเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กราบบังคมทูลรายงานผล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ถือกฎข้อบังคับนี้เป็นหลักปฏิบัติในการจัดไปรษณีย์โทรเลขหัวเมืองตลอดรัชสมัย

นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังกราบบังคมทูลเสนอแนะแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้านการบริการ เช่น ความล่าช้าในการรับส่งจดหมายและโทรเลข การสูญหายหรือถูกเจ้าพนักงานแอบอ่านก่อน อันทำให้กรมไปรษณีย์โทรเลขถูกตำหนิและถูกร้องเรียนอยู่เสมอ เนื่องจากการขาดแคลนบุคลากรอันมีความรู้ความสามารถและความประพฤติที่ดี ด้วยต้องใช้พนักงานจำนวนมาก จึงไม่มีโอกาสคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมได้ โดยข้อเสนอแนะมีสาระสำคัญ ๒ ประการ สำหรับระยะยาว คือ การปรับปรุงโรงเรียนไปรษณีย์โทรเลข ซึ่งทรงดำเนินการบ้างแล้ว ให้มีการคัดเลือกนักเรียนที่มีความประพฤติดี เพื่อจะได้เป็นพนักงานที่มีประสิทธิภาพ ส่วนระยะสั้น คือ แต่งตั้งข้าหลวงไปรษณีย์โทรเลข ๔ นาย สำหรับตรวจตราการดำเนินงาน ๔ สาย ได้แก่ สายเหนือ สายตะวันออกเฉียงเหนือ สายตะวันออก และสายใต้ โดยมอบอำนาจให้สามารถควบคุมบังคับบัญชา ตรวจตราพนักงานไปรษณีย์โทรเลขในเขตของตนตามที่เห็นสมควร และจัดการประชุมปีละครั้งที่กรุงเทพฯ ซึ่งข้อเสนอแนะทั้งหมดนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบและพระราชทานพระบรมราชานุญาต

Postal and telegraph systems: Communication via post and telegraph had been overseen and regulated by the Ministry of Public Works since it was a department. In his capacity as Minister of Public Works, HRH Prince Naris carried out different tasks to strengthen the foundation of Thai postal and telegraph systems, improve the services, and establish related regulations and good practice guidelines. He consulted HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajbubhab, the-then Ministry of Interior, on drafting a Code of Operation for the officers in charge of postal and telegram communication to enhance operational and service efficiency and ensure uniform standards nationwide. His idea led to the issuance of the First Minister’s Rules for the Post Department in 1900 which regulated the operations of the Post and Telegraph Department’s officers. In response, the governor of each Monthon (an administrative subdivision comprising different cities, the system was abrogated in 1933) or Region became enthusiastic about postal affairs. When HRH Prince Naris reported the feedback to HM King Chulalongkorn The Great, the king approved the implementation of this Minister’s Rule and it became the Code of Operation for postal and telegraph services in the kingdom throughout his reign.

In addition, HRH Prince Naris proposed service improvement to address different problems including delayed delivery and missing letters and telegrams as well as the much bewailed issue of letters being secretly read by the officers, for which the Post and Telegraph Department was heavily criticized. The problem stemmed from the lack of skilled and ethical personnel. As many staff members were needed, they had been recruited without proper consideration of their qualifications. In this regard, HRH Prince Naris suggested both long-term and immediate solutions. For the long-term solution, he required the Post and Telegraph Department’s School to improve the criteria on student admission, i.e. good conduct was a preferred attribute, to produce quality personnel for the department. The immediate solution was to dispatch four commissioners to oversee the performance of post offices in four zones, namely the northern, northeastern, eastern, and southern regions. These commissioners were authorized to inspect and supervise postal officers as deemed appropriate and a meeting was to be held annually in Bangkok. HM King Chulalongkorn The Great agreed with and approved the implementation of the solutions HRH Prince Naris proposed.

บรรยากาศภายในที่ทำการไปรษณีย์ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ในอดีต
Inside the post office located around the foot of King Rama I Memorial Bridge

ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขหัวเมือง ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์

The post office in Pak Nam Pho subdistrict, Nakhon Sawan province

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดบริการไปรษณีย์โทรเลขแก่ประชาชนให้ทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นการที่ทรงปรึกษาร่วมกับข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลในการเปิดที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขในหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อความสะดวกในการให้บริการและความเหมาะสมกับงบประมาณ ตลอดจนความคุ้มค่ากับการลงทุน เฉพาะใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ปรากฏหลักฐานว่ามีการเปิดที่ทำการไปรษณีย์มากถึง ๕๘ แห่ง ทั้งทรงพิจารณาเห็นสมควรที่จะให้กรมรถไฟซึ่งขณะนั้นสังกัดกระทรวงโยธาธิการเช่นเดียวกับกรมไปรษณีย์โทรเลข เปิดบริการรับส่งโทรเลขสำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งจะไม่เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณทั้งด้านบุคลากรและสิ่งก่อสร้างใด ๆ เนื่องจากใช้พนักงานรถไฟและสถานีรถไฟที่มีอยู่ โดยเริ่มดำเนินการในเส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมาเป็นลำดับแรก ต่อมา ทรงพิจารณาเห็นว่ามีสถานีรถไฟ ๑๓ แห่ง ได้แก่ สถานีบางซื่อ หลักสี่ เชียงราก พระแก้ว บ้านพาชี บ้านป๊อกแป๊ก แก่งคอย มวกเหล็ก ปากช่อง สูงเนิน ลาดบัวขาว สีคิ้ว และโคกกรวด ที่ประชาชนใช้บริการจำนวนมาก สมควรจัดตั้งที่ทำการโทรเลขพิเศษของกรมไปรษณีย์โทรเลข สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระราชดำริเห็นชอบและพระราชทานพระบรมราชานุญาต จนมีการเปิดดำเนินการ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นต้นมา ทั้งนี้ การเปิดบริการโทรเลข ณ สถานีรถไฟ นับเป็นแนวคิดที่ดี ด้วยประหยัดงบประมาณ อุปกรณ์ สถานที่ และยังอำนวยประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประชาชน

To respond to the king's desire to provide comprehensive postal services, HRH Prince Naris consulted the governor of each Monthon to establish post offices in different cities where investment was deemed worthwhile and to enhance convenient public access to the services. Records reveal that 58 post offices were opened nationwide in the year 1904 alone. As both the Post and Telegraph Department and the Royal Railway Department were under the supervision of the Ministry of Public Works, HRH Prince Naris initiated the delivery of letters and telegrams by train, which saved on operational cost in terms of both personnel and construction expenses as the existing railway officers and stations could be employed for this mission. The service was initially provided by the Bangkok–Nakhon Ratchasima railway line. Subsequently, the prince proposed establishment of post offices at 13 railway stations that served many passengers, namely Bang Sue, Lak Si, Chiang Rak, Phra Kaeo, Ban Phachi, Ban Pokpaek, Kaeng Khoi, Muak Lek, Pak Chong, Sung Noen, Lat Bua Khao, Sikhio and Khok Kruat stations. Again, HM King Chulalongkorn The Great agreed with and approved his proposal. As such, post offices were opened, one after another at the aforementioned railway stations from 1890 onwards. The idea not only helped to make national budget savings on the purchase of land and office supplies, but also benefited the public considerably.

บุรุษไปรษณีย์ในอดีต

A postman on duty

นอกจากราชการแผ่นดินที่เกี่ยวเนื่องกับตำแหน่ง “อธิบดีกรมโยธาธิการ” และ “เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ” แล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ยังทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ออกแบบอย่างในทางช่างสนองพระเดชพระคุณในหลายโอกาส นับแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

ดังเช่นเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้มีการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว เป็นงานใหญ่ ในโอกาสพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๐๐ ปี หรือที่เรียกว่า “สมโภชพระนคร” ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์เป็นนายด้านอำนวยการซ่อมวัดพระศรีรัตนศาสดารามสนองพระเดชพระคุณมากบ้างน้อยบ้าง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ขณะพระชันษา ๑๗ ปี ทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้มีหน้าที่บูรณะ **“หอพระคันธารราษฎร์”** ทั้งภายนอกและภายใน ซ่อมและทำซุ้มพระศรีรัตนเจดีย์ ซ่อมทำรูปยักษ์หน้าพระอุโบสถคู่หนึ่ง ซึ่งตรัสเล่าว่า ทำการซ่อมวัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งนั้นสนุกเพลิดเพลินเหลือเกิน ด้วยบรรดาช่างผีมือดีทั้งหลายทุกประเภทมาประชุมพร้อมกันหมด ได้เห็นวิธีการทำงาน ได้ฟังเขาคุยกัน ถกเถียงกัน ได้ช่วยพระอาจารย์ต่าง ๆ เขียนภาพ กระทั่งที่สุดได้ทรงเขียนภาพ “มัจฉชาดก” ซึ่งไม่ปรากฏที่อื่นใดนอกจากจิตรกรรมที่ทรงเขียนบนผนังในหอพระคันธารราษฎร์ ทั้งทรงอาสาช่วยประดับมุกเช็ดหน้าพระทวาร **“พระพุทธปรางค์ปราสาท”** หรือต่อมาเรียกว่า ปราสาทพระเทพบิดร ทั้งทรงรับแต่ง **“โคลงประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์”** ซึ่งจารึกประดับพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามอีกด้วย

As well as being responsible for Department of Public Works and, later, the Ministry of Public Works, HRH Prince Naris was taken into confidence by the monarchs he served, starting from the reign of HM King Chulalongkorn The Great onwards, to create design works for them on many occasions.

For example, the occasion when HM King Chulalongkorn The Great wished to launch a major renovation of the Temple of the Emerald Buddha at the Royal Ceremony in celebration of the centenary of the Rattanakosin era, known as “the Celebration of the Phra Nakhon”. The monarch summoned members of the royal family to spearhead, more or less according to their capacities, the renovation of the temple. HRH Prince Naris, who, during that time, held the royal title of HH Prince Chitcharoen and was seventeen years old, was assigned by HM the King to renovate the interior and the exterior of the **Gandhara Buddha Chapel**, repair and build the porches of the Phra Si Rattana Chedi, and restore the pair of demon guardians in front of the ordination hall. The prince related how he thoroughly enjoyed the work he was assigned to do. It was an occasion when the masters of all branches of art collaborated, enabling him to see how they worked and to listen to their discussions on various matters. He had the opportunity to help different artists paint and eventually, he was commissioned to paint the scenes from the Maccha Jataka, which cannot be found elsewhere except for his paintings in the Gandhara Buddha Chapel. He volunteered to help with decorating the door panels of **Phra Buddha Prang Prasat**, later known as Prasat Phra Thepbidorn or the Royal Pantheon, with mother-of-pearl designs. He also wrote the **Poems Accompanying the Mural Paintings of the Ramakien**, which are inscribed on the galleries of the Temple of the Emerald Buddha.

หอพระคันธารราษฎร์
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
The Gandhara Buddha Chapel in the compound of the Temple of the Emerald Buddha

“...ความเบิกบานใจของเกล้ากระหม่อม คราวใดจะเสมอเหมือนคราวนั้นไม่มี เพราะกำลังศึกษาการเขียนด้วยความรัก และตัวก็มีหน้าที่ด้านทำการปฏิสังขรณ์หอพระคันธารราษฎร์อยู่ด้วย ไปตั้งแต่เช้าอยู่จนเย็นทุกวัน เดินรอบพระระเบียงดูร่างดูเขียนกันวันละรอบแล้วเป็นอย่างน้อย ใครเขียนดีดีก็ทอดทางไมตรีวิสาสะด้วยเขา ฟังเขาพูดเรื่องการเขียนบ้าง ช่วยเป็นลูกมือเขาทาสี ตัดเส้นตัวเลว ๆ ไปบ้าง จับจำคำติเตียนและคำแนะนำของเขาเป็นครู...”

เมื่อแล้วเสร็จ ผู้ที่สนองพระเดชพระคุณในการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งนั้น ได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรและเหรียญที่ระลึกเป็นรางวัลความชอบตามลำดับชั้นทั่วกัน โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงได้รับพระราชทาน ๓ รางวัล คือ เหรียญทองคำ ๑ เหรียญ ในการบูรณะวัตถุสถานซึ่งทรงเป็นนายด้าน เหรียญเงิน ๑ เหรียญ ที่ทรงพระนิพนธ์โคลงรามเกียรติ์ ๑ ห้อง ตอน “สุกรสารปลอมพล” และเหรียญทองแดง ๑ เหรียญ ในการที่ทรงช่วยประดับมุกเช็ดหน้าพระทวารพระพุทธปรางค์ปราสาท

ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ไม่ว่าจะทรงรับราชการในกระทรวงใด ทรงมีหน้าที่ออกแบบอย่างในทางช่างสนองพระเดชพระคุณร่วมไปด้วยอยู่เป็นนิจ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชอัธยาศัยละเอียดสุขุม เมื่อทรงประกอบพระราชกรณียกิจ จะทรงพิถีพิถันให้งดงามถูกต้องตามแบบแผน โดยมีพระราชประสงค์จะทรงปรับปรุงและส่งเสริมศิลปกรรมของไทยทุกแขนงให้เจริญ ด้วยการนำศิลปกรรมของชาติอื่นมาเทียบเคียง แม้โปรดให้ช่างอื่น ๆ คิดแบบอย่างถวาย ก็มักไม่สู้พอพระราชหฤทัย ไม่ถูกพระราชประสงค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นช่างที่สามารถสนองพระเดชพระคุณให้ถูกพระราชหฤทัยได้ดีกว่า

“...The delight I experienced on any other occasion could not be compared to this time. Because now I am learning how to paint with passion while, at the same time, I am responsible for renovating the Gandhara Buddha Chapel. I have been at work every day from dawn until dusk. I walk, at least one circuit a day, around the galleries to see how they make sketches and paint. I have extended my hospitality to those who can paint well, talking to them, listening to their opinions about paintings, helping them to paint some unimportant or minor characters and listening to their criticisms as their suggestions are akin to those of a teacher...”

After the restoration of the Temple of the Emerald Buddha was completed, those who had served HM the King in this mission were presented with certificates and commemorative medals according to the contributions they had made. HRH Prince Naris was presented with three awards: (1) a gold medal for being in charge of the renovation of historical sites according to the royal command; (2) a silver medal for composing poetry from one episode of the Ramakien to be inscribed in one section of the mural paintings. This episode was “Sukarasarn Disguising His Power”; and (3) a bronze medal for his contribution to decorating the door panels of Phra Buddha Prang Prasat with mother-of-pearl designs.

During the reign of King Chulalongkorn The Great, HRH Prince Naris, no matter what administrative office he occupied, would always be responsible for design in response to the king’s wishes. This is because the king was very precise and meticulous in his disposition, so when he performed any royal duty, he wanted to be assured that the tasks followed a perfect pattern, whether they were minor or major, formal or informal. He wished to improve and promote all branches of Thai art by comparing them to those of other countries. Although he might have commissioned other art maestros to work for him, they could not always satisfy his wishes entirely. HRH Prince Naris could better respond to what the king had in mind.

พระพุทธปรางค์ปราสาท
หรือปราสาทพระเทพบิดร
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
Phra Buddha Prang Prasat
or the Royal Pantheon
in the Temple of the Emerald Buddha

สำหรับงานทางการช่างที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ออกแบบถวาย ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมแบบไทย มีศาลาต่าง ๆ อย่างพลับพลาที่เสวยในพระราชวังดุสิต ตึกถาวรวัตถุ หรือสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระอุโบสถพร้อมสะพานด้านหน้าพระอุโบสถวัดราชาธิวาส พระเมรุมาศและพระเมรุ เป็นต้น ส่วนด้านสถาปัตยกรรมซึ่งปลูกสร้างอย่างสากล มีพระที่นั่งและตำหนักหลายแห่ง นอกจากนี้ ยังมีแบบธง แบบเครื่องแต่งกายทหาร แบบพระราชลัญจกร เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เหรียญที่ระลึก พัดรอง ทั้งทรงรับหน้าที่ซ่อมศิลปวัตถุซึ่งสร้างในสมัยเก่าก่อนที่ชำรุดอีกเป็นอันมาก

ตึกถาวรวัตถุ เมื่อแรกนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสำหรับเป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พร้อมทรงพระราชดำริพระราชทานอุทิศถวายเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติและวิชาชั้นสูงสำหรับภิกษุสามเณร หรือ **“สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย”** คือมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นอาคาร “ถาวร” ที่สามารถอำนวยประโยชน์หลายด้าน โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอำนวยการก่อสร้าง ซึ่งน่าจะทรงออกแบบอย่างอาคารร่วมกับพระยาสโมสรสรรพการ (ทัด ศิริสัมพันธ์) ผู้เป็นนายงานก่อสร้าง ในลักษณะที่ทรงถือคล้ายกับว่า ***“ช่วยกันทำ”*** เป็นอาคาร “ยอดปรางค์” ๓ ยอด ***“ล้วนแล้วด้วยถาวรภัณฑ์”*** โดยผังอาคารคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมตะวันตกประเภท “วิหาร” ที่มีการเน้น “มุขหลัก” ที่เป็นทางเข้าด้านหน้าให้มีขนาดสูงใหญ่ แต่ไม่ทันแล้วเสร็จ เนื่องจากวัสดุก่อสร้างที่สั่งมาจากประเทศจีน ส่งมาไม่ทัน ปัจจุบัน จึงปรากฏเพียงแนวอาคารที่เป็นทางยาว ขนานกับถนนหน้าพระธาตุ

Some of the constructions that HRH Prince Naris was assigned to design for the king included different halls and pavilions in Thai architectural style, such as the dining pavilions in Dusit Palace, the Thawornwatthu Building or Sang-ghik Senasna Rajavidayalaya, Wat Benchamabophit Dusitwanaram (the Marble Temple), the ordination hall of Wat Rajadhiwas and the bridge in front of it, and royal crematoriums. He designed many throne halls and royal residences in Western architectural style. His other designs were, for instance, flags and banners, military uniforms, royal insignia, royal decorations, commemorative medals, and monastic fans called Phat Rong. The prince was also involved in the restoration of antiques.

The Thawornwatthu Building. Originally, at HM King Chulalongkorn The Great’s royal command, this building was built to serve as the venue for merit-making at the royal cremation of HRH Crown Prince Maha Vajirunhis. Subsequently, HM the King wished to dedicate it as a site where monks and novices could study Buddhist scriptures and advanced subjects, or the **Sang-ghik Senasna Rajavidayalaya**. So, he wanted to have a permanent structure, or “Thaworn” in Thai, that could yield multi-purpose benefits. He therefore instructed his brother, HRH Prince Krom Khun Narisaranuvattiwongse, to oversee the construction. It was taken for granted that the prince would collaborate on the design with Phraya Samosornsapphakan (That Sirisamphan), who also supervised the construction. It was a building with three Prangs on the top (a Prang being a Khmer style stupa in the shape of a corn husk) and it was ***“entirely made of permanent materials”***. The blueprint of the building was similar to that of a cathedral in Western architecture, focusing on making the front porch, which was the front entrance, large and lofty. Unfortunately, the work was not completed because construction materials ordered from China did not arrive in time. So, at present, what remains to be seen is only a long building strip that runs parallel to Na Phra That Road.

ตึกถาวรวัตถุ ถนนหน้าพระธาตุ เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

The Thawornwatthu Building on Na Phra That Road, photo taken in the reign of King Prajadhipok

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เมื่อการก่อสร้างพระราชวังดุสิตแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริที่จะปฏิสังขรณ์ “วัดเบญจบพิตร” ที่อยู่ใกล้กัน ซึ่งต่อมา พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” โดยโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงคิดเลือกแบบอย่างศิลปกรรมไทยแต่ครั้งโบราณเป็นแบบแผนในการก่อสร้าง

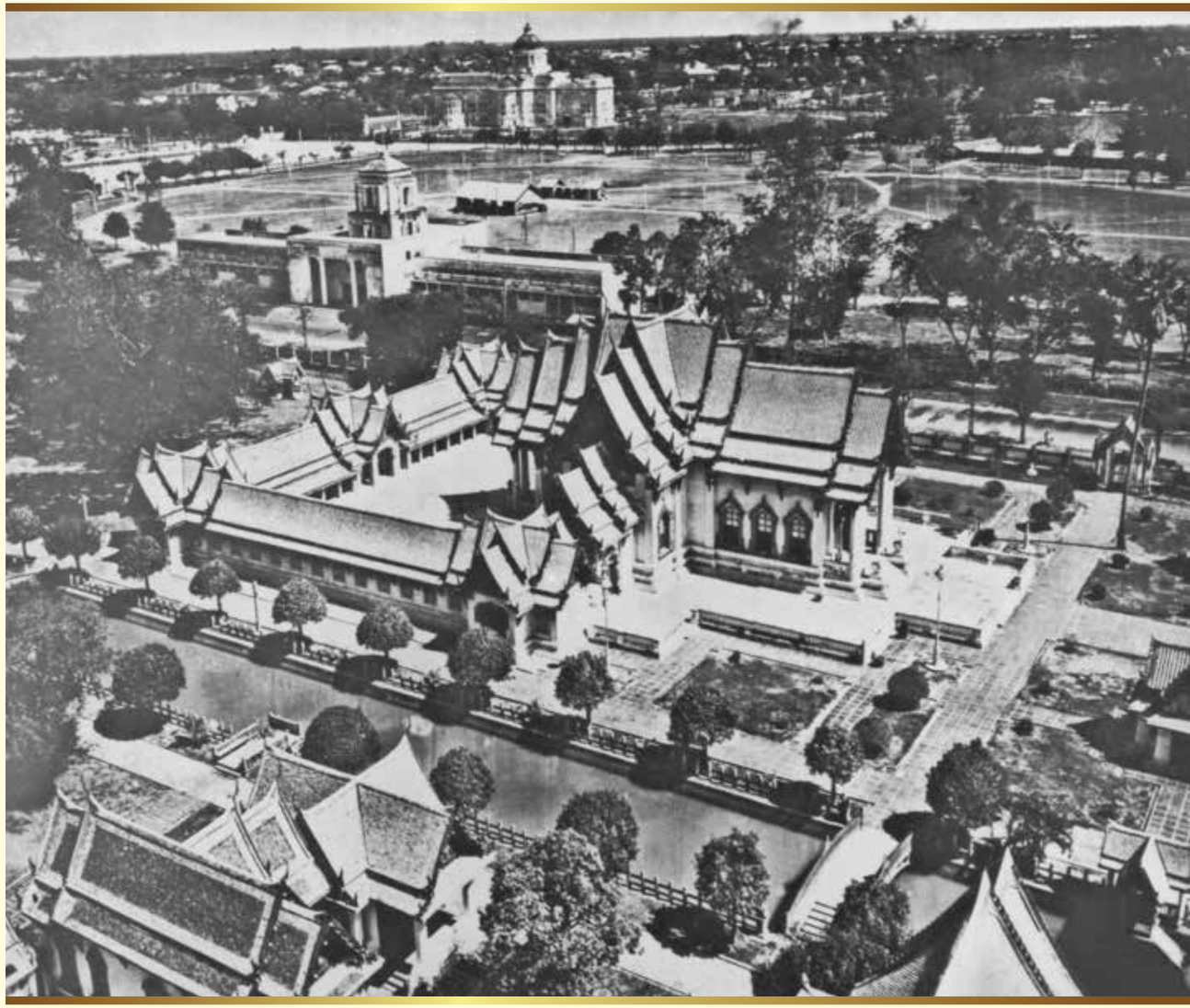
ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภที่จะให้เป็นวัดประจำพระราชวังดุสิตที่มีความประณีตงดงามสมกับเป็นพระอารามหลวง เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ เป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นสถานที่รวบรวมและจัดแสดงศิลปวัตถุประเภทพระพุทธรูปโบราณ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงพิถีพิถันในการออกแบบ ทำให้วัดเบญจมบพิตรมีลักษณะพิเศษและส่องสะท้อนถึงแนวพระดำริริเริ่มสร้างสรรค์ การบุกเบิก และการวางรากฐานการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีด้วยแนวคิดตะวันตก โดยทรงประยุกต์สถาปัตยกรรมไทยสมัยอดีตในการออกแบบให้เป็นอาคารรูปแบบใหม่ หรือเรียกว่า “คตินิยมสรรผสาน” หรือ Eclecticism ซึ่งแสดงให้เห็นพระปรีชาทางศิลปะที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ประจำพระองค์

ไม่ว่าจะเป็นการจัดวางพื้นที่ว่างระหว่างพระอุโบสถและพระระเบียง ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นแนวคิดจากการวางแผนผังของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก ซุ้มประตูและหน้าต่างพระอุโบสถ ที่น่าจะทรงได้รับแรงบันดาลพระทัยมาจากซุ้มทิศของพระพุทธปรางค์ประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ผนังด้านนอกของพระวิหารคด ประดับหน้าต่างหลอกที่ประดิษฐ์ซี่ลูกกรงให้มีลักษณะคล้าย “อกเลา” ของหน้าต่างเรือนไทยโบราณที่มีเค้าเดิมมาจากซี่หน้าต่างปราสาทหินของขอม

Wat Benchamabophit Dusitwanaram. After the construction of Dusit Palace was completed, HM King Chulalongkorn The Great initiated the restoration of Wat Benchabophit, which was located close to the palace, which he later renamed “Wat Benchamabophit Dusitwanaram”. During the restoration process, HM the King requested HRH Prince Naris to select an ancient Thai art style as the pattern for the building’s design.

HM the King wished to make Wat Benchamabophit Dusitwanaram, the temple attached to Dusit Palace, an exquisitely beautiful place appropriate for its status as a royal monastery. It would be a venue where Buddhist monks and novices could study Buddhist scriptures and advance their studies; it would also serve as a museum for exhibiting ancient Buddha images. Therefore, HRH Prince Naris was meticulous in designing the temple with special characteristics to reflect the emerging initiatives in creating, pioneering, and setting the foundations for traditional Thai architectural design that embraced Western concepts. His adjustment of the ancient Thai architectural style into a new form of building highlighted “Eclecticism”, which displayed his outstanding and unique artistic talent.

This is evident in his allocation of space between the ordination hall and the gallery, which was assumed to be derived from the concept of the plan of Wat Phra Si Rattana Maha That in Phitsanulok province. His design of the portal arches and windows of the ordination hall must have been inspired by the compass portal arches of the main Prang of Wat Phra Si Rattana Maha That in Lop Buri province. The exterior wall of the cloister was decorated with false window panels created in the form of a balustrade, reproducing a wooden mullion in a traditional Thai style house, which was influenced by the balustrade of a Khmer stone sanctuary.

ภาพถ่ายทางอากาศวัดเบญจมบพิตร โดยปีเตอร์ วิลเลียมส์ ฮันท์ ช่างภาพประจำกองทัพอากาศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙

An aerial photo of Wat Benchamabophit Dusitwanaram, taken in 1946 by Peter Williams-Hunt, photographer of the British Royal Air Force

วัดเบญจมบพิตร ระหว่างดำเนินการก่อสร้าง
Wat Benchamabophit Dusitwanaram under construction

นอกจากนี้ ยังทรงออกแบบพระอุโบสถด้วยแผนผังกากบาทของวิหารคริสเตียนแบบโรมันผสานกับรูปแบบอาคารจัตุรมุขหลังคาลดชั้นในสถาปัตยกรรมไทย แล้วประดับหินอ่อนจากอิตาลี ทรงออกแบบกำแพงวัดเป็นรั้วโปร่ง เป็นเหล็กหล่อลายราชวัติ สามารถมองเห็นความงามด้านหน้าของพระอุโบสถจากภายนอกได้ ทรงออกแบบให้มีการประดับกระจกสีเหนือบานหน้าต่างลักษณะเดียวกับสถาปัตยกรรมตะวันตก แต่มีโครงยึดเป็นลวดลายอย่างไทย เป็นต้น

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้จัดการตกแต่งพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรด้วยวิธีการหลายอย่าง มีการเขียนภาพด้วยฝีมืออันประณีต เป็นต้น ดังปรากฏพระราชปรารภตอนหนึ่งว่า ***“...คือ คิดถึงการที่จะเป็นภาพอันงดงามมากกว่าที่จะให้เป็นการแสดงธรรม แต่ถ้าจะเขียนให้งามแลมีธรรมในนั้นด้วยก็ยิ่งดี แต่คงจะถือรูปภาพเป็นสำคัญ เพราะถือว่าเป็นเครื่องประดับฝาผนัง ไม่ใช่เอาฝาผนังเป็นธรรมกถึก...”*** จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นกรมขุน ทรงรับหน้าที่เขียนภาพด้วยพระองค์หนึ่ง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้กราบบังคมทูลรับจะทำการสนองพระเดชพระคุณจนเต็มความสามารถ ดังความในลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งว่า ***“...ข้าพระพุทธเจ้าจะทำให้ถึงคนเก่าเขาเท่านั้น เพื่อให้ปรากฏว่า คนรู้วิชาช่างเขียนเต็มตามวิธีของชาติแห่งตนยังมีมาจนถึงรัชกาลของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท...”***

Also, in designing the plan of the ordination hall, HRH Prince Naris combined the cruciform plan of a Roman-style Christian church with a four-gabled structure with the multi-tiered roof structure in Thai architecture. The hall was harmoniously built with marble brought from Italy. The temple walls were in the form of perforated fences made of iron cast into the Ratchawat motif, enabling the temple to be viewed from outside. The window panes were decorated with stained glass in the same Western fashion but the supporting frames employed Thai designs.

HM King Chulalongkorn The Great wanted the decorations of the ordination hall of Wat Benchamabophit Dusitwanaram to vary with many artistic techniques; for example, intricately hand-painted wall paintings. This is evident in his remark, ***“...I am thinking about how the paintings can be created to look beautiful instead of being designed to preach. But if we can paint beautifully and add teaching, this would be even better. We still consider beautiful paintings more important because they decorate the walls, and we should not use the walls to preach...”*** HM the King therefore appointed HRH Prince Naris, who then held the honorific title of Krom Khun, as one of the artists. The prince himself informed the king that, in return for the king’s benevolence, he would work to the best of his ability, as witnessed in one of his notes, ***“...I will try to achieve what people of days gone by did, to make it known that some people who can paint in the Thai style can still be found during the reign of Your Majesty...”***

พระพุทธรูปโบราณ
ประดิษฐาน ณ พระระเบียง
วัดเบญจมบพิตร
Ancient Buddha images
enshrined at the galleries of
Wat Benchamabophit Dusitwanaram

ดังนั้น ครั้นจะทรงร่างภาพพุทธประวัติ ตอนราชาภิเษกสมโภชพระสิทธัตถะ หรือ “ราชาภิเษกปริวรรต” (พระโพธิสัตว์ได้รับราชาภิเษกเป็นอัครราชาธิราช) ดังที่ปรากฏใน “ปฐมสมโพธิกถา” พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ตามพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับทำ “กระจกสี” ประดับเหนือช่องหน้าต่างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพระดำริจะเขียนภาพบายศรีและพิธีสมโภช จะได้ท่างาม แต่เพื่อให้ภาพนั้นมีลักษณะถูกต้องสอดคล้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี จึงทรงเพียรค้นเรื่อง “อภิเษก” ในวรรณคดีพระราชนิพนธ์ ทั้งเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา และสังข์ทอง พร้อมกับทรงมีบันทึกความเห็นและวิธีสมโภชกราบบังคมทูลขอพระบรมราชวินิจฉัยก่อนที่จะทรงร่างภาพทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อทอดพระเนตร ดังลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลลงวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ความตอนหนึ่งว่า *“...ข้าพระพุทธเจ้ามีความผูกพันที่ใคร่เขียนซึนอภิเษก เพราะเป็นซึนสำคัญในตอนเสวยสุข แต่คิดดูติดขัดไป คือว่าจะเขียนเมื่อรดน้ำ ก็จะมีพระมหาสัตว์ทรงขาว ปราศจากเครื่องอาภรณ์ มีพราหมณ์เข้าไปล้อมอยู่เท่านั้น เป็นซึนที่จะหางามไม่ได้ ถ้าเป็นละคร ก็เป็นซึนตลก จะไม่มีใครเข้าใจว่า ซี อะไร-อาบน้ำ ครั้นจะเขียนเวลาเวียนเทียนตามอย่างเขาเขียนกันซุม ๆ ก็ไม่พอใจ ไปนั่งเกาะบายศรีอยู่สองข้าง ไม่ถูกไม่ใกล้ต่อความจริง คิดยักย้ายไปท่าอื่นก็หางามไม่ได้ จึงได้พลิกดูหนังสืออิเหนา เทียบว่าการอภิเษกนอกจากรดน้ำกับเวียนเทียนจะมีอะไรอีกบ้าง ก็ไม่พบมีอะไรกว่านั้น แต่ไปเห็นความว่าใช้บายศรีสองก็ได้ จึงได้สติว่าเขียนบายศรีสองหาท่างามได้ดังแผนที่นี้ ๑. พระมหาสัตว์ ๒. ๓ นางพัด ๔. ๕ บายศรี ๖. ๗ ๘ พราหมณ์เบิกแว่น...”*

Therefore, to follow the king’s wish HRH Prince Naris wanted to draw episodes of the Lord Buddha’s life such as “Celebrating the Coronation of Prince Siddhartha” or the “Invitation to Ascend the Throne” (the Bodhisattva being crowned the Supreme Monarch) as found in the “Pathom Sombodhikatha” or the Book of the Lord Buddha’s Life, written by the Supreme Patriarch Prince Krom Somdet Phra Paramanujit Jinoros. Then he wished to transfer the scenes onto stained glass to decorate the window panels of the ordination hall. HRH Prince Naris also thought about sketching pictures of Baisri offerings (well-decorated food offerings to deities in a propitiatory ceremony) and a celebration. In order to generate beautiful compositions in line with customs and tradition, he researched coronations in famous literary works – the Ramakien, Inao and Sang Thong. He made notes of his comments and the types of celebrations he would depict to obtain the king’s opinion before he started sketching the pictures for the king to look at. This can be seen in his letter, dated 10 January 1902, part of which reads, *“...I have dwelled upon my fervent wish to paint a coronation scene because it is an important scene of achieving ultimate happiness. But thinking about this seems to have its drawbacks. Because if I paint a picture of Phra Maha Sattva being showered with lustral water, he has to wear white attire, without any ornamentation, and he will be surrounded by Brahmin priests. This scene cannot be beautiful in any way. If it is presented in a play, it could be perceived as a comic scene. No one would understand why a priest is dressed in white and taking a shower. When thinking about painting a scene of the Wian Thian ritual (people circulating lighted candles clockwise around a respected person/object), which lots of people perform, the idea does not satisfy me. Then, I went to sit next to both sides of the Baisri offering, but I did not feel I was doing the right thing and it was not close to reality. I moved to other postures but I could not find anything beautiful in them. I therefore turned the pages of Inao to compare notes – what other activities, besides a shower of lustral water and the Wian Thian ritual, occurred during the coronation, and I found nothing else. But I found evidence that two Baisri offerings were possible and I realized that painting two Baisri offerings would enable me to find a beautiful composition, according to what I had originally planned: 1. Phra Maha Sattva; 2. and 3. Maidens holding fans; 4. and 5. Baisri offerings; 6., 7. and 8. Brahmin priests who light the candles to start the Wian Thian ritual...”*

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จวัดเบญจมบพิตร พร้อมด้วยหม่อมเจ้ากรณิกา จิตรพงศ์ พระธิดา

HRH Prince Naris, accompanied by HSH Princess Kornnika Chitrabongse, his daughter, during a visit to Wat Benchamabophit Dusitwanaram

วัดเบญจมบพิตร ระหว่างดำเนินการก่อสร้าง ในช่วงที่มีการจัดงาน (ไหว้พระพุทธชินราช) ประจำปี หรือ “งานฤดูหนาว” ใน พ.ศ. ๒๔๔๗
Wat Benchamabophit Dusitwanaram under construction, photo taken during the annual winter event of worshipping Phra Buddha Chinnarat image in 1904

แม้ต่อมา พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการตกแต่งแตกต่างจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นอกเหนือจากกระจกสีประดับเหนือช่องหน้าต่าง หรือจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ ที่แต่เดิมจะเป็นภาพ “พุทธประวัติ” แล้วมีการปรับเปลี่ยนเป็น “ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนม” หน้าบันพระระเบียงที่แต่เดิมจะประดิษฐ์เป็นตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วได้รับการปรับเปลี่ยนเป็นตราประจำกระทรวงต่าง ๆ หรือการเขียนภาพ “พระอัครสาวก” และ “พระสาวก” ผู้เป็นเอตทัคคะ ๘ องค์ ได้แก่ พระโกณฑัญญะ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอานนท์ พระอุบาลี พระกัจจายนะ และพระราหุล ตามคติ “พระอรหันต์ ๘ ทิศ” ประดับซุ้มคูหา ๘ ช่อง ภายในพระอุโบสถ (พระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) กล่าวในคำนำหนังสือ “บันทึกความรู้ต่าง ๆ” ว่าตามที่กำหนดเอาไว้แต่เดิมเป็นภาพ “อัฐโลกบาล” หรือท้าวโลกบาล ทั้ง ๘ สอดคล้องกับพระราชปุจฉา ว่าด้วยเรื่อง “จตุโลกบาล” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อประกอบการเขียนภาพที่วัดเบญจมบพิตร) แล้วถูกทดแทนด้วยภาพ “จอมเจดีย์” (พระยาอนุมานราชธน กล่าวว่า เป็นพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกำหนดว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของไทย) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดแล้ว วัดเบญจมบพิตร นับเป็นสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่มีความพิเศษงดงามแตกต่างจากรูปแบบของพระอารามแห่งอื่นที่สร้างกันมาแต่ก่อน ดังที่พระยาอนุมานราชธน เคยกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ***“...เพียงแต่พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรอย่างเดียว ก็พอจะกล่าวได้เต็มปากว่าพระองค์เป็นยอดสถาปัตยศิลปินในแบบที่เป็นศิลปไทย...”*** ทั้งยังเป็นแม่แบบให้สถาปนิกไทยสมัยต่อมาในการออกแบบอาคารแบบไทยประเพณี เช่น พระอุโบสถวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และวัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยพระพรหมพิจิตร (อู๋ ลาภานนท์) พระอุโบสถวัดอมรินทราราม บางกอกน้อย โดยหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา)

The decorations of the ordination hall of Wat Benchamabophit Dusitwanaram were later adjusted and altered from the original ideas of HM King Chulalongkorn The Great and HRH Prince Naris. The stained-glass panels above the windows and the paintings on the interior walls of the ordination hall, which had originally been planned to depict the episodes in the Life of the Lord Buddha, were changed to the “Phum Khao Bin Thepphanom Design”. The gable ends of the gallery, which had originally been planned to be decorated with HM King Chulalongkorn The Great’s royal insignia, were decorated with the seals of different ministries instead. The paintings of the eight “chief disciples” of the Lord Buddha, who were assumed to be Kaundinya, Sariputta, Moggallana, Mahakassapa, Ananda, Upali, Mahakaccayana and Rahula according to the concept of “the Arahants of the Eight Directions,” were to adorn the eight niches in the ordination hall. (Phraya Anumanrajadhon [Yong Sathirakoses] stated in the foreword to Notes on Miscellanies that originally these paintings had been planned to be the paintings of “Attha Lokapala” or the Eight Guardian Deities. This was in line with HM the King’s question about “Chatu Lokapala” or the Four Guardian Deities that he asked the Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Vajirayana Varoros to explain for the paintings of Wat Benchamabophit Dusitwanaram.) The paintings were later replaced by the paintings of the “Chom Chedi” or major stupas (Phraya Anumanrajadhon said that this was initiated by HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, who specified that the stupas were highly important in the history of Thai archeology.)

Despite these issues, Wat Benchamabophit Dusitwanaram was eventually considered HRH Prince Naris’s ultimate architectural creation, beautiful and different from any other Buddhist monasteries that had been built before. This is evident in Phraya Anumanrajadhon’s statement, ***“...If we only consider the ordination hall of Wat Benchamabophit people could say, without reservation, that HRH Prince Naris is supreme as the best architect of the Thai art style...”*** He became the role model for Thai architects of later periods who designed traditional Thai-style structures; for instance, the ordination hall of Wat Phra Si Maha That in Bang Khen and Wat Thai Buddhagaya in India, designed by Phra Phromphichit (U Laphanont), and the ordination hall of Wat Amarindraram in Bangkok Noi, designed by Luang Visalsilpakam (Chuea Pattamachinda).

วัดราชาธิวาส แต่เดิมมีนามว่า “วัดสมอราย” สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปฏิสังขรณ์ ครั้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม และพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดราชาธิวาส” ตราบถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าวัดราชาธิวาสขณะนั้นทรุดโทรม ***“...ดูไม่สมควรแก่ที่เปนวัดสำคัญมาแต่ก่อน มีพระราชศรัทธาจะใคร่ทรงปฏิสังขรณ์ให้ถาวรสอาดสอ้านขึ้น...”*** จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบก่อสร้างพระอุโบสถใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยต้องรักษาผนังเดิมบางส่วนไว้ คือผนังด้านหลังและด้านข้าง และต้องไม่ย้ายพระประธานองค์เดิมไปที่อื่นใด ซึ่งแม้การออกแบบจะค่อนข้างซับซ้อน แต่ทรงสามารถแก้ไขได้อย่างหมดจด สอดคล้องกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงวางแนวเสาและผนังพระอุโบสถใหม่ให้คร่อมพระอุโบสถหลังเก่าอย่างแนบเนียนในรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบขอม ไม่ว่าจะเป็นเสาพาไลชุ้มประตู และหน้าบัน ซึ่งได้รับการตกแต่งเป็นชุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทรทำนองเดียวกับวิหารในคริสต์ศาสนา ที่มีรูปพระเยซูประดิษฐานบนหน้าบันเหนือประตูทางเข้าตรงกลางด้านหน้า นอกจากนี้ ยังทรงใช้เทคนิคปั้นแล้วทำแม่พิมพ์สร้างลวดลายในการตกแต่งพระอุโบสถ ทำให้ปรากฏลวดลายที่มีขนาดมาตรฐาน ประหยัดค่าใช้จ่าย เวลา แรงงานช่างฝีมือ และยังทรงออกแบบถาวรวัตถุอื่น ๆ เช่น สะพานข้ามคลองหน้าพระอุโบสถ

ภายในพระอุโบสถ ประดิษฐาน “พระสัมพุทธพรรณี” (จำลอง) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโดยจำลองรูปแบบมาจากพระสัมพุทธพรรณีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเป็นพระวชิรญาณ โปรดให้หล่อขณะประทับ ณ วัดราชาธิวาส ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าวัดราชาธิวาสเคยเป็นที่ประทับจำพรรษาและเป็นที่แรกประดิษฐานคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

Wat Rajadhiwas. Originally called Wat Samo Rai, the temple was renovated at the royal command of HRH Prince Maha Surasinghanad The Prince Viceroy of HM King Buddha Yot Fa Chulalok The Great. HM King Mongkut had additional renovation of the temple conducted and renamed it “Wat Rajadhiwas”. Later, HM King Chulalongkorn The Great realized that the temple had deteriorated, ***“...Not appropriate for its status as a once important temple. His Majesty’s religious faith inspired him to renovate it to improve its appearance...”*** Therefore, in 1908, he assigned HRH Prince Naris to design a new ordination hall on the condition that some original walls – the rear and the side walls, had to be retained and the principal Buddha image would not be removed. Although the design process was quite complicated, the prince was able to solve all the problems in accordance with His Majesty’s wishes. The rows of columns and the walls of the ordination hall were rearranged to properly fit with the original ordination hall, adhering to Khmer architectural style. This can be seen in the columns of the portal arch and the gable, which was made into an arch to house a Standing Buddha image in the posture of Pacifying the Ocean in the same way that a Christian Church would present an image of Jesus Christ at the gable over the main entrance. He also applied a sculpture technique for creating designs by molding, resulting in designs of the same standard size to decorate the ordination hall. This process was quite economical in terms of expense, time and artisans’ labor. The prince also designed other permanent constructions; for example, a bridge across the canal in front of the ordination hall.

The ordination hall housed a replica of the Sambuddhabarni Buddha image, which was cast by royal command of HM King Chulalongkorn The Great in imitation of the original one cast by HM King Mongkut when he was ordained, held the monastic title of Phra Vajirayana, and took up residence at Wat Rajadhiwas. HM King Chulalongkorn The Great considered that this temple was important because it was the place where his father had resided and first established the Clerical Assembly of the Dhammayutika Sect.

ภาพต้นแบบพระอุโบสถวัดราชาธิวาส
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The original design of the ordination hall
of Wat Rajadhiwas drawn by
HRH Prince Naris

ซุ้มประดิษฐานพระสัมพุทธพรรณี
วัดราชาธิวาส
The niche housing the replica
Sambuddhabarni Buddha image
in the ordination hall of Wat Rajadhiwas

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพระสัมพุทธพรรณี (จำลอง) มีขนาดเล็ก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงแก้ปัญหาด้วยการออกแบบให้พระสัมพุทธพรรณีประดิษฐานภายในกรอบซุ้ม พร้อมประดับภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ภายใน โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริให้เขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าในพระอากัปกิริยาประทับยืนโปรดเทวดาและพระสาวกบนท้องฟ้า ซึ่งคล้ายคลึงกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์หลังทรงแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา ที่มีเทวดาแวดล้อมตามส่งเสด็จ ได้แก่ ท้าวมหาพรหม พระอินทร์ ปัญจสิงขรคนธรรพ์เทพบุตร และมาตุลีเทพบุตร พร้อมมี “ศากยสมาคม” หรือกษัตริย์ศากยวงศ์นั่งแวดล้อมสักการะพระพุทธเจ้าหรือพระสัมพุทธพรรณี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบซุ้มประดิษฐานพระสัมพุทธพรรณี โดยทรงได้รับแรงบันดาลพระทัยจากสถาปัตยกรรมศิลปะบาโรก พร้อมประดับประดิมากรรม ซึ่งทรงดัดแปลงจาก “พระราชลัญจกรประจำรัชกาล” พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นสมมติเทพตามคติแต่ครั้งโบราณ แวดล้อมภาพพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับเหล่าเทวดา ประกอบด้วยรูป “อุณาโลม” ในกรอบกระหนกเปลว (ประดิษฐานเหนือช้างสามเศียร) พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๑ รูป “ครุฑยุดนาค” พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๒ รูป “ปราสาท” พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๓ รูป “พระมหามงกุฎ” (อัญเชิญโดยพระอิศวร) พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๔ และรูป “พระเกี้ยวยอด” (อัญเชิญโดยพระพิฆเนศวร) พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๕ โดยการประดิษฐ์เป็นรูปพระพิฆเนศวรอัญเชิญพระราชลัญจกรพระเกี้ยวยอดนั้น ยังแสดงถึงพระปรีชาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในการผูกภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เป็นลวดลายประดิมากรรม กล่าวคือ พระพิฆเนศวรมาจากพระอิสริยยศเดิมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศ “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ” และพระพิฆเนศวรยังเป็นพระโอรสของพระอิศวร ที่ได้รับการออกแบบในท่วงท่าอัญเชิญ “พระมหามงกุฎ” พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถ

However, the replica Sambuddhabarni Buddha image was small; HRH Prince Naris solved this problem by placing this Buddha image in a niche decorated with paintings. HM the King suggested a painting of the Lord Buddha in a standing posture, preaching to the deities and his disciples in the sky. This was similar to an episode in the Lord Buddha’s life when he descended from the Tavatimsa Heaven after delivering a sermon to his mother; it was the moment when he was surrounded by the deities who gathered to dispatch him from heaven, including Thao Maha Brahma, Indra, the Panchasingkhorn celestial musicians, and Matuli, Indra’s charioteer. And the Lord Buddha, represented by the Sambuddhabarni Buddha image, was worshipped by the “Shakya Association” or the members of the Shakya Royal Family.

In designing a niche to house the Sumbuddhabarni Buddha image, HRH Prince Naris was inspired by the Baroque architectural style and he decorated the niche with sculptures of the royal insignia of the kings of the Rattanakosin Period, who, in ancient belief, were demi-gods and they came to surround the Lord Buddha in the same way as the deities. These insignia consisted of the “Unalome” framed by a flamboyant motif and hovering over a three-headed elephant, being the insignia of the first reign; “the Garuda Seizing the Naga,” being the insignia of the second reign; “the Prasat,” being the insignia of the third reign; “the Maha Mongkut (Thai-style crown) borne by Shiva,” being the insignia of the fourth reign; and “the Top-Knot Headdress” borne by Ganesh, being the insignia of the fifth reign. That HRH Prince Naris depicted a picture of Ganesh bearing the Top-Knot Headdress, to represent the reign of HM King Chulalongkorn The Great, also suggests his intellectual ability to connect history with sculptures. This is because Ganesh, or Bighanes in Thai, was HM King Chulalongkorn The Great’s former royal title when he was HRH Prince Chulalongkorn Krom Muen Bighanes Vorasurasangkas. And Ganesh was a son of Shiva, who bore the Maha Mongkut, which was the insignia of his father, HM King Mongkut.

ภาพพระอุโบสถและสะพานนาค
วัดราชาธิวาส
ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐–๒๔๗๐
A photo of the ordination hall
and Naga bridge
at Wat Rajadhiwas,
assumed to be taken
between 1917 and 1927

สำหรับ **กำแพงแก้ว** ล้อมพระอุโบสถวัดราชาธิวาสนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบให้หัวเสาทั้ง ๔ มุมของกำแพงแก้ว มีสถานะเป็น “แท่งสีมา” ควบคู่ไปด้วย โดยทรงยึดถือรูปทรงของแท่งสีมาแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแบบอย่าง

ส่วน **สะพานหน้าพระอุโบสถ** นั้น เมื่อพระอุโบสถวัดราชาธิวาสได้รับการออกแบบด้วยสถาปัตยกรรมอิทธิพลศิลปะขอม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงออกแบบสะพานข้ามสู่เขตสีมา ประยุกต์จากรูปแบบของ “สะพานนาค” ในสถาปัตยกรรมขอม โดยมีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบของสะพานนาคข้ามคูเมืองสู่ประตูเมืองนครธมและตรงเข้าสู่ตัวปราสาทบายน ประเทศกัมพูชา แต่ทรงปรับรูปทรงของเสาและลูกกรงที่เป็นฐานรองรับนาค รวมทั้งลวดลายประดับให้เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน โดยส่วนที่เป็น “นาค” ทรงยักย้ายผูกลาย “กระหนก” ให้ดูคล้ายกับหัวและหางนาค อันเป็นแนวคิดที่ทรงสังเกตและเรียนรู้จากช่างโบราณ ดังมีลายพระหัตถ์กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๒ ความตอนหนึ่งว่า ***“...ที่วิหารพระนอน...ไปจำได้แม่นยำเอาลายเสา เพราะเป็นทางช่างอันใฝ่ใจอยู่ ลายนั้นเป็นลายทรงเข้าบิณฑ์ก้านแย่งตามแบบ ในพุ่มทรงเข้าบิณฑ์เป็นรูปเทพประนมครึ่งตัว แต่รูปเทพประนมนั้นแปลกผูกด้วยเครือไม้ให้เห็นไปเองว่าเป็นเทพประนม ไม่ใช่ตัดเอาจากเทวดาครึ่งตัวมายัดเข้า ทำให้ได้สติรู้สึกขึ้นว่าท่านแต่ก่อนท่านผูกลายท่านตั้งใจทำด้วยเครือไม้ให้เห็นเป็นรูปอะไรต่ออะไรไปทั้งนั้น...แต่พวกช่างซึ่งจำเอาไปเขียน...ทำเทพประนมครึ่งตัวหรือกินนรรำครึ่งตัวก็ตัดเอาตัวจริงแต่ครึ่งหนึ่งมาใส่เข้าในลาย จะเป็นเรื่องอะไร เป็น “โนคอมมันด์เซนส์” ที่สุดหลงไปทั้งนั้น...”***

In building the **boundary walls of the ordination hall**, HRH Prince Naris designed the top part of the posts at the four corners of the walls to serve as “Sema stone slabs” or the boundary stones, following the royal pattern introduced by HM King Mongkut.

As for the **bridge in front of the ordination hall**, HRH Prince Naris decided that the design of the ordination hall was influenced by the Khmer architectural style; he therefore designed a bridge that led to the consecrated area marked by the Sema stone slabs, adopting the mode of a “Naga bridge” in Khmer architectural style which is similar to the Naga bridge that crosses the city moat to the entrance of Angkor Thom and leads straight to the Bayon in Cambodia. However, the prince adjusted the shapes of the low posts and the balustrade that served as an elevated platform to contain the Naga. The decorative designs were simple and less complicated. The “Naga” was presented in a “flamboyant motif” that was designed to render similarity to the head and the tail of the Naga. The prince conceived this idea by observing and learning from ancient artisans. This is revealed in his letter, dated 10 November 1939, to HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, part of which reads, ***“...In the vihara that houses the Reclining Buddha Image...I can distinctly recall the exact details of the design on the columns because this is the style of artisanship that I am interested in. The design is that of the Song Khao Bin Kan Yaeng, as in the prototype. The middle of the Song Khao Bin depicts an image of Thep Pranom (a deity with palms pressed together in a gesture of worship). But the Thep Pranom is presented in a quaint way because the figure is created from plant vines being intertwined to make onlookers imagine the Thep Pranom figure; the artisan does not simply take the upper half of the Thep Pranom figure and place it in the middle of the Song Khao Bin. This has made me realize that the artisans of yore created designs by intentionally weaving plant vines to render any images that they wished...But artisans of later times painted...in the form of the upper half of the Thep Pranom or the Kinnara mythical figure. They took only half of the real figure and placed it in the design. How could that work? There was “no common sense” in it and eventually all images were lost...”***

หอพระจอม
วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
The Phra Chom Chapel of
Wat Ratchapradit Sathitmahasimaram

หอพระจอม และ **หอไตร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม** ตั้งขนาบสองข้างพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม โดย “หอพระจอม” เป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปหล่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขนาดเท่าพระองค์จริง ส่วน “หอไตร” ประดิษฐานพระไตรปิฎก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระจอมและหอไตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ทดแทน “ปราสาทศิลา” ซึ่งตกแต่งด้วยหินอ่อนเกือบทั้งหลัง ที่ได้รับการก่อสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๘ แล้วชำรุดทรุดโทรม ยากแก่การซ่อมแซม จึงมีหมายรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน ทรงออกแบบ ดังปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุเรื่อง “ซ่อมวัดราชประดิษฐ์” ตอนหนึ่ง กล่าวถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศกรมหมื่น ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า ***“...ปราสาทที่วัดราชประดิษฐนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าทูลเจ้าฟ้ากรมขุนนริศให้คิดแบบใหม่ให้เปนก่อรวบเพื่อจะได้ทนนาน...”*** แต่มีหลักฐานบางแห่งว่า พระเทวาภินิมมิต (ฉาย เทียมศิลป์ชัย) เมื่อครั้งเป็นหลวงนิมิตเลขา หรือพระยาจินดารังสรรค์ (พลับ) เป็นผู้ออกแบบ

อย่างไรก็ตาม การก่อสร้าง “ปราสาทเครื่องก่อทรงปรางค์” ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ หลัง ยังคั่งค้างอยู่กระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการสืบต่อจนแล้วเสร็จ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ โดย “หอพระจอม” นั้นมีลักษณะเป็นปราสาทยอดปรางค์ทรงเขมร ยอดปรางค์ประดับพรหมพักตร์ หน้าบันของซุ้มประดับปูนปั้นเป็นรูป “พระนารายณ์ทรงครุฑ” และรูป “พระนารายณ์บรรทมสินธุ์” เหนือหลังมังกร ซึ่งสันนิษฐานว่า “มังกร” สื่อถึง “ปีมะโรง” อันเป็นปีนักษัตรซึ่งตรงกับปีเสด็จพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วน “หอไตร” มีรูปแบบเป็นปราสาทยอดปรางค์ทรงเขมรเช่นเดียวกัน แต่หน้าบันของซุ้มประดับปูนปั้นเป็นรูป “พุทธประวัติ” ตอนประสูติและเสด็จดับขันธปรินิพพาน

The Phra Chom Chapel and the Tripitaka Hall in Wat Ratchapradit Sathitmahasimaram. These two buildings flank both sides of the main vihara of the temple. The Phra Chom Chapel houses a life-size statue of HM King Mongkut and the Tripitaka Hall contains the Tripitaka scriptures.

In 1898, HM King Chulalongkorn The Great had the Phra Chom Chapel and the Tripitaka Hall built to replace the “Prasat Sila” (a stone building), which was almost wholly decorated with marble. It was built in 1885 but it had deteriorated beyond repair. HM the King thus commissioned HRH Prince Naris, who then held the honorific title of Krom Khun, to create the new design. This is evident in the record, “The Renovation of Wat Ratchapradit,” one part of which refers to HRH Prince Krom Phra Sommot Amornbandhu, who then held the royal title of Krom Muen, presenting a letter to HM King Chulalongkorn The Great, and it reads, ***“...according to your request I asked HRH Prince Krom Khun Naris to design the Prasat in Wat Ratchapradit in a modern way using concrete to make it durable...”*** However, there is evidence elsewhere that Phra Devabhinimmit (Chai Thiamsinchai), when he was Luang Nimit Lekha, or Phraya Chinda Rangsan (Phlap) was the designer.

However, the construction of the two Prang-style Prasat buildings via HM King Chulalongkorn The Great’s initiatives remained unfinished. Construction continued and was completed in 1914 during the reign of HM King Vajiravudh. One of the buildings, the Phra Chom Chapel, was a Prasat topped with a Khmer-style Prang. The Prang was decorated with four Brahma visages. The gable of the porch was decorated with stucco modeling of the God Narayana Mounting the Garuda and the God Narayana Reclining on Ocean Spume on the back of a Makara. The Makara was assumed to be connected with the lunar year of the dragon, which coincided with the lunar year birth of HM King Vajiravudh. The other building, the Tripitaka Hall, was also a Prasat with a Khmer-style roof structure. The gable of the porch was decorated with stucco modeling depicting two episodes in the Life of the Lord Buddha – Birth and Entering Nirvana.

ร่างต้นแบบพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์
ด้านทิศเหนือ (ด้านหน้า)
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The original design of the front façade
of the ordination hall (facing north)
of Wat Phra Pathom Chedi,
drawn by HRH Prince Naris

พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ เนื่องด้วยพระอุโบสถหลังเดิม ซึ่งได้รับการก่อสร้างตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความชำรุดทรุดโทรม ยากแก่การซ่อมแซม ดังนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ จางวางตรี พระยามหินทรเดชานุวัตน์ (ใหญ่ ศยามานนท์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี จึงแจ้งแก่เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเฟื้อ พึ่งบุญ) เมื่อครั้งยังเป็นจางวางเอก พระยาประสิทธิ์ศุภการ ผู้สำเร็จราชการมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทราบและหารือถึงการรื้อถอนและการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ในที่แห่งเดิม โดยเบื้องต้นมีกรมศิลปากรปฏิบัติหน้าที่ออกแบบเป็นอาคารจัตุรมุข

อย่างไรก็ตาม ร่างต้นแบบของกรมศิลปากรนั้น ทำให้พื้นที่รอบพระอุโบสถคับแคบ ทั้งประดับตกแต่งอย่างวิจิตรด้วยสถาปัตยกรรมไทยประเพณีประยุกต์ แต่เวลานั้นตรงกับช่วงที่เกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ จึงมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ ท้ายที่สุดจึงชะลอการก่อสร้าง

ลุถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ ในฐานะนายกราชบัณฑิตยสภา (พ.ศ. ๒๔๖๙ มีการยุบกรมศิลปากรรวมเข้ากับราชบัณฑิตยสภา เรียกว่า ศิลปากรสถาน) จึงทรงมอบหมายให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระยศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ และทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสภา แผนกศิลปากร ทรงออกแบบใหม่

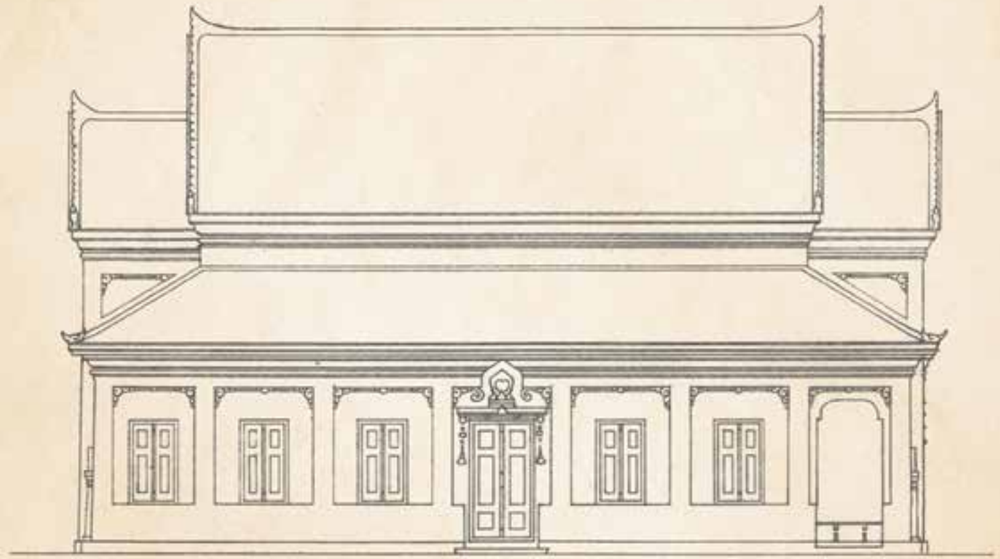
The ordination hall in Wat Phra Pathom Chedi. The former ordination hall of Wat Phra Pathom Chedi, which was built in the reign of King Mongkut, was in ruins and difficult to repair. In 1920, Phraya Mahindra Dejanuwat (Yai Sayamanont), magistrate of the Nakhon Chai Si Region (or "Monthon Nakhon Chai Si" in Thai), informed Chao Phraya Ramrakhop (Mom Luang Fuea Phuengbun, who was then Phraya Prasit Suphakarn, Chief Royal Page) about this condition and discussed the possibility of tearing down the building and replacing it with a new construction in the same site. Initially, the Department of Fine Arts was responsible of designing a four-gabled building.

However, the plan prepared by the Department of Fine Arts meant the space surrounding the ordination hall would become narrow and it also presented exquisite decorations of traditional architectural style. This was the time of the Great Depression after World War I, so there were budgetary restrictions and the construction had to slow down.

In the reign of King Prajadhipok, HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, then holding the honorific title of Krom Phra and in his capacity of President of the Royal Society, had the Department of Fine Arts combined with the Royal Society and renamed the new office, the House of Fine Arts. In 1928, he assigned HRH Prince Naris, then holding the honorific title of Khrom Phra and serving as the Vice President of the Royal Society for the Fine Arts Division, to create a new design for the ordination hall.

พระอุโบสถหลังเก่า (ด้านซ้าย)
หน้าองค์พระปฐมเจดีย์
The original ordination hall (on the left)
situated in front of
Phra Pathom Chedi

ร่างต้นแบบพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ (ด้านทิศตะวันออก) ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

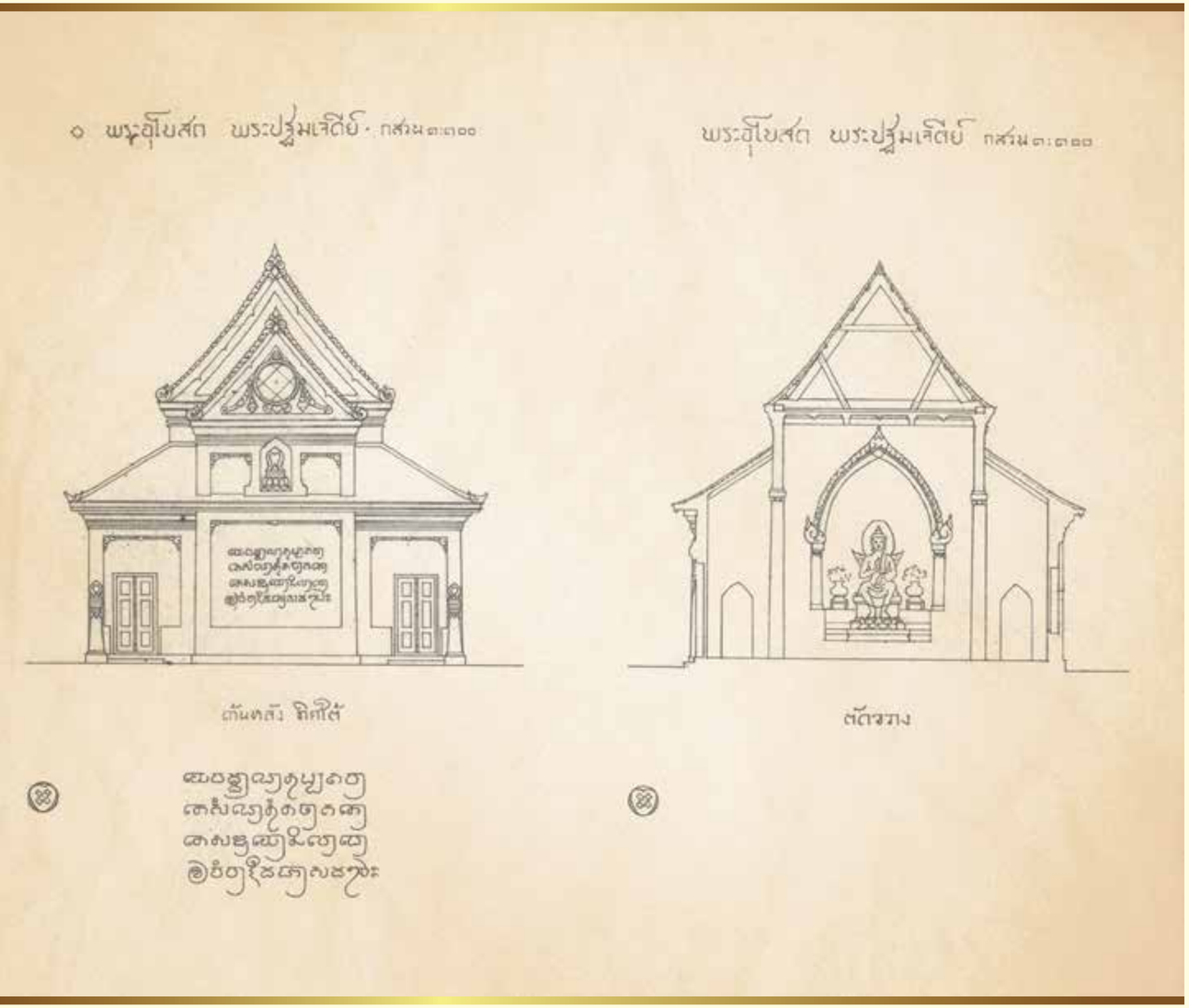
The original design of the ordination hall (eastern side) of Wat Phra Pathom Chedi, drawn by HRH Prince Naris

ทั้งนี้ ข้อจำกัดด้านงบประมาณและความคับแคบของสถานที่ หาได้เป็นอุปสรรคต่อการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยทรงแก้ไขด้วยการออกแบบให้พระพุทธรูปประธานผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทำนองเดียวกับพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม หรือวัดราชบพิธ และทรงออกแบบให้มีขนาดกะทัดรัด มีการตกแต่งแต่พองาม ดังมีลายพระหัตถ์กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ความตอนหนึ่งว่า ***"...รูปพระอุโบสถคิดไม่ให้ผิดกว่าการเปรียญไปมากนัก ขนาดก็เท่าเก่า ลายลำยองก็ทำให้น้อยกว่าแบบกรมศิลปากรเก่า แม้ว่าเงินยอบแยบจะตัดลายลงเสียอีกก็ตัดได้..."*** โดยมีการก่อสร้างด้วยเทคนิคคอนกรีตเสริมเหล็ก ทำให้พระอุโบสถหลังใหม่มีลักษณะใกล้เคียงกับศาลาการเปรียญและมีรูปทรงเรียบง่าย

นอกจากนี้ ด้วยข้อขัดข้องของพื้นที่ซึ่งคับแคบ ทำให้ไม่สามารถประดิษฐาน "ใบเสมา" ในลักษณะเดียวกับพระอารามอื่นทั่วไป ที่มักตั้งใบเสมาแบบลอยตัวและมีแท่นฐานรองรับ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงออกแบบใบเสมาใหม่ให้ประดับบนผนังด้านนอกพระอุโบสถ หรือเรียกว่า "เสมาแนบผนัง" คล้ายคลึงกับตำแหน่งใบเสมาของพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดชนะสงคราม วัดบวรนิเวศวิหาร หรือวัดปทุมวนาราม ทั้งทรงออกแบบใบเสมาเป็นภาพ "จตุโลกบาล" คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร ประทับในซุ้มเรือนแก้ว แล้วจัดส่งไปให้ช่างสลักด้วยหินอ่อน ณ ประเทศอิตาลี โดยทรงประดิษฐ์เสาซุ้มเรือนแก้วให้มีลักษณะอย่างศิลปะสุโขทัย เช่นเดียวกับซุ้มประดิษฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ แต่ประกอบลายกระหนกแบบอโยธยา รูปแบบฐานเสมาคล้ายศิลปะทวารวดี ผ้าทิพย์ห้อยที่ฐานสิงห์มีรอยยับย่นแบบยุโรป ส่วนองค์จตุโลกบาล ทรงออกแบบสัดส่วนเสมือนคนจริง คือมีกล้ามเนื้อและกระดูก แต่ใช้เส้นโครงอ่อนหวานแบบไทย

The budgetary constraints and the narrowness of the space did not hinder HRH Prince Naris's design. He made an adjustment by turning the principal Buddha image face in a northerly direction, in the same way as the principal Buddha images in the ordination halls of Wat Bowonniwet Wihan, Wat Ratchapradit Sathitmahasimaram, and Wat Ratchabophit. The building was designed to be moderate in size and modest in decoration. This is revealed in his letter, dated 10 July 1928, to HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, part of which reads, ***"...for the design of the ordination hall, I think it should not be too different from the Sala Kanparian (a preaching hall). It is of the same size as the old one. The designs on the Lamyong (leaf-like carvings along the fringes of the roofs) are less elaborate than the ones created by the Department of Fine Arts. As we barely have sufficient budget, we may have to omit some more designs..."*** As the construction was based on the steel reinforced concrete technique, this made the new ordination hall resemble the Sala Kanparian and it was simple in form.

The restrictions caused by the narrow space around the ordination hall made it impossible to install the "Sema stone slabs" according to the fashion in other temples. Normally, the stone slabs would be installed as free forms on elevated platforms. The narrow space made HRH Prince Naris design a new kind of stone slab – one which decorated the exterior walls of the ordination hall, known as "the stone slabs attached to the walls," similar to the stone slabs of the ordination halls of Wat Maha That Yuwarat Rangsarit, Wat Chana Songkhram, Wat Bowonniwet Wihan, and Wat Pathumwanaram. For the stone slabs, he also designed the images of the Four Guardian Deities in the arched frames – Dhritarashtra (the Guardian King of the East), Virudhaka (the Guardian King of the South), Virupaksha (the Guardian King of the West), and Vaishravana (the Guardian King of the North). He then had sculptors in Italy engrave these images on marble slabs. The posts of the arched frames were designed in the Sukhothai art style, like the arched frame that surrounded the Phra Ruang Rotchanarit Buddha image, but he added the Ayutthaya-style flamboyant design to the elevated platforms that contained the stone slabs, similar to Dvaravati art. The cloth hanging from the lion-footed platform was pleated in the European fashion. The Four Guardian Deities had human proportions, with muscles and bones, but the outer lines were delicate in the Thai style.

ร่างต้นแบบพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ (ด้านทิศใต้และด้านตัดขวาง) ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The original design of the ordination hall (rear side facing south and a cross section) of Wat Phra Pathom Chedi, drawn by HRH Prince Naris

นอกจากนี้ พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ ยังสะท้อนความลุ่มลึกทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผ่านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น หน้าบันด้านหน้าประดับลายปูนปั้นเป็นรูป “ธรรมจักรกับกวางหมอบ” สัญลักษณ์แห่งปฐมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งสอดคล้องกับพุทธลักษณะของพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปหินนั่งห้อยพระบาทปางปฐมเทศนา ศิลปะทวารวดี การประดับผนังภายนอกด้านหลัง โดยสลักคาถา “เย ธัมมา” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท อันเป็นพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในคราวปฐมเทศนา ด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี เช่นเดียวกับที่ปรากฏในงานศิลปะทางพระพุทธศาสนายุคแรก ๆ ในประเทศไทย เช่นในศิลปะทวารวดี บนพระพิมพ์เสาศิลาจารึก ฐานธรรมจักร หรือภาพสลักพระพุทธรูป เป็นต้น และสันนิษฐานว่า น่าจะได้รับแรงบันดาลพระทัยมาจาก “จารึกเย ธัมมา” อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งขุดพบในบริเวณพระปฐมเจดีย์ แล้วมีการนำไปประดับบนผนังภายในศาลเจ้า ข้างองค์พระปฐมเจดีย์ ร่วมกับ “จารึกพระบรมราชาธิบายจารึกเย ธัมมา” พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือการออกแบบหัวเสาและแท่งเสาคล้ายคลึงกับซี่ล้อธรรมจักร เป็นต้น

The ordination hall of Wat Phra Pathom Chedi also reflected HRH Prince Naris’s in-depth knowledge of archeology, history and particularly Buddhism via the architectural designs. This was evident in the frontal gable which was decorated with stucco modeling depicting “the Dhamma Cakra (the Wheel of the Dhamma) and stooping deer” which is a symbol of the Lord Buddha’s First Sermon in Isipatana Mrigadava (or Sarnath) Forest. This corresponds with the Lord Buddha’s characteristics depicted in the Dvaravati’s stone principal Buddha image in a sitting posture with his feet touching the ground while delivering the First Sermon. The exterior of the back wall was inscribed with the words, “Ye Dhammā,” which presents the essence of Buddhism, consisting of the Ariyasacca or the Four Noble Truths and the Paticcasamuppāda or the Law of Causation, which were the teachings of the Lord Buddha during his First Sermon. The inscription was presented in the same way as early Buddhist art styles in Thailand – Dvaravati art, votive tablets, stone inscriptions, elevated platforms containing the Dhamma Cakra, sculptured Buddha images, stone pillars that looked like the spokes of the Dhamma Cakra, which were inscribed with the Pallava script of the Pali language. It was assumed that the prince was inspired by the “Ye Dhammā Inscription” in the Pallava script of the Pali language that was created in the twelfth Buddhist century and was later excavated from the grounds of Phra Pathom Chedi. It was afterwards used to decorate the wall of the shrine on the side of Phra Pathom Chedi together with “the Inscription of the Explanation of the Ye Dhammā Inscription,” written by HM King Mongkut.

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา
เตสํ เหตุ ตถาคโต อาห
เตสญฺจ โย นิโรโธ
เอวํ วาที มหาสมโณติ

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ
พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
และความดับของธรรมเหล่านั้น
พระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้”

Ye dhammā hētuppabhavā
Tesaṁ hetuṁ tathāgatō āha
Tesañ ca yō nirōdhō
Evaṁ vādī mahāsamanōti

“Of those things
that arise from a cause,
The Tathagata has told the cause,
And also what their cessation is:
This is the doctrine
of the Great Recluse“

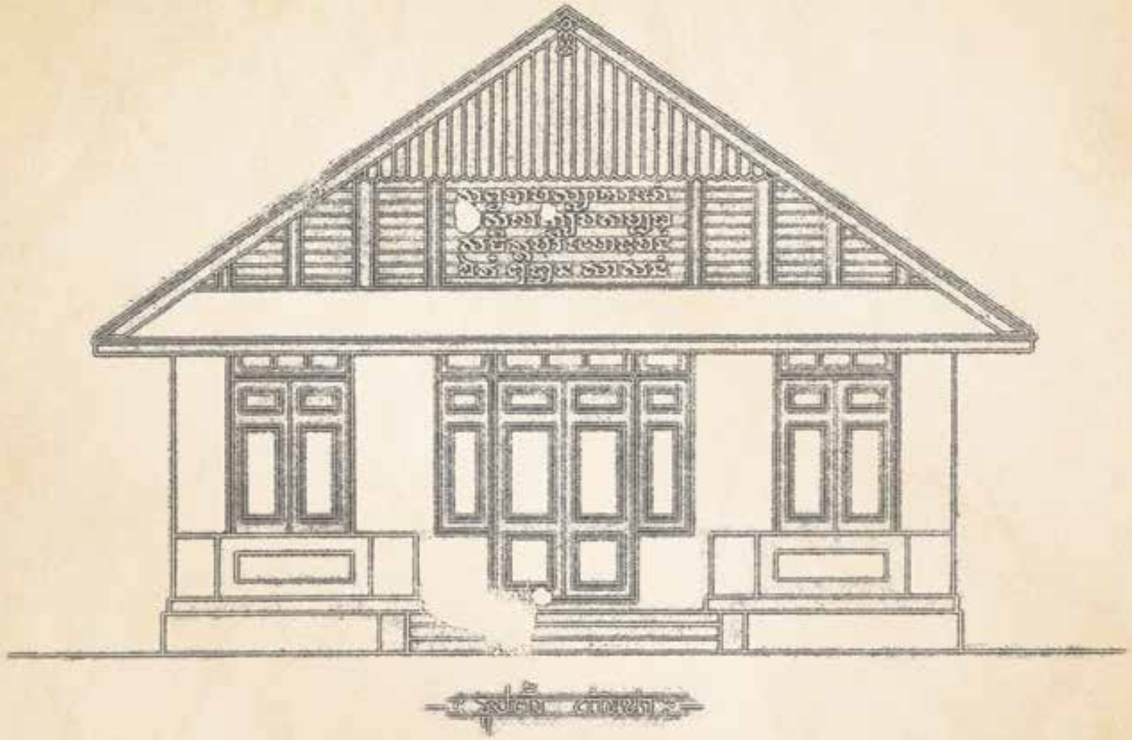
พระเสาวคนธกุฎี พระราชวังดุสิต
The Saowakhonthakudi Dining Pavilion in Dusit Palace

พลับพลาที่เสวย เป็นพลับพลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้สร้าง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๗ เพื่อทดแทนศาลาหลังเดิมซึ่งมุงด้วยจาก จำนวน ๒ หลัง ในสวนแง่เต๋ง พระราชวังดุสิต โดยพระราชประสงค์แต่แรกนั้น ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้เป็นที่ทรงงานและประทับสำราญพระราชอิริยาบถ อย่างไรก็ตาม ครั้นทอดพระเนตรแบบร่างฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรงออกแบบ ***"...แบบมีลายน้อยแบบหนึ่ง มีลายมากเต็มตำราแบบหนึ่ง..."*** และ ***"...ไม่ได้ทำให้มีฝา เพราะว่าไม่เห็นเหตุที่จำเป็นที่จะต้องมี จะเป็นที่บังทึบ ทำให้ไม่สำราญพระราชหฤทัย..."*** โดย ***"...ปรุงปนไว้เป็นแบบไทย พม่า ญี่ปุ่น..."*** อาทิ หลังคาลดมีคอสองกว้าง ทำเป็นลายลูกฟักนั้นเป็นแบบพม่า ซึ่งทรง ***"...ชุกชนเก็บเอามาทำเล่นบ้าง แบบไทยไม่มี ทำชิดกัน..."*** จึงทรงเปลี่ยนพระทัยให้เป็นที่สำหรับเข้าเฝ้าฯ ตามธรรมเนียมฝรั่งคือตั้งโต๊ะเก้าอี้หลังหนึ่ง อีกหลังหนึ่งสำหรับเป็นที่ประทับอย่างไทย มีการจัดวางพระแท่นตั่งเตียง ครั้นแล้วเสร็จ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า "พระที่นั่งราชฤดี" (ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ว่า "ศาลาสำราญมุขมาตยา" ซึ่งภายหลังถูกชะลอย้ายมาตั้ง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร) และ "พระเสาวคนธกุฎี" ตามนามพระที่นั่งองค์หนึ่งในพระราชวังกรุงศรีอยุธยา (บางแห่งว่า พระที่นั่งสีตลาภิรมย์ และต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ว่า "ศาลาวรสภาภิรมย์")

Dining Pavilions. In 1904, HM King Chulalongkorn The Great considered building dining pavilions to replace two former thatch-roofed pavilions in Ngae Teng Garden, Dusit Palace. The king originally wanted them to be sites where he could work and enjoy himself. However, after seeing the sketches presented to him by HRH Prince Naris, he found that, ***"...one sketch has few designs and the other is fully decorated with designs in accordance with the architectural text..."*** HRH Prince Naris noted, ***"...the structures are to be built without walls because there is no need for them. The walls will block the views so that Your Majesty will not be able to enjoy yourself..."***, and ***"...the pavilions will combine Thai, Burmese and Japanese styles..."*** The Burmese style of multi-tiered roof had a wider ventilation opening made of a solid piece of wood, ***"...which the Prince had fun in trying to emulate what was non-existent in the Thai style, where components are made to be close to one another..."*** HM the King thus changed his mind, turning one building into a place where people could have a royal audience with him in the Western manner, furnished with chairs and tables; the other was for the Thai way of seating, furnished with low tables and divans. After construction was completed, he named one building the Ratcharuedi Bathing Pavilion (in 1923, HM King Vajiravudh renamed it the Samran Mukkhamat Bathing Pavilion and the building was relocated to the Phra Nakhon National Museum) and the other was named the Saowakhonthakudi Dining Pavilion after one of the pavilions in the Royal Palace in the Ayutthaya Era. (Some sources claim it was named the Sitalaphirom Pavilion and in 1923, HM King Vajiravudh renamed it the Worasaphaphirom Pavilion).

ศาลาสำราญมุขมาตยา
ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง
พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
The image of Samran Mukkhamat
Bathing Pavilion
as appears on the mural painting
at the gallery of
the Temple of the Emerald Buddha

ร่างต้นแบบพระอุโบสถวัดศรีมหาราชา (ด้านหน้า) ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The original design of the ordination hall (front façade) of Wat Si Maha Racha, drawn by HRH Prince Naris

พระอุโบสถวัดศรีมหาราชา เป็นอีกหนึ่งสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยทรงได้รับการกราบทูลขอพระกรุณาในการออกแบบจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) ซึ่งขณะนั้นกำลังประกอบกิจการทำไม้อยู่ที่ศรีราชาและมีความปรารถนาที่จะสนองพระราชประสงค์ของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับแรม ณ พระตำหนักชายทะเล ซึ่งปัจจุบันคือโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา และโปรดที่จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นนิจ ณ วัดศรีมหาราชา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับที่ประทับ ดังนั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี จึงรับอุปถัมภ์ทำนุบำรุงวัดศรีมหาราชา โดยเบื้องต้นมีความประสงค์จะก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม เพื่อความสะดวกในการรองรับการประกอบศาสนกิจที่มีมากขึ้นในช่วงเวลานั้น

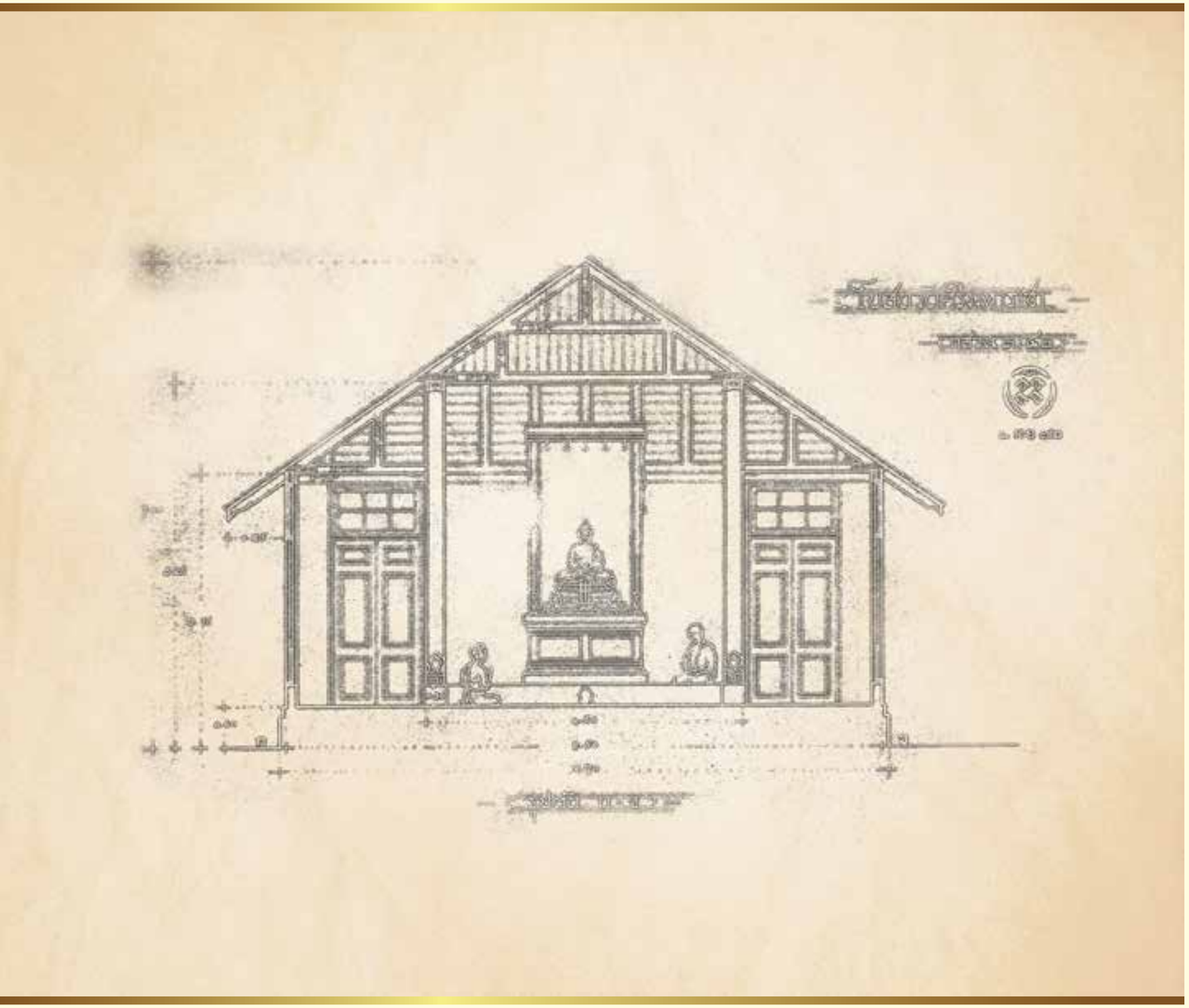
อย่างไรก็ตาม เมื่อทรงปรึกษากับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ) เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์พระราชมุนี ซึ่งมีความเห็นดังปรากฏในลายพระหัตถ์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ตอนหนึ่งว่า ***“...ท่านไม่เต็มใจที่จะถอนสีมาเก่าผูกใหม่ เพราะสีมาเก่านั้น พระเทพกวี (นิ่ม) วัดเครือวัลย์เป็นผู้ผูกไว้ ท่านอยากให้สีมาเก่าคงอยู่เป็นอนุสรณ์ของพระเทพกวี...”***

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)
Chao Phraya Surasak Montri
(Choem Saeng-Chuto)

The ordination hall of Wat Si Maha Racha was another architectural structure created by HRH Prince Naris following a request by Chao Phraya Surasak Montri (Choem Saeng-Chuto), who was then carrying out his timber business in Si Racha and wanted to fulfill the wish of HM Queen Savang Vadhana (later became Queen Srisavarindira The Queen Grandmother) who had come for a vacation at her seaside residence, which is now the Queen Savang Vadhana Memorial Hospital at Sriracha. During her sojourn there, she often went to make merit at Wat Si Maha Racha, which was in the vicinity of her royal residence. Therefore, Phraya Surasak Montri accepted the role of patron of the temple. Initially, he wanted to build a larger ordination hall to provide more space for religious activities which had increased at that time.

However, HRH Prince Naris discussed this matter with Reverend Buddhaghosacharn (Charoen), Abbot of Wat Debsirindrawas who held the monastic ranking of Phra Raj Muni, as described in a letter dated 9 July 1936, which HRH Prince Naris wrote to HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, part of which reads, ***“...He (the Abbot) is not willing to deconsecrate the former boundary stones and consecrate the new ones because the old ones were consecrated by Phra Thep Kawi (Nim) of Wat Khruea Wan. He wishes to keep them as a memento of Phra Thep Kawi...”***

ร่างต้นแบบพระอุโบสถวัดศรีมหาราชา (ด้านหลัง) ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

The original design of the ordination hall (rear side) of Wat Si Maha Racha, drawn by HRH Prince Naris

ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงพระดำริแก้ไข ***"...เอาให้สำเร็จความประสงค์ของทั้งสองฝ่าย..."*** ด้วยการออกแบบพระอุโบสถใหม่ให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิมตามความจำนงของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และให้คลุมขัณฑสีมาของพระอุโบสถหลังเดิม โดยการต่อเฉลียงหรือเพิ่มพื้นที่ใช้สอยออกไปทั้งด้านหน้าและด้านข้าง ให้เพียงพอสำหรับทายกทายิกาประกอบศาสนกิจ ส่วนบริเวณของขัณฑสีมาเดิมทรงยกเป็นพื้นสูงให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานและเป็นอาสนะสำหรับพระสงฆ์ประกอบสังฆกรรม แล้วจึงกั้นผนังล้อมพื้นที่ทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งการออกแบบดังกล่าวนี้ ทรงพระดำริว่า ***"...ทำอุตริ แต่ก็เป็นอลุ้มอล่วย..."*** และ ***"...เห็นว่าดี ไม่มีโบสถ์ไหนในสยามเหมือน..."***

การก่อสร้างพระอุโบสถใหม่ด้วยรูปแบบฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยมีเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีบริจาคทรัพย์สนับสนุนการก่อสร้างนั้น แล้วเสร็จประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๓ โดยเป็นพระอุโบสถทรงจั่ว ที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ส่วนหน้าบันตกแต่งด้วยแผ่นไม้สลักตัวอักษรขอม ภาษาบาลี ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นคาถาธรรมบท "โอวาทปาฏิโมกข์" แปลความได้ว่า ***"การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราเตือนท่าน สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด"***

Therefore, HRH Prince Naris arrived at a solution ***"... to fulfill the wish of both parties..."*** by designing a new ordination hall, making it larger than the old one following the wish of Chao Phraya Surasak Montri and making it cover the consecrated boundary of the old one by building verandahs or adding functional areas to the front and the flanks for laymen and laywomen to perform religious activities. The former consecrated boundary was raised as an elevated platform to house the principal Buddha image and for the seating of the monks who performed religious rites. Walls were built to surround the whole area. He considered this design, ***"...unusual but compromising..."*** and ***"...I think it is good because none of the ordination halls in Siam look like it..."***

The new style of ordination hall designed by HRH Prince Naris and financially supported by Chao Phraya Surasak Montri was completed in 1930. The ordination hall was constructed with gables and it was simple, without architectural ornamentation like the Cho Fa (a horn–like finial on the roof ridge), the Bai Raka (serrated ridges on the sloping edges of a gable) and the Hang Hong (small finials jutting out of the two corners of the gable). The main pediment was decorated with a wooden board presenting the Pali verse from the Ovadapatimokkha or the Buddhist fundamental teaching inscribed in Khmer script which was the handwriting of the prince himself; the verse stated: ***"Refraining from committing all kinds of sinful acts; doing all kinds of meritorious deeds; maintaining a clear and pure mind. These are the teachings of all the Lord Buddhas. All the Bikkhus, now I would like to remind you that all physical conditions naturally decline; you all should always be prepared to live your lives without carelessness."***

วิหารพระมงคลบพิตร พระนครศรีอยุธยา ก่อนได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์

The pre-restoration condition of the Phra Mongkhon Bophit Vihara Building, Phra Nakhon Si Ayutthaya

วิหารพระมงคลบพิตร เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๗๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณหญิงอมเรศร์สมบัติ (เล็ก ศุขะวณิช) ภริยาพระยาอมเรศร์สมบัติ (ด่วน ศุขะวณิช) เจ้ากรมกองผลประโยชน์ พระคลังข้างที่ มีความเลื่อมใสในองค์ “พระมงคลบพิตร” ที่พระนครศรีอยุธยา จึงหาช่างให้คิด “แบบคอนกรีต” บูรณะทั้งองค์พระพุทธรูปและวิหาร โดยแจ้งความจำนงมายังราชบัณฑิตสภา อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้น ด้วยกรมศิลปากรไม่แน่ใจลักษณะที่แท้จริงของรูปทรงวิหาร จึงเห็นควรที่จะ ***“...ตบแต่งแต่สิ่งที่มีอยู่แล้วให้ท่วงทีดี...”*** หรือบูรณปฏิสังขรณ์เฉพาะองค์พระมงคลบพิตร ให้ประดิษฐานกลางแจ้ง ลักษณะเดียวกับพระพุทธรูป “ไดบุทสึ” หรือพระพุทธรูป “อมิตาภะ” ขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดอย่างหนึ่งของประเทศญี่ปุ่น

ต่อมา เมื่อกรมศิลปากรกราบทูลขอพระวินิจฉัยจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระดำริ ดังปรากฏในลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ความตอนหนึ่งว่า ***“...ที่ว่าหลังคาเก่าจะเป็นอย่างไรรู้ไม่ได้นั้น ไม่จริงเลย การก่อสร้างของไทยไม่มีลัดแลง แม้ว่าเห็นแผนผังก็รู้ได้ว่าหลังคาเป็นอย่างไร ไม่พ้นความสามารถที่จะรู้ได้ไปเลย...ทางที่ควรทำแก่สถานที่นั้นก็มีเพียงสองทาง คือรักษาของเก่าไว้ เวลานี้เป็นอยู่อย่างไรก็ให้เป็นอยู่อย่างนั้น หรือซ่อมทำโดยพยายามที่จะให้ได้รูปเก่าเมื่อยังดีที่สุดที่จะทำได้...”***

The Phra Mongkhon Bophit Vihara Building. Around 1931, during the reign of King Prajadhipok, Khunying Amares Sombat (Lek Sukhavanij), the wife of Phraya Amares Sombat (Tuan Sukhavanij), Director of the Profit Division in the Privy Purse Office (now the Crown Property Bureau), expressed her strong faith in the “Phra Mongkhon Bophit” Buddha image in Phra Nakhon Si Ayutthaya province. She therefore looked for an artisan who could create a “concrete replica” of both the Buddha image and the vihara building. She made her wish known to the Royal Society. Initially, the Department of Fine Arts could not establish the true form of the vihara building and found it appropriate to ***“...embellish what has remained to make it look better...”*** or to renovate only the Phra Mongkhon Bophit Buddha image and leave it in the open air, in the same fashion as the “Daibutsu” or the gigantic “Amitabha” Buddha statue, which is one of the most famous icons in Japan.

Later, the Department of Fine Arts requested HRH Prince Naris’ opinion and the prince indicated his thoughts in his letter, dated 29 January 1937; part of which reads, ***“...saying that it is impossible to know what the old roof looked like is not true at all. Traditional Thai construction does not take short cuts. Reading a plan can make us aware of what the roof looked like. It is not beyond our ability to know...There are two ways that we should approach this place – either conserve the relics by leaving them the way they look like nowadays or doing the best we can to renovate them to obtain their former appearance when they were in their best condition...”***

พระพุทธรูป “โคโตกูอิง” ไดบุทสึ
จังหวัดคานางาวะ ประเทศญี่ปุ่น
แต่เดิมประดิษฐานในวิหารไม้
ซึ่งต่อมา พังทลายจากคลื่นสึนามิ

The Kamakura Daibutsu
(Great Buddha of Kamakura),
at Kotokuin Temple
in Kanagawa, Japan,
originally enshrined in a wooden building
which was subsequently damaged
by a tsunami

ภาพถ่ายทางอากาศ วิหารพระมงคลบพิตร พระนครศรีอยุธยา
An aerial photo of the Phra Mongkhon Bophit Vihara Building

จากนั้น คุณหญิงอมเรศร์สมบัติ เมื่อได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรให้ร่วมดำเนินการปฏิสังขรณ์พระมงคลบพิตรแล้ว จึงกราบทูลขอพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบวิหาร ซึ่งการออกแบบนั้น ทรงเอาพระทัยใส่สืบสวนในทางประวัติศาสตร์ โดยกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ***"...โปรดค้นพระราชพงศาวดารประทานให้ทราบเรื่อง..."*** ประกอบกับทรงพระวินิจฉัย ***"...คาดคะเนตามเสาและผนังที่ยังมีเหลืออยู่..."*** ซึ่งท้ายที่สุดแม้จะไม่โปรด ด้วยลักษณะวิหารพระมงคลบพิตรนั้น ***"...ไม่สู้ดีเพราะมีหลังคาครอบลงมามาก ด้านหน้าพอดูได้ แต่ด้านข้างไม่งามเลย เพราะว่าถ้าแบ่งส่วนสูงเป็นสี่ส่วนแล้ว จะเห็นหลังคาเสียถึงสามส่วน เป็นผนังแต่ส่วนเดียว อะไรก็ยกไว้ แต่เมื่อทำเสร็จแล้วในวิหารจะมืดที่สุด..."*** แต่ทรงออกแบบวิหารพระมงคลบพิตรให้ใกล้เคียงกับที่ทรงสันนิษฐานและที่ทรงปรึกษาในทางโบราณคดีร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนสอดคล้องกับพระดำริในเรื่อง ***"...หลักการรักษาโบราณสถาน..."*** ทั้งสิ้น ดังพระดำริตอนหนึ่งว่า ***"...การรักษาโบราณสถาน ซึ่งเห็นเขาทำกันมาก็มีแต่ว่าทิ้งไว้ตามที่เป็นอยู่หรือซ่อมใหม่โดยความตั้งใจให้เหมือนเก่าที่สุดที่จะพึงทำได้..."***

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงชื่นชมฝีมือช่างปฏิสังขรณ์องค์พระมงคลบพิตร เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศในสมัยอยุธยา ซึ่งโปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล คือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศโชยเชษฐ์สุริยวงศ์ หรือเจ้าฟ้ากุ้ง เป็นแม่กองว่า ***"...งามเต็มที..."*** และ ***"...ดีกว่ายุคไหนหมด..."***

Having been granted permission to collaborate with the Fine Arts Department to renovate the Phra Mongkhon Bophit Buddha image, Khunying Amares Sombat asked HRH Prince Naris to design the vihara building to house the Buddha image. During design, the prince conducted historical research, consulting HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, who ***"...searched through the Thai Chronicle to provide him with information..."*** And this was combined with his own judgment that came from his, ***"...speculation on the columns and walls that remain..."*** Although eventually he did not like the design because the features of the Phra Mongkhon Bophit Vihara Building were ***"...not so attractive because the roof structure comes down to cover the building too much; the front looks acceptable but the sides are not beautiful at all. If the height is divided into four parts; three parts will be the roof structure and one part will be the walls. Everything is elevated but after the construction is completed, the interior of the vihara building will become very dark..."*** His design of the vihara building was close to his assumption, and he discussed archeological matters with HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab. All matters that concerned the renovation were in line with his initiative, in other words, ***"...the principle of conserving ancient places...,"*** as seen in his statement, ***"...The conservation of ancient places which I have seen constitutes either leaving them the way they are or renovating them to make them resemble the original as closely as possible..."***

However, HRH Prince Naris expressed his admiration for the artisanship in renovating the Phra Mongkhon Bophit Buddha image during the reign of HM King Borommakot in the Ayutthaya Period when the king commissioned HRH Prince Dhammadhibes Chaiyachet (Prince Kung) to supervise the work. He extolled, ***"...it is exquisitely beautiful..."*** and ***"...superior than those from any other times..."***

พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒
The royal crematorium of HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej in 1929

นอกจากสถาปัตยกรรมที่เป็นถาวรวัตถุแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังเอาพระทัยใส่ในการรังสรรค์ “สถาปัตยกรรมเฉพาะกาล” อย่าง “พระเมรุมาศ” และ “พระเมรุ” สนองพระบรมราชโองการ ซึ่งทรงพระดำริว่า ***“...เป็นงานที่ทำขึ้นใช้ชั่วคราว แล้วรื้อทิ้งไป เป็นโอกาสได้ทดลองใช้ปัญญาความคิดแผลงได้เต็มที่...”***

พระเมรุมาศ และ **พระเมรุ** ฝีพระหัตถ์ นับแต่ทรงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ออกแบบนั้น มีทั้งสิ้น ๗ คราว ซึ่งเท่าที่ปรากฏหลักฐาน ได้แก่ พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และพระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์

นอกจากนี้ ยังทรงออกแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ที่ปีนัง และ “ปะรำใบไม้” เผาพระศพหม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์

ทั้งนี้ แม้ยังไม่พบหลักฐานแน่ชัด แต่มีนักวิชาการสันนิษฐานว่า น่าจะทรงออกแบบพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณ์ สุนทรศักดิกัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชทานเพลิงพระศพ ณ บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ วัดนิเวศธรรมประวัติ พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘

As well as architectural works, which are more or less permanent structures, HRH Prince Naris was also interested in creating temporary or seasonal architectural structures; for example, by royal command, designing royal crematoriums. The prince considered that, ***“...this work is created for temporary use and after the cremation it will be pulled down. This gives me the chance to fully experiment with unusual ideas...”***

Royal crematoriums: By royal command, HRH Prince Naris was commissioned to design these buildings on seven occasions, which were documented in annals. They were the royal crematorium of HM Queen Sri Bajarindra The Queen Mother, that of HRH Prince Chakrabongse Bhuvanath Krom Luang Bisnulok Prajanath, that of the Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Vajirayana Varoros, that of HM King Vajiravudh, that of HM Queen Sukhumala Marasri The Queen Aunt, that of HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej, and that of HRH Prince Krom Luang Songkhla Nagarindra.

The prince also designed the royal crematorium of HRH Prince Krom Phra Svasti Vatanavisishta, who passed away in Penang and a “Leaf Pavilion” for the funeral of HSH Prince Tranaknidhiphala Jayanta, his son-in-law. The funeral was held at Wat Noranat Suntharikaram.

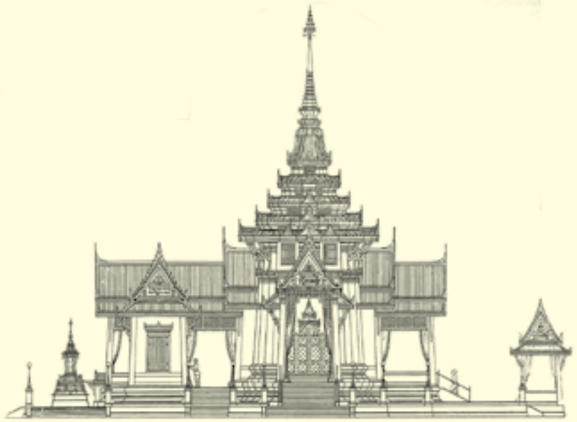
Despite no documentary evidence, it is believed that HRH Prince Naris also designed the royal crematorium of HRH Princess Srivilayalaksana Sundarasakdigalayavati Krom Khun Subarn Bhagavati, whose cremation was held close to the Si Maha Bodhi tree at Wat Niwet Dhammaprawat in Phra Nakahon Si Ayutthaya in 1905.

พระเมรุพระเจ้าลูกเธอ
พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณ์
สุนทรศักดิกัลยาวดี
กรมขุนสุพรรณภาควดี
The royal crematorium of
HRH Princess Srivilayalaksana
Sundarasakdigalayavati
Krom Khun Subarn Bhagavati

นริศรังสรรค์พระเมรุราช

ROYAL CREMATORIUMS DESIGNED BY HRH PRINCE NARIS

ร่างต้นแบบพระเมรุ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The original design of the royal crematorim of Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Vajirayana Varoros, drawn by HRH Prince Naris

๑๙๖๓

พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
1920: The Royal Crematorium of
HM Queen Sri Bajarindra The Queen Mother

นับเป็นพระเมรุมาศศราวแรกที่ทรงออกแบบ หากไม่นับรวมอาคารที่เกี่ยวเนื่องกับการพระราชทานเพลิงพระศพ อย่าง “ตึกถาวรวัตถุ” อันเป็นที่ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร โดยทรงออกแบบในผังจัตุรมุขที่มีรูปแบบเป็นปราสาทยอด (ปรางค์) ๓ ยอด ผสมผสานศิลปะขอมเพื่อให้สอดรับกับรูปแบบของตึกถาวรวัตถุที่เป็นเสมือน “พระที่นั่งทรงธรรม” นอกจากนี้ ยังทรงออกแบบ “พระจิตกาธาน” สำหรับประดิษฐานพระโกศจันทน์เนื่องในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง อีกด้วย

This was the first royal crematorium designed by HRH Prince Naris, if structures related to royal cremation ceremonies such as the “Thawornwatthu Building” that housed HRH Crown Prince Maha Vajirunhis’ remains are not taken into account. Having four porticos and a three-castle (Prang or pagoda) top, this royal crematorium embodied Khmer art to match the style of the Thawornwatthu Building that was akin to a royal dhamma practice hall. HRH Prince Naris was also in charge of designing the funeral pyre that held the royal urn of HM Queen Sri Bajarindra The Queen Mother.

๑๙๖๓

พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ
กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
1920: The Royal Crematorium of HRH Prince Chakrabongse Bhuvanath Krom Luang Bisnulok Prajanath

ทรงออกแบบด้วยการแผลง “ปราสาทยอดมณฑป-ปรางค์” เป็นพระเมรุ ทำให้ยอดปรางค์มีความโดดเด่น ทั้งมีการตกแต่งด้วยลวดลายและประติมากรรมต่าง ๆ ที่สื่อถึงสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เช่น ประดับลายเพดานมุขเป็นรูป “จักร” และ “ตะบอง” ซึ่งเป็นตราประจำพระองค์ ตั้งรูปเทวดาประทับนั่งอัญเชิญเครื่องยศ คือ พระแสงกระบี่ คฑาจอมพล พระมาลา และตราราชาธิบดี ซึ่งล้วนเป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศ เป็นต้น

HRH Prince Naris employed an unusual design for this royal crematorium. The design was developed based on a castle with a pyramidical tiered roof and pagoda replicas. This royal crematorium, as a result, had outstanding characteristics. Adorning the structure were patterns and sculptures that symbolized the life of HRH Prince Chakrabongse Bhuvanath Krom Luang Bisnulok Prajanath. For example, the portico’s ceiling featured a “discus” and “baton” – which appeared on the prince’s royal seal. Angel sculptures held his royal accessories too. Among them were royal swords, a supreme commander’s mace, royal headgear, and a Ramadhibodi emblem.

๑๙๖๔

พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
1921: The Royal Crematorium of Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Vajirayana Varoros

ทรงออกแบบพระเมรุเป็นทรง “ปราสาทยอดมณฑป-เจดีย์” โดยทรงได้รับแรงบันดาลพระทัยมาจากพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๔ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งทรงชื่นชมว่าเป็นความคิดที่วิเศษด้วยรวมรูปแบบของมณฑปและเจดีย์ไว้ด้วยกัน นอกจากการประดับพระเมรุด้วยสัญลักษณ์อย่าง “เพชร” เพื่อสื่อถึงคำว่า “วชิระ” ในพระนามยังทรงตกแต่งหน้าบันพระเมรุด้วยธรรมคาถา “ไตรลักษณ์” (อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา) อักษรขอม ภาษาบาลี สมกับที่เป็นพระเมรุของพระบรมวงศ์ที่เคยทรงดำรงพระยศ “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า”

HRH Prince Naris modeled this royal crematorium on a castle with a pyramidical tiered roof and stupa replicas. The design drew inspiration from the stupa dedicated to HM King Mongkut at Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalaram. HRH Prince Naris believed the stupa had a superb design, as it combined tiered roofs with stupa-like components. This royal crematorium had “diamond” symbols to resonate with the meaning of “Vajira” in the late prince’s name. The gable of the royal crematorium featured the doctrines of the “Three Characteristics of Beings” (Impermanence, Suffering, and Non-Self) inscribed with Khmer text in Pali language. Such elements were suitable for a royal crematorium dedicated to a late royal who had been the “supreme patriarch”.

๒๔๖๘

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
1925: The Royal Crematorium of
HM King Vajiravudh

ทรงออกแบบทั้งพระเมรุมาศและพระจิตกาธาน โดยพระเมรุมาศเป็นทรง “บุษบก” มีทรวดทรงสูงเด่นเป็นประธานกลางมณฑลพระราชพิธี มีการตกแต่งไม่มากนัก แต่ทรงแฝงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในองค์ประกอบต่าง ๆ ของพระเมรุมาศ ตลอดจนสถาปัตยกรรมแวดล้อม เช่น ยอดพระเมรุมาศ ประดิษฐ์เป็นรูป “วชิราวุธ” อันเป็นพระนามและพระราชสัญจกรประจำรัชกาล ประดับหน้าบันอาคารประกอบด้วยลาย “มะโรงนักษัตร” ลายเดียวกับพัดรองที่ทรงออกแบบทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๓ รอบ เป็นต้น

HRH Prince Naris designed the royal crematorium and funeral pyre of HM King Vajiravudh. Shaped like a pavilion, this royal crematorium stood high in the middle of the royal ceremonial compound. While decorations were not extensive, they had subtle connections to the late king. Such symbolic adornment could be found both at the royal crematorium and buildings nearby. The top of the royal crematorium featured “Vajra” or the Thunderbolt to intimate the meaning of the late king’s name and his royal emblem. The gable bore the design of a creature symbolizing Year of the Dragon, which the prince had designed for the Phat Rong fan created on the late king's 36th birthday anniversary.

๒๔๗๓

พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า
สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
1928: The Royal Crematorium of HM Queen
Sukhumala Marasri The Queen Aunt

ทรงออกแบบให้มีลักษณะอย่าง “ปราสาทอยุธยา” ที่มีเครื่องยอดชนิดเรือนชั้นแบบ “วิมาน” ทั้งน่าจะทรงได้รับแรงบันดาลพระทัยมาจากเครื่องยอดของปราสาทแบบ “พม่า” โดยเป็นพระเมรุแบบ “ลอยตัว” ที่ไม่มีการเชื่อมต่อกับอาคารประกอบอื่น ๆ อย่างหอเปลื้องเครื่องหรือศาลาสวด ซึ่งนับว่าเป็นแบบแผนหลักให้แก่การออกแบบพระเมรุในสมัยต่อ ๆ มา และมีการตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น หน้าบันพระเมรุมีรูป “มงกุฎกษัตรีย์” ภายในซุ้มเรือนแก้ว ประกบด้วยตัวอักษร “ส” และ “ม” สื่อถึงตำแหน่งพระอัครราชเทวี และพระนาม “สุขุมาลมารศรี”

HRH Prince Naris designed the late queen’s royal crematorium to resemble a castle from the Ayutthaya Period. Its tiered roof adopted the “heavenly abode” style. This design might have been influenced by the roofs of Burmese castles. This royal crematorium was a stand-alone structure, without any connections to other nearby structures such as the storage pavilion and praying pavilion. It would eventually set a norm for royal crematorium design in later times too. The royal crematorium of HM Queen Sukhumala Marasri The Queen Aunt was decorated with many symbols. For instance, its gable bore a queen’s crown inside a decorative arch flanked with Thai “ส” and “ม” letters, reflected her status as a queen and her name “Sukhumala Marasri”.

๓๗๗

พระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

1929: The Royal Crematorium of HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej

ทรงออกแบบในลักษณะ “ปราสาทยอดมงกุฎ” ซึ่งถือเป็น “ของแปลก” ด้วยไม่ค่อยปรากฏในสถาปัตยกรรมพระเมรุ และมีการตกแต่งด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ทำ “สะพานนาค” ประดับชานชาลาข้างพระเมรุคล้ายคลึงกับสะพานด้านหน้าพระอุโบสถวัดราชาธิวาส ประดับแผ่นไม้แกะสลักเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบอง บริเวณเชิงบันไดพระเมรุ ทำนองเดียวกับ “ทวารบาล” อิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมแบบลังกา ที่นิยมทำรูปเทวดายืนเฝ้าหน้าศาสนสถาน ประดับรูปดวงอาทิตย์แผ่รัศมีเหนือผืนน้ำ อันเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงพระนาม “ภาณุรังษีสว่างวงศ์”

HRH Prince Naris designed this royal crematorium in the shape of a crowned-roof castle, which was rare among royal crematoriums at that time. The crematorium had various decorations. For example, on the sides of its platform were Naga bridges, which replicated the those at Wat Rajadhiwas. There were also wooden designs engraved with baton-wielding giants on stairways, influenced by Sri Lanka’s gatekeeper spirits. Sri Lankan religious structures usually had images of angels at their entrances. Matching the meaning of the prince’s name “Bhanurangsi Savangwongse”, this royal crematorium was decorated with images of the sun with their halos spreading over water surface.

๓๗๗

พระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์

1929: The Royal Crematorium of HRH Prince Krom Luang Songkhla Nagarindra

ทรงออกแบบโดยดัดแปลงจากพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช คือมีลักษณะเป็นพระเมรุ “ปราสาทยอดมงกุฎ” โดยพระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ต่อมา กรมศิลปากรนำไปตัดทอนและออกแบบพระเมรุสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ นอกจากนั้น มีการประดับสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น “ดาราจักรี” สื่อถึงเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เป็นต้น

HRH Prince Naris’ design for the royal crematorium of HRH Prince Krom Luang Songkhla Nagarindra was based on that of HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej. Therefore, this royal crematorium was also a crowned-roof castle. Later, the Department of Fine Arts created a more modest version of this royal crematorium for the royal cremation of HRH Princess Valaya Alongkorn Krom Luang Bejraburi Rajasirindhorn in 1939. This royal crematorium was adorned with various symbols including “Dara Chakri”, The Most Illustrious Order of the Royal House of Chakri.

๓๗๘

พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์

1935: The Royal Crematorium of HRH Prince Krom Phra Svasti Vatanavisishta

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ สิ้นพระชนม์ เป็นเวลาขณะประทับที่เมืองปีนัง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณี พระชายา จึงกราบทูลปรึกษาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งประทับที่เมืองปีนังเช่นกัน จากนั้น จึงมีพระโทรเลขกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรงร่างรูปพระเมรุประทาน โดยมีลักษณะอย่าง “เมรุผ้าขาว” หลังคาเรือนยอด คือเป็นเมรุชั่วคราวทาสีขาวหรือตกแต่งด้วยผ้าขาว ส่วนหลังคาทรงฉัตร แต่ด้วยเวลาฉุกละหุก ผู้รับหน้าที่ก่อสร้าง จึงดัดแปลงเป็นทรงกรวยสี่เหลี่ยม มียอดแหลมสูง

When HRH Prince Krom Phra Svasti Vatanavisishta passed away in Penang, his royal consort HH Princess Abhabarni informed HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab of his demise. Based in Penang, the latter then sent a telegram to HRH Prince Naris, who, in response, drew the design for the late prince’s royal crematorium, targeting a “white crematorium” with an embellished roof. It was a temporary crematorium painted in white or decorated with white fabric. Its roof was intended to resemble a tiered umbrella but, due to time constraints, a rectangular cone with a pointed tip surmounting this royal crematorium was built.

๓๗๙

ปะรำใบไม้ หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์

1936: The Leaf Pavilion of HSH Prince Tranaknidhiphala Jayanta

หม่อมเจ้าตระนักนิธิผล ไชยันต์ ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าประโลมจิตร พระธิดา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงออกแบบเมรุเนื่องในการพระราชทานเพลิงพระศพ ณ วัดนรนาถสุนทริการาม โดยทรงเรียกว่า “ปะรำใบไม้” หรือ “ปะรำพฤกษา” มีลักษณะเป็นปะรำ “เสาทุบเปลือก” ตกแต่งด้วยพฤกษชาติประดับเถาวัลย์เปรียงเลื้อยพันเสา หลังคาเป็นโครงไม้ไผ่สุมด้วยใบไทรเสียบดอกเฟื่องฟ้าและแขวนกระเช้าดอกกล้วยไม้ ฐานยกพื้นมีบันได ๔ ด้าน ตั้งกระถางต้นไม้เรียงรายโดยรอบ นอกจากนี้ ยังมีการจัดโต๊ะเก้าอี้รับแขกเป็นหย่อม ๆ อย่างงานอุทยานสโมสร

HSH Prince Tranaknidhiphala Jayanta was married to HSH Princess Pralomchit, a daughter of HRH Prince Naris. For the royal cremation of his son-in-law at Wat Noranat Suntharikaram, HRH Prince Naris designed a “Leaf Pavilion” or “Flora Pavilion”. Erected with bark-free tree poles, the pavilion was decorated with hog creeper. Its structure was made from bamboo. Adorning the structure were banyan leaves, bougainvillea flowers, and orchid baskets. Its floor was elevated, with stairways on its four sides. Surrounding the pavilion were floral pots. Tables and chairs were set up around the pavilion too, giving the ambience of a garden party.

เสืองสือพระนามสรรพศิลป์

THE CONSUMMATE ARTIST

“...ธรรมดาคนจะมีความคิด
ของตนทั้งหมด
ไม่เอาอย่างที่ไหนเลยนั้นไม่ได้
แต่การเอาอย่างนั้น
ควรเอาแต่หนทาง
ถ้าลอกแบบ คือก๊อปปี้ไปทำแล้ว
ใช้ไม่ได้
แสดงว่าเป็นคนสิ้นปัญญา...”

พระดำริ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
(วันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐)

“...Normally it is not possible
for a person’s thoughts to be
totally original and not inspired
from elsewhere.
But doing thus should only be
limited to following procedure.
If there is reproduction,
it will then become a copy.
This is not acceptable.
It shows that you have no
originality...”

HRH Prince Krom Phraya
Narisaranuvattiwongse’s initiative
(29 May 1937)

ภาพลายเส้น “ภูริทัตชาดก”
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
A sketch illustration of the Bhuridatta Jataka
drawn by HRH Prince Naris

ในกระบวนพระกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ งานฝีพระหัตถ์**ด้านศิลปกรรม**นับว่ามีความดีเด่นเป็นอย่างมาก สมดังที่ทรงได้รับพระราชทานสร้อยพระนามกรม เมื่อครั้งที่มีการเฉลิมพระอิสริยยศ ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ความว่า ***“สรรพศิลปสิทธิวิทยาธร สุรจิตรกรศุภโกศล”*** ซึ่งมีความหมายว่า ***“ทรงดำรงไว้ซึ่งความสำเร็จและความรอบรู้ในสรรพศิลปะ ทรงเป็นจิตรกรผู้เก่งกล้าสามารถจัดเจนเป็นเลิศ”*** ด้วยมีความสนพระทัยใฝ่รู้และทรงพระวิริยะศึกษาทางเชิงช่างนับแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ โดยจะทรงพกสมุดเล่มเล็ก ๆ ติดพระองค์ เพื่อทรงเขียนภาพ ตั้งแต่พระชันษาเพียง ๑๑–๑๒ ปี เนื่องด้วย ***“...วิชาเขียนนั้นตั้งแต่ฉันยังเล็ก ๆ อยู่ ก็ให้นึกรักเป็นกำลัง...”*** ดังนั้น ในเวลาต่อมา เมื่อทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายด้านบูรณะหอพระคันธารราษฎร์ ตลอดจนวัดถุสถานอื่น ๆ ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงสำราญพระทัยอย่างมาก ดังปรากฏในลายพระหัตถ์กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนหนึ่งว่า ***“...ความเบิกบานใจของเกล้ากระหม่อม คราวใดจะเสมอเหมือนคราวนั้นไม่มี เพราะกำลังศึกษาการเขียนด้วยความรัก...ไปตั้งแต่เช้าอยู่จนเย็นทุกวัน...ใครเขียนดีดีก็ทอดทางไมตรีวิสาสะด้วยเขา ฟังเขาพูดเรื่องการเขียนบ้าง ช่วยเป็นลูกมือเขาทาสี ตัดเส้นตัวเลว ๆ ไปบ้าง จับจำคำติเตียนและคำแนะนำของเขาเป็นครู...”*** จึงไม่น่าแปลกใจว่าเหตุใดตลอดพระชนมชีพ ทรงมีความใส่พระทัยในการรังสรรค์ผลงานด้านศิลปกรรมหลากแขนง ทั้งจิตรกรรม ประณีตศิลปะ และประติมากรรม

ภาพลายเส้น “ปฐมสมโพธิ”
ตอน ราชาภิเษกสมโภช
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
A sketch illustration of Celebrations of
the Royal Coronation episode from
“Pathom Sombodhikatha”,
drawn by HRH Prince Naris

Among the numerous assignments carried out by HRH Prince Naris, his **artistic accomplishments** were outstanding. This was reflected in his name when he was invested with the honorific title of Krom Phra in 1916, which reads ***“Sapphasilpasiddhi Vidyadhara Surachitrakara Subhakosol”*** (meaning ***“the one who is most accomplished and knowledgeable in all forms of art, being an expert and excellent painter”***). The prince had had a passion for craftwork and had endeavored to practice craftsmanship since childhood. He had usually carried a small notebook in which he had drawn different things since he was 11–12 years old, as he once stated, ***“...with respect to drawing, I had fostered a strong passion since I was young...”*** Therefore, the prince was very happy when he was assigned by the king to oversee the restoration of Gandhara Buddha Chapel and other religious buildings in the compound of the Temple of the Emerald Buddha. He elaborated in a letter to HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, ***“...The delight I experienced on any other occasion could not be compared to this time. Because now I am learning how to paint with passion while, at the same time, I am responsible for renovating the Gandhara Buddha Chapel...I have extended my hospitality to those who can paint well, talking to them, listening to their opinions about painting, helping them to paint some unimportant or minor characters, and listening to their criticisms as their suggestions are akin to those of a teacher...”*** It is thus no surprise that, throughout his life, HRH Prince Naris created numerous works of art be they paintings, sculptures, or other fine productions.

ภาพ “พระอาทิตย์ชักรถ” ต้นแบบจิตรกรรมประดับเพดานพระที่นั่งบรมพิมาน
The master picture of “The Sun God Riding a Chariot” for the painting on the ceiling of Borom Phiman Mansion

สำหรับ **จิตรกรรม** เป็นผลงานด้านศิลปกรรมในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ปรากฏเป็นจำนวนมาก โดยฝีพระหัตถ์ส่วนใหญ่นั้น เป็น “ภาพร่างลายเส้น” ซึ่งมักจะทรงเขียนในบันทึก จดหมายเหตุ หรือลายพระหัตถ์ที่เป็นจดหมายโต้ตอบ ตลอดจนลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลในทางราชการ กับที่เป็นภาพร่างจิตรกรรมประดับสถานที่ต่าง ๆ เช่น

ภาพร่างจิตรกรรมประดับเพดานพระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงร่างเป็นภาพขนาดเล็ก แล้วประทานให้นายแอร์โคเล มันเฟรดี ขยายแบบ นายคาร์โล ริโกลี วาดและลงสี สำหรับทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้มีการวาดภาพประดับเพดานพระที่นั่งบรมพิมาน โดยเป็นภาพพระอาทิตย์เทวบุตรทรงรถเทียมม้า ๗ ตัว ทะยานไปในอากาศ หรือเรียกว่าภาพ “พระอาทิตย์ชักรถ” จำนวน ๑ ภาพ กับภาพ “ท้าวจตุโลกบาล” จำนวน ๔ ภาพ โดยแบ่งเขียนใน ๔ มุม คือ มุมทิศเหนือ เขียนเป็นภาพ “ท้าวกุเวร” สถิตบนบัลลังก์ มีบริวารเป็นตัวเวตาลกับมีนกแสกเกาะทางซ้าย ทิศตะวันออก เขียนเป็นภาพ “ท้าวธตรฐ” ประทับเหนือบัลลังก์ มีบริวาร ๒ ตน ตนหนึ่งดีดพิณ อีกตนตีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ คือ ฉิ่ง นั่งใกล้กับโทนและรำมะนา ทิศใต้ เขียนเป็นภาพ “ท้าววิรุฬหก” ประทับเหนือบัลลังก์ เบื้องขวามีกระถางบูชากุณฑ์ เบื้องซ้ายมีแกะ ๑ ตัว และทิศตะวันตก เขียนเป็นภาพ “ท้าววิรุฬปักษ์” ประทับเหนือบัลลังก์ เบื้องขวามีบริวารถือบังสูรย์ เบื้องหลังเป็นมังกรบริวาร ซึ่งวาดผสมกันระหว่างจระเข้กับมังกรอย่างจีน

In terms of **drawing**, HRH Prince Naris produced many works, most of which were “sketches” or drawings that were usually included in his notes, journals, or handwritten letters as well as in letters to the king on official matters. He was also prolific in producing pictures that currently adorn the walls of several important buildings, as described hereunder.

Pictures on the ceiling of Borom Phiman Mansion in the Grand Palace grounds: These are a series of pictures that, at the behest of HM King Vajiravudh, were originally sketched by HRH Prince Naris, then scaled up by Mr. Ercole Manfredi, an Italian architect, and drawn and painted on the ceiling of the mansion by Mr. Carlo Rigoli, an Italian court painter. Among these pictures was “The Sun God Riding a Chariot”, depicting the Sun God on a chariot drawn by seven horses soaring across the sky. The other four are pictures in the “Chatu Lokapala” series depicting guardians of the earth’s four cardinal directions. At the northern corner of the ceiling is a picture of Kubera or Vaishravana seated on a throne with his retainers, Wetarn and a barn owl, to his left. At the eastern corner is a picture of Dhritarashtra seated on a throne with two retainers, one playing a harp while the other plays small cymbals next to the Thon and Rammana drums. At the southern corner is a picture of Virudhaka seated on a throne with a fire worshipping pot on his right side and a sheep on his left side. At the western corner is a picture of Virupaksha seated on a throne with a retainer holding an umbrella fan and a dragon occupies the background. The dragon is depicted as a mixture of crocodile and a Chinese-style dragon.

พระที่นั่งบรมพิมาน
เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จ
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
Borom Phiman Mansion,
photo taken during the royal coronation of
HM King Prajadhipok

ภาพต้นแบบ “เวสสันดรชาดก” ตอน ชูชกปราศรัยกับพระอัจจุตฤาษี ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The episode of the old Brahmin Jujaka conversing with the Hermit Acchuta from the Vessantara Jataka, originally sketched by HRH Prince Naris

ภาพร่างจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส เมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชาธิวาสแล้วเสร็จในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงพระราชศรัทธาที่จะให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ ซึ่งทรงร่างเป็นภาพขนาดเล็กเล่าเรื่อง “เวสสันดรชาดก” รวมจำนวน ๑๒ กัณฑ์ แล้วประทานให้นายคาร์โล ริโกลี จิตรกรชาวอิตาลี เป็นผู้วาดขยายแบบและลงสีภาพด้วยเทคนิคการวาดภาพบนปูนเปียก หรือ “เฟรสโก” (Fresco) อย่างตะวันตก โดยกัณฑ์ที่ ๑๓ นายคาร์โล ริโกลี เป็นผู้วาด ขยายแบบ และระบายสีเอง มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงแนะนำว่าควรเขียนภาพอย่างใด ถือเป็น ***“...งานที่ช่วยกันทำทั้งสองคน...”*** ดังนั้น จึงมีการระบุพระนามของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และนามของนายคาร์โล ริโกลี กำกับท้ายภาพ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส จึงมีความความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์โดยเป็นภาพเขียนแบบตะวันตกที่มีฝีมือและเทคนิคการวาดเป็นแบบฝรั่ง ทำให้ภาพมีความแปลกตา คือ รูปร่างของบุคคลจะมีขนาดค่อนข้างใหญ่ มองเห็นสัดส่วนกล้ามเนื้อชัดเจน ท่าทางและการแสดงออกถูกต้องตามหลักกายวิภาค รวมทั้งมีการวาดให้มีแสงเงาชัดเจน เก็บรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างความพริ้วไหวของเสื้อผ้า ทำให้ภาพดูมีมิติสมจริง ทั้งฉากบุคคล สัตว์ และธรรมชาติ และถือเป็นครั้งแรกที่มีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถด้วยเทคนิคการเขียนสีบนปูนเปียก

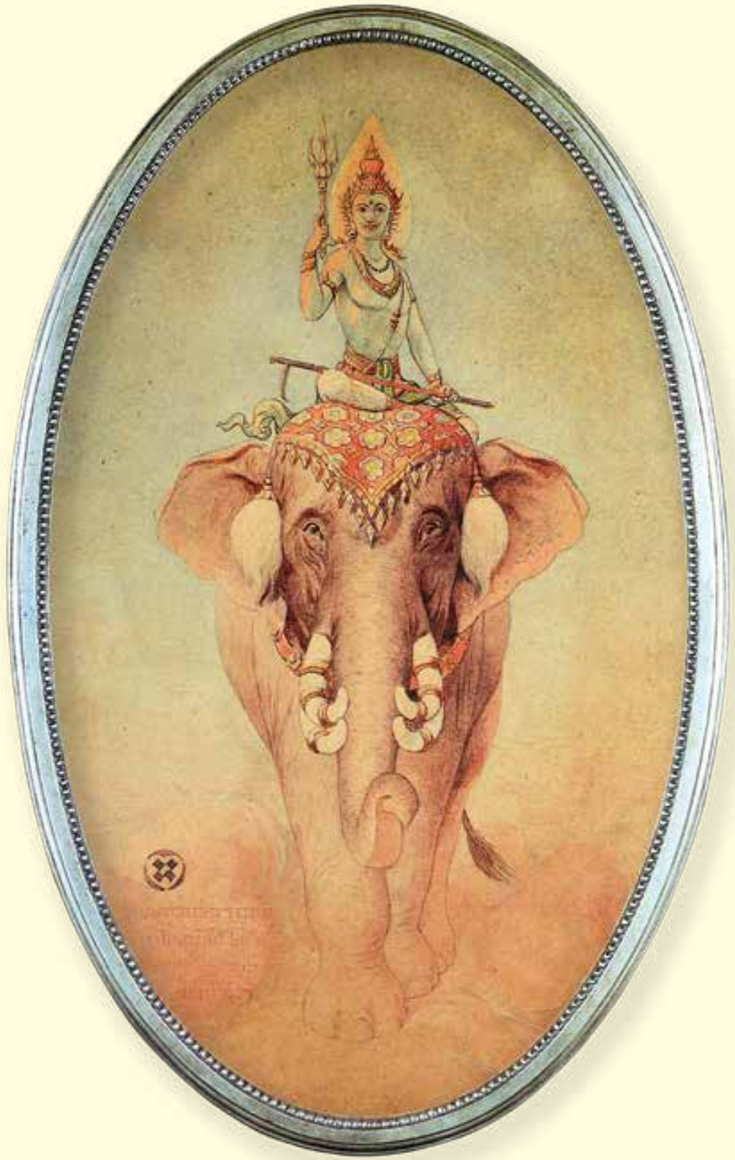
Paintings on the interior walls in the ordination hall of Wat Rajadhiwas: Upon completion of Wat Rajadhiwas renovation in the early period of his reign, HM King Vajiravudh wished to have paintings on the interior walls of the ordination hall and ordered HRH Prince Naris to design them. HRH Prince Naris presented him with small picture drafts totaling 12 episodes from the “Vessantara Jataka” stories which were then given to Mr. Carlo Rigoli, for scale-up and painting, using the Western technique of fresco painting. Carlo Rigoli undertook the designing, enlarging and painting of the 13th episode under the guidance of HRH Prince Naris. Since the last painting is considered a ***“...joint effort of both artists...”***, both HRH Prince Naris and Mr. Carlo Rigoli together signed the painting.

The mural paintings in the ordination hall of Wat Rajadhiwas are distinctive and unique in terms of their Western-style painting skills and technique which depict relatively large figures with anatomically correct details of human muscles, postures and expressions. The painters also paid special attention to lighting, shadow, and costume details which result in realistic sceneries, people, animals, and natural features. This was the first example of mural paintings using the fresco technique on the interior walls of an ordination hall.

จิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถวัดราชาธิวาส เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน ตอน “ชูชกปราศรัยกับพระอัจจุตฤาษี”
Mural painting at the ordination hall of Wat Rajadhiwas, depicting the Mahavana Chapter of the Vessantara Jataka in the episode of the old Brahmin Jujaka conversing with the Hermit Acchuta

ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
Lord Indra Mounting Airavata,
a painting by HRH Prince Naris

นอกจากจิตรกรรมที่ทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ทรงออกแบบหรือทรงเขียนเป็นภาพร่างสนองพระราชประสงค์ในโอกาสต่าง ๆ แล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงเขียนภาพอื่น ๆ โดยตลอด แม้ตอนปลายพระชนมชีพ ***“... ไม่สามารถเขียนได้ดังพระทัยปรารถนา ด้วยเวลาที่ทรงเขียนนั้น ทอดพระเนตรเส้นไม่เห็นเลย ต้องใช้แว่นขยายส่องขีดทีละเส้นด้วยความลำบาก...”*** แต่กระนั้นยังทรงพระเมตตาประทานแนวคิดแก่ผู้ที่ทูลปรึกษาเป็นนิจ

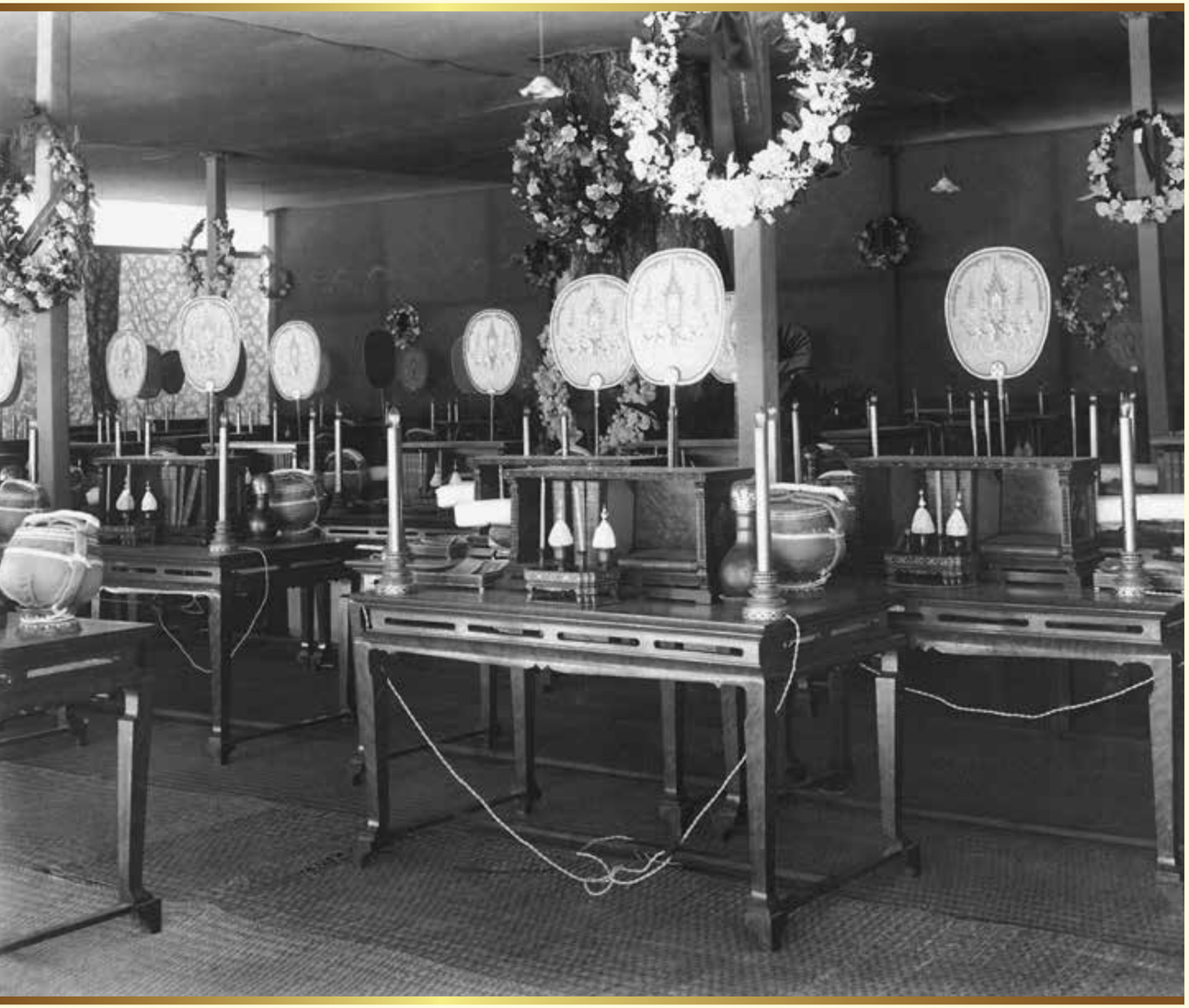
สำหรับจิตรกรรมฝีพระหัตถ์อื่น ๆ ซึ่งทรงเขียนนั้น ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ พระชันษาเพียง ๑๗ ปี โดยทรงมีโอกาสเขียนภาพ “มัจฉชาดก” ประดับผนังภายในหอพระคันธารราษฎร์ในคราวที่มีการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้ ยังทรงเขียนภาพจิตรกรรมสีน้ำใส่กรอบประดับในพระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน เป็นภาพเหตุการณ์เนื่องในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตอน “ช้างทรงพระมหาอุปราชาแทงช้างพระที่นั่ง” และตอน “พระสุริโยทัยขาดคอช้าง” โดยทั้งสองภาพ ทรงได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ และที่ ๓ ตามลำดับ ตลอดจนทรงเขียนภาพจากวรรณคดี เรื่องอิเหนา ตอน “บุษบาลงสรง” และภาพจากวรรณคดี เรื่องอุณรุท “ตอนนางศรีศุภลักษณ์อุ้มสม” แขวนประดับในพระที่นั่งราชกรัณยสภาในพระบรมมหาราชวัง

ไม่เพียงเท่านั้น เมื่อมีโอกาสสำคัญหรือที่เป็นอภิลักขิตสมัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังพอพระทัยที่จะเขียนภาพสำหรับทูลเกล้าฯ ถวายหรือประทานให้บุคคลต่าง ๆ เช่น เมื่อครั้งที่ทรงเจริญพระชันษาครบ ๖๐ ปี ทรงเขียนภาพ “พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ” ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยภาพนี้ในเวลาต่อมา ได้รับการจำลองแบบเป็นตราสัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร เมื่อแรกยุบรวมเทศบาลนครกรุงเทพและเทศบาลนครธนบุรีเป็นเทศบาลนครหลวง หรือทรงเขียนภาพลายเส้น เรื่อง “ทศชาติชาดก” เพื่อพิมพ์เป็นของชำร่วย สำหรับถวายและประทานผู้ที่มารดน้ำเนื่องในวันคล้ายวันประสูติ หรือทรงร่างภาพ “พุทธประวัติ” ตอนพระพุทธเจ้าตรัสห้ามธิดามาร แล้วโปรดให้นายคาร์โล ริโกลี วาดขยายและระบายสีประดับผนังภายใน “ศาลาแดง” วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งหม่อมราชวงศ์โตจิตรพงศ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีความประสงค์ให้สร้างเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา

In addition to the paintings and drawings that he designed or sketched under the royal command on various occasions, HRH Prince Naris continued to produce many other styles of paintings. Even when, towards the end of his life, he ***“...could not produce works in the way that he wished due to his visual impairment and he had to use a magnifying glass to assist him in the drawing of each line with much difficulty...”*** Nevertheless, he continued to regularly provide advice to individuals who sought it.

HRH Prince Naris’ talent as a painter had been evident since he was young. At 17 years of age he had the opportunity to paint the story of “Maccha Jataka” for decoration on the interior walls of the Gandhara Buddha Chapel during a renovation of the Temple of the Emerald Buddha. He also painted two water colors that were framed and hung on the wall of Varophas Phiman Hall at Bang Pa In Palace. These paintings depict the two incidents mentioned in the Si Ayutthaya Royal Chronicles, namely, the “Prince Maha Upparaja’s elephant attacking the royal elephant” and “Queen Suriyothai’s demise on the neck of an elephant” incidents. The paintings were awarded first and third prizes respectively. HRH Prince Naris also painted the “Bussaba Long Song” bathing scene from the story Inao, and the “Nang Si Suphalak Um Som” scene from the story of Unnarut. The last two paintings now hang on the walls of Rajakaranya Sapha Throne Hall in the Grand Palace grounds.

HRH Prince Naris had always been pleased to create paintings for presentation to the king or other individuals. On his 60th birthday anniversary, he crafted the “Lord Indra Mounting Airavata” painting and presented it to HM King Vajiravudh. A replica of this painting was later adopted as the Bangkok Metropolitan Administration’s logo. On another occasion, he drew an illustration for the book “Dasajati Jataka” and had it published as mementos for guests who attended the offering of lustral water ceremony to celebrate his birthday anniversary. Another example was when HRH Prince Naris sketched an episode from the “Buddha’s Life Story”, when Lord Buddha issued interdictions to a daughter of Mara and had it scaled up and painted by Mr. Carlo Rigoli to be hung on the interior wall of the “Red Pavilion” in Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalaram. This pavilion was built at the wish of one of his wives, Mom Rajawongse To Chitrabongse, to perpetuate the era of Buddhism.

เครื่องสังเค็ดและพัดรองที่ระลึกในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
Monk offering sets and Phat Rong fans prepapred for the royal funeral of HM Queen Sri Bajarindra The Queen Mother

ทั้งนี้ ยังมีภาพฝีพระหัตถ์อีกประเภทหนึ่ง ที่ทรงเขียนหรือ “ทรงร่าง” ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วนับว่ามีจำนวนมาก คือภาพฝีพระหัตถ์ที่เกี่ยวเนื่องกับการออกแบบและประดิษฐ์ **“งานประณีตศิลปะ”** ไม่ว่าจะเป็น**ภาพปก**และ**ภาพแทรกหนังสือ** สนองพระราชประสงค์ในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจน **แบบพระราชลัญจกร แบบดวงตรา แบบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แบบเหรียญที่ระลึก** หรือ**แบบเหรียญกษาปณ์**บางชนิด แต่ที่สำคัญ คงได้แก่ **แบบตาลปัตร**หรือ**แบบพัดรอง** ซึ่งถือเป็นประณีตศิลปะอีกอย่างหนึ่ง เนื่องด้วยมักได้รับการจัดสร้างด้วยวัสดุอย่างดี โดยเฉพาะที่เป็น “พัดงานหลวง” ซึ่งนับแต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพัดรองในสมัยรัตนโกสินทร์ อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่โปรดเกล้าฯ ให้ทำพัดรองมีลักษณะเป็นรูปกลมมน มีโครงเป็นไม้ไผ่ ขึงหุ้มผ้าแพร ทับด้วยผ้าโหมด แล้วดัดแปลงปักลวดลาย กระทั่งเกิดความนิยมในการประดิษฐ์พัดรองอย่างวิจิตรในเวลาต่อมา ทั้งด้วยชนิดของผ้าที่ได้รับการคัดสรรอย่างดี ด้วยวิธีการปักตกแต่ง ไม่ว่าจะเป็นปักไหมอย่างจีน ญวน ญี่ปุ่น หรือปักดิ้นอย่างไทย โดยเน้นปักหนุนลวดลายให้นูนสูง

พัดรองที่ปักลวดลาย “พลิกแพลง” เริ่มปรากฏเด่นชัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเมื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลโดยเฉพาะในโอกาสพิเศษ มักทรงพระราชดำริให้จัดสร้างประณีตศิลปะต่าง ๆ ถวายพระภิกษุเป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นที่ระลึก ทั้งในงานมงคลและอวมงคล โดยประณีตศิลปะเหล่านั้น จะทรงพระกรุณาให้ประดิษฐ์คิดทำอย่างดีหรือให้มีการประกวดฝีมือกัน เช่นเดียวกับ “พัดรอง” ที่โปรดเกล้าฯ ให้ออกแบบและจัดสร้างด้วยฝีมือทางเชิงช่างอย่างงดงาม โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มักทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ “ทรงร่าง” ทั้งตามแบบอย่างที่ทรงพระราชดำริหรือที่ทรงพระกรุณาให้คิดแบบถวาย ซึ่งพัดรองฝีพระหัตถ์เล่มแรกที่ทรงออกแบบตามที่ปรากฏใน “บัญชีรายชื่อพัดฝีพระหัตถ์” ได้แก่ พัดรอง “ขึ้นตำหนักพระราชเทวี” ในงานเฉลิมพระสุพรรณบัฏและขึ้นตำหนักของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระราชเทวี ใน พ.ศ. ๒๔๔๖

Another category of HRH Prince Naris’s artworks involved many drawings or draftings of his **“fine art designs and inventions”**. These are the **book covers** and **book illustrations** created to fulfill the wishes of various Thai monarchs on different occasions. This category of HRH Prince Naris’s artworks also includes designs of **royal seals, stamps, royal decorations, commemorative coins** or **certain types of coins**. Other significant works involve the designing of **talipot fans** (Buddhist ceremonial fans) and **Phat Rong** (a talipot fan created for a Buddhist monk as memento of a special event and usually reserved for use in general ceremonies instead of the talipot fan of monastic rank), which are considered a form of fine art because they are generally crafted with high-quality materials, especially those in the category of royal ceremonial fans. Since the introduction of changes, Phat Rong, under the royal initiative of HM King Mongkut, were made on a round bamboo frame which was then covered with satin lining under another layer of Pha Mode cloth with embroidered patterns. These fans subsequently became more and more elaborate in terms of the exclusive cloth used and embroidery styles which could employ silk thread in Chinese, Vietnamese or Japanese styles or metallic thread in the Thai style. Preference was given to high-relief embroidery patterns.

Phat Rong fans with innovative embroidery designs became more apparent in the reign of King Chulalongkorn The Great when the king usually initiated the crafting of exclusive items in different fields of fine art as memento offerings to the monks at royal merit-making ceremonies, on both auspicious and inauspicious occasions. For example, HM King Chulalongkorn The Great ordered a contest of crafting special fine-art items on various occasions, which encouraged competition in terms of skill or inventiveness. The idea was also applied to the crafting of refined Phat Rong fans with exquisite craftsmanship. For this reason, HRH Prince Naris was frequently asked to make sketches of the fans in the king’s designs or to create a design for the king’s approval. The first Phat Rong fan designed by HRH Prince Naris, which was listed in his “List of Crafted Fans”, was the “Queen’s house-warming party” fan made to celebrate the golden name plaque bestowal and the house-warming party of HM Queen Sukhumala Marasri The Queen Aunt when she was bestowed with the title of Phra Nang Chao Sukhumala Marasri Phra Rajadevi in 1903.

แบบพัดรอง “มะโรงนักษัตร” ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

A Phat Rong fan with the "Year of Dragon" symbol, designed by HRH Prince Naris

จากนั้น ทรงฝากฝีพระหัตถ์ในการออกแบบพัดรองอีกหลายวาระ ทั้งพัดรองสำหรับทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศล และพัดรองที่ทรงเขียนถวายหรือประทานพระบรมวงศานุวงศ์กับทั้งผู้มีบรรดาศักดิ์ เป็นจำนวนมากถึง ๕๖ เล่ม ซึ่งรวมถึงพัดรองประดับรูปตราประจำพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งตรัสเรียกว่า **“พัด น. เทียนสิน”** โดยทรงเขียนร่างด้วยดินสอเป็นรูปขนาดเล็ก แล้วโปรดให้พระพรหมพิจิตร (อู๋ ลาภานนท์) เขียนขยายและจัดเส้นถวาย สำหรับทรงสร้างถวายพระภิกษุที่มีอุปการคุณและสนิทสนม ซึ่งภายหลังเมื่อสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร โปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างอีกครั้ง เนื่องในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ใน พ.ศ. ๒๔๙๓

หม่อมเจ้าดวงจิตร จิตรพงศ์ พระธิดา ทรงเล่าเรื่องพัดรองฝีพระหัตถ์ ความตอนหนึ่งว่า ***“...เมื่อมีผู้ใดขอประทานแบบพัด เสด็จพ่อมักทรงใช้ให้แม่ไปหาตัวอย่างแพรและไหมสำหรับทำพัดนั้น...ที่ต้องหาตัวอย่างแพรและไหม ก็เพราะเมื่อทรงเขียนแบบขึ้นแล้ว ผู้เป็นเจ้าของพัดรับไปทำ มักจะใช้สีพื้นสีไหมไม่ตรงกับที่ทรงกะไว้ ทำให้พัดสิ้นงาม...นอกจากนั้น ผู้ที่ขอประทานแบบพัดหรือสิ่งอื่น ๆ มักขอให้แม่ช่วยทูลเร่ง ครั้นเมื่อมีงานเร่ง เสด็จพ่อก็จะประทับตรึงอยู่กับโต๊ะ ทรงเขียนทั้งกลางคืนกลางวัน ไม่สรง ไม่เสวย ไม่บรรทม...”***

แบบพัดรอง “น. เทียนสิน”
ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The design of the "Nor. Thiansin"
Phat Rong fan
created by HRH Prince Naris

Subsequently, HRH Prince Naris demonstrated his craftsmanship in designing Phat Rong fans on many occasions, including those presented to the king for merit-making ceremonies and those presented to members of the royal family or high ranking officials, 56 fans in total. One of them was a Phat Rong fan decorated with his own seal and he called it the **“Nor. Thiansin”** fan. He sketched a small picture with pencil and had Phra Phromphichit (U Laphanont) scale it up and rearrange the lines for him. The Phat Rong fans of this design were made for presentation to monks who had been recognized for their benevolence and had been close to him. After HRH Prince Naris passed away, HM King Bhumibol Adulyadej The Great had the fans re-crafted for the royal funeral ceremony of the prince in 1950.

HSH Princess Duangchit Chitrabongse, a daughter of HRH Prince Naris, wrote about the Phat Rong fans created by her father; one excerpt reads, ***“...whenever anyone asked him for a fan design, Father would ask Mother to look for samples of silk cloth and silk thread for making a fan...The reason why he had to look for these samples was because after he had designed a fan, the owner of the fan would have it made but the background color and the colors of the silk thread were usually not what he had expected, so the fan was less beautiful than expected...Besides, the people who asked him to design fans or other items often asked Mother to urge the completion. When there was a deadline to meet, Father would remain at his working table days and nights, without a shower, a meal or sleep...”***

แบบพัดรอง “ดำรงธรรม” ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

The “Damrong Dhamma” Phat Rong fan designed by HRH Prince Naris

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีแนวทางในการออกแบบพัดรอง คือจะทรงพิจารณาถึง “นาม” และ “คุณวุฒิ” ของบุคคลผู้เป็นเจ้าของงานหรือผู้เป็นบุคคลสำคัญของงาน ในการเขียนรูป ดัดแปลง หรือประดิษฐ์ลวดลาย หรือทรงคิดหา “ธรรมคาถา” ที่เกี่ยวข้องแทรกประกอบไปด้วย โดยธรรมคาถาต่าง ๆ นั้น มักทรงปรึกษาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ หรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส ตลอดจนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ) วัดเทพศิรินทราวาส และสมเด็จพระวันรัต (เฮง) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ หรือหากผู้ขอให้ทรงออกแบบพัดรองปรารภถึงธรรมคาถาบทใด จะทรงออกแบบประทานโดยแทรกธรรมคาถาบทนั้นอย่างเหมาะสมสวยงาม เช่น

พัดรอง “มหิศรราชหฤทัย” (พ.ศ. ๒๔๕๐) งานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย มีรูป “หัวใจ” ภายใต้อุณหิส หมายถึง พระนามกรม “มหิศรราชหฤทัย” รูป “พวงหรีด” หมายถึง งานพระศพ “คบไฟ” หมายถึง การพระราชทานเพลิงพระศพและหมายถึงหน้าที่ทรงกำกับแพทย์ประจำราชสำนัก นมพัดทำเป็นรูป “ห่วง” หมายถึง ทรงเป็นพระโอรสในเจ้าจอมมารดาห่วง

พัดรอง “วาตเทวราช” (พ.ศ. ๒๔๖๓) งานศพเจ้าจอมมารดาวาดในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน มีรูป “พระวาตเทวราช” (พระพาย) พ้องเสียงกับนามของเจ้าจอมมารดาวาด ทั้งทรงแทรกธรรมคาถา *“น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ”* ปุปผวรรค ในขุททกนิกาย อันมีคำว่า “วาต” อีกเช่นเดียวกัน

พัดรอง “ดำรงธรรม” (พ.ศ. ๒๔๖๕) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวานให้ทรงเขียน พร้อมทรงขอให้มีธรรมคาถาใน “โอวาทปาฏิโมกข์” ปรากฏบนพัดรอง ความว่า *“สพฺพปาปสฺส อกรณำ”* (การไม่ทำความชั่วทั้งปวง) *“กุสลสฺสูปสมฺปทา”* (การบำเพ็ญแต่ความดี) *“สจิตฺตปริโยทปนำ”* (การทำจิตของตนให้ผ่องใส) *“เอตำ พุทฺธานสาสนำ”* (นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย)

HRH Prince Naris had guidelines for designing Phat Rong fans. When drawing, modifying or creating motifs, he would consider the “name” and “qualifications” of the owner of the work or the important person related to the work or he would look for the related “Dhamma verses” to add them to the work. For these Dhamma verses, he would consult the Supreme Patriarch Prince Krom Phraya Vajirayana Varoros, the Reverend Phra Buddhaghosacharn (Charoen) of Wat Debsirindrawas, and the Reverend Phra Wannarat (Heng) of Wat Maha That Yuwarat Rangsarit. Or when anyone who requested him to design a Phat Rong fan referred to any particular Dhamma verse, he would make a design and appropriately add that Dhamma verse to his creation.

An example is the “Mahisorn Rajaharudaya” Phat Rong fan (1907) created for the royal funeral of HRH Prince Krom Muen Mahisorn Rajaharudaya. The fan depicted a picture of a heart under a crown, which was the meaning of the name “Mahisorn Rajaharudaya”. There was a picture of a wreath, suggesting the royal funeral, and a torch, symbolizing the cremation and his supervision of the Medical Division in the Royal Court. Nom Phat, the spot where the fan was attached to the handle, was decorated with a loop or “huang’’ in Thai, meaning he was a son of Chao Chom Manda Huang.

The “Vata Devaraj” Phat Rong fan (1920) was created for the funeral of Chao Chom Manda Wat, Mother of HRH Prince Krom Phra Kambaengbejra Aggrayodhin. It presented a picture of Vata Devaraj (the Wind God), the name of which had the same sound as the name, Chao Chom Manda Wat. He also inserted a Dhamma verse, “Na Puppha̱gāṇdho Pativātameti,” a Puppha paragraph in the Khuddakanikāya of the Pali Canon, which also contained the word “Vat”.

The “Damrong Dhamma” Phat Rong fan (1922) was created at the request of HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab, who also asked Dhamma verses from the “Ovādapātimoḳkha” to be inserted. These verses were “Saḅbapāpaṣṣa akaranaṁ,” (Refraining from committing all kinds of sinful acts); “Kusalaṣṣūpasaṃpadā” (Doing all kinds of meritorious deeds”); “Saciṭṭapariyodapanaṁ” (Maintaining a clear and pure mind); “Etaṁ Buddhāna sasānaṁ” (These are the Teachings of all the Lord Buddhas).

พัดรองที่ ๗

พัดโพธิบัลลังก์

1904: The Bodhi Seat fan

พัดรองเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณ์ สุนทรศักดิกัลยาวดี กรมขุนสุพรรณภาควดี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าคุณพระประยุรวงศ์ ณ พระเมรุใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ วัดนิเวศธรรมประวัติ พระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง พื้นสีน้ำเงิน กลางพัดเป็นรูปอุณาโลมประดิษฐานเหนือดอกบัวบานภายในซุ้มเรือนแก้วโพธิพฤกษ์ประดับลายกระหนกเปลว ขอบพัดมีอักษรไทยย่อเป็นข้อความว่า “งานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี วัดนิเวศธรรมประวัติ”

This was a Phat Rong fan created for the royal cremation ceremony of HRH Princess Srivilayalaksana Sundarasakdigalayavati Krom Khun Subarn Baghavati, a daughter of HM King Chulalongkorn The Great born of Chao Khun Phra Prayurawongse. The funeral took place at the royal crematorium under the bodhi tree in Wat Niwet Thammaprawat in Phra Nakhon Si Ayutthaya province. The fan was in Na Nang style – being round in shape, with a broad upper part that slightly tapered to the bottom. The background color was dark blue; the middle of the fan presented the Unalome symbol placed over a lotus in bloom, contained in an arched flame. The decorative floras were flamboyant motifs. The border was inscribed with “the royal funeral of HRH Princess Krom Khun Subarn Baghavati, Wat Niwet Thammaprawat” in Thai.

พัดรองที่ ๘

พัดเอราวัณ

1911: The Airavata fan

พัดรองเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง พื้นสีดำ สีประจำวันพระบรมราชสมภพ คือวันเสาร์ เนื่องด้วยคติเทพปกรณัมนั้น พระเสาร์มีกายสีดำคล้ำ กลางพัดเป็นภาพ “วชิราวุธ” สัญลักษณ์ของพระบรมนามาภิไธย “มหาวชิราวุธ” ประดิษฐานในซุ้มเหนือช้างเอราวัณ ประดับศิราภรณ์ มีเทพยดาเชิญชุมสายสองข้าง เบื้องหลังเป็นลายปุยเมฆมีสายฟ้า นมพัดทำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับแผ่นมุก สลักข้อความ “งานบรมราชาภิเษกสมโภช ร.ศ. ๑๓๐”

This Phat Rong fan was created for a merit-making ceremony to commemorate the coronation of HM King Vajiravudh; it employed the Na Nang style mentioned earlier. The background color was black, the color of Saturday, which was the day His Majesty the King was born. Moreover in mythology, Saturn had a dark complexion. The middle of the fan presented the “Vajra” or the Thunderbolt, the symbol of the king’s name, “Maha Vajiravudh”, in the arch over the Airavata Elephant, decorated with crowns. The elephant was flanked with deities carrying tiered umbrellas. The background design was clouds and bolts of lightning. The spot where the fan was connected with the handle or Nom Phat was decorated with a mother-of-pearl plaque in a Phum Khao Bin-shape frame. The plaque was inscribed with, “the Royal Coronation Ceremony, R.E. 130” in Thai.

พัดรองที่ ๕

พัดกุนนักษัตร

1913: The Year of the Pig fan

พัดรองเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง กลางพัดประดิษฐานพระนามาภิไธยย่อ “ส.ผ.” ภายใต้พระมหามงกุฎ เหนือสุกรสองตัวหันหน้าเข้าหากัน อันหมายถึงปีนักษัตร “กุน” ปีพระราชสมภพ แวดล้อมด้วยลายพันธุ์พฤกษา เบื้องล่างมีข้อความ “กุญนักษัตร พุทธศักราช ๒๔๐๖ ถึงวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ ครบ ๕๐ ปีบริบูรณ์”

This Phat Rong fan, created for a merit-making ceremony to commemorate the 50th birthday of HM Queen Sri Bajarindra The Queen Mother, was in the Na Nang style. The middle of the fan presented the royal monogram, “Sor Phor” under the Great Crown, hovering over two pigs facing each other. The image of the pigs suggested the Year of the Pig when Her Majesty the Queen was born. The monogram was surrounded by floral designs. The lower part was inscribed with, “The Year of the Pig, B.E. 2406. Being fifty years of age on 1 January, B.E. 2456” in Thai.

พัดพระหัตถ์ “พัดรอง”

PHAT RONG FANS
DESIGNED BY HRH PRINCE NARIS

๑๙๑๘

พัดหงส์คำเปลว

1918: The Hamsa on Gold Leaves fan

พัดรองเนื่องในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพหม่อมสุภาพ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ โดยทรงเขียนประทานหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง กลางพัดเป็นภาพหงส์ สื่อถึงความสุภาพตามนามของผู้วายชนม์ ยืนอยู่บนแผ่นทองคำเปลวตั้งซ้อนกัน แวดล้อมด้วยเถาดอกพุดตาน นมพัดโลหะด้านหน้าหล่อเป็นตัวอักษร “ส.ก.อ.” ไขว้เกี่ยวกัน โดยย่อมาจาก “สุภาพ กฤดากร ณ อยุธยา” ด้านหลังหล่อโลหะเป็นตัวเลข “๒๔๐๑” และ “๒๔๖๐” อันเป็นปีเกิดและปีที่ถึงแก่กรรมของหม่อมสุภาพ

This Phat Rong fan, created for the funeral of Mom Suphab, the consort of HRH Prince Krom Phra Nares Varariddhi, was designed by HRH Prince Naris and presented to HSH Prince Iddhidebsan Kritakara. The fan was in the Na Nang style. The middle depicted a Hamsa (a mythical animal resembling a swan), suggesting a sense of politeness as the name of the deceased implied. The Hamsa stood on a pile of gold leaves, surrounded by strings of cotton roses. The metal sheet attached to the front part of Nom Phat was cast in interlaced Thai alphabet, “ส.ก.อ.” which stood for her name, “Suphab Kritakara Na Ayudhya”. The back was cast into numerical numbers “2401” and “2460”, which were the years (of the Buddhist Era) when Mom Suphab was born and passed away.

๑๙๑๙

พัดเครื่องโต๊ะ

1919: The Khrueang To fan

พัดรองในการออกพระเมรุพระราชทานเพลิงพระศพพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา ด้วยโปรดสะสม “เครื่องโต๊ะ” (เครื่องบูชาอย่างไทยที่ตั้งแต่งด้วยเครื่องกระเบื้องจีน) ดังนั้น เมื่อหม่อมราชวงศ์ลิ้นจี่ พระธิดาในพระองค์เจ้าปรีดา กราบทูลขอให้ทรงเขียนประทาน จึงทรงออกแบบเป็นพัดหน้านาง พื้นสีชมพู อันเป็นสีวันประสูติ มีรูปเครื่องโต๊ะ โดยกลางพัดเป็นรูปกระถางกำยาน ประดับคำว่า “ปรีดา” ที่ทรงประดิษฐ์ในลักษณะตัวอักษรจีน ด้านบนมีรูปค้างคาว ด้านซ้ายเป็นรูปส้มมือ ด้านขวาเป็นรูปแจกันดอกบัว นมพัดเป็นลายหยิน-หยาง

This was a Phat Rong fan created for the funeral of HH Prince Prida, who, during his lifetime, loved to collect “Khrueang To” (a set of altar tables usually decorated with Chinese porcelane ware). until he became an expert in them. Therefore, when his daughter, Mom Rajawongse Linchi Pramoj, asked HRH Prince Naris to design a Phat Rong fan for that occasion, the prince designed a Na Nang-style fan with pink background, which was the color of Tuesday, the day HH Prince Pridi was born. The fan depicted a Khrueang To; in the middle was an incense pot on which was written the name “Prida”, in Thai script but in a Chinese style. The upper part depicted a bat; the left-hand side a citron (Citrus medica); and the right-hand side a vase of lotus flowers. Nom Phat depicted the Yin-Yang symbol.

๑๙๒๐

พัดภาณุรังษี

1920: The Bhanurangsi fan

พัดรองเนื่องในการบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง มีภาพพระอาทิตย์ครึ่งดวงเปล่งรัศมีเหนือผืนน้ำ ซึ่งปรากฏในตราประจำพระองค์และหมายถึงพระนาม “ภาณุรังษีสว่างวงศ์” บนท้องฟ้า มีนก ๕ ตัว หมายถึง พระชันษา ๕ รอบ ปีนักษัตร ขอบพัดสีเขียว อันเป็นสีประจำวันประสูติ คือวันพุธ ประดับตัวอักษรและตัวเลข “๒๔๐๒ พศ ๒๔๖๒” อันเป็นปีประสูติและปีที่พระชันษาครบ ๕ รอบ

This Phat Rong fan, created for a merit-making ceremony to celebrate the 60th birthday of HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej, was in the Na Nang style. It depicted an image of a half-Sun radiating rays over a body of water, which was represented in HRH Prince Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej’s royal seal and was also what his name meant. There were five birds in the sky, meaning the fifth birthday cycle. The border of the fan was green, which was the color of Wednesday, the day he was born. The fan was decorated with Thai numerals and characters that read, “2402 Phor Sor 2462” which were the years (of the Buddhist Era) when he was born and had reached the fifth cycle of his age.

๑๙๖๓

พัดพระวิมานไพชยนต์

1920: The Vejayanta Palace fan

พัดรองในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็นพัดหน้านาง พื้นสีฟ้า กลางพัดมีพระวิมานไพชยนต์ ภายในมีคำว่า “ศรี” หมายถึงพระนาม “เสาวภาผ่องศรี” อันเป็นพระนามเดิม มีมาตลีเทวบุตรถือแส้บังคับม้า ๔ ตัว ด้านขวา มี “นาค” ด้านหลังมีรูป “สายฟ้า” หมายถึง ปีมะโรง อันเป็นปีพระบรมราชสมภพและพระบรมนามาภิไธย “มหาวชิราวุธ” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอบพัดมีธรรมคาถา *“มาตา ยถา นิยं ปุตฺตं”* นมพัดโลหะลงยาเป็นสัญลักษณ์กาชาด หมายถึง ทรงเป็นสภานายิกาสภากาชาดสยาม และแทรกปีที่สวรรคต คือ “๒๔๖๒”

Created for the royal cremation ceremony of HM Queen Sri Bajarindra The Queen Mother, this Phat Rong fan was in the Na Nang style. Its background color was light blue. The center was an image of Vejayanta Palace housing the word, “Sri,” referring to her original name, “Saovabha Phongsri”. Matuli held a whip to control four horses. To the right of the palace was a Naga symbolizing the Year of the Serpent – the year of her birth, with bolts of lightning at the back which referred to the name, “Maha Vajiravudh” of HM King Vajiravudh. On the border of the fan was written a Pali Dhamma verse, “Mātā yathā niyaṁ puttaṁ”. Nom Phat was embellished with an enameled Red Cross, indicating her service as President of the Siamese Red Cross Society, as well as the year of her passing, “2462” (in the Buddhist Era).

๑๙๖๓

พัดพระราชเทวี

1920: The Phra Rajadevi fan

พัดรองในการบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ๖๐ พรรษา พระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระราชเทวี มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง พื้นพัดสีน้ำเงินหรือสีฟ้า (เข้ม) กลางพัดเป็นรูปมงกุฎกษัตรีย์ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้าทอดบนตั่งขาสิงห์ ประดับตราประจำพระองค์ “น ในดวงใจ” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ทรงออกแบบ สองข้างประดับลายไทยที่ประดิษฐ์เป็นรูปไก่อันเป็นปีนักษัตรที่ประสูติ ขอบพัดมีข้อความ “พระนางเจ้า สุขุมาลมารศรี พระราชเทวี” ตัวเลข “๒๔๐๔” และ “๒๔๖๔” อันเป็นปีประสูติและปีที่ฉลองพระชนมายุ นมพัดโลหะจารึกข้อความว่า “พระชนม ๖๐ พรรษา”

This Phat Rong fan, in the Na Nang style, was created for the celebration of the fifth cycle birthday of HM Queen Sukhumala Marasri. The background color was dark blue. The middle depicted an image of a traditional Thai crown, placed on an elevated tray, presented on a lion-footed low table, which was decorated with the royal seal of the designer HRH Prince Naris – his initial in a heart. Both sides of the fan were decorated with Thai motifs in the shape of a rooster, representing the Year of the Rooster – the year of her birth. The border was inscribed with “HM Queen Sukhumala Marasri” in Thai and the Thai numerals, “2404” and “2464”, which were the years (of the Buddhist Era) of her birth and of the celebration of her birthday. Nom Phat was inscribed with “60 years of age” in Thai.

๑๙๖๕

พัดรัตนกรัณฑ์

1923: The Rattanakarun fan

พัดรองในการบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชันษา ๕ รอบ พระอรรคชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ เป็นพัดหน้านาง ด้านหน้าประดับอักษรพระนามย่อ “ส.ส.ภ.” หรือ “สายสวลีภิรมย์” ภายใต้พระชฎาเดินหนบนพื้นผ้า “ตาดระกำ” โดยทรงออกแบบให้มีลักษณะคล้ายกับลวดลายของ “กรัณฑ์” หรือกล่องทองคำลงยา ซึ่งพระอรรคชายาเธอทรงได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นมพัดโลหะหล่อลายพุ่มข้าวบิณฑ์ล้อมตัวเลข “๖๐” ด้านหลังมีข้อความ “พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ถวายในงานพระกุศลฉลองพระชนม์หกสิบพรรษา พ.ศ. ๒๔๖๖” ล้อมด้วยช่อดอกไม้

This Na Nang-style Phat Rong fan was created for the celebration of the fifth cycle birthday of HH Princess Krom Khun Suddhasininart. The front was decorated with her monogram, “Sor Sor Phor” placed beneath a traditional Thai crown with a plume attached. The fan was made of “Pha Tat Rakam” (fabric woven with copper and silver threads and embroidered with designs). The fabric design resembled a “Karun” or an enameled gold box, which the Princess had received from HM King Chulalongkorn The Great. Nom Phat was a metal sheet cast in the Phum Khao Bin design to surround the Thai nuneral “60”. The back of the fan was inscribed with, “HH Princess Saisavali Bhiromya Krom Khun Suddhasininart; presented at a merit-making ceremony to celebrate her sixtieth birthday in 2466 B.E” in Thai and this inscription was surrounded by a floral bouquet.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงฟังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
กราบทูลอธิบาย
เกี่ยวกับแผนผังของปฐมบรมราชานุสรณ์
HRH Prince Naris was listening to
HRH Prince Krom Phra
Kambaengbejra Aggrayodhin's
explanation about the layout plan of
the King Rama I Memorial

พระกรณียกิจด้านประติมากรรม นับเป็นศิลปกรรมอีกแขนงหนึ่งซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีความสนพระทัย จึงมีผลงานฝีพระหัตถ์ที่เป็นประติมากรรมปรากฏเป็นประจักษ์พยาน ณ สถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น

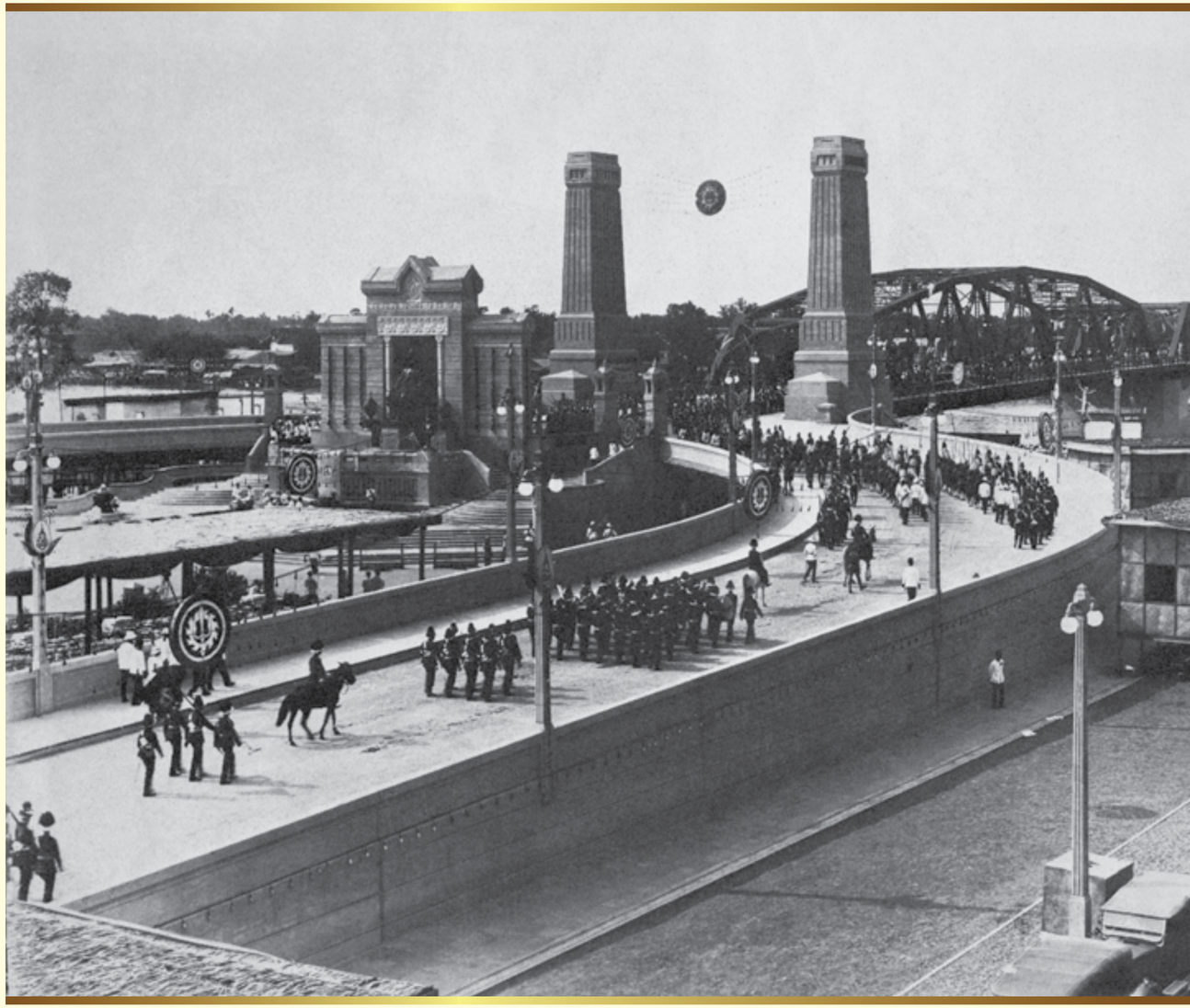
พระพุทธไสยาสน์ วัดราชาธิวาส นอกจากทรงออกแบบพระอุโบสถ สะพานนาคด้านหน้าพระอุโบสถ ตลอดจนจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถแล้ว เมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชาธิวาสแล้วเสร็จ ยังทรงออกแบบพระพุทธปฏิมาด้วยองค์หนึ่ง นามว่า “พระนิพพานทรงญาณ” โดยโปรดให้พระเทพรจนา (สิน ปฏิมาประกร) เป็นผู้ปั้นและหล่อ เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ศิลปะประยุกต์แบบกรีกที่มีกายวิภาคอย่างมนุษย์ แต่มีพุทธลักษณะงดงามตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา อุทิศพระกุศลถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่ทรงอุทิศทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ไว้ให้สร้างโรงเรียนวัดราชาธิวาส

ปฐมบรมราชานุสรณ์ หมายถึง อนุสรณ์ที่ระลึกถึงปฐมบรมราชาหรือพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย “สะพานพระพุทธยอดฟ้า” และ “พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” ได้รับการก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการก่อสร้างถาวรวัตถุเพื่อเป็นอนุสรณ์ในวาระที่กรุงเทพฯ จะมีอายุครบ ๑๕๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และทรงพระราชวินิจฉัยว่า ควรเป็นสะพานและพระบรมรูป โดยสะพานนั้น ออกแบบโดยหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์กฤดากร และมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เป็นประธานกรรมการอำนวยการก่อสร้าง

Sculpture is another branch of the arts in which HRH Prince Naris was interested. Numerous examples of his sculptures remain today in testimony.

The reclining Buddha image at Wat Rajadhiwas: Apart from designing the ordination hall, the Naga bridge in front of it, and the murals inside the ordination hall, when the renovation of Wat Rajadhiwas was completed, HRH Prince Naris also designed a Buddha image named “Phra Nipphan Song Yan”, sculpted and cast by Phra Thep Rotchana (Sin Patimaprakorn). Phra Nipphan Song Yan is a bronze Buddha image designed in the school of applied Greek art, with human anatomy, but maintainsthe beauty and serenity consistent with Buddhist ideals. The Buddha image was dedicated to HRH Prince Krom Muen Mahisorn Rajaharudaya who donated funds to build Wat Rajadhiwas School.

The King Rama I Memorial commemorates the first monarch of the Rattanakosin Era, HM King Buddha Yot Fa Chulalok The Great. It comprises two structures: the “Phra Buddha Yot Fa Bridge (Memorial Bridge)”, and the “King Rama I The Great Monument”. The memorial was constructed in 1927 via the royal initiative of HM King Prajadhipok to mark Bangkok's 150th anniversary in 1932. The king also thought that the memorial should constitute a bridge and a statue. The bridge was designed by HSH Prince Iddhidebsarn Kritakara, and the construction committee was chaired by HRH Prince Krom Phra Kambaengbejra Aggrayodhin.

บรรยากาศในวันที่มีการประกอบพระราชพิธีเปิดปฐมบรมราชานุสรณ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
The royal opening ceremony of the King Rama I Memorial, held in the reign of King Prajadhipok

พระบรมรูปต้นแบบ
พระบรมราชานุสาวรีย์
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช
The model sculpted for the casting of King Rama I The Great statue, which to be erected at the King Rama I The Great Monument

สำหรับ **พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ซึ่งประดิษฐาน ณ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งพระนคร ได้รับการออกแบบและอำนวยการก่อสร้างโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นประติมากร ปั้นและควบคุมการหล่อ และส่งไปหล่อที่ยุโรป มีกรมนคราทร กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ออกแบบสวนและผังบริเวณโดยรอบ

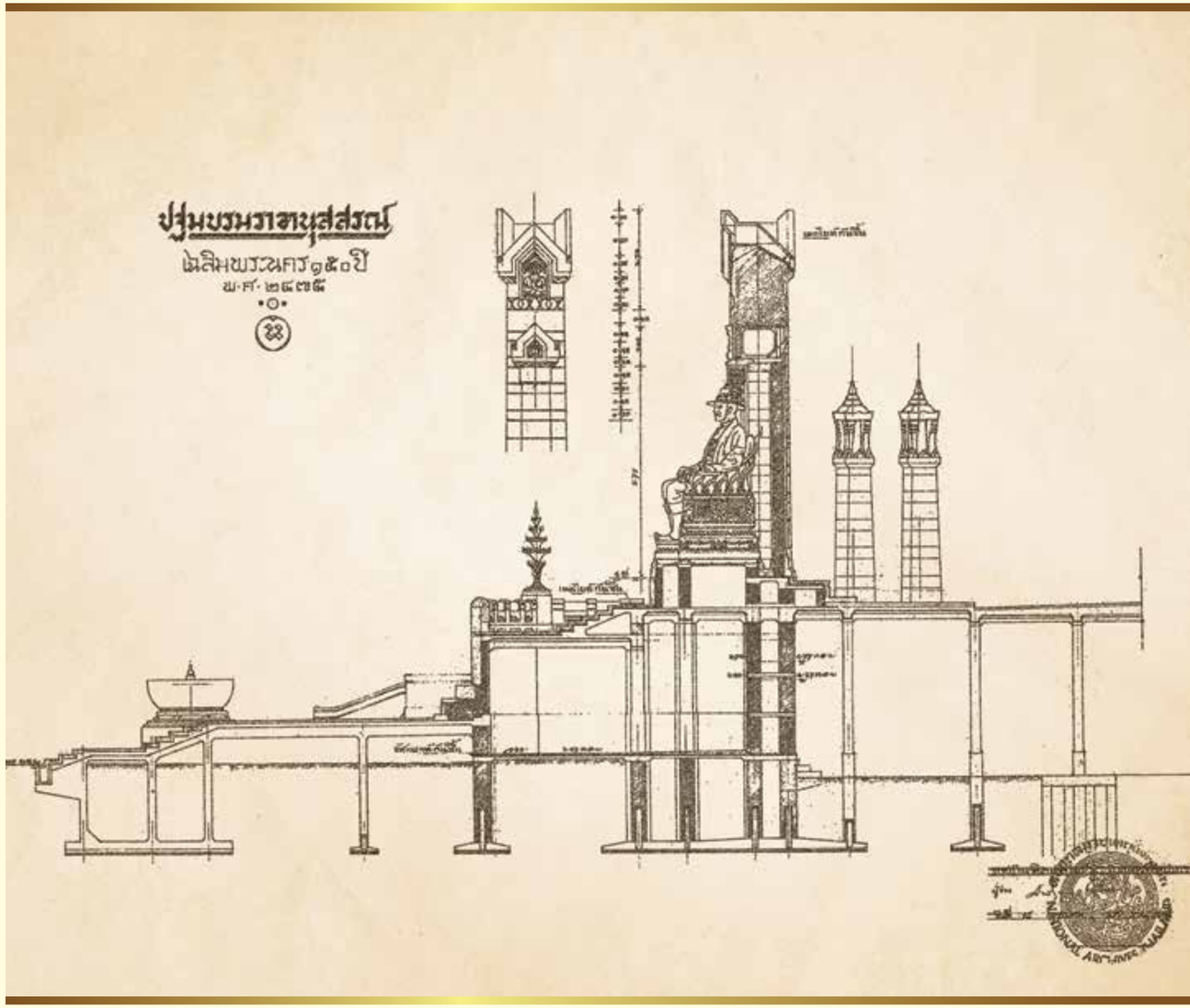
พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชหล่อสัมฤทธิ์ ขนาด ๓ เท่าของพระองค์จริง ทรงเครื่องขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ประทับเหนือพระที่นั่งกง ประดิษฐานบนบัลลังก์เหนือเกยอันมีอัฒจันทร์ลงสองข้าง พระหัตถ์ทั้งสองทรงแตะพระแสงดาบที่วางทอดเหนือพระเพลา พระบรมรูปผินพระพักตร์มาทางฝั่งพระนคร เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าได้เสด็จปราบดาภิเษก ณ กรุงธนบุรี แล้วทรงย้ายราชธานีมายังกรุงเทพฯ

ด้านข้างพระที่นั่งกง ตั้งพุ่ม “ตะลุ่มแว่นฟ้า” หล่อสัมฤทธิ์ สันนิษฐานว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบพระที่นั่งกงและพุ่มตะลุ่มแว่นฟ้า คงทรงพระดำริว่า กาลข้างหน้าจะมีการใช้ตะลุ่มน้อยลง ผู้คนอาจพบเห็นได้ยาก จึงทรงพระดำริออกแบบสร้างเป็นถาวรวัตถุคู่กับพระบรมราชานุสาวรีย์ จึงทำให้เกิดเป็นประเพณีสืบมา เมื่อมีการสร้างพระบรมรูปพระมหากษัตริย์รัชกาลอื่น ๆ จะมีการประดับพุ่มตะลุ่มแว่นฟ้าแทนพุ่มพานแว่นฟ้าที่นิยมมาแต่เดิม

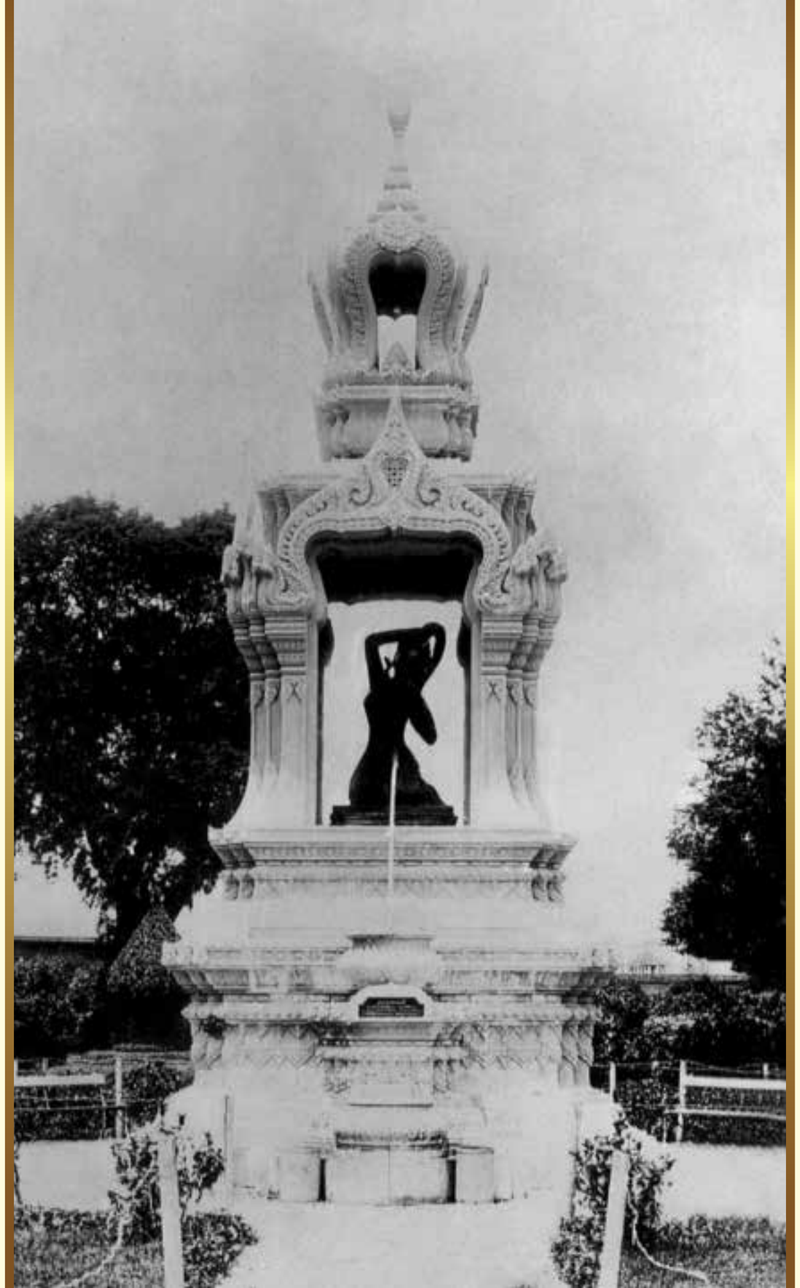
The **"King Rama I The Great Monument"**, which is situated at the foot of the Memorial Bridge on the Bangkok side, was designed by HRH Prince Naris who also directed the construction. Professor Silpa Bhirasri served as the sculptor and supervisor of the casting that was done in Europe. The Department of Public Sanitation, Ministry of Interior, oversaw the landscaping of the surrounding area.

The monument features a bronze statue, three times larger than actual body size of HM King Buddha Yot Fa Chulalok The Great, wearing the full royal regalia. The statue sits on a Kong royal seat (a small royal seat with curved armrests sloping upwards to meet and form the top back rail) placed over a throne assembly, with steps leading down on both sides. Both of his hands rest on the royal sword laid across his lap; his face is turned towards Bangkok symbolizing his role in the transition of the capital to Bangkok after his ascension to the throne in Thon Buri.

On both sides of the royal seat stand a pair of bronze traditional flower arrangements on two-tiered pedestal bowls (called Talum). It is presumed that when HRH Prince Naris designed the royal seat and the two-tiered pedestal bowls, he might have thought that in the future, there would be less use for them, and the items would become rare. He therefore decided to include them as part of the memorial, and the practice became a tradition for the construction of later kings' memorials instead of the common pedestal bowls that were formerly popular.

ร่างต้นแบบปฐมบรมราชานุสรณ์ ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The draft design of the King Rama I Memorial, generated by HRH Prince Naris

อุทกทาน
แม่พระธรณีบีบมวยผม
กรุงเทพฯ
The Earth Mother Wringing Her Hair Statue,
a public water site in Bangkok

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ด้วยความจงรักภักดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ พระยาปรีชานุสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัยสมัยนั้น จึงปรึกษากับคณะนักเรียนเก่า ซึ่งมีดำริร่วมกันที่จะจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ และกราบทูลขอประทานพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ให้ทรงออกแบบ ซึ่งขณะนั้น แม้จะทรงพระชรา แต่ทรงรับทำด้วยเป็นการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏหลักฐานในลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ความตอนหนึ่งว่า ***"...เขาเชิญเกล้ากระหม่อมให้ช่วยคิดออกแบบ เกล้ากระหม่อมแม้จะชราทุพพลภาพแล้วก็ต้องรับทำ ด้วยเกี่ยวแก่การสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว..."***

อุทกทานสหชาติ หรือที่เรียกกันอย่างสามัญว่า **"อนุสาวรีย์หมู"** ตั้งอยู่ริมคลองดูเมืองเดิม ได้รับการก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ เนื่องในโอกาสงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงพระราชสมภพในปีนักษัตร "กุน" อันมี "หมู" เป็นสัญลักษณ์ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงร่วมกับพระยาพิพัฒน์โกษา (เซเลสติโน เอ็ม. ซาเวียร์) และพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) ซึ่งล้วนประสูติและเกิดปีนักษัตรเดียวกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จัดสร้าง โดยทรงออกแบบเป็นรูปหมูหล่อโลหะ ยืนบนฐานที่เป็นแท่งศิลาขนาดใหญ่ซ้อนทับกัน ตอนล่างของฐานเป็นชะโงกหินกันแดดฝน ประดับแผ่นหินชนวนสีเทาจารึกคำถวายพระพรรายนามผู้ร่วมสร้าง ปีที่สร้าง และที่สำคัญ คือ โปรดให้จัดทำ "ก๊อกน้ำประปา" สำหรับประชาชนได้ใช้เป็น "อุทกทาน" อย่างไรก็ตาม น่าเสียดายว่าภายหลังก๊อกน้ำประปาถูกรื้อออกไป

อุทกทานแม่พระธรณีบีบมวยผม ตั้งอยู่ ณ สามเหลี่ยมบริเวณถนนราชดำเนินบรรจบกับถนนราชินี เป็นประติมากรรมรูปแม่พระธรณีบีบมวยผม ได้รับการก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรซึ่งผ่านไปมาได้รับพระราชทานน้ำอันใสบริสุทธิ์ปราศจากเชื้อโรค จึงมีพระราชเสาวนีย์โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาลสมัยนั้น เป็นแม่กองในการก่อสร้าง เป็นรูปแม่พระธรณีบีบมวยผม นั่งอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบรูปปั้นแม่พระธรณี พระยาจินดารังสรรค์ (พลับ) ออกแบบซุ้มเรือนแก้ว

King Vajiravudh Royal Monument at Vajiravudh College: Through loyalty and gratitude, Phraya Prichanusat (Sern Panyarachun), the Dean of Vajiravudh College, consulted a group of like-minded alumni and requested HRH Prince Naris to graciously design the King Vajiravudh Royal Monument. At the time, even though HRH Prince Naris was already elderly, he accepted the task as an expression of his loyalty and gratitude to HM King Vajiravudh as evidenced by his letter to HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab dated 31 July 1933 that partly reads, ***"... they invited me to help with the design. I, though old and infirm, must accept as it is an act of gratitude to HM King Vajiravudh..."***

Pig Memorial: Located by Khu Mueang Doem Canal, it was constructed in 1913 on the occasion of the 50th birthday of HM Queen Sri Bajarindra, who was born in the Year of the Pig. HRH Prince Naris collaborated with Phraya Phiphat Kosa (Celestino M. Xavier) and Phraya Ratchasongkhram (Korn Hongsakul), also both born in the same astrological year as HM Queen Sri Bajarindra, and who would spearhead the construction. HRH Prince Naris designed the structure as a cast metal pig standing on a pile of boulders. At the bottom of the base is an alcove to provide shelter from the sun and rain, decorated with grey slate inscribed with felicitations for the queen, the names of the three creators, and the year it was made. Most importantly, HRH Prince Naris graciously included a tap so people could enjoy the gift of tap water. Unfortunately, the tap was later removed.

Earth Mother Wringing Her Hair: This image is located at the roundabout at the corner where Ratchadamnoen Avenue and Rajini Road meet. It is a sculpture of Earth Mother, Phra Mae Thorani, wringing her wet hair under an arched structure and was commissioned in 1917 by HM Queen Sri Bajarindra, who wished to give visitors a royal gift of potable water free from pathogens. Therefore, she tasked Chao Phraya Yommarat (Pan Sukhum), then Minister of Metropolitan Affairs to oversee construction of the statue, with HRH Prince Naris designing the image, and Phraya Chinda Rangsan (Phlap) designing the arched structure.

พระพุทธชินราช ประดิษฐาน ณ พระวิหารด้านทิศตะวันตกในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก
Phra Buddha Chinnarat image enshrined in the west vihara of Wat Phra Si Maha That in Phisanulok province

พระกรณียกิจด้านวรรณกรรม ด้วยโปรดการอ่าน กอปรกับพระนิสัยที่ทรงรักงานศิลปะ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงพระนิพนธ์ผลงานฝีพระหัตถ์ที่ถือว่าเป็น “วรรณกรรม” หลากประเภท นับตั้งแต่ “บันทึก” ทั้งที่เป็นพระกรณียกิจส่วนพระองค์หรือที่ทรงปฏิบัติในทางราชการ กระทั่งทรงพระชรา บันทึกต่าง ๆ จึงต้องหยุดลง เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เนื่องจากครั้นถึงเวลาที่จะทรงบันทึก ***“...ทรงหยิบสมุดพลิกเปิดตรงที่คั่นไว้ หยิบดินสอเขียนคำว่า ‘บางกอก’ ลงได้เพียงคำหนึ่ง แล้วจรดนิ่งอยู่หลายนาที จึงทรงเงยพระพักตร์ขึ้นจ้องดูหน้าลูกซึ่งคอยปรนนิบัติอยู่ตรงนั้น นิ่งอยู่นาน น้ำพระเนตรคลอ พระหัตถ์กำดินสอแน่น ตรัสบอกว่า ‘เขียนไม่ได้’ ต้องช่วยแกะดินสอออกจากพระหัตถ์และเก็บสมุดถวาย...”***

อย่างไรก็ตาม ระหว่างที่ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจต่าง ๆ อย่างการเสด็จประพาสหรือเสด็จไปตรวจราชการตามหัวเมืองหรือเสด็จเยือนต่างประเทศ มักทรงจดบันทึกเป็น **“จดหมายเหตุรายวัน”** เล่าเรื่องราวถึงสถานที่หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งทรงเขียนแผนที่หรือทรงเขียนภาพร่างลายเส้นในลักษณะภาพประกอบ เมื่อทรงพบเห็นสิ่งใดที่งามหรือแปลกเป็นที่จับพระทัย กระทั่งปรากฏเป็นพระนิพนธ์หลายฉบับ ซึ่งได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่ในเวลาต่อมา เช่น

จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ต้องเสด็จไปพิษณุโลก เพื่อทรงตรวจแบบปั้นหุ่นพระพุทธรูปจำลอง “พระพุทธชินราช” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้หล่อถ่ายแบบ และเนื่องจากมีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเททองหล่อ เพื่ออัญเชิญลงมาประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประธาน ณ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ดังนั้น ในคราวเดียวกันนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จึงต้องทรงปฏิบัติพระภารกิจในการสำรวจจัดเตรียมสถานที่ก่อสร้างพลับพลาที่ประทับรายทางจากกรุงเทพฯ จนถึงพิษณุโลก โดยครั้งนั้นทรงบันทึกตั้งแต่เสด็จออกจากกรุงเทพฯ ในวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ทั้งทรงเขียนภาพร่างลายเส้น แผนที่ แผนผัง พร้อมทรงอรรถาธิบายถึงสภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ของราษฎร โบราณวัตถุสถาน รวมถึงการเสด็จไปตรวจการปฏิบัติราชการของเจ้าพนักงานไปรษณีย์โทรเลข

Literary achievements. Being an avid reader and art enthusiast, HRH Prince Naris wrote various forms of literary works, one of which was the “records or notes” of both his personal and official affairs. However, the keeping of such notes ended abruptly on 4 March 1946 when, during his usual writing period, the prince ***“...picked up a workbook, opened it to the page where a bookmark had been placed, picked up a pen, and wrote down a single word, ‘Bang Kok’. He then clutched the pen tight at that point for several more minutes before looking up and gazing at the face of his child who had been waiting on him for a very long time. With tears in his eyes and hand still tightly clutching the pen, the prince said ‘I cannot write’; they had to pry open his hand to retrieve the pen, close the book and give it back to him...”***

While HRH Prince Naris made sightseeing trips or was on official inspection tours to the provinces or foreign countries, he usually kept records of his visits or the events that took place in a **“journal” format**. He also drew maps or sketched anything the beauty or uniqueness of which captured his interest. The bulk of these notes or journals was later published into several books. For example,

Notes on the Trip to Phitsanulok: The notes in this book were written at a time when the prince was the Minister of Public Works and traveled to Phitsanulok to inspect the ongoing work on the Phra Buddha Chinnarat image replica, which had been created at the royal command of HM King Chulalongkorn The Great. The king also wished to attend the gold pouring ceremony for the casting of the replica image, which would subsequently be transported to Bangkok to be enshrined as the principal Buddha image in the ordination hall of Wat Benchamabophit Dusitwannaram. HRH Prince Naris thus needed to survey and prepare the sites for the construction of royal pavilions along the route from Bangkok to Phitsanulok. The records began on the first day of the trip, 17 May 1901, when he left Bangkok. The notes included sketches, maps, and layout plans made on the trip with descriptions of geographical features, people’s livelihoods, ancient sites, and relics as well as the review of how postal services were performing.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
HRH Prince
Paribatra Sukhumbandhu
Krom Phra Nakorn Savarn Varabinit

จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี ระหว่างวันที่ ๓ ถึง ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ขณะทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ต้องเสด็จไปตรวจราชการในมณฑลราชบุรี เพื่อทอดพระเนตรการวางสายโทรเลขและทางรถไฟสายใต้ ซึ่งในเวลานั้นดำเนินการจนถึงเพชรบุรีเรียบร้อยแล้ว นอกจากนั้น ยังเสด็จไปสำรวจเส้นทางตามโครงการที่มีดำริจะสร้างทางรถไฟ แยกจากเพชรบุรีไปยังสมุทรสงคราม ในการนี้ ทรงบันทึกถึงสถานที่ ตลอดจนเหตุการณ์ที่ทรงพบเห็น ***"...ไว้ในสมุดบาง ๆ สำหรับเด็กนักเรียนหัดเขียนหนังสือ..."*** ไม่ว่าจะเป็นภูมิประเทศ วิถีชีวิต ตลอดจนโบราณสถาน ซึ่งสนพระทัยมากเป็นพิเศษ ด้วยปรากฏว่าทรงนำลวดลายบางอย่างที่ทรงพบเห็นมาเป็นแนวความคิดในการออกแบบวัดเบญจมบพิตร หรือแม้แต่เสียงนกร้อง ซึ่งทรงนำมาแต่งเป็นเพลง "แม่ศรีทรงเครื่อง" เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า พระนิพนธ์ฉบับนี้ พบแต่เพียงที่ทรงบันทึกไว้ ***"เต็มสมุดเล่มเดียว"*** เฉพาะตอนต้นจนเสด็จถึงราชบุรีเท่านั้น ไม่ปรากฏเนื้อหาต่อจากนี้ที่เสด็จไปกาญจนบุรีจนจบสิ้นระยะทางเสด็จ

จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกเป็นจดหมายเหตุรายวันเมื่อครั้งเสด็จไปตรวจราชการการปฏิบัติงานและเพื่อพัฒนาการไปรษณีย์โทรเลขให้ก้าวหน้า ในมณฑลชุมพร มณฑลภูเก็ต และมณฑลนครศรีธรรมราช ขณะทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ซึ่งนอกจากจะทรงบันทึกถึงพระกรณียกิจในทางราชการแล้ว ยังทรงเล่าถึงการเดินทาง ทรงบรรยายสภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ของราษฎร และโบราณสถานต่าง ๆ พร้อมทั้งทรงเขียนแผนที่และภาพประกอบ

เรื่องไปชวา ประกอบด้วยลายพระหัตถ์โต้ตอบกับบันทึก เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จประพาสชวา ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ และ พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นการส่วนพระองค์ เพื่อทรงเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งประทับ ณ เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย

Notes on the Trip to Monthon Ratchaburi: Between 3 and 31 March 1902, HRH Prince Naris, who was the Minister of Public Works at the time, had to make an inspection tour of Ratchaburi Region to oversee the installation of telegraph poles and the construction of southern railroads which had finally reached the city of Phetchaburi. HRH Prince Naris also conducted a survey of the projected route for the construction of a branch railroad from Phetchaburi to Samut Songkhram. He recorded details of the sites and incidents that he had encountered on this trip, including geographical features, ways of life and ancient remains (his area of special interest) in ***"...a slim exercise book used for students' handwriting practice..."*** Later it became apparent that the prince had applied certain architectural features observed on this trip to the conceptual design of Wat Benchamabophit Dusitwanaram. He even incorporated the sounds of birds he had heard from this trip into his composition of the song "Mae Si Song Khrueang". However, it is unfortunate that only one full book of these records was found. Its content covers the first part of the trip from Bangkok to Ratchaburi while records of the trip from Ratchaburi to Kanchanaburi and the rest of the trip remain undiscovered.

Notes on the Inspection Tour of Malay Peninsula, Rattanakosin Era 121: In this book, HRH Prince Naris wrote in his journals about his inspection tour to promote postal services in Chumphon, Phuket, and Nakhon Si Thammarat Regions while he was the Minister of Public Works. Apart from recording his government activities, he also wrote about his trip, and noted geographical features, people's livelihoods, and ancient remains. These journals also contained maps and illustrations of the places that he visited.

Journey to Java: This book is a combination of letters and notes about his private trips to Java in 1937 and 1938 to visit HRH Prince Paribatra Sukhumbandhu Krom Phra Nakorn Savarn Varabinit who lived in Bandung, Indonesia at the time.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
HRH Prince
Krom Phraya Damrong Rajanubhab

นอกจากนี้ ยังมีพระนิพนธ์ที่น่าสนใจอีกหลายลักษณะ รวมทั้ง **“จดหมายโต้ตอบ”** อย่าง **สาส์นสมเด็จ** ซึ่งเป็นลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเขียนโต้ตอบกันเมื่อทรงว่างเว้นจากพระภารกิจ โดยทรงเรียกกันเองระหว่างทั้งสองพระองค์ว่า “หนังสือเวร”

สำหรับ “หนังสือเวร” ฉบับแรกนั้น เท่าที่ปรากฏหลักฐาน เป็นลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยทรงเขียนขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในการที่ทรงช่วยคัดเลือกหนังสือแจกในงานออกพระเมรุพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย พระมารดา ทั้งทรงช่วยแต่งคำนำและอำนวยการจัดพิมพ์หนังสือ จนถึงฉบับสุดท้าย ซึ่งทรงลงพระนาม เมื่อคืนวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๖ เพื่อให้นำไปส่งในวันรุ่งขึ้น แต่วันรุ่งขึ้นนั้นเป็นวันที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สิ้นพระชนม์ จึงเป็นอันยุติหนังสือเวร

ทั้งนี้ นับจาก พ.ศ. ๒๔๗๖ เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงย้ายไปประทับ ณ เมืองปีนัง ทรงตั้งพระทัยว่าจะมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ตั้งแต่ที่ทรงเขียนฉบับแรก ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ จนถึงฉบับสุดท้ายที่ทรงส่งจากเมืองปีนัง ลงวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ จากนั้น เมื่อเสด็จนิวัติประเทศไทย ทรงมีลายพระหัตถ์อีกครั้งจากวังวรดิศอันเป็นวังที่ประทับ ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

His writings also took many other interesting forms, including the **“correspondence”** format of the book, **Sarn Somdet**, which is a compilation of correspondence between HRH Prince Naris and HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab. The two princes wrote to each other on a regular basis, especially towards the end of HRH Prince Naris’s life when he was free from government duties. They amicably referred to these letters as “Nangsue Wen” or the on-duty letters.

Based on currently available evidence, the first “Nangsue Wen”, which was dated 26 June 1914, was written by HRH Prince Naris to thank HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab for his assistance in selecting a book to be distributed at the cremation of HRH Prince Naris’s mother HH Princess Barnarai. HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab also wrote the introduction to this book and was responsible for its publication. The last “Nangsue Wen” was completed by HRH Prince Naris on 30 November 1943 to be delivered to HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab on the next day, which was when HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab passed away. Thus, the exchange of “Nangsue Wen” came to an end.

After HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab moved to Penang in 1933, he intended to write one letter to HRH Prince Naris each week. His first letter from Penang was dated 23 December 1933 while the last letter from Penang was dated 7 September 1942. Upon his return to Thailand HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab resumed writing from his royal residence in Thailand, Varadis Palace, on 23 October 1942.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงฉายพระรูปเมื่อครั้งเสด็จเยี่ยม
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระธิดา
ที่เมืองปีนัง พ.ศ. ๒๔๘๐
HRH Prince Naris during his visit to HRH
Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab
and his daugther at Penang in 1937

วัดราชบุรณราชวรวิหาร กรุงเทพฯ ก่อนได้รับความเสียหายจากระเบิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

Wat Ratchaburana Ratchaworawihan in Bangkok, photo taken before the temple was damaged by bomb attacks during World War II

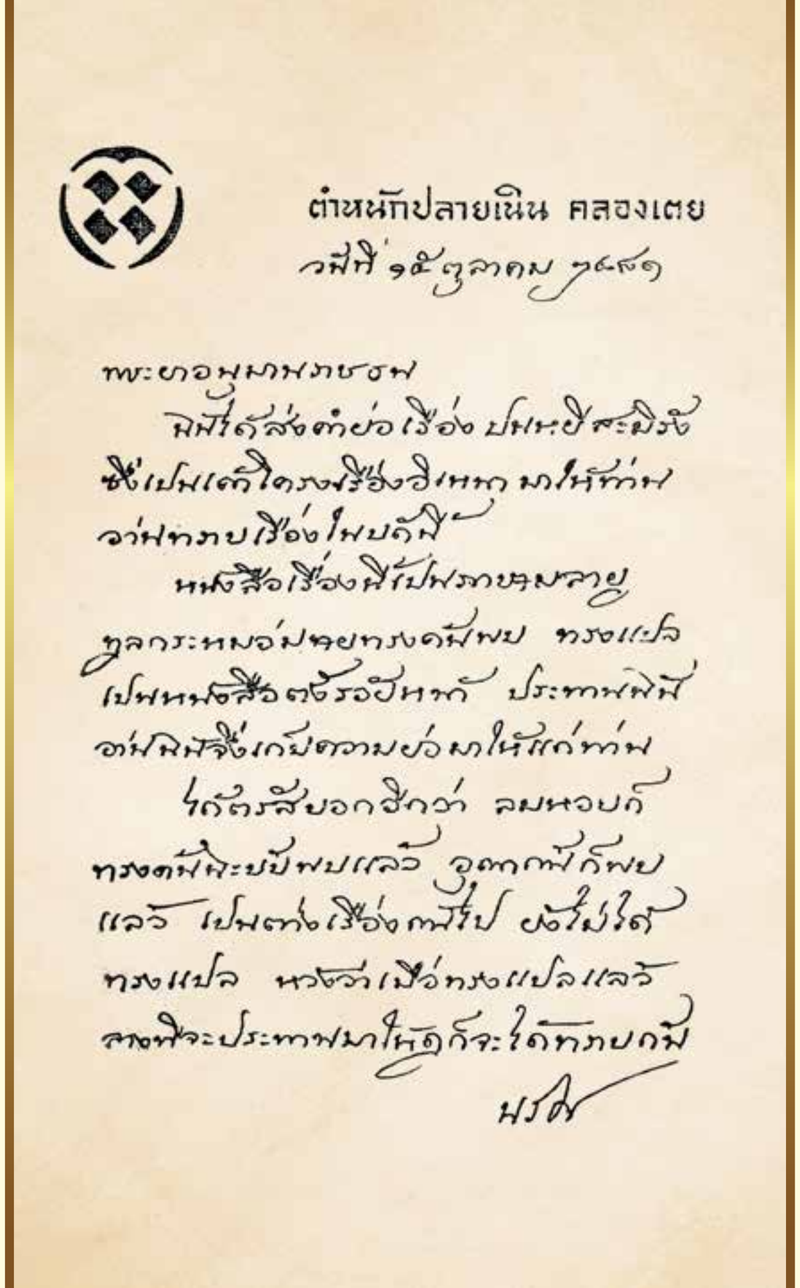
"หนังสือเวร" หรือที่พระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) ตั้งชื่อและเรียกกันสืบมาว่า "สาส์นสมเด็จ" เป็นพระนิพนธ์ที่ครอบคลุมเนื้อหากว้างขวาง ทั้งที่เป็นแนวพระดำริ พระวิจารณ์ และพระอรรถาธิบาย ตลอดจนเรื่องเล่า ประสบการณ์ และความรู้ต่าง ๆ อาทิ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ และวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ ตรัสชมจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดราชบุรณราชวรวิหารว่า ***"น่าชมมาก"*** และ ***"...ที่หลังบานหน้าต่างเขียนเป็นเรื่องที่มีในหนังสือสวดทั้งนั้น ไม่เคยพบที่ไหนทำเหมือนเช่นนั้นเลย มีเรื่องแปลก ๆ ซึ่งไม่เคยรู้เป็นอันมาก..."*** ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เกี่ยวกับวัดราชบุรณราชวรวิหารเช่นเดียวกัน โดยทรงเป็นห่วงจิตรกรรมฝีมือชั้นครู และทรงเล่าว่าเมื่อพระธรรมดิลก (อิ่ม) เจ้าอาวาส ปรารภว่าจะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ต้องทรงชี้แจงห้ามปรามไม่ให้แตะต้องจิตรกรรม เพราะเป็นฝีมือช่างครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่เวลานั้นเหลือสมบูรณ์เพียงแห่งเดียว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายที่พระอุโบสถ ตลอดจนอาคารสถานภายในวัดราชบุรณราชวรวิหารได้รับความเสียหายจากระเบิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ รวมถึงภาพเขียนดังกล่าวถูกทำลายไปพร้อมกัน

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยกล่าวยกย่อง สาส์นสมเด็จ ไว้ความตอนหนึ่งว่า ***"...นับว่าเป็นหนังสือที่มีค่าสูงยิ่ง เพราะเขียนจากสมองที่เพียบพร้อมไปด้วยปัญญาและความรู้ทั้ง ๒ ฝ่าย และผู้เขียนทั้ง ๒ พระองค์นั้น ก็ได้เคยอยู่ในตำแหน่งราชการอันสูง และได้เคยบำเพ็ญกรณีต่าง ๆ มามากมายจนตลอดพระชนมายุ ยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ หนังสือสาส์นสมเด็จ จึงเป็นหนังสือที่หาตัวจับได้ยาก เพราะดีพร้อมทั้งสารัตถะและพยัญชนะ..."***

"Nangsue Wen" or the correspondences that were renamed by Phraya Anumanrajadhon (Yong Sathirakoses) and subsequently known by the public as "Sarn Somdet" covered a wide range of topics involving the writers' ideas, critiques, explanations, anecdotes, past experiences as well as their extensive knowledge in different fields. For example, an excerpt from HRH Prince Naris' letter, dated 19 August 1915 and 5 March 1939, the prince commended the paintings on the interior walls of Wat Ratchaburana Ratchaworawihan as ***"very pleasing"*** and ***"...the paintings on the back of the window panels depict stories from books of sermons that I have never found anywhere else. There are so many new stories that we have not known about..."***

HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab also wrote a letter to HRH Prince Naris about Wat Ratchaburana Ratchaworawihan stating his concern for these masterpiece paintings. HRH Prince Krom Phraya Damrong Rajanubhab said that when the Venerable Phra Dharmadilok (Im), Abbot of the temple, mentioned the idea of having the ordination hall renovated he had to explain and forbid the latter from having anything to do with the paintings as they were the only perfect paintings crafted by master artists in the reign of HM King Buddha Yot Fa Chulalok The Great that remained in existence to that day. Sadly, the ordination hall and ancient buildings in Wat Ratchaburana Ratchaworawihan suffered serious damage from air raids during World War II and these mural paintings were destroyed.

An excerpt from Mom Rajawongse Kukrit Pramoj's praise of Sarn Somdet reads, ***"...This book is highly valuable because it was written by individuals who were blessed with sublime intellect and knowledge. Both writers had worked in high government offices and accomplished so many achievements throughout their lives. Sarn Somdet is a book of unparalleled merit as it is impeccable in terms of contents and language use..."***

ลายพระหัตถ์
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ประทานพระยาอนุมานราชธน
HRH Prince Naris' message
written to Phraya Anumanrajadhon

นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงเกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดินอีกเลย เป็นแต่ทรงช่วยในเรื่องแบบอย่างทางการช่างกับประทานความเห็น คำแนะนำ คำอธิบาย ในเรื่องราชประเพณี ขนบธรรมเนียม ศัพท์ภาษา แก่ผู้ที่มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติและผู้ที่สนใจใคร่รู้ ด้วยสนพระทัยในเรื่องประเพณีและภาษาต่าง ๆ โดยเฉพาะในทางตะวันออกมาช้านาน ถ้ามีเวลาว่างเมื่อใด จะทรงศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เองอยู่เป็นนิจ เช่น ทรงช่วยตรวจชำระหนังสือ หรือที่ทรงเรียกว่า ***"แก้ปรู๊ฟ"*** พร้อมทรงชี้แจงเหตุผลประกอบ กับเคยทรงทดลองแปลหนังสือภาษาเขมร แล้วส่งไปประทานพระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) ขอให้ช่วยให้ "เปรียญ" ผู้เชี่ยวชาญภาษาเขมรที่หอพระสมุดวชิรญาณตรวจผลงาน นอกจากนั้น ถ้าทรงค้นพบสิ่งใดแปลกใหม่มักมีลายพระหัตถ์ติดต่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ที่สนใจในวิชาแขนงต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งตรัสเรียกว่า **"เพื่อนนักเรียน"** เช่น ตรัสเรื่องมคธภาษา พระพุทธประวัติ พระวินัย กับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ) วัดเทพศิรินทราวาส ตรัสเรื่องดนตรีและภาษา กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ตรัสเรื่องการพระราชพิธี ขนบธรรมเนียมเก่าในพระราชสำนัก กับพระยาเทวาธิราช (หม่อมราชวงศ์โป้ย มาลากุล) หรือตรัสเรื่องศัพท์ภาษาและประเพณี กับพระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) กระทั่งเกิดเป็นหนังสือ **"บันทึกความรู้ต่าง ๆ"** โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทานลายพระหัตถ์โต้ตอบกับพระยาอนุมานราชธน ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๙ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๖ พร้อมทรงอธิบายข้อซักถามและความรู้หลากแขนง ตลอดจนทรงแลกเปลี่ยนพระดำริกับพระยาอนุมานราชธน ซึ่งกล่าวถึงพระเมตตาดังกล่าว ความตอนหนึ่งว่า ***"...พระองค์ท่านทรงจดหมายเหล่านี้ นอกจากเป็นเรื่องความรู้ประทานแก่ข้าพเจ้าแล้ว ยังเป็นมรดกมีค่ายิ่ง ตกทอดไปถึงอนุชนรุ่นหลังด้วย..."***

After leaving the regency of HM King Prajadhipok, HRH Prince Naris was never again involved in any government service but still rendered assistance on matters regarding art and craftsmanship, providing opinion, advice, and explanations on court traditions, customs, and language to those whose duties involved such matters and other interested persons. Since HRH Prince Naris had always been interested in traditions and languages of other cultures, especially those in the Eastern hemisphere, the prince would regularly study these topics on his own whenever he had free time. For example, he usually helped with the ***"proofreading"*** of books and provide rationales for any corrections made. HRH Prince Naris also experimented with the translation of books in the Khmer language and requested Phra Phinitwannakarn (Saeng Salitul) to ask graduates in Buddhist theology at Vajirayana Library, who were experts in Khmer language, to examine his work. Furthermore, upon discovering any novel item or issue HRH Prince Naris would contact and exchange opinions with persons from various disciplines who shared similar interests, whom he called his **"fellow students"**. For example, he would discuss the Biharian language, stories of Lord Buddha's life, and Buddhist rules of discipline with the Venerable Somdet Phra Buddhaghosacharn (Charoen) of Wat Debsirindrawas while discussing music and language with HRH Prince Paribatra Sukhumbandhu Krom Phra Nakorn Savarn Varabinit and discuss ancient court ceremonies and traditions with Phraya Devadhiraj (Mom Rajawongse Poi Malakul), or matters of language and traditions with Phraya Anumanrajadhon (Yong Sathirakoses). Such discussions and search for knowledge resulted in a book entitled **"Records of Various Knowledge"** which is a compilation of correspondences that he had with Phraya Anumanrajadhon between 1936 and 1943, explaining queries, providing knowledge, and sharing his ideas on a variety of disciplines. Phraya Anumanrajadhon mentioned HRH Prince Naris's kindness in these words: ***"...In writing these letters, the Prince not only educates me but also leaves a wealth of invaluable heritage to future generations..."***

พระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา
Varophas Phiman Mansion in Bang Pa In Palace, Phra Nakhon Si Ayuttya

นอกจากพระนิพนธ์ “ร้อยแก้ว” แล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังสนพระทัยในการนิพนธ์บทประพันธ์ประเภท “ร้อยกรอง” นับตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ที่ทรงพระนิพนธ์โคลงประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เรื่อง “รามเกียรติ์” ตอน “สุกรสารปลอมพล” จำนวน ๕๖ บท จนทรงได้รับพระราชทานรางวัล เหรียญเงิน ๑ เหรียญ ทั้งยังทรงได้รับรางวัลที่ ๑ จากพระนิพนธ์โคลงประกอบภาพ “พระราชพงศาวดาร” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ช่างที่มีฝีมือเขียนใส่กรอบกระจก จำนวน ๙๒ ภาพ แขวนประดับ ณ ที่ต่าง ๆ ตลอดจนภายในพระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา

ไม่เพียงเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงพระนิพนธ์ “กาพย์เห่เรือ” ตามคำกราบทูลเชิญของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่องานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ สนองพระเดชพระคุณในส่วนของกระทรวงทหารเรือ

นอกจากนี้ ยังมีบทพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ดเป็นโคลงท้ายประวัติพระยาศรีภูริปรีชา (กมล สาลักษณ์) ประกอบภาษิตบาลี จำนวน ๑ บท และกาพย์ห่อโคลงในวชิรญาณสุภาษิต ในฐานะที่ทรงเป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ

Apart from the “prose” style of his literary works, HRH Prince Naris had also been interested in “verse” composition since the time when he was HH Prince Chitcharoen, the king’s brother when he composed 56 Khlong verses on the story of “Sukarasarn Disguising His Power” from the Ramakien to accompany the Temple of the Emerald Buddha’s mural paintings. He was awarded one silver coin by His Majesty the King for his effort and won first prize for his Khlong verses to accompany paintings from the “Royal Chronicles”. HM King Chulalongkorn The Great commissioned master artists to create 92 such paintings and had them encased in glass frames for decoration at different locations, including the interior walls of Varophas Phiman Mansion at Bang Pa In Palace in Phra Nakhon Si Ayutthaya province.

In addition, HRH Prince Naris also accepted HRH Prince Paribatra Sukhumbandhu Krom Phra Nakorn Savarn Varabinit’s invitation to compose “Karp He Ruea”, on behalf of the Ministry of Navy, to commemorate the royal celebration of HM King Vajiravudh’s ascension to the throne on 8 December 1911.

Other miscellaneous verses that HRH Prince Naris composed were: one Khlong verse to illustrate a Pali proverb published in the Annex to the life story of Phraya Sriphuripricha (Kamol Salaks) and Karp Hor Khlong verses in the Vajirayana Proverbs Collection that he composed as a member of the Vajirayana Library.

“๑ สรรเพ็ชญ์ที่เก้าปัน พร้อมอนุชอุปราชคลา เสด็จคลนครนา- แรมทัพหวังจับช้าง ๑ ราชตรีจันทร์แจ่มท้าว อมาตย์ชิดชมดตาม คอยทางครเถื่อนสกด พระขับพระครพร้อม อยุธยา พยุห์สล้าง ยกประพาศ ไพรแฮ เพื่อใช้ในบุรี เสลิงคช ยาตเยย เสด็จต้อม รอยพย ดวันอ อมาตย์คลองคลอกัน”

“โคลงประกอบภาพพระราชพงศาวดาร”
ตอนหนึ่งในพระนิพนธ์
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

“The ninth Sanpetch sovereign (King Thai Sa) of Ayutthaya, along with his Prince Viceroy proceeded on a journey to the province of Nakhon Nayok. They passed the night along with their men hoping to capture elephants to be used for work in the city.

On a bright moonlit night they mounted their elephants, followed by their court officials, each on watch for any sign of a wild elephant and ready to act when one was spotted.”

An excerpt (translated)
from the “Khlong Verses
Accompanying Illustrations
of the Royal Chronicles”
by HRH Prince Naris

วงมโหรีปี่พาทย์ในอดีต
A Pi Phat ensemble

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีความสนพระทัยด้านนาฏศิลป์และดุริยางค์เป็นพิเศษเช่นเดียวกับที่โปรดด้านศิลปะ จึงปรากฏบทพระนิพนธ์ “บทร้อง” ประกอบละครที่มีความไพเราะ โดยเฉพาะบทร้องนั้น มีทั้งที่ทรงดัดแปลงจากบทร้องของเก่า และที่ทรงพระดำริประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ซึ่งในชั้นแรกทรงร่วมกับเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) ผู้บังคับบัญชา “กรม” ที่เกี่ยวกับการแสดงต่าง ๆ ถึง ๕ กรม ได้แก่ กรมมหรสพ กรมโขน กรมพิณพาทย์ กรมรำโคม และกรมหุ่น และเป็นพระญาติสนิท คิดเล่น “คอนเสิร์ต” (Concert) จัดการแสดงสำหรับต้อนรับพระราชอาคันตุกะ โดย “คอนเสิร์ต” ที่จัดแสดงนั้น เบื้องต้นเป็นเพียงการขับร้องประสานเสียงระหว่างชายหญิงกับเครื่องปี่พาทย์ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงแก้ไขให้ร้องเป็นเรื่องเดียวกันตั้งแต่ต้นจนจบ จึงกลายเป็น “คอนเสิร์ตเรื่อง” พร้อมกันนี้ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ยังคิดขยายกระบวนเล่นให้แปลกออกไป โดยนำละครรำแสดงประกอบใน "คอนเสิร์ต" และเล่นเรื่อง “นารายณ์ปราบนนทก” ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นคราวแรก

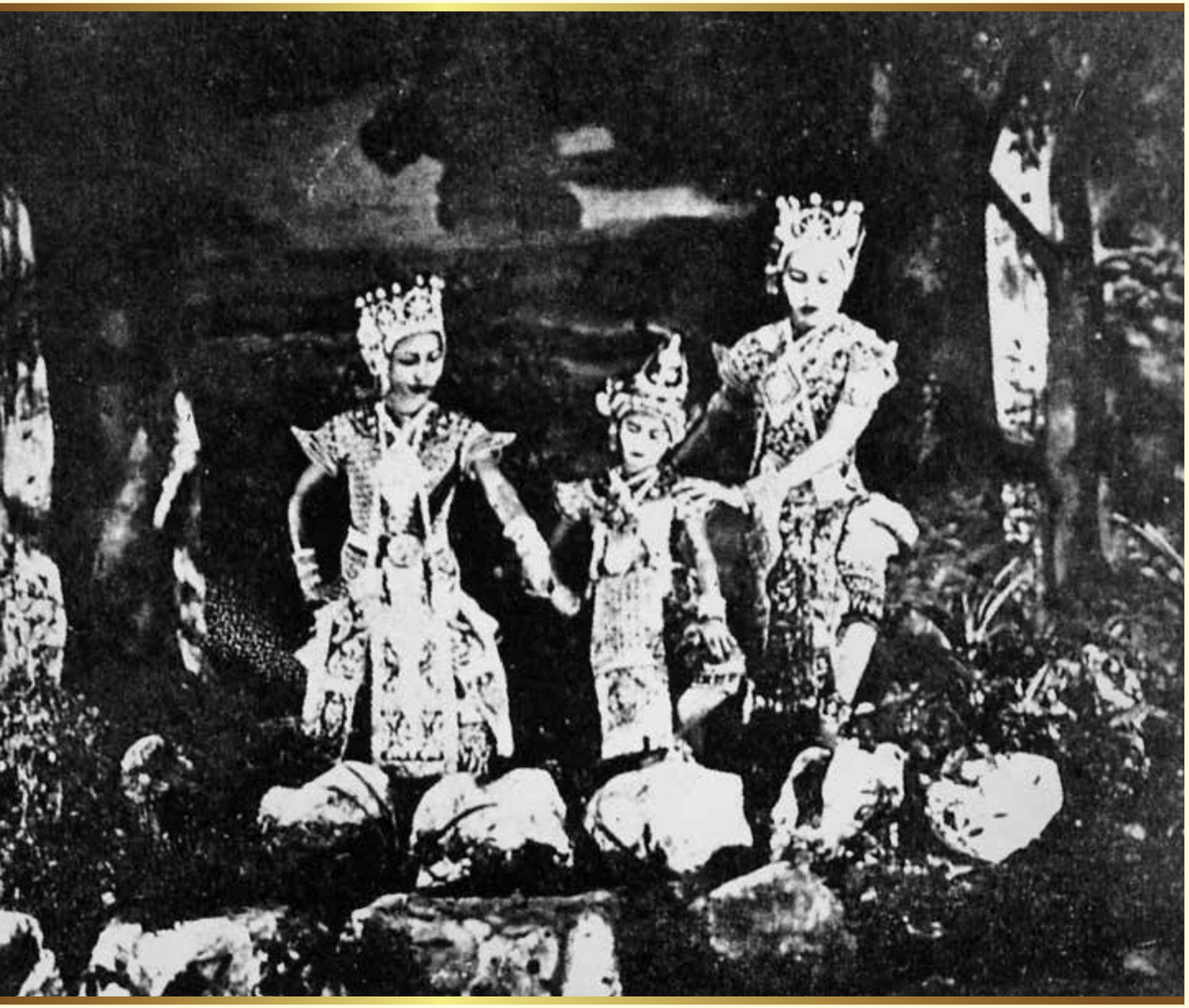
ทั้งนี้ บทพระนิพนธ์ “คอนเสิร์ต” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เท่าที่ปรากฏหลักฐาน มีทั้งเรื่องรามเกียรติ์ จำนวน ๓ ตอน และเรื่องอิเหนา จำนวน ๑ ตอน

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์
(หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร)
Chao Phraya Thewet Wongwiwat
(Mom Rajawongse Larn Kunjara)

Furthermore, HRH Prince Naris had keen interest in dance and music with the same passion that he had for art. He composed several beautiful song lyrics for drama performances, some of which were modified from old lyrics and others were his new compositions. He initially joined Chao Phraya Thewet Wongwiwat (Mom Rajawongse Larn Kunjara), who was his close relative and the heads of five departments related to various types of performance, namely, the Entertainment Department, Khon Department, Phin Phat (Music) Department, Ram Khom (Dance) Department, and Hun (Puppet) Department, in organizing a “concert” to welcome the guests of His Majesty the King. Initially, such concerts were only a series of male/female duets in accompaniment with a Pi Phat ensemble (a kind of classical Thai musical ensembles, which features wind and percussion instruments). HRH Prince Naris later modified them into singing of the same theme for the entire performance which subsequently evolved into a “Concert Rueang” (a story concert). Chao Phraya Thewet Wongwiwat initiated a novel idea for the performance by having a dance drama performed in conjunction with the concert. A dance drama on the story of “Phra Narai Prap Nonthok” (Narayana Subduing Nonthhok) in accompaniment with a concert was performed for the first time for HM King Chulalongkorn The Great.

Based on available evidence, HRH Prince Naris had composed three “concert” compositions from the Ramakien epic and one from the story of Inao.

การแสดงละครดึกดำบรรพ์
Lakhorn Duek Damban performance

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เดินทางไปยุโรปและมีโอกาสรับชมการแสดง “โอเปร่า” (Opera) ครั้นกลับมา จึงกราบทูลชวนให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ขยายการแสดง “คอนเสิร์ต” ให้เป็นแบบไทย และกราบทูลขอให้ทรงคิดบทและจัดกระบวนลำนำที่พวกละครจะขับร้อง โดยเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ดำเนินการสร้างโรงละครขึ้นใหม่ แล้วขนานนามว่า “โรงละครดึกดำบรรพ์” โดยชื่อ “ดึกดำบรรพ์” ยังนำมาเป็นชื่อคณะละคร ซึ่งในการนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรับหน้าที่นิพนธ์บทละคร ออกแบบฉาก ควบคุมด้านศิลปะ และการแต่งหน้าตัวละคร โดยพระนิพนธ์ “บทละครดึกดำบรรพ์” มีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน ได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา อุณรุท สังข์ทอง คาวี สังข์ศิลป์ชัย และขุนช้างขุนแผน

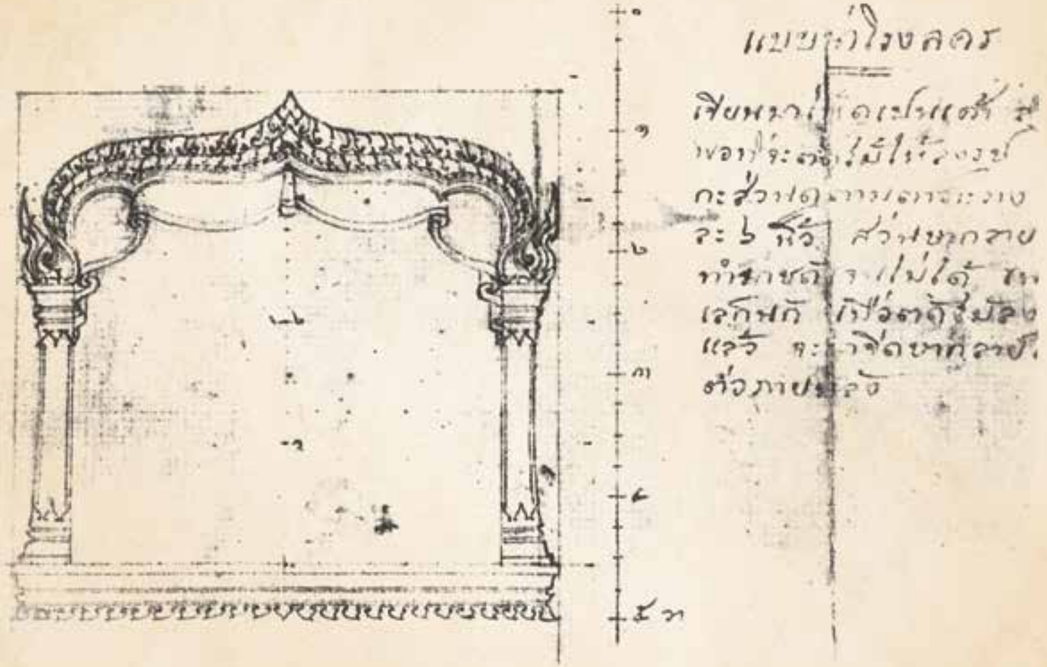
อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงแต่บทละครดึกดำบรรพ์เท่านั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังทรงพระนิพนธ์ “บทละครนอก” ซึ่งทรงดัดแปลงจากบทละครอื่น ๆ เพื่อจัดแสดงในโอกาสพิเศษ เช่น เรื่องมณีพิชัย ทรงปรับปรุงจากบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นบทละครสั้น ๆ ไม่จำเป็นต้องมีฉากหรือปลูกสร้างโรงละคร จัดแสดงในงานรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในครั้งที่เสด็จกลับจากยุโรปชั่วคราว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ หรือเรื่องอุณรุท ทรงพระนิพนธ์สำหรับงานโกนจุกหม่อมหลวงวงษ์ กุญชร หรือต่อมา คือ หม่อมหลวงวงษ์ กมลาสน์ ธิดาเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ซึ่งทรงพระเมตตาประดุจพระธิดามาแต่เล็ก โดยโปรดให้เรียกพระองค์ว่า “เสด็จพ่อ”

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงจัดแสดงภาพนิ่งประกอบดนตรีอย่างตะวันตก ที่เรียกว่า “ตาโบลวิวังต์” (Tableaux vivants) ซึ่งเป็นการแสดงที่นักแสดงแต่งตัวเหมือนบุคคลในประวัติศาสตร์หรือวรรณคดี ออกมายืนบนเวที เป็นหุ่นนิ่ง ไม่เคลื่อนไหว แล้วมีคำบรรยายหรือเพลงประกอบ ให้ผู้ชมรู้ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร เป็นเวลาเดียวกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์บทละครบ้างแล้ว จึงทรงนำมาเป็นบทประกอบการจัดแสดง ทั้งโปรดให้คิดหาเรื่องอื่น ๆ แล้วแต่งบทประกอบเป็นการเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง โดยพระนิพนธ์ “บทตาโบลวิวังต์” มีด้วยกัน ๘ เรื่อง คือ เรื่องพระเป็นเจ้า ราชาธิราช นิทราชาคริต สามก๊ก ขอมดำดิน พระลอ อุณรุท และซินเดอเรลล่า

In 1891, Chao Phraya Thewet Wongwiwat traveled to Europe and had the opportunity to attend an “opera” performance there. Upon returning to Thailand, he persuaded HRH Prince Naris to include more Thai elements into their “concert” performance and invited him to produce play scripts, melodies, and songs for drama actors. Chao Phraya Thewet Wongwiwat had a new theater built and dubbed it the “Duek Damban Theater”. The word, “Duek Damban” was later adopted as the drama troupe’s name. For this enterprise, HRH Prince Naris was responsible for the composition of play scripts, stage design, art direction, and character make up. He composed several “Duek Damban play scripts” based on episodes from various items of literature such as the Ramakien, Inao, Unnarut, Sang Thong, Khawi, Sang Silpachai, and Khun Chang Khun Phaen.

HRH Prince Naris not only composed Duek Damban play scripts but also “Lakhorn Nok scripts” which were modified versions of other play scripts for special performances. For example, his Mani Pichai play script was a shortened and adapted version of HM King Buddha Loes La Nabhalai’s (King Rama II's) Lakhorn Nok play script that was performed, without a stage or theater, at a homecoming party for HRH Prince Chakrabongse Bhuvanath Krom Luang Bisnulok Prajanath after his temporary return from Europe in 1899. The Unnarut play script was prepared for the tonsure ceremony of Mom Luang Wongse Kunjara (or later Mom Luang Wongse Kamalasna), Chao Phraya Thewet Wongwiwat’s daughter, who he was very fond of and treated as his own daughter from a tender age, and had her address him as “Sadet Phor” or Father.

In 1894, HRH Crown Prince Maha Vajirunhis organized tableaux vivant (living picture) performances; these were Western-style tableaux in which actors dressed up as well-known historical or literary figures standing still and silent on stage to the accompaniment of a narration or musical piece to reveal the figures or the story to audience. The performance was held at the time when HRH Prince Naris started writing some play scripts. He then prepared a number of “tableaux vivant scripts” based on the stories of Hindu Gods, King Rajadhiraj, Nithra-Chakhrit, Sam Khok, Khom Damdin, Phra Lor, Unnarut, and Cinderella.

ร่างลายเส้น “แบบน่าโรงละคร” ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

The design of the theater's front, sketched by HRH Prince Naris

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจว่าเหตุใดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงมีสร้อยพระนาม “กรม” ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***“สังคีตวาทิตวิธิวิจารณ์”*** ซึ่งมีความหมายว่า ***“ทรงจัดวิธีแห่งดนตรี การฟ้อนรำ ขับร้อง และทำนองเพลง”*** นับแต่ครั้งที่ทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศเป็น “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ” ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องด้วยพระนิพนธ์นอกเหนือจาก “บทร้อง” หรือ “บทละคร” แล้ว ยังเป็นการขยายความให้เห็นถึงพระกรณียกิจที่เกี่ยวกับการ “ดุริยางค์” อันเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่มีความสนพระทัยและเป็นที่ต้องพระอัธยาศัย จึงมีบทพระนิพนธ์ที่เป็น “เพลง” ฝีพระหัตถ์ ปรากฏจนถึงปัจจุบันที่สำคัญได้แก่ เพลงสรรเสริญพระบารมี และเพลงเขมรไทรโยค

เพลงสรรเสริญพระบารมี เป็นบทพระนิพนธ์เพลงที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ตั้งแต่คราวที่โปรดเล่นละครดึกดำบรรพ์ ต่อมา โปรดให้กองดุริยางค์ทหารขับร้องและบรรเลงในคราวที่สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ขณะที่ทรงเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ จัดสมโภชถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร โดยมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับเป็นประธาน โดยการบรรเลงครั้งนั้นเป็นแบบดนตรีไทยตามแบบ “คอนเสิร์ต” และมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อร้องต่างออกไปจากเดิม จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ไขเนื้อร้องใหม่ แต่ยังทรงรักษาเนื้อร้องอันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ให้มากที่สุด จนเป็นบทเพลงสรรเสริญพระบารมีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ทั้งนี้ เพลงสรรเสริญพระบารมี พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่มีการบันทึกเสียงเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น มีหลักฐานว่าเป็นการบันทึกเสียงเพลงสรรเสริญพระบารมีแบบบรรเลงดนตรีไทย เมื่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคณะ “นายบุศย์มหินทร์” หรือเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (บุศย์ เพ็ญกุล) เมื่อครั้งรอนแรมไปแสดงที่สวนสัตว์ ณ กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ใน พ.ศ. ๒๔๔๓

It was, therefore, not surprising that the suffix of ***“Sangitavaditavidhivicharn”***, which means the ***“organizer of music, dance, singing and melody”***, was appended to HRH Prince Naris' “Krom” title when he was bestowed with the royal rank of “Somdet Phra Chao Borommawongse Ther Chao Fa Krom Phra” in the reign of King Vajiravudh. This suffix underscores that in addition to his skills in composing song lyrics or play scripts, HRH Prince Naris was also actively involved in the art and science of music that he was most interested in and partial to. Some of the most notable song lyrics that he composed which remain outstanding to this day are the royal anthem and Khamen Sai Yok.

The Royal Anthem: HRH Prince Naris composed the anthem when he was deeply interested in Lakhorn Duek Damban performances. It was initially performed by a military band when HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej, the Commander-in-Chief of the Department of War and Marine at that time, organized a celebratory function for HRH Crown Prince Maha Vajirunhis, which was presided over by HM King Chulalongkorn The Great. It was performed in the “concert” style of classical Thai music with modified lyrics. When HM King Vajiravudh rewrote the current version of the royal anthem, he kept the lyrics as close to HRH Prince Naris' original version as possible.

The oldest recording of the royal anthem, as composed by HRH Prince Naris, was made during the reign of King Chulalongkorn The Great when it was played by the Thai musicial ensemble of Mr. Butmahin or Chao Muen Vayavaranath (But Phenkul) at Berlin Zoo in Germany in 1900.

บรรยากาศบริเวณน้ำตกไทรโยค กาญจนบุรี เมื่อครั้งอดีต
Sai Yok Waterfall in Kanchanaburi province in the past

เพลงเขมรไทรโยค เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสกาญจนบุรีทั้งทางบกและทางเรือตามลำแม่น้ำแควน้อยจนถึงไทรโยค สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตามเสด็จด้วยในฐานะทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และติดพระทัยในความงามของไทรโยคเป็นอันมาก จนภายหลังยังตรัสรำพันถึงเนือง ๆ กระทั่ง ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ เมื่อมีการจัดตั้งกรมยุทธนาธิการ สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการขณะนั้น ทรงจัดให้ทหารมีงานรื่นเริงถวายในวันเฉลิมพระชนมพรรษาและในงานมี “คอนเสิร์ต” ซึ่งวงดุริยางค์ของทหารที่เพิ่งฝึกหัดจัดตั้งเป็นผู้บรรเลง โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอำนวยการ เผอิญในปลายปีนั้นมีกำหนดว่าจะเสด็จพระราชดำเนินประพาสไทรโยคอีกเป็นครั้งที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงทรงพระนิพนธ์บทร้องรำพันถึงไทรโยคที่เคยตามเสด็จในครั้งก่อน พร้อมทั้งทรงปรับปรุงทำนองเพลง “เขมรกล่อมลูก” เป็นทางอย่างใหม่ให้เหมาะสม เพื่อให้ขับร้องและบรรเลงถวายภายในงานต่อพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นครั้งแรก เป็นเหตุให้ผู้ฟังติดใจ เรียกกันต่อมาว่า “เขมรไทรโยค” อย่างไรก็ตาม ต่อมามีการดัดแปลงเพลงเขมรไทรโยคหลายครั้งทั้งเนื้อร้องและทำนอง

Khamen Sai Yok: When HM King Chulalongkorn The Great traveled by land and along the Khwae Noi River to Sai Yok Waterfall in 1877, HRH Prince Naris joined the trip as a royal page. He was so fascinated by the waterfall’s beauty that he often talked about it for some time afterwards. It was not until 1888 when the Department of War and Marine was first established and the Department’s chief, HRH Prince Bhanurangsi Savangwongse Krom Phraya Bhanubandhuwongse Voradej, organized a party to celebrate the king’s birthday that a newly formed military band performed the “concert” style of music with HRH Prince Naris as the conductor. It so happened that HM King Chulalongkorn The Great planned to make a second visit to Sai Yok by the end of that year, HRH Prince Naris thus decided to compose a song in remembrance of Sai Yok Waterfall of the previous trip. He adapted and improved the “Khamen Klom Luk” melody to a newer tune to better suit the performance for the king. The audience was captivated by this first performance and gave it the name that was subsequently known as “Khamen Sai Yok” (Sai Yok Waterfall in Khmer [Cambodian] Accent). However, several modifications were made to the lyrics and melodies of Khamen Sai Yok.

เขมรไทรโยค

“บรรยายความตามไท้เสด็จยาตร
ยังไทรโยคประพาสพนาสณฑ์
น้องเอ๋ย เจ้าไม่เคยเห็น
ไม้ไล่หลายพรรค์คละขึ้นปะปน
ที่ชายชลเขาชะโงกเป็นโตรกธาร
(น้ำพุพุ่งซ่าน ไหลฉ่าฉาดฉาน
เห็นตระการ มันไหลจ้อกโครม จ้อกโครม
มันดังจ้อก จ้อก โครม โครม
น้ำใสไหลวนดูหมู่มัตสยา
กี่เหล่าหลายว่ายมาก็เห็นโฉม
น้องเอ๋ย เจ้าไม่เคยเห็น
ยินปักษาซ้องเสียงเพียงประโคม
เมื่อยามเย็นพยับโพยมร้องเรียกรัง
เสียงนกยูงทองมันร้องโด่งดัง
หูเราฟัง มันดังกระโต้งโฮง กระโต้งโฮง
มันดังกอกกอกกอกกอกกระโต้งโฮง”

(Translated) Lyrics of Khamen Sai Yok

“I shall narrate this journey
as I accompany our sovereign
on his trip to Sai Yok and its verdant
forests such as you’ve probably
never laid eyes on. The wondrous cliffs
that tower over us gush down
with water in cascading fountains.
So clean and clear are the waters
below that we see schools of fish
swimming around in circles.
My dear one, you probably
have never heard the sounds
of these birds flying back to
their nests by dusk.
The golden peacocks are the loudest.”

องค์ศิลปินในดวงใจ

THE RENAISSANCE PRINCE

หากย้อนกลับไปในอดีต อาจกล่าวได้ว่า **กรมโยธาธิการและผังเมือง** ซึ่งเกิดจากการรวม “กรมโยธาธิการ” และ “กรมการผังเมือง” เข้าด้วยกันอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น มีวิวัฒนาการและปฏิบัติภารกิจด้านต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาบ้านเมืองอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้ง **กรมโยธาธิการ** ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทั่งได้รับการยกฐานะเป็น **กระทรวงโยธาธิการ** ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมี**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์** ทรงดำรงตำแหน่ง “อธิบดี” และ “เสนาบดี” ***“...บังคับการโยธาก่อสร้างทั้งปวง...”*** ซึ่งตลอดระยะเวลารวม ๙ ปีเศษ ในฐานะ **“นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม”** ทรงพระวิริยอุตสาหะประกอบพระกรณียกิจ ***“...เปนพนักงานที่จะตรวจการก่อสร้าง ทำถนน ขุดคลอง แลการช่างทั่วไป ทั้งการไปรสณีย์ แลโทรเลขหรือรถไฟ...”*** จนปรากฏ **“ความศิวิไลซ์”** เป็นผลดีงามหลายประการต่อบ้านเมือง ดังมีวัตถุสถานที่เกี่ยวเนื่องในทางราชการและที่เกี่ยวกับการบำรุงพระบวรพุทธศาสนาเป็นประจักษ์พยานยืนยันถึง **“ฝีพระหัตถ์”** ในทางศิลปกรรมหลากหลายแขนง

ดังนั้น นับแต่มีการสถาปนา **กรมโยธาธิการและผังเมือง** บรรดาข้าราชการและเจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วน จึงน้อมรำลึกถึงพระกรณียกิจทั้งปวงและล้วนดำเนินตามรอยพระปณิธานในการสร้างสรรค์บ้านเมือง รวมถึงพระจริยวัตรด้านการช่าง ***“...อันทรงสอดส่องด้วยสุขุมปรีชา หาหลักฐานเก่าใหม่ในนอกประเทศ วางแบบอย่างอันวิจิตร...”*** กระทั่งปรากฏเป็นผลงานของกรมโยธาธิการและผังเมืองในโอกาสต่าง ๆ สืบมา อาทิ การออกแบบและก่อสร้าง “พระเมรุมาศจำลอง” รวมทั้ง “ซุ้มถวายดอกไม้จันทน์” และ “จิตกาธาน” เนื่องในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ใน พ.ศ. ๒๕๖๐

The Department of Public Works and Town & Country Planning resulted from the official merger of the **“Department of Public Works"** and **“Department of Urban Planning”** on 3 October 2002. It was tasked with various missions aimed at the continuous development of the country since the promulgation of the Royal Command to establish the **“Department of Public Works”** in 1889 during the reign of King Chulalongkorn The Great. Later it was upgraded into the **“Ministry of Public Works”** in 1892, with HRH Prince Naris serving as the Director-General and Minister ***“...commanding all civil constructions...”*** During his nine years as the **“Chief Engineer of Siam”**, HRH Prince Naris strove ***“...to inspect constructions, build roads, dig canals, and undertake general work including, inter alia, inspection of postal and telegraph services or railways...”*** because **progress** had brought many benefits to the land as witnessed by the many developments related to state affairs. He was also determined to uphold Buddhism and propagate his **aptitude** in many branches of the fine arts.

Therefore since the establishment of the **Department of Public Works and Town & Country Planning** (hereafter referred to as the Department), the officials of all sectors have been reminded of his numerous works, and have been following his exemplary deeds and commitment to provide creative contributions to the country, as well as to embody his spirit of dedication, ***“...that was always meticulous and well-executed in the discovery of new and old evidence in Thailand and abroad for preparing perfect plans...”*** This has become a testament for the achievements of the Department on various occasions. For example, the design and construction of the royal crematorium replicas, as well as the sandalwood flower offering booths and the funeral pyres during the Royal Cremation Ceremony for His Late Majesty King Bhumibol Adulyadej The Great.

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๖๘
ฝีพระหัตถ์การออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The royal crematorium of HM King Vajiravudh, constructed in 1925, designed by HRH Prince Naris

ทั้งนี้ ตลอดพระชนมชีพของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบสร้างสรรค์ “สถาปัตยกรรม” จำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ “สถาปัตยกรรมถาวร” อันหมายถึง อาคารที่ปลูกสร้างอย่างมั่นคงแข็งแรงเป็นการถาวร เพื่อกิจอย่างหนึ่งอย่างใดในช่วระยะเวลาอันยาวนานในระดับหนึ่ง และ “สถาปัตยกรรมเฉพาะกาล” หมายถึง อาคารสถานที่ได้รับการปลูกสร้างเพื่อประโยชน์บางอย่างเป็นการชั่วคราว เมื่อสิ้นสุดการใช้สอยภายในระยะเวลาอันสั้น แล้วมีการรื้อถอนหรือเคลื่อนย้ายออกไปจากสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งสถาปัตยกรรมจำพวกหลังนี้ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ ได้แก่ “พระเมรุมาศ” และ “พระเมรุ” นับแต่เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมโยธาธิการและผังเมือง ซึ่งตั้งจิตมั่นสืบสานพระจริยวัตรในการประกอบพระกรณียกิจด้านการโยธา ซึ่งรวมถึงงานช่าง มีโอกาสน้อมนำแนวพระดำริ ตลอดจนฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในการออกแบบพระเมรุมาศและพระเมรุมาดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม โดยวาระล่าสุดได้แก่ การออกแบบและก่อสร้าง **พระเมรุมาศจำลอง** ตลอดจน **ซุ้มถวายดอกไม้จันทน์** และ **จิตกาธาน** เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐

Throughout his lifetime, HRH Prince Naris created many architectural structures which may be classified into two categories: permanent architecture, or buildings that are built to last over a long period of time, and ad hoc architecture, meaning temporary structures built for specific purposes that would eventually be demolished or dismantled. Latter structures that HRH Prince Naris designed were the "royal crematoriums", the first of which was generated in the reign of King Vajiravudh.

The Department remains steadfast in its commitment to perpetuate the legacy of HRH Prince Naris in civil construction, and artisanship. It had the opportunity to apply his ideas, and exquisite craftsmanship in the detailed design of the royal crematoriums and funeral pyres; most recently, the **royal crematorium replicas**, the **sandalwood flower offering booths**, and the **funeral pyres** for the Royal Cremation Ceremony of HM King Bhumibol Adulyadej The Great.

พระจิตกาธานประดิษฐานพระโกศจันทน์
ทรงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
ฝีพระหัตถ์การออกแบบของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The funeral pyre on which
the royal urn containing the remaining
of HM Queen Sri Bajarindra
The Queen Mother was placed,
designed by HRH Prince Naris

พระเมรุมาศจำลอง ที่ดำเนินการก่อสร้างโดยกรมโยธาธิการและผังเมือง ณ บริเวณศาลากลางจังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐

The royal crematorium replica constructed by the Department of Public Works and Town & Country Planning at the Nakhon Pathom City Hall in 2017

การออกแบบและก่อสร้าง **พระเมรุมาศจำลอง ซุ้มถวายดอกไม้จันทน์** และ **จิตกาธาน** เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในพื้นที่กรุงเทพฯ ปริมณฑล และในทุกจังหวัดทั่วประเทศ ถือเป็นเกียรติประวัติของกรมโยธาธิการและผังเมือง ทั้งสร้างความปลาบปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่มีโอกาสร่วมสนองพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้

ทั้งนี้ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร สมเด็จพระบรมชนกนาถ และทรงเข้าพระราชหฤทัยต่อความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นที่เคารพเทิดทูนเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แผนกสถาปนิกในพระองค์ สำนักพระราชวัง เป็นที่ปรึกษา ร่วมกับกรมโยธาธิการและผังเมือง และกรมศิลปากร ออกแบบและก่อสร้างพระเมรุมาศจำลองทั่วประเทศ เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าสามารถร่วมในพิธีส่งเสด็จเป็นครั้งสุดท้ายได้อย่างทั่วถึง

กรมโยธาธิการและผังเมือง เมื่อได้รับมอบหมายให้ออกแบบและก่อสร้างพระเมรุมาศจำลอง จิตกาธาน และถอดแบบซุ้มถวายดอกไม้จันทน์ ได้ดำเนินงานโดยยึดหลักความเรียบร้อย ถูกต้อง งดงาม และสมพระเกียรติ

The design and construction of the **royal crematorium replicas**, the **sandalwood flower offering booths**, and the **funeral pyres** for the Royal Cremation Ceremony of HM King Bhumibol Adulyadej The Great in the Bangkok metropolitan area and its perimeter, as well as all provinces nationwide was an honor for the Department that brought great pride for the opportunity to prepare this tribute as a display of gratitude.

In the context of his memories of HM King Bhumibol Adulyadej The Great, and his sympathy for the public sentiments towards the revered late monarch, HM King Maha Vajiralongkorn Phra Vjiraklaochaoyuhua bestowed upon the Royal Architects Department, Bureau of the Royal Household his permission to serve as a consultant and to collaborate with the Department, and the Department of Fine Arts to design and construct royal crematorium replicas across the country for people of all walks of life to visit and pay their final respect to.

The Department, when tasked with designing and constructing the royal crematorium replicas, the funeral pyres, and the sandalwood flower offering booths, carried out the project on the basis of order, accuracy, beauty and honor.

สถาปัตยกรรมภายในพระเมรุมาศจำลอง
ที่ดำเนินการก่อสร้าง
โดยกรมโยธาธิการและผังเมือง

Inside a royal crematorium replica
constructed by
the Department of Public Works
and Town & Country Planning

พระเมรุมาศจำลองและจิตกาธานที่เผาดอกไม้จันทน์ ที่ดำเนินการก่อสร้างโดยกรมโยธาธิการและผังเมือง ณ ศาลากลางจังหวัดสกลนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐

The royal crematorium replica and the funeral pyre for burning sandalwood flower offerings, constructed by the Department of Public Works and Town & Country Planning at the Sakon Nakhon City Hall in 2017

สำหรับ **พระเมรุมาศจำลอง** กรมโยธาธิการและผังเมืองดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากร และแผนกสถาปนิกในพระองค์ สำนักพระราชวัง เป็นที่ปรึกษา กำหนดรูปแบบโดยจำลองโครงสร้างจากพระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวง ฐานขนาด ๘.๐๐ x ๘.๐๐ เมตร ความสูงรวมฐานประมาณ ๒๒.๓๕ เมตร เป็นสถาปัตยกรรมไทย หลังคาทรงบุษบก ๗ ชั้น ยอดประดิษฐานฉัตรสีทอง ๙ ชั้น ภายในประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร บนพื้นหลังสีน้ำเงินประดับลายดอกไม้ร่วงขลิบทอง มีแท่นวางดอกไม้จันทน์ สองฝั่งของพระเมรุมาศจำลอง ประดับพระสูตร (ผ้าม่าน) สีขาว โดยก่อสร้าง ณ สถานที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล จำนวน ๘ แห่ง และในส่วนภูมิภาค จังหวัดละ ๑ แห่ง รวมทั้งสิ้น ๘๔ แห่ง

ชุ้มถวายดอกไม้จันทน์ กรมโยธาธิการและผังเมืองได้รับมอบหมายให้ดำเนินการถอดแบบชุ้มถวายดอกไม้จันทน์ ๒ ขนาด ตามที่กรมศิลปากรออกแบบ คือ ขนาดกลาง กว้าง ๔.๕๐ เมตร สูง ๗.๗๕ เมตร และขนาดเล็ก (แบบตั้งโต๊ะหมู่) กว้าง ๓.๓๐ เมตร สูง ๔.๕๐ เมตร พร้อมประมาณราคา เพื่อให้แต่ละจังหวัดและอำเภอพิจารณาเลือกขนาดชุ้มต้นแบบนำไปจัดสร้าง ณ สถานที่ต่าง ๆ โดยรูปแบบของชุ้มถวายดอกไม้จันทน์ พื้นหลังทาสีน้ำเงินขาบ เป็นรูปเมฆและสายฝน สื่อถึงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “ฝนหลวง” มีเส้นสินเทาเป็นกรอบภายนอก ประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เป็นประธาน ภายใต้ฉัตรขาว ๙ ชั้น ขนาบสองข้างด้วยฉัตรขาว ๗ ชั้น ด้านหน้ามีแท่นตั้งเครื่องทองน้อยและพานพุ่ม

Royal crematorium replicas: The Department collaborated with the Department of Fine Arts in the construction, with the Royal Architects Department, Bureau of the Royal Household, as consultant. The design was a replica of the Royal Crematorium at Sanam Luang, with base width of 8.00 x 8.00 meters and total base height of about 22.35 meters. The design was traditional Thai style with seven-tiered bussabok-style roof. The Crown of the Royal Crematorium was installed with the royal golden nine-tiered umbrella. In the gazebo within was enshrined a royal portrait of HM King Bhumibol Adulyadej The Great on a dark blue background decorated with a guilded falling flowers motif. An altar for sandalwood flower offerings was placed in front of the portrait. Both wings of the royal crematorium replica were draped with white fabric. In total, the royal crematorium replicas were built at 84 locations nationwide (eight in Bangkok and its environ and one in each province).

Sandalwood flower offering booths: The Department was also assigned by the Ministry of Interior to replicate two sizes of booth as designed by the Department of Fine Arts, complete with price estimates, so that each province and district could choose the appropriate size for display at various locations. The middle-sized booths were 4.50 meters wide and 7.75 meters high while the small booths in the form of worship table set were 3.30 meters wide and 4.50 meters high. The background of the booth was painted blue with images of clouds and rain, symbolizing the "Royal Rainmaking Project" initiative, within a frame decorated with traditional Thai motifs. Presiding within was a portrait of HM King Bhumibol Adulyadej The Great under the royal white nine-tiered umbrella, flanked with a pair of royal white seven-tiered umbrellas. In front of the portrait was an altar decorated with a set of golden royal offerings and traditional flower arrangements in pedestal bowls.

ชุ้มถวายดอกไม้จันทน์

A sandalwood flower offering booth

พิธีเผาดอกไม้จันทน์ ณ จิตกาธาน จังหวัดปทุมธานี เมื่อคืนวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
The burning of sandalwood flower offerings at the funeral pyre in Pathum Thani province on 26 October 2017

จิตกาธาน เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กรมโยธาธิการและผังเมืองได้รับมอบหมายให้ออกแบบพร้อมประมาณราคาก่อสร้างจิตกาธานที่เผาดอกไม้จันทน์สำหรับประชาชน ๒ ขนาด คือ ขนาดใหญ่ ขนาด ๔.๖๐ x ๔.๖๐ เมตร ในส่วนของจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของพระเมรุมาศจำลอง จำนวน ๗๖ แห่ง และพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล จำนวน ๘ แห่ง รวมถึงพื้นที่ในกรุงเทพฯ จำนวน ๕๐ เขต รวมทั้งสิ้น ๑๓๔ แห่ง กับขนาดเล็ก ขนาด ๔.๐๐ x ๔.๐๐ เมตร สำหรับส่วนภูมิภาค อำเภอละ ๑ แห่ง (ยกเว้นอำเภอที่มีพระเมรุมาศจำลอง) รวม ๘๐๒ แห่ง

ภารกิจต่าง ๆ ของกรมโยธาธิการและผังเมืองเกี่ยวกับพระเมรุมาศจำลอง ชุมถวายดอกไม้จันทน์และจิตกาธาน เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร นอกเหนือจากการดำเนินงานที่ถือเป็นการสืบสาน ***“...การคิดทำแบบอย่างในงานช่างอันเปนฝ่ายศิลปอย่างประณีต...”*** ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์แล้ว ยังเป็นการตามรอยพระจริยวัตรในการ ***“...ฉลองพระเดชพระคุณในการช่าง...”*** สนองพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งสร้างความปลาบปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง และถือเป็นเกียรติประวัติแก่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่กรมโยธาธิการและผังเมือง ซึ่งจะจารึกเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่าสืบไป

Funeral pyres: The Department was commissioned to design and provide price estimates for the funeral pyres on which to burn the sandalwood flower offerings from the public in two sizes: large pyres, measuring 4.60 x 4.60 meters for the locations where the royal crematorium replicas were located, including 76 provinces, 8 Bangkok metropolitan locations, and 50 Bangkok districts, totaling 134 locations; and small pyres, 4.00 x 4.00 meters, for the regional areas other than those where the royal crematorium replicas were located, totaling 802 sites.

All of these efforts were carried out to deploy ***“...the realization of the exemplary work in fine arts and crafts...”*** of HRH Prince Naris, but also to follow in his footsteps by ***“...optimizing craftsmanship to display unparalleled gratitude...”*** when granted royal permission from His Majesty the King. This mission generated the utmost exuberance and sense of honor among all the civil servants and officials of the Department that will never be forgotten.

พิธีบวงสรวง
อัญเชิญฉัตรสีทอง ๙ ชั้น
หรือนพปฎลสุวรรณฉัตร
ประดิษฐานบนยอดพระเมรุมาศจำลอง
The ceremonial worship for raising the royal golden nine-tiered umbrella to the top of a royal crematorium replica

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ฉลองพระองค์ราชปะแตน
HRH Prince Naris in a Raja Pattern shirt

พระอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ด้วยเหตุที่กรมโยธาธิการและผังเมือง มีวิวัฒนาการและรากฐานจากการก่อตั้ง “กรมโยธาธิการ” ซึ่งต่อมาได้รับการยกฐานะเป็น “กระทรวงโยธาธิการ” โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นอธิบดีและเสนาบดีตามลำดับ จึงเปี่ยมด้วยความรู้สึกสำนึกในพระกรุณาธิคุณที่ทรงประกอบพระกรณียกิจอันเป็นการวางรากฐานด้านการโยธา ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบ เขียนแปลน ทำแผนที่ ปักปันที่ดินหรือกรุยทาง กำหนดงบประมาณ และดำเนินการก่อสร้างให้ถูกต้องสอดคล้องกับมาตรฐานด้านเทคนิควิทยาการของชาติตะวันตก ดังนั้น เมื่อถึงวาระอันเป็นมหามงคลครบรอบ ๑๔๔ ปี วันคล้ายวันประสูติ ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ กรมโยธาธิการและผังเมือง จึงมีดำริจัดสร้างพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเป็น “คุณานุสรณ์” ระลึกถึงพระคุณูปการด้านต่าง ๆ

ดังนั้น ในเวลาต่อมา จึงปรากฏมีพระรูปหล่อโลหะสัมฤทธิ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฉลองพระองค์ราชปะแตนในพระอิริยาบถประทับนั่งบนพระเก้าอี้เหนือแท่นหินอ่อนสีขาวที่รองรับด้วยฐานหินแกรนิตสีดำ ประดิษฐานด้านหน้าอาคารที่ทำการกรมโยธาธิการและผังเมือง ถนนพระรามที่ ๖ โดยการปั้นหล่อดำเนินงานด้วยความร่วมมือร่วมใจอย่างดี ระหว่างพันโทนภดล สุวรรณสมบัติ ประติมากร อาจารย์ชิน ประสงค์ อดีตผู้อำนวยการส่วนประติมากรรม กรมศิลปากร ที่ปรึกษา กับกรมโยธาธิการและผังเมือง

HRH Prince Naris Monument: Because the Department evolved from the foundation of the Department of Public Works, which was later promoted to the Ministry of Public Works, with HRH Prince Naris as Director-General and Minister respectively, the Department is therefore filled with a sense of gratitude for his work that laid the foundations for civil works, be they designing, drafting, mapping, trail blaizing, budgeting and good construction practices in congruence with international techniques and standards. On the auspicious occasion of the 144th anniversary of his birth in 2007, the Department initiated the construction of the HRH Prince Naris Monument to honor and celebrate his nobility and various achievements.

Later a bronze statue of HRH Prince Naris wearing traditional Thai costume, the so-called Raja Pattern, seated on a throne over a marble pedestal supported by a black granite slab was erected in front of the Department’s office on Rama VI Road. The sculpting and casting was done with the collaboration of Lieutenant Colonel Noppadol Suwansombat, the sculptor, and Ajarn Chin Prasong, former Director of the Sculpture Division, Department of Fine Arts, as a consultant.

พันโท นภดล สุวรรณสมบัติ
ประติมากร
ผู้ปั้นพระรูปสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
Lieutenant Colonel
Noppadol Suwansombat,
the sculptor who made
the life-size clay master mold
of the HRH Prince Naris statue

สำหรับการปั้นและการหล่อพระรูปสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้น พันโทนภดล สุวรรณสมบัติ ประติมากร น้อมอุทิศตนดำเนินการอย่างพิถีพิถันทุกขั้นตอน ตลอดระยะเวลาหลายเดือน นับตั้งแต่การปั้นต้นแบบดินเหนียว เพื่อให้พระรูปสะท้อนอย่างเด่นชัดถึงพระลักษณะอันแท้จริงอย่างรอบด้าน โดยอาศัยพระรูปที่ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ตั้งใจปั้นเมื่อแรกเดินทางเข้ามารับราชการในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็น “แบบ” ด้วยพระองค์เอง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพระรูปฝีมือของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ปั้นเฉพาะส่วนพระเศียรจนถึงพระศอ ดังนั้น ผู้เป็นประติมากรในการปั้นพระรูป เพื่อเชิญไปประดิษฐานเป็นพระอนุสาวรีย์จึงมีความจำเป็นต้องซาบซึ้งถึง “บุคลิกภาพ” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์อย่างถ่องแท้ เพื่อให้พระรูปที่ปั้นออกมานั้น ปรากฏ “พระอัธยาศัย” อย่างแจ่มชัด ซึ่งในการนี้ ผู้เป็นประติมากรพยายามศึกษาค้นคว้าพระประวัติและพระรูปที่ทรงฉายในโอกาสต่าง ๆ ทั้งยังได้รับคำแนะนำอย่างดียิ่งจากผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรม กระทั่งสามารถ “นำเสนอ” พระรูปของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ออกมาได้อย่างสมบูรณ์

เมื่อดำเนินการปั้นในส่วนกายวิภาคเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้น จึงมีการ “ปั้นแต่ง” รายละเอียดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระพักตร์ หรือฉลองพระองค์ ซึ่งประติมากรพินิจและคำนึงถึงแม้แต่ลักษณะของเนื้อผ้า ธรรมชาติของรอยยับย่น เป็นต้น แต่ยังคงคุณค่าความงดงามตามอุดมคติของประติมากรรม

หลังจากนั้น จึงเข้าสู่กระบวนการหล่อแบบจนถึงการหล่อสัมฤทธิ์ ซึ่งประติมากรตลอดจนโรงหล่อมีการประสานงานกันอย่างดี ทั้งมีความใส่ใจ ความตั้งใจ และความสุขใจ ด้วยต่างปรารถนาให้พระอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เปี่ยมด้วยความงดงาม ชวนให้น้อมรำลึกถึงเมื่อครั้งที่ยังทรงดำรงพระชนมชีพและทรงประกอบพระกรณียกิจเป็น “นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม”

ไม่เพียงเท่านั้น ภูมิทัศน์ของอาณาบริเวณอันเป็นที่ประดิษฐานพระอนุสาวรีย์ย่อมมีความสำคัญเฉกเช่นเดียวกัน จึงมีการรังสรรค์พื้นที่โดยรอบให้สอดรับกับพระรูปตลอดจนแท่นฐาน โดยมีการพิจารณาแม้กระทั่งตำแหน่งของแสงแดดที่ส่องกระทบ เป็นต้น เพื่อให้พระอนุสาวรีย์ได้รับการประดิษฐานอย่างสง่างามและน้อมนำจิตใจของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ ตลอดจนประชาชนทั่วไป ให้บังเกิดความอิ่มเอมใจ เมื่อได้เยี่ยมยลและสักการะพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้เป็น “บุคคลสำคัญของโลก” สืบไป

For the sculpture and casting of the HRH Prince Naris Monument, Lieutenant Colonel Noppadol Suwansombat dedicated himself to meticulously executing every step over many months, starting from making the clay master mold that would be a mirror image of HRH Prince Naris based on the statue that Professor Silpa Bhirasri created when he first arrived in Thailand, for which HRH Prince Naris sat as the "model" himself.

However, since Professor Silpa Bhirasri's sculpture was only a bust, the sculptor of a life-size HRH Prince Naris for the monument had to have a true understanding of HRH Prince Naris' personality, so as to bring out his characteristics clearly. For this, the sculptor studied his biography, and photographs from various occasions, while receiving valuable advice from experts in sculpture, until he could present the perfect likeness of HRH Prince Naris.

Once the overall anatomical details of the sculpture were completed, the touch-ups started, i.e. the accuracy of his face or his clothing, taking into consideration all minutiae to deliver a perfect sculpture.

Then, the process of bronze casting started. The sculptor and foundry worked well together in putting care, determination, and happiness into the work, wishing for the monument of HRH Prince Naris to exude grace, and serve as a great reminder of HRH Prince Naris during his lifetime as the "Chief Engineer of Siam".

Moreover, the landscaping of the monument site was also important. So the surrounding area was designed to complement the monument. For example, consideration was given even to the direction of the sun’s shadow, so that the monument would capture the hearts of civil servants, government officers, and the people who came to visit and pay their respect to it and HRH Prince Naris as truly a "World Eminent Personality".

พระรูปต้นแบบพระอนุสาวรีย์
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
The life-size clay master mold of
the HRH Prince Naris statue

บรรณานุกรม

กรรณิกา สุธีรัตนภิรมย์. **โบราณคดีมิวเซียมสยาม**. กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๖๓.

กฤษณา หงษ์อุเทน. “ปฐมบทแห่งสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย”. **วารสารวิจิตรศิลป์** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๖๑.

การโยธา กรุงเทพมหานคร, สำนัก. **จดหมายเหตุการปรับปรุงภูมิทัศน์ท้องสนามหลวง ท้องพระโรงกลางแจ้ง**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔.

“_____”. **จดหมายเหตุเล่าเรื่องอนุสาวรีย์เมืองบางกอก**. กรุงเทพฯ : สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๙.

“_____”. **จดหมายเหตุเล่าเรื่องถนนเมืองบางกอก เล่ม ๑–๒**. กรุงเทพฯ : สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗.

“_____”. **จดหมายเหตุเล่าเรื่องสะพานเมืองบางกอก เล่ม ๑–๒**. กรุงเทพฯ : สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๘.

“_____”. **ตำนานงานโยธา** (๒๓๒๕–๒๕๕๖). กรุงเทพฯ : สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗.

“_____”. **ปวงประชาสุขศานต์ พระปรีชาชาญนำวิถี**. กรุงเทพฯ : สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๔.

การรถไฟแห่งประเทศไทย. **๑๐๐ ปี สถานีกรุงเทพ**. กรุงเทพฯ : การรถไฟแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๙.

ขจรศักดิ์ ทิพย์นรากุล. **พระเมรุพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**. ปริญญานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

โคลงรามเกียรติ์ ในพระเบี่ยงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เล่ม ๑. พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๕.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **คาถาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามพระราชโอรสธิดา และพระนามพระราชโอรสธิดาในรัชกาลที่ ๔ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๖๐.

“_____”. **พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมครั้งที่ ๖**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประมวลพระราชนิพนธ์เบ็ดเตล็ดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๐๘.

จุฬาภรณ์, ราชวิทยาลัย. **กรมพระ กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๖๔.

โจดิม เค. เบ้าวท์ซ. **ฉายาลักษณ์สยาม ภาพถ่ายโบราณ พ.ศ.** ๒๔๐๓–๒๔๕๓. กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์, ๒๕๕๙.

ณัฏฐภัทร จันทวิช. “การกำหนดอายุสมัยพระพุทธรูปที่พบในพระอุระและพระพาหาเบื้องซ้ายพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **ศิลปากร** ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๖ พฤศจิกายน–ธันวาคม ๒๕๔๙.

ดวงกมล บุญแก้วสุข. **แนวความคิดในงานสถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

ดวงจิตร จิตรพงศ์ (เรียบเรียง), หม่อมเจ้า. **ตาลปัตร ฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๖.

นนทพร อยู่มั่งมี. **ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๐.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. **จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๑**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๐.

“_____”. **จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี**. กรุงเทพฯ : ศิวพร, ๒๕๑๖.

“_____”. **จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖.

“_____”. **บันทึกรายวันของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พ.ศ.** ๒๔๗๖. กรุงเทพฯ : วัฒนชัยการพิมพ์, ม.ป.ท.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. **บันทึกเรื่องการเสด็จไปดูกิจการต่าง ๆ ในแหลมมลายูและประเทศพม่า**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๖.

“_____”. **ไปชวา : ลายพระหัตถ์และบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อคราวเสด็จชวา พ.ศ.** ๒๔๘๐–๒๔๘๑. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๔.

“_____”. **ลายพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีโต้ตอบกับพระสารประเสริฐ**. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์/ศยาม, ๒๕๕๕.

นักเรียนเก่าราชาธิวาส, สมาคม. **ศิลปกรรมวัดราชาธิวาส**. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิวัฒน์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.

ประพัฒน์ จันทวิรัช. **พระมหาราชผู้ทรงสร้างสรรค์นาวิกานุภาพ : สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบริหารราชการทหารเรือ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธินริศรานุวัดติวงศ์, ๒๕๓๓.

ปรีชา สุนทรพะลิน. **บทบาทและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ระหว่าง พ.ศ.** ๒๔๓๐–**พ.ศ.** ๒๔๗๗. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑.

ปรียนันทนา รังสิต (บรรณาธิการ), หม่อมราชวงศ์. **สมุดพระรูปพระราชโอรส พระราชธิดา และพระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : บริษัท กู๊ดวิล เพรส (ประเทศไทย) จำกัด, ๒๕๔๓.

พระประวัติและเอกสารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖.

พัสตราภรณ์ แก่นพรม. **การศึกษารูปแบบพระปรางค์และสถาปัตยกรรมที่มียอดปรางค์ ในรัชกาลที่ ๔–๖**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

มาณพ อิศรเดช. **สถาปัตยกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓.

โยธาธิการและผังเมือง, กรม. **ปัจฉิมภารกิจ ธ สถิตถราบนิรันดร์**. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๖๒.

วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, ฝ่าย. **วังท่าพระ : ศูนย์กลางของช่างสิบป์หมู่ ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

ศิลปากร, กรม. **เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๘.

สมคิด จิระทัศนกุล, รองศาสตราจารย์. **งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคต้น**. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาวิชาการและสร้างองค์ความรู้ สถาบันศิลปสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

“_____”. **งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๓.

สุพิชฌาย์ แสงสุขเอี่ยม. **รายงานการวิจัยเรื่องงานศิลปกรรมฝีพระหัตถ์สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่จังหวัดนครปฐม**. นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, สำนัก. **ฟิล์มกระจกจดหมายเหตุ หนึ่งพันภาพประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๓.

“_____”. **สมุดภาพจดหมายเหตุงานพระเมรุมาศและงานพระเมรุในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๐.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล (บรรณาธิการ). **ลายพระหัตถ์สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประทานพระพินิจวรรณการเรื่องตรวจชำระหนังสือพระอภัยมณีและประชุมบทละครดึกดำบรรพ์**. นครปฐม : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕.

อรรถดา คอมันตร์ (เรียบเรียง). **สมุดภาพความทรงจำ เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง**. กรุงเทพฯ : สยาม เรเนซองส์, ๒๕๕๓.

อิสรีย์ ธีรเดช. **พระเมรุในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร**. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๖๑.

คณะทำงานจัดพิมพ์หนังสือ

คณะที่ปรึกษา

นายพรพจน์ เพ็ญพาส	อธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง
นายอนวัช สุวรรณเดช	รองอธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง
นายพงษ์นรา เย็นยิ่ง	รองอธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง
ว่าที่ร้อยเอก ธีรพงศ์ ครุธดิลกานันท์	รองอธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง
นายพิศุทธิ์ สุขุม	รักษาการในตำแหน่งวิศวกรใหญ่
นางสาวอัญชลี ตันวานิช	รักษาการในตำแหน่งที่ปรึกษาด้านการผังเมือง

คณะทำงานจัดพิมพ์หนังสือ

นายคธาทิพย์ เอี่ยมกมลา	ประธานคณะทำงาน
ผู้ตรวจราชการกรม รักษาการในตำแหน่งสถาปนิกใหญ่	
หัวหน้าผู้ตรวจราชการกรม	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักสถาปัตยกรรม	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักควบคุมและตรวจสอบอาคาร	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักสนับสนุนและพัฒนาตามผังเมือง	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักผังประเทศและผังภาค	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักผังเมืองรวม	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักวิศวกรรมโครงสร้างและงานระบบ	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักวิเคราะห์และประเมินผล	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักวิศวกรรมการผังเมือง หรือผู้แทน	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาบุคลากรด้านการพัฒนาเมือง	คณะทำงาน
เลขานุการกรม	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการกองคลัง	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการกองแผนงาน	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการกองผังเมืองเฉพาะ	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการสำนักงานวิเทศสัมพันธ์	คณะทำงาน
ผู้อำนวยการกองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์	คณะทำงานและเลขานุการ
นางปริศาส์ หวลประไพ โทนุบล หัวหน้าฝ่ายวางแผนและจัดทำโครงการ สำนักงานวิเทศสัมพันธ์	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
ผู้แทนจากสำนักงานเลขานุการกรม	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
ผู้แทนจากกองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

THE PUBLICATION WORKING GROUP

Advisory Board

Mr. Pornpoth Penpas	Director-General
Mr. Anawat Suwannadej	Deputy Director-General
Mr. Pongnara Yenying	Deputy Director-General
Acting Capt. Theeraphong Krutdilakanan	Deputy Director-General
Mr. Phisut Sukhum	Acting Chief Engineer
Ms. Anchalee Tanwanich	Acting Advisor on Town and Country Planning

Working Group

Mr. Kathatip Iamkamala	Chair of the Working Group
Inspectors Acting Senior Chief Architect	
Chief of Inspectors	Member
Director of Architecture Bureau	Member
Director of Building Control Bureau	Member
Director of Town and Country Development Bureau	Member
Director of National and Regional Planning Bureau	Member
Director of Comprehensive Planning Bureau	Member
Director of Structural and Systems Engineering Bureau	Member
Director of Planning Analysis and Evaluation Bureau	Member
Director of Town Planning Engineering Bureau or Representative	Member
Director of Urban Development Training Institute	Member
Secretary to the Department	Member
Director of Finance Division	Member
Director of Planning Division	Member
Director of Specific Planning Division	Member
Director of Foreign Relations Office	Member
Director of Information and Public Relations Division	Member and Secretary of the Working Group
Mrs. Parisa Huanprapai Thonubol Chief of Project Planning and Making Subdivision Office of Foreign Relations	Member and Assistant Secretary of the Working Group
Representative from the Secretary Office	Member and Assistant Secretary of the Working Group
Representative from the Information and Public Relations Division	Member and Assistant Secretary of the Working Group

หนังสือเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

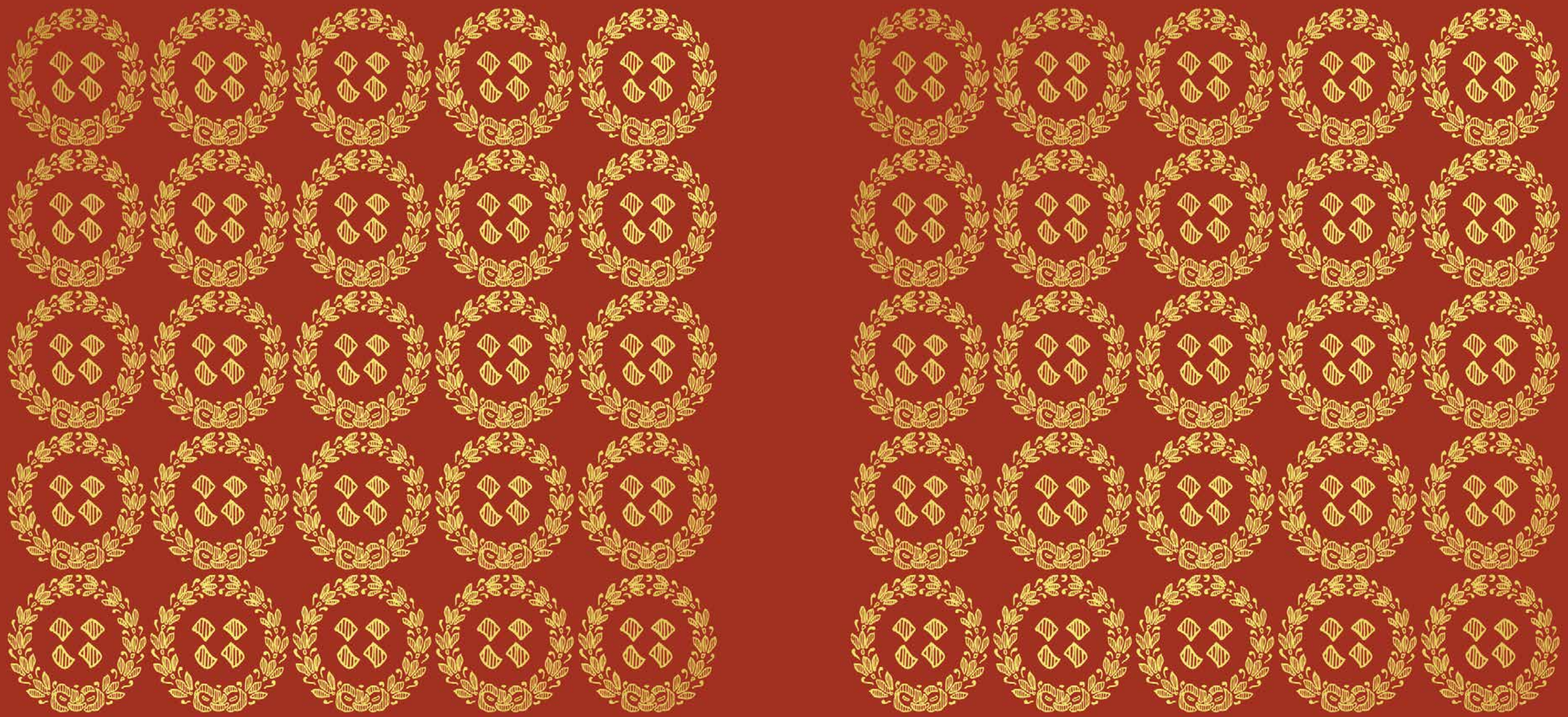
A publication in honor of HRH Prince Krom Phraya Narisaranuvattiwongse

E-Book

UNESCO

อำนวยการผลิตและจัดทำโดย
กรมโยธาธิการและผังเมือง
ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์
นายพรพจน์ เพ็ญพาส (อธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมือง)
ที่ปรึกษา
นายอนวัช สุวรรณเดช (รองอธิบดี)
นายพงษ์นรา เย็นยิ่ง (รองอธิบดี)
ว่าที่ร้อยเอก ธีรพงศ์ ครุธดิลกานันท์ (รองอธิบดี)
นายสุเมธ มีนาภา (รองอธิบดี)
นายคธาทิพย์ เอี่ยมกมลา (รักษาการในตำแหน่งสถาปนิกใหญ่)
นายพิศุทธิ์ สุขุม (รักษาการในตำแหน่งวิศวกรใหญ่)
นางสาวอัญชลี ตันวานิช (รักษาการในตำแหน่งที่ปรึกษาด้านการผังเมือง)
เอื้อเฟื้อข้อมูลและภาพประกอบ
องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
มูลนิธินริศรานุวัดติวงศ์
อาจารย์ศักย ขุนพลพิทักษ์
กองบรรณาธิการ
นางจินตนา อุดมพลานุรักษ์ (ผู้อำนวยการกองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์)
นายอุรินธ์ หุตะสิงห์ (ผู้อำนวยการสำนักงานวิเทศสัมพันธ์)
นายวรวิทย์ สังเกตุดี (นักประชาสัมพันธ์ชำนาญการพิเศษ)
กองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์
นางปริศาส์ หวลประไพ โทนุบล (นักวิเทศสัมพันธ์ชำนาญการพิเศษ)
สำนักงานวิเทศสัมพันธ์
นางสาววราภรณ์ ชุ่มรัตน์ (นักประชาสัมพันธ์ชำนาญการ)
กองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์
นางสาวรัตนกร พิมพ์งาม (จ้างเหมาบริการฯ)
กองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์
ศิลปกรรม
นางเลิศลักษณา ยอดอาวุธ
นางสาวกัณฑิมา ศิริธนบุณย์
นายอาร์ม ขาวเนตร์
นายสุวิชญ์ หาญดำรงค์รักษ์
นายเพชรรวี บุพนิมิตร
นางสาวเพ็ชรรัตน์ สนกนก
ดำเนินการผลิต
กรมโยธาธิการและผังเมือง
ปีที่พิมพ์ : ๒๕๖๕
จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ISBN : 978-974-458-733-6

Published by:
Department of Public Works and Town & Country Planning
Honorary Advisor:
Mr. Pornpoth Penpas (Director-General)
Advisors:
Mr. Anawat Suwannadej (Deputy Director-General)
Mr. Pongnara Yenying (Deputy Director-General)
Acting Capt. Theeraphong Krutdilakanan (Deputy Director-General)
Mr. Sumej Meenapa (Deputy Director-General)
Mr. Kathatip Iamkamala (Acting Senior Chief Architect)
Mr. Pisut Sukhum (Acting Senior Chief Engineer)
Miss Anchalee Tanwanich (Acting Senior Advisor on Town and Country Planning)
Information and Picture Courtesy
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
National Archives of Thailand, Fine Arts Department
The Naris Foundation
Sak Khunpolpitak
Editorial Board:
Mrs. Jintana Udompalanuluk (Director of Information and Public Relations Division)
Mr. Urint Hutasingh (Director of Foreign Relations Office)
Mr. Woravit Sangketdee (Public Relations Officer, Senior Professional Level)
Information and Public Relations Division
Mrs. Parisa Huanprapai Thonubol (Chief of Project Planning and Making Subdivision)
Office of Foreign Relations
Miss Waraporn Chumrat (Public Relations Officer, Professional Level)
Information and Public Relations Division
Miss Rattanakorn Phimngam (Outsource worker of DPT)
Information and Public Relations Division
Art and Design:
Ms. Lertluksna Yodavudh
Ms. Kantima Sirithanaboon
Mr. Arm Kownate
Mr. Suwit Harndamrongrak
Mr. Petrawee Booppanimit
Ms. Phetcharat Sonkanoke
Creation and Production:
Department of Public Works and Town & Country Planning
1st Edition: 2022
Hardcover: 2,000 copies
Printing House: Kaewjaojom Printing & Publishing Suan Sunandha Rajabhat University
ISBN: 978-974-458-733-6

Naris

กรมโยธาธิการและผังเมือง

Department of Public Works and Town & Country Planning